D. MURĂRAȘU

NAȚIONALISMUL LUI EMINESCU

EDITURA «CARPATII»
MADRID
1955

D. MURĂRAȘU

NAȚIONALISMUL LUI EMINESCU

EDITURA «CARPATII»
MADRID
1955

Lucrarea de faţă caută să prindă şi în amănuntele şi în trăsăturile lui generale un aspect al activităţii poetice şi militante a lui M. Eminescu: naţionalismul. Opera poetică a pătruns în conştiinţa publică mai mult decât aceea de luptător politic, iar nota pesimistă a făcut să se uite că Eminescu a fost şi credinciosul statornic al unui ideal pentru care a scris şi lucrat mulţi ani de zile. Pesimismul nu caracterizează în întregime pe Eminescu şi acesta nu e numai poet.

Alături de poeziile care i-au dat locul de frunte în literatura noastră, este o vastă activitate de gânditor şi ziarist. Ne-am îndreptat atenţia asupra întregei activităţi întrucât are legătură cu ideia naţională şi l-am studiat pe Eminescu îndrăgostitul de neam şi ţară, evocatorul trecutului măreţ, optimistul care trasează căile pe care neamul trebue să tindă spre a deveni un factor de ordine şi de civilizaţie la gurile Dunării, dar şi pe criticul neîndurat care-a scos în evidenţă tarele vieţii noastre politice şi sociale şi a biciuit tot ce i se părea primejdios pentru viaţa naţiunii.

Utilizând materialul cunoscut din diferitele ediţii şi materialul nou pe care ni l-au oferit manuscrisele lui Eminescu şi ziarele la care a colaborat, am arătat formele sub care se prezintă naţionalismul lui Eminescu, natura acestui naţionalism în desvoltarea şi în trăsăturile lui generale şi caracteristice, expresia lui literară, fixându-l statornic în ambianţa sentimentală şi ideologică a societăţii româneşti contimporane.

Urmând metoda dictată de însăşi natura subiectului, am privit opera lui Eminescu şi din punct de vedere istoric şi din acela critic literar, încercând să scot în relief cu obiectivitate şi exactitate ştiinţifică şi aceea ce naţionalismul lui Eminescu are ca element artistic etern şi aceea ce face din el un întreg de străduinţe alături de străduinţele epocei.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

A. TEXTELE LUI EMINESCU

I Ediții ale operelor lui Eminescu.

Scrieri politice și literare I (1870—1877) București, Minerva 1905 Ediție critică întocmită de I. Scurtu.

Notele citate în cursul lucrării noastre au fost verificate după manuscrisele dela Academie; de asemenea articolele apărute în Federațiunea, Convorbiri literare și Românul. Articolele din Curierul de Iași, neavând posibilitatea să le cercetăm chiar în ziar, citatele din ele sunt date după ediția Scurtu.

Culegere de articole d'ale lui Eminescu apărute în Timpul în anii 1880 și 1881. Buc. 1891 Prefață de Gr. Peucescu. Articolele lui Eminescu de cele mai multe ori nu au titlu. Peucescu le dă titluri potrivite. Articolele nu sunt reproduse în întregime și uneori se prezintă și cu schimbări în text.

Icoane vechi și icoane nouă (Timpul Dec. 1877) Vălenii de Munte 1909. Prefața de N. Iorga.

Articole politice. București Minerva 1910. Reproduce ed. Peucescu, adăugând și ciclul Icoane vechi și icoane nouă. Articolele se prezintă cu mutilările și schimbările din ed. Peucescu. În plus apar sublinieri făcute cu vădită intenție.

Opere complete. Iași. Librăria românească 1914. Prefață de A. C. Cuza. Scrierile politice și literare ale lui Eminescu sunt reproduse după edițiile anterioare. Sunt reproduse după Timpul șase articole de fond și studiul Chestiunea israelită, nepublicate în edițiile anterioare. Ediția cuprinde și lucrări poetice reproduse după manuscris. Și în ce privește opera poetică, ca și aceia politică, am făcut verificarea după manuscrise și colecția Timpului.

Poezii, ed. Ibrăileanu G. Editura Naţionala, Buc. 1930.

Scrieri politice ed. Murăraşu D. Edit. Scrisul românesc, Craiova 1931. Ediţia cuprinde o culegere de articole din anii 1870—1883 şi-i însoţită de comentarii şi un studiu introductiv **Eminescu ziarist şi scriitor politic.**

II. Note manuscrise inedite.

Ms. Ac. Rom. 2254 fol. 85: Naţiunea rom. are de îndeplinit măreţe idealuri.

— 2255 fol. 238 notă: Progresul nefiresc la noi; ff. 351-423. Note din epoca nebuniei.

— 2257 fol. 55: Parazitismul bugetivor; fol. 56 v.: Suntem robii străinilor; fol. 58: Prelegeri plănuite pentru Maramureş fol. 78: Glorificarea Dacilor; fol. 164: v.: Ştefan Vodă cel Sfânt; fol. 246 v.: Societatea de ajutorare şi încurajare a Românilor; fol. 279 v.: Românii şi Ungurii; fol. 415: Românii în v. 15-a.

— 2258 fol. 190 v.: Dragostea pentru Moldova; fol. 222 v.: Deşteaptă-te Române.

— 2258 fol. 15: Măreţia Romanilor; ff. 46—48: Material pentru **Scrisoarea III**; fol. 48: Dragostea de pământul Patriei; ff. 123—124: Vitejia Dacilor; ff. 184—185: Versuri în legăt. cu răpirea Basarabiei.

— 2260 ff. 3—4: Material pentru **Scrisoarea III.**

— 2261 fol. 60: Chestia evreiască; fol. 88: Parvenitismul la noi; f. 184: Fiecine datoreşte muncă societăţii în care trăieşte.

— 2262 fol. 2 v.: Naţiunea e lumea; fol. 4: Legendă în legătură cu Dacia.

— 2263 fol. 43 v.: Legile tainice ale Universului lucrează pentru triumful naţiunii noastre.

— 2264 fol. 26: Politicianismul liberal; fol. 176: Insemnătatea limbii naţionale; fol. 178: Contra eufemismului în scrieri; fol. 207: Crearea condiţiilor de viaţă din epoca lui Ştefan; fol. 238: Răspuns contelui Andrassy; fol. 284: Aplicarea teoriei lui Darwin la progresul social; fol. 333: Pătura superpusă; fol. 335: Chestia păturii superpuse; fol. 402: **Revista jurnalistică** (Titlul lui Eminescu); fol. 425: Politicianismul liberal; ff. 427—428: Superioritatea şcoalei greco-romane; fol. 433: clasa dominantă; fol. 438: Partid de interese personale.

— 2275 fol 175 v.: **Dodecameron dramatic.**

— 2279 fol. 103 v.: Titluri de poezii în legătură cu Muşat.

— 2280 fol. 21: Material pentru **Scrisoarea III.**

— 2282 fol. 38: Material pentru **Scrisoarea III.**

— 2285 fol. 179: Limba şi solidaritatea naţională.

— 2286 fol. 72: Planul poemului **Decebal.**

III. Articole din „Timpul" reproduse în diferite ediţii.

Icoane vechi şi icoane nouă:

I. **Actualitatea** 1877 (II), 11 Dec.
II. **Paralele economice** 1877 (II), 13 Dec.
III. **Bătrânii şi tinerii** 1877 (II), 14 Dec.
IV. **Ilustraţii administrative** 1877 (II), 18 Dec.
V. **Din abecedarul economic** 1877 (II), 21 Dec.
VI. **Frază şi adevăr** 1877 (II), 23 Dec.

Ediţiile Minerva şi Opere complete 1914, Iaşi, reproduc aceste articole fără să respecte titlul dat de Eminescu ciclului. Ediţia **Minerva** reproduce articolele fără ordine cronologică. Singură ed. Văleni de Munte 1909 redă articolele aşa cum au apărut în **Timpul.** O scrisoare a lui Iacob Negruzzi către Slavici, aflată în posesia D-lui Scarlat Struţeanu, confirmă că articolele sunt ale lui Eminescu.

Concesiuni economice (III) 1878, 25 Martie. Publicat în **Op. complete.** ed. cit. p. 430.

Chestiunea israelită:

I. **Uzura** (IV) 1879, 24 Mai.
II. **Rezultate ale uzurei în România** (IV) 1879, 12 Iunie. Vezi începutul art. în Ms. Ac. Rom. 2264 fol. 365.
III. **Industrie şi Comerţ** 1879 (IV) 13 Iunie.

Ediţia **Opere complete** nu reproduce articolul IV **Regularea relaţiilor Evreilor în Prusia,** reproduce însă ca articol

V **Alianța israelită** despre care Eminescu spune că-i o scrisoare adresată de cineva **Timpului**. In nota de la art. IV din 21 Iunie. Eminescu arătând care articole fac parte din studiul **Chestiunea israelită**, nici nu pomenește de **Alianța israelită**.

In privința stabilirii paternității articolelor acestora, trebue să ținem seama de ceia ce scrie Eminescu în **Timpul** la 16 Iunie 1879: „Ocupați cu strângerea de material în chestiunea israelită și tratând-o noi înșine cu toată paza cuvenită, n'am avut de câteva zile nici timpul material, nici spațiu destul în coloanele noastre pentru alte întâmplări"

Alte articole în chestia israelită:

Articol de fond 1879 (IV) 25 Mai.

— 1879 (IV) 27 Mai.
Amândouă articolele sunt înglobate de ed **Op. compl în Chestiunea israelită i. Uzura.**

Statistica Ovreilor când vine? 1879 (IV) 8 Iunie.
Articol reprodus de ed. **Op. compl.** drept **Chestiunea israelită II.**

Articole politice și sociale:

Articol de fond 1879 (IV) 23 Iunie.
— — 17 Iulie.
— — 1 August.
— — 12 August.
— — 16 Septembrie.
— — 14 Octombrie.
Fără indicarea datelor necesare aceste articole sunt reproduse în ed. **Opere complete.**

Articol de fond 1880 (V) 14 Februar.
Reprodus în ed. curente sub titlul **Independența**
Sfârșitul articolului nu-i reprodus.

Studii asupra situației I 1880 (V) 17 Februar.
Reprodus în ed. sub titlul **Despre program.**
Inceputul articolului nu-i reprodus.

Studii asupra situației II 1880 (V) 19 Februar.
Reprodus în ed. sub titlul **Independența română.**
Inceputul si sfârșitul articolului sunt lăsate la o parte.

Studii asupra situației V, 1880 (V) 24 Februar.
Reprodus în ed. sub titlul **Declasarea.**
Inceputul articolului e lăsat la o parte.

Articol de fond 1880 (V) 26 Februar.
Reprodus sub titlul **Trecutul partidelor noastre.**

— 1880 (V) 15 Mart.
Reprodus în ed. sub t. **Roșii.**
Sfârșitul articolului e lăsat la o parte.

— 1880 (V) 2 Aprilie.
Reprodus în ed. s. t. **Martiriul lucrativ.**
Sfârșitul articolului e lăsat la o parte.

— 1880 (V) 15 Mai
Reprodus în ed. s. t. **Partidul constituțional.**

— 1880 (V) 6 Iunie.
Reprodus în ed. s. t. **Partidul roșu,**

— 1880 (V) 28 Iunie.
Reprodus în ed. s. t. **Invățământul clasic.**
Inceputul articolului e lăsat la o parte.

— 1880 (V) 8 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Invățământul democratic.**

— 1880 (V) 9 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Clasa patrioților.**

— 1880 (V) 13 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Polemica cu Steaua României.**

— 1880 (V) 22 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Reacțiunea.**
Inceputul articolului e lăsat la o parte.

— 1880 (V) 25 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Conservatorii și libertățile.**
Sfârșitul articolului e lăsat la o parte.

— (Necrolog) 1880 (V) 10 Sept.
Reprodus în ed. s. t. **Manolache Kostachi Epureanu.**

— 1881 (VI) 6 Mai.
Reprodus în ed. s. t. **Desvoltarea istorică.**

— 1881 (VI) 8 Mai.
Reprodus în ed. s. t. **Clasele superioare.**

— 1881 (VI) 22—23 Mai.
Reprodus în ed. s. t. **Desvoltarea istorică a României.**

Articol de fond 1881 (VI) 3 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Cultura roşilor.**
Inceputul articolului e lăsat la o parte.

— 1881 (VI) 29 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Pătura superpusă.**
Inceputul articolului e lăsat la o parte.

— 1881 (VI) 30 Iulie.
Reprodus în ed. s. t. **Elementele streine.**

— 1881 (VI) 1 August.
Reprodus în ed. s. t. **Românii de proveniență incertă.**

— 1881 (VI) 5 August.
Reprodus în ed. s. t. **Veneticii.**

— 1881 (VI) 20 August.
Reprodus în ed. s. t. **Spitalele rurale.**

— 1881 (VI) 24—25 August.
Reprodus în ed. s. t. **Efectele demagogiei** (v. ciorna în Ms. 2264 fol. 181 şi următ.).

— 1881 (VI) 27 August.
Reprodus în ed. s. t. **Polemica cu „Românul"**

— 1881 (VI) 3 Sept.
Reprodus în ed. s. t. **Fanarioții și clasele dirigente.**

— 1881 (VI) 17 Sept.
Reprodus în ed. s. t. **Cărțile de cetire.**

— 1881 (VI) 25 Sept.
Reprodus în ed. s. t. **Apostasia liberală.**

— 1881 (VI) 25 Oct.
Reprodus în ed. s. t. **Semi-barbaria.**

— 1881 (VI) 6 Dec.
Reprodus îs ed. s. t. **Program de reforme.**

IV. Articol reprodus din Fântâna Blanduziei.

Articol de fond 1888 (I) 4 Dec.
Reprodus de ed. **Op. compl.** s. t. **Fântâna Blanduziei.**

V Articole reproduse pentru prima oară în ediția „Scrieri politice", Scr. rom. Craiova 1931.

In unire e tăria. Federațiunea (III) 1870, 22/10 Aprilie.
Articolul e semnat de „Varro", pseudonimul lui Eminescu.

Bălcescu şi urmaşii lui. Timpul (II) 1877, 24 Noembr. pg. III.
Pentru stabilirea paternității acestui articol vezi articolul meu **Eminescu despre N. Bălcescu** în revista **M. Eminescu** (II) 1931 nr. 5 Cernăuți.

Tendenţe de cucerire. Timpul (III) 1878, 7 Aprilie pg. II—III.
Avem suficiente dovezi că art. e scris de Eminescu. In cursul articolului citează un vers din epistola lui Horațiu către Bullațiu: „Cerul de-asupra-l schimbi, nu sufletul marea trecând-o". Eminescu citează o parte din epistolă în trad. în exametri în articolul **Polemica cu Steaua Romăniei (Timpul** 1880, 13 Iulie).
Intreaga epistolă se găseşte în traducere în ms. 2260 fol. 72 şi următ. şi 2276 fol. 97. De asemenea sfârşitul articolului e parafrazarea versului din **Glossă** „Nu spera şi nu ai teamă"

Liberalismul socialist. Timpul (III) 1878, 6 August.
Cuprinde idei favorite ale lui Eminescu: liberalii sunt cosmopoliți, progresul se face numai prin evoluție. Aci găsim forma „părinţesc" întrebuințată adesea de Eminescu: de asemenea expresia „închirciți în privință fizică şi intelectuală' care revine în art. din Timpul (IV) 1879, 17 Iulie **(Soluția problemei sociale).**

Din filosofia dreptului. Timpul (III) 1878, 2 Sept.
Ideia că discuțiile asupra teoriilor statului sunt o dovadă de nematuritate politică o găsim în **„Actualitatea" (Timpul** 11 Dec. 1877) în Ms. Ac. Rom. 2264 fol. 36. Ideia că teoriile sociale nu-s adevăruri veşnice o mai găsim în **Bătrânii şi tinerii (Timpul** 14 Dec. 1877). Ciorna unei părți a articolului în Ms. Ac. Rom. 2264 ff. 299—300.

Liberalism şi conservatism. Timpul (III) 1878, 8 Noembrie.
Ideia armoniei intereselor ca scop al statului e desvoltată în **Influența austriacă.** Ideia că toate clasele sunt organe vii ale societății apare adesea în articolele lui Eminescu.

Spiritul de gaşcă. **Timpul** (IV) 1879, 3 August. Ideia că statul e un produs al naturii condus de legi organice e adesea expusă de Eminescu. Aci vorbind de elementele conducătoare în statul nostru, Eminescu le taxează drept „naturi catilinare" expresie care-i a lui fără nici o îndoială.

Reacţionarismul partidului conservator. **Timpul** (IV) 1879, 11 Noem. Eminescu apără adesea partidul său de învinuirea de reacţionarism. Aci Eminescu expune părerea lui statornică că trebue să înaintăm progresiv şi fără să ne alterăm firea românească.

Optimism. **Timpul** (V) 1880, 1 Februarie. Ideia că moartea numai ne va scăpa de Greci, că moartea e prietena şi aliata noastră e exprimată în **Ms. Ac. Rom.** 2264 ff. 5—6. Caracterizarea păturii conducătoare ca o clasă în „disselecţiune" o găsim în **Ms. Ac. Rom.** 2264 fol. 188.

Studii asupra situaţiei III:

Ideia statului monarhic. **Timpul** (V) 1880, 21 Februarie.

Studii asupra situaţiei IV:

Ficţiunea parlamentară. **Timpul** (V) 1880, 22 Februarie. Ambele articole sunt indiscutabil ale lui Eminescu şi fac parte dintr'un ciclu din care Gr. Peucescu a publicat în ediţia sa trei articole: **Despre program, Independenţa română** şi **Declasarea.**

Teoria păturii superpuse. **Timpul** (VI) 1881, 6 August. La **Timpul** numai Eminescu desvoltă această teorie.

Metodă şi formă. **Timpul** (VI) 1881, 2 Sept. Atingerea problemei păturii superpuse ne arată că tot Eminescu e autorul articolului. Eminescu explică aci motivele vehemenţei lui. Disprețul lui Eminescu pentru eufemisme e exprimat şi în **Ms. Ac. Rom.** 2264 fol. 178.

Teoria compensaţiei muncei. **Timpul** (VI) 1881, 20 Oct. Eminescu îşi revendică aci paternitatea teoriei. Ideia că orice individ trebue să compenseze prin muncă aceia ce primeşte de la societate, e adesea desvoltată în articolele lui Eminescu.

Problema evreiască. **Timpul** (VI) 1881, 17 Dec. Idei exprimate deja în legătură cu această problemă în care Eminescu se pare că e „specialistul" **Timpului.**

Timpul şi problema ţărănească. **Timpul** (VII) 1882, 18 Februarie. Aci apare fanatica dragoste a lui Eminescu pentru ţăran, asupra căruia a scris adesea în articolele din **Timpul.** Asupra chestiunei tocmelelor agricole la noi se găsesc note în **Ms. Ac. Rom.** 2264 ff. 207 şi 208.

Arta guvernării. **Timpul** (VII) 1882, 1 Aprilie. Ideia că natura şi geniul poporului trebue să determine viaţa unui stat e adesea desvoltată în articolele lui Eminescu.

Materialuri etnologice. **Timpul** (VII) 1882, 8 Aprilie. Articolul e semnat de Eminescu.

Progresul real şi cel fictiv. **Timpul** (VII) 1882, 12 Oct. Cuprinde ideile ades susţinute de Eminescu asupra superficialităţii şi caracterului formal al progresului societăţii noastre. Vezi pentru comparare şi ideile susţinute în **Ms. Ac. Rom.** 2264 fol. 284.

Guvernul care ni trebue. **Timpul** (VII) 1882, 9 Dec. Aci Eminesccu întrebuinţează imaginea stelei care-a dispărut de mult şi totuşi lumina ei se mai vede, pe care-o va desvolta în **La steaua.**

La un an nou. **Timpul** (VIII) 1883, 1 Ianuarie. Articol de sigur al lui Eminescu prin atitudinea sufletească manifestată şi prin cugetările asupra vieţii umane, cugetări care par un ecou al **Scrisorii I.**

(Afară de **In unire e tăria, Bălcescu şi urmaşii lui, Tendenţe de cucerire** şi **Materialuri etnologice,** toate celelalte titluri sunt date de editor. Eminescu n'a intitulat articolele sale.

VI. Articole din „Timpul" nereproduse în ediţiile curente.

Culegerea de articole de-ale lui Eminescu publicată de Gr. Peucescu în 1891 nu e completă, căci cuprinde un număr infim de articole din 1880 şi 1881. Din mărturiile lui Eminescu şi ale altora ştim cât de

bogată era activitatea lui Eminescu la **Timpul**. Insuşi Eminescu într'o scrisoarea din 1878 adresată lui I Negruzzi, vorbeşte de munca istovitoare de la redacţia **Timpului**. (v **Ms. Ac. Rom.** 2255 ff 312-314) De asemenea în demisia ce înaintează la 16 Febr. 1883 din postul de redactor al **Timpului**, Eminescu aminteşte de acele „nenumărate coloane" scrise în curs de 7 ani. (v. **Ms. Ac. Rom.** Autografe Iacob Negruzzi).

Gr. Peucescu a fost redactor al **Timpului**, cu începere de la 1 Ianuarie 1882; el ştia deci cu siguranţă, care erau articolele lui Eminescu, şi deaceia putem avea deplină încredere în ediţia întocmită de el. Bazându-ne însă pe ideile şi stilul articolelor din această ediţie, putem descoperi încă multe alte articole care cu multă probabilitate sunt ale lui Eminescu.

Pentru unele putem avea siguranţă desăvârşită, căci sunt atribuite lui Eminescu de Maiorescu, sunt semnate de Eminescu, ori au la origine notiţe care s'au păstrat în **Ms. Ac. Rom.** 2264.

Ms. Ac. Rom. 2264, cuprinde ciorne de articole. Ciornele acestea nu sunt complete, unele sunt doar fragmente din articolele lui Eminescu, iar cele mai multe sunt atât de amestecate încât e o imposibilitatea de-a le ordona spre a căpăta formele prime ale articolelor. Totuşi importanţa manuscrisului este excepţională pentru orice cercetător al activităţii ziaristice a lui Eminescu. Cu acest manuscris trebue să înceapă cercetătorul studiile sale, căci, de oarece cele mai multe articole ale lui Eminescu nu sunt semnate de autor pe baza manuscrisului va putea stabili paternitatea multora din articolele din **Timpul**. Ediţia lui Gr. Peucescu îi va întregi posibilităţile de recunoaştere a articolelor.

Numai studiind acest manuscris, cercetătorul literar se va familiariza cu forme obişnuite în articolele lui Eminescu — tendenţă, daca, în privirea (privinţa), anticitate, rescumpărare, să remâe, către, samă, strimb, austriecesc, ămblat, ăntâi, capitale (capitaluri), mănţine etc.: — în acest manuscris cercetătorul se va informa asupra ortografiei obicinuite a lui Eminescu, aci va recunoaşte toate acele epitete drastice de care Eminescu se foloseşte în articolele sale când atacă pe liberali.

Străbaterea atentă a ciornelor va familiariza pe cercetător cu ideile susţinute de Eminescu, cu temele pe care le tratează de obiceiu Astfel la fol. 4 va găsi preocuparea de o lege a incolatului; la ff. 5. 6 8—9 24—25, 29—30, 33, 188, va găsi toate atacurile la adresa păturii

superpuse şi a veneticilor infiltraţi în sânul naţiunii, toată ura lui Eminescu împotriva străinilor, mai cu seamă împotriva Grecilor; la ff. 21. 23, 218, 235, 263, va găsi obicinuitele atacuri contra lui C. A. Rosetti, Carada, Giani, Şerurie, Pherekydis, Costinescu, Stolojan, Mihalescu; la fol. 33 ni se arată cum plătim cu milioane mizeria şi înstrăinarea ţării; la fol. 36 e criticată logomachia asupra principiilor de guvernământ; la ff. 207—208 e discutată legea tocmelelor agricole; la ff. 226—229 e arătată falsificarea vieţii noastre publice; la ff. 263—282 găsim un vehement atac la adresa partidului liberal pe care Eminescu îl socoate vinovat de pierderea Basarabiei; fol. 284 ne arată cum Eminescu aplică teoria lui Darwin la stabilirea legilor de progres normal a unei societăţi ;fol. 286 tratează chestia urei Ungurilor faţă de elementul românesc; fol. 301 e un atac la adresa autorilor înoiturilor costisitoare în viaţa noastră publică, la adresa acelora care şi-au făcut educaţia în cafenelele Parisului şi au venit apoi cu pretenţia de-a fi stele pe cerul ţării; ff. 303—305 tratează chestiunea Dunării şi porturilor asupra cărora Austria tinde să-şi stabilească dominaţia spre a-şi desăvârşi astfel cucerirea noastră economică; fol. 312 cuprinde ideia atât de adesea susţinută de Eminescu că ţara noastră a devenit o Americă greco-bulgărească; la fol. 325 găsim o ironică aluzie la administraţia lui Chiriţopol, stilul lui Fundescu, versurile lui Serurie, politica lui Pherekydis; fol. 366 exprimă ideia çă ţara a sărăcit sub guvernarea liberală; ff. 249—253 într'un stil vehement arată că partidul liberal vede în stat un teren de exploatare, iar ff. 425—438 cuprinde ciorna unui mare articol în care e criticată administraţia de la noi şi-i arătat statul nostru ajuns în decădere din cauza domniei avocaţilor care-au introdus legi străine şi nepotrivite cu realităţile de la noi. Aci Eminescu condamnă raţionalismul cosmopolit care stăpâneşte spiritele şi crearea interesată de partide personale cărora nu le corespunde nici o ideologie şi nici un corelat economic. La fol. 260 găsim epitetul „Carol Ingăduitorul", la fol. 263 se spune că **Românul** e „organul hidoasei pocituri". Fol. 397 cuprinde desvoltarea ideii că statul e un organism.

Ms. 2264 cuprinde în ciornele lui toate ideile pe care Eminescu le susţine în **Timpul**. E regretabil că nu ne poate ajuta acest manuscris să aflăm întotdeauna cu preciziune care ciornă corespunde cutărui articol, dar oricum el e de un ajutor netăgăduit pentru recunoaşterea cu probabilitatea cea mai mare a paternităţii articolelor din **Timpul**.

In lucrarea **Naționalismul lui Eminescu** am utilizat următoarele articole neapărute încă în nici o ediție și pentru care dau și câteva indicații (forme, expresii, idei caracteristice) în vederea stabilirii paternității lor.

Articol de fond. 1877 (II) 11 Dec.

Și prin iarna grea și prin situația noastră geografică suntem izolați de restul lumii. Dar și așa am duce-o bine dacă n am fi primit cu pripire civilizația. La noi în loc să se muncească și să se facă economie, se face politică. La noi așezămintele sunt franțuzești, industria austriacă, limba păsărească, iar politicianii trăesc din exploatarea ideilor politice.

(Aci Eminescu scrie: „Dar așa ne-am desgrădit, făcând drum larg unei civilizații pripite, unei pospăeli apusene, care în schimbul păturilor bogate ale brazdei noastre, ne imple cu trebuințe, de cari n'am fi avut trebuință". In **Revistă jurnalistică, Ms. Ac. Rom.** 2264 fol. 402, Eminescu scrie: „S'ar putea zice că România și-a preschimbat pătura cea mai bogată a pământului pe cuvinte deșarte, pe fraze stereotipe...").

Dorobanții. 1877 (II) 30 Dec.

Soldații noștri au fost trimiși să lupte fără să li se dea armament, haine și hrană. In țara noastră orice bulgăroi ori grecotei e mai la el acasă decât cel ce-și varsă sângele pentru neam.

(Din cronica **Pro Domo** scrisă de Eminescu în **Timpul** 5 Ianuarie 1878 se poate trage concluzia că Eminescu e autorul articolului **Dorobanții**).

Pro Domo (cronică). 1878 (III) 5 Ianuarie.

In vinele liberalilor curge sânge străin, liberalii sunt „rămășițe și pui de fanarioți".

Contestarea alegerii D-lui Maiorescu. 1878 (III) 8 Febr.

Maiorescu ne spune că Eminescu e autorul articolului. V. **Discursuri parlamentare II.** p. 122 nota 1. La acest articol face aluzie Maiorescu într'o scrisoare către I. Negruzzi v I. Torouțiu și Gh. Cardaș **Studii și documente lit.** ed. cit. pg. 10.

Articol de fond. 1878 (III) 7 Aprilie.

Ziarele noastre varsă mult venin, dar ca **Românul** nu e niciunul. Deosebirea între conservatori și liberali stă nu numai în opinii ci și în caracter. Liberalii sunt cosmopoliți, fără simț istoric, necunoscători ai trecutului.

(In chestia politicei rusofile și atitudinei cazacilor în Vlașca, Eminescu se exprimă în același mod ca și în **Tendențe de cucerire** apărut în același număr al **Timpului** Găsim aci în articolul de fond formele remâe, resturnarea, zimbește. De asemenea expresia „distinguendum est" adesea scrisă de Eminescu în articolele sale).

Articol de fond. 1878 (III) 26 Aprilie.

Nu trebuia să intrăm în războiu. Trebuia să avem prudența lui Mircea cel bătrân, care nu căuta glorie, ci făcea războiu numai când în adevăr existența țării era în primejdie.

(Felul cum se vorbește despre Mircea ne arată că în mintea lui Eminescu lua naștere figura voevodului din **Scrisoarea III.** Găsim în articol formele arhaice care-i plăceau lui Eminescu: „Mircea... s'au despărțit...", „stricatus-au poate prieteșugul...")

Articol de fond. 1878 (III) 13 August.

Roșii au făcut războiul pentru a masca prin gloria soldaților mizeria pe care aveau de gând s'o producă în țară Expunerea teoriei statului ca apărător al intereselor tuturor claselor.

(Idei și expresii din **Dorobanții**).

Articol de fond. 1878 (III) 6 Octombrie.

Articol în legătură cu pierderea Basarabiei. Soarta neamului e pe mâna unor stâlpi de cafenele și sub conducerea unor frunți sibarite. Neagra străinătate își întinde ghearele asupra unei părți din țara noastră.

(Expresii care vor reveni în **Scrisoarea III**).

Articol de fond. 1878 (III) 8 Oct.

Se critică introducerea legilor cu deridicata. Singura clasă productivă e țăranul de pe urma muncii căruia se susține toată societatea. El e și oșteanul care ne-a făcut cinste în

războiu, şi pe el îl facem noi să intre în triumf în Sybaris care înseamnă domnia frazei şi pospăelii.

(In afară de aceste idei şi expresii caracteristice lui Eminescu, mai găsim aci afirmarea că România e o Americă cosmopolită; găsim şi termenul cu sens pejorativ „înoituiri" pe care-l întrebuinţează de obiceiu Eminescu ori când vorbeşte de reformele de la noi)

Articol de fond. 1878 (III) 10 Oct.

Partidul conservator nu e reacţionar, el vrea progresul pe cale evolutivă şi prin muncă. Eminescu e contra revoluţiei în general.

(Aci găsim expresia: „în privirea esenţei statului")

Articol de fond. 1878 (III) 21 Oct.

Critica franţuzismului de la noi. Scoaterea la iveală a decăderii intelectuale de la universităţi.

(Unele pasagii amintesc notele manuscrise **Tinerimea** franţuzită (Ms. Ac. Rom. 2258 fol. 262). De asemenea se spune că cei plecaţi în străinătate îşi duc viaţa „tăind cânilor frunze". Eminescu mai întrebuinţează expresia în Ms. Ac. Rom. 2261 fol. 88. Se spune apoi de tinerii noştri cu pretenţii mari că-s „băeţi tărzii la minte" Expresia e deja întrebuinţată de Eminescu în **Actualitatea** 11 Dec. 1877).

Articol de fond. 1878 (III) 9 Dec.

Atacarea politicianismului de la noi. Partidele la noi sunt organizaţii de interes personal şi de căpătuială.

(„Numai unde Vodă se perindează, se mănâncă şi pita lui Vodă pe rând" **(Infl. austriacă)** Forme: „simbure", „mănţine"; expresia: „păpuşerii constituţionale").

Articol de fond. 1878 (III) 22 Dec.

Situaţia în Dobrogea e tulbure. Bulgarii au atitudine duşmănoasă.

(„în privirea"; „li s'au luat dominaţiunea"; de asemenea e expusă teoria statului ca product al naturii).

Articol de fond. 1878 (III) 23 Decembrie.

Parlamentul e incapabil să discute asupra unor probleme serioase. Stâlpii ţării în timpul puterii nu sunt decât stâlpii de cafenele din timpul opoziţiei.

(„adunarea şi-au votat vacanţa"; „zimbesc"; „se ţine grapă de...." (expresie întrebuinţată în „**Pro Domo**" 5 Ianuarie 1878).

Libertatea Românilor de peste Carpaţi. 1879 (IV) 5 Ianuarie.

Existenţa statului liber nu trebue primejduită prin răspândirea de idei irealizabile cum ar fi formarea unei Dacii româneşti. Menirea statului independent e de a crea o stare de ordine şi de cultură.

(„resunet"; „resplată". Eminescu nu are încrederea în crearea unei Dacii politice în **Românii şi Austro-Ungaria (Curierul de Iaşi** 1876 nr. 125—130); şi în **Austro-Ungaria (Curierul de Iaşi** 1876, 25 Iunie).

Articol de fond. 1879 (IV) 5 Ianuarie.

La noi nu poate exista o reacţiune, fiindcă „din nefericire" elementele ei lipsesc. Conservatorii voesc conservarea şi aplicarea constituţiei.

(Atacuri la adresa lui Serurie, Fundescu etc.; „boieriemea... n'au ajuns"; „nu s'au cristalizat... un miez statornic"; „mănţinerea").

Articol de fond. 1879 (IV) 12 Ianuarie.

Atacarea politicanismului liberal. (Material pentru acest articol în Ms, Ac. Rom. 2264 fol. 425).

Articol de fond. 1879 (IV) 16 Ianuarie.

Expunerea teoriei statului ca tot organic.

(Găsim aci forma „trezie" pe care Eminescu o întrebuinţează în art. din **Timpul** 20 August 1881 **Spitalele rurale** ed. curente. „trezie morală").

Articol de fond. 1879 (IV) 18 Ianuarie.

Constituţionalismul nostru e fals. E o confuzie de puteri, iar la nevoie vedem ascunderea ministerului îndărătul majorităţii.

(„se ascund îndărătul unei majorităţi care ca mâine ţi se va părea că n'au existat decând lumea": „să remâe": „resărit". Ideile din acest articol sunt mult mai frumos desvoltate în **Ficţiunea parlamentară** (Timpul (V) 1880, 22 Februarie).

Articol de fond. 1879 (IV) 23 Ianuarie.
Decăderea universității din Iași. Profesorii sunt ignoranți și netrebnici.
(Ideile sunt desvoltate și în **Actualitatea**; „în privirea". „a avea cuvânt să...").

Articol de fond. 1879 (IV) 30 Ianuarie.
Teoria statului ca organism; avem nevoie de un guvern serios și cu autoritate.
(Aluzie la Bal Mabille unde petrec cei plecați în străinătate ca să se cultive).

Articol de fond. 1879 (IV) 27 Februarie.
Evreii sunt o primejdie, dar numai liberalismul e adevărată cauză a acestei primejdii. Avem nevoie de un sistem conservator care să asigure propășirea elementului românesc și să dea statului tărie.
(Teoria de „om și om": „în privire formală").

Articol de fond. 1879 (IV) 9 Mai.
Politica absoarbe toate preocupările. Politica la noi constă în atacuri personale, nu în discuții de principii. E nevoie de eliminarea propagatorilor de ură.
(Activitatea la **Timpul** e „muncă sarbedă și tâmpitoare" E o ideie pe care Eminescu o exprimă și în 1878 într'o scrisoare a sa (v. Ms. Ac. Rom. 2255 ff. 312—314); aci Eminescu citează versul lui Alecsandri în care C. A. Rosetti e numit „hidoasa pocitură". Versul e citat de Eminescu și în **Cultura roșilor** (Timpul 3 Iulie 1881).

Articol de fond. 1879 (IV) 8 Iunie.
Roadele demagogiei la noi. Complicitatea liberalilor cu alianța israelită. Să introducem legi fie și retrograde, dar să salvăm țara și naționalitatea.
(Teoria de „om și om"; „resplătire"; „cată să admitem"; „mânținere").

Articol de fond. 1879 (IV) 16 Iunie:
Articol în legătură cu întâmplări externe. Eminescu mărturisește la începutul articolului că tot timpul i l-a răpit cercetarea problemei israelite.
(In această epocă 24 Mai—15 Iunie Eminescu publică studiul său **Chestiunea israelită**).

Articol de fond. 1879 (IV) 19 Iunie
Numai conservatorii pot da țării legi necesare și potrivite cu un popor agricol. Domnia radicalilor e o primejdie, căci vor da drepturi Evreilor și țara va decădea mai mult decât în epoca Fanarioților.
(„această posibilitate au fost și este combătută" „în privirea"; „nici ne amenință nici pretind ceva". Rezumarea legilor prusiene în chestia evreiască Asupra legilor prusiene privitoare la Evrei Eminescu are și un articol în studiul **Chestiunea israelită** (v **Timpul** 21 Iunie 1879)

Articol de fond. 1879 (IV) 2 Noembrie.
Datoria generației actuale e de-a lua în serios viața publică și de-a arăta că suntem demni de menirea noastră la gurile Dunării: întemeierea unei stări de ordine și de cultură Țara e mică dar are toate posibilitățile de desvoltare. Viitorul depinde de chibzuința noastră.
(Despre misiunea noastră la gurile Dunării Eminescu vorbește și în articolul său de la 14 Oct. 1879, de asemenea în art. **Libertatea Românilor de peste Carpați.** (5 Ian. 1879). Sunt unele forme ortografice care dau de bănuit. Se poate însă ca articolul să fi fost corectat nu de Eminescu ci de altcineva din redacție)

Articol de fond. 1879 (IV) 3 Noembrie
Chestiuni de politică internă și externă. Intrarea armatei în București în triumf în momentul când se cedează oficial Basarabia, e o ironie sângeroasă.
(„un personaj care... au convenit a se alia"; „resboiu").

Articol de fond. 1879 (IV) 18 Noembrie.
Articol în legătură cu spiritul vieții noastre publice. Nu există la noi o disciplină publică. Puterea publică nu-i respectată, oamenii însărcinați cu conducerea statului nu pot avea încrederea națiunii. Instituțiile liberale le-am conceput într'un spirit fatal și greșit. Să ne ridicăm de-asupra patimilor de partid și să eliminăm abuzul din viața noastră publică In același timp. generațiile tinere să fie lăsate să se deprindă cu munca, să nu fie ademenite la politicianism.

(Se citează versul lui Alecsandri în privința lui C. A. Rosetti: „hidoasă pocitură..."; „resboiu"; „strimt"; „să respândească"(Sunt însă unele forme care de sigur nu sunt ale lui Eminescu: tignă și tigniți. Se poate însă ca articolul să fi fost corectat de altcineva din redacție).

Articol de fond. 1879 (IV) 24 Noembrie.

Miniștrii și deputații trec în ochii publicului drept samsari. Țara e demoralizată. Românul a pierdut orice încredere în guvernanți.

(Articolul cuprinde ideile obișnuite ale lui Eminescu asupra clasei conducătoare)

Articol de fond. 1879 (IV) 29 Noembrie.

Conservatorii sunt mereu acuzați de reacționarism, dar noi nu avem condițiile istorice pentru o reacțiune.

(In articol găsim ideile obișnuite ale lui Eminescu în privința națiunii și statului ca armonizator al intereselor sociale De asemenea găsim aci obișnuitele atacuri la adresa Pătârlăgenilor și Seruriilor și acuzarea clasei dominante că nu compensează prin nimic aceia ce i se dă prin munca țăranului)

Articol de fond. 1880 (V) 9 Ianuarie.

Articol în legătură cu răscumpărarea căilor ferate. Aluzii la diferite personalități care aspirau la rangul de ministru.

(Neamul românesc e „râzător de felul lui" e o părere adesea exprimată de Eminescu).

Articol de fond. 1880 (V) 16 Ianuarie.

Liberalii nu lucrează conform cu interesele națiunii. Afacerea rechizițiilor făcute de Warszawski cu ajutorul senatorului liberal Mihalescu.

(Vehemente expresii la adresa liberalilor: cumularzi, bugetofagi etc. cei din partidul guvernant sunt „străini prin origină, prin moravuri și prin educație". Aceasta-i o chestiune asupra căreia Eminescu promite să revie. Astfel de pe acum e anunțată desvoltarea teoriei păturii superpuse).

Articol de fond. 1880 (V) 22 Ianuarie.

Căile ferate înlesnesc la noi scurgerea puhoaielor de străini care ne exploatează. In vechime domnii și boerii nu lăsau nimic în mâna străinilor, azi noi le dăm totul, le facem și drum de fier ca să poată veni mai lesne. Ne-am civilizat azi, chiar și limba a devenit o păsărească pe care Mitropolitul Varlaam n'ar mai pricepe-o. Politica noastră e internațională. Facem interesele străinilor, dar noi devenim iloți. Teoria de „om și om e la ordinea zilei.

(Gândurile lui Eminescu vor reveni în Scrisoarea III și **Doina;** rassa ajunge la „disselecțiune, la maimuțire")

Articol de fond. 1880 (V) 12 Februarie

De la detronarea lui Cuza am început să mergem spre decădere. Nepregătiți și trădători conduc țara. Poporul a căzut în fatalism.

(Viața noastră publică e o „panglicărie : teoria de „om și om"; „ca și când fraza ar fi fost cândva un echivalent al muncii reale și al câștigului real": atacuri la adresa Pătârlăgenilor și Seruriilor; „patrioți de industrie").

Articol de fond. 1880 (V) 15 Februarie.

Viața noastră publică e quasi anarhică. Țăranul, singurul producător e dat pe mâna unei administrații stupide care-l despoaie. Nimeni nu se gândește la îmbunătățirea soartei materiale și morale a țăranului. Câtă vreme țara e pe mâna netrebnicilor, nu ne putem aștepta la îmbunătățiri.

(In afară de susținerea unor idei adesea desbătute în articolele lui Eminescu, găsim și forme ca: remas, respândire, resturnat. De asemeni ideia că țăranul a ajuns fatalist, lucru spus și în articolul dela 12 Februarie 1880).

Articol de fond. 1880 (V) 2 Martie

Polemizând cu **Steaua României,** Eminescu își arată antipatia pentru demagogie și simpatia pentru forma oligarhică. Esențialul nu-s libertățile de pe hârtie, ci viața statului. Statul nostru trebue să fie românesc, ținta de căpetenie este desvoltarea elementului național. Rațiunea de stat e superioară bagajului de fraze demagogice care amețesc publicul. Să fim contra americanismului cosmopolit.

(au fost silit să-l părăsească a căror cuprins nu s'au supus unei amănunţite critice" ideia statului e ideia armoniei intereselor")

Articol de fond 1880 (V) 15 Iunie

După ce polemizează cu **Pressa** în chestia alegerilor judeţene Eminescu atacă **Românul** şi partidul liberal în privinţa politicei interne şi externe.

(Intrebuinţarea obişnuitelor epitete la adresa liberalilor: **cavaleri de industrie,** gunoi, pierde-vară, plebe guvernantă. Liberalii sunt demni de „marele cordon al sfintei Cânepe").

Articol de fond. 1880 (V) 29 Iunie.

Insuccesele noastre în politica externă. Poporul e desgustat de politică. Ţara nu se mai aseamănă cu aceia de pe vremea lui Ştefan şi Mircea.

(Aluzii la cei ce petrec la Bal Mabille: „mănţinere" „simbure").

Articol de fond. 1880 (V) 14 Noembrie.

Liberalii sunt venetici şi înstrăinaţi. Toate stârpiturile vin la noi. Singuri Românii sunt insultaţi şi nedreptăţiţi.

(„venitùrile liberale"; „America dunăreană"; „cranii cu câte cinci dramuri de creer"; „americanizarea Ramâniei").

Articol de fond. 1881 (VI) 30—31 Martie.

Fleva propusese ca să se înfiinţeze un post de „cancelar" al ţării. Eminescu ironizează partidul liberal pentru această ideie şi cere să se înfiinţeze mai bine un minister al agriculturii şi domeniilor.

(„sistemul... s'au adoptat..."; adevăratul şi singurul popor românesc sunt ţăranii; atacuri la adresa lui Carada, Giani, Cariagdi...).

Articol de fond 1881 (VI) 9 August.

Problema păturii superpuse.

(„elementul istoric... au fost înlăturat"; „poporul românesc n'au fost în drept"; teoria de „om şi om").

Articol de fond. 1881 (VI) 18 Septembrie.

Străinii au ajuns la conducerea ţării iar elementul etnic e dat la o parte.

(Material şi expresii care se găsesc în **Doina** şi **Scrisoarea III**: Românul e străin în ţara lui).

Articol de fond. 1881 (VI) 10 Oct.

Biserica a creat limba literară. Retipărirea scrierilor bisericeşti e o operă de valoare.

(„au început a se recunoaşte însemnătatea... ; „biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o...")

Articol de fond. 1881 (VI) 4 Noembrie.

Guvernul român sprijină înstrăinarea ţării. Menirea epocei lui Carol Ingăduitorul e îndeplinirea înstrăinării.

Articol de fond. 1882 (VII) 26 Ianuarie.

In legătură cu refugiaţii din Banat care cereau dreptul de-a fi colonizaţi în Dobrogea, Eminescu cere ocrotirea elementului românesc şi afirmă că numai Românii sunt destinaţi să determine caracterul şi soarta statului nostru.

(Eminescu face aluzie la teoria păturii superpuse şi susţine că el e cel dintâi care-a expus-o; „cavaleri de industrie"; „în privirea protectoratului"; „pentru a crea cu spada şi cu plugul moştenirea istorică a neamului latin de lângă Dunăre"; v. „Au cucerit cu plugul, cu vârful dragei săbii Pân'la Cetatea Albă, limanul de corăbii (**Moldova** (fragment) ed. **Op. compl.** pg. 28 col. 2).

Articol de fond. 1882 (VII) 13 Februarie.

Atacuri vehemente contra liberalilor. Teoria păturii superpuse. Chestia formelor fără fond. Clasa pozitivă a ţăranilor. Ţara a ajuns un spital. Panglicarii politici se dau pe faţă prin lipsa de simţ istoric şi de dragoste pentru trecut.

(„în privirea stării rele a ţăranului"; „cată... să fie pozitiv").

Articol de fond. 1882 (VII) 20 Martie.

Regatul e numai o formă, statul e în realitate o republică în care triumfă concepţia liberală a lui C. A. Rosetti. Patria a devenit un hotel, poporul o amestecătură, biserica un teatru. Străinii emigrează şi ameninţă naţionalitatea noastră în existenţa ei.

(„simbure"; pentru elementele dominante România e „numai din întâmplare o patrie"; „biserica lui Matei Basarab şi a lui Varlaam maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbei şi unitatea etnică a poporului"; teoria de „om şi om"; „mănţine").

Slavici-Novele din popor (dare de seamă). 1882 (VII) 28 Martie.
Numărul din **Timpul** în care a apărut articolul lui Eminescu e tăiat cu foarfecele din colecția de la Academie. Două fragmente din articol se pot ceti în: N. Xenopol **Un critic de la „Timpul" D-l M. Eminescu** (**Telegraful** (XII) 1882, 2 Aprilie) și în M. Eminescu **Materialuri etnologice** **Timpul** (VII) 1882, 8 Aprilie).

Bibliografie: Columna lui Traian. **Timpul** (VII) 1882, 1 Aprilie.
Eminescu stabilește legătura între cercetările linguistice și istorice și deșteptarea spiritului național.

Articol de fond. 1882 (VII) 16 Mai.
Teoria păturii superpuse. Rassa românească e puternică și va sfârși prin a triumfa asupra demagogiei.
(„feneanți, cumularzi, reputații uzurpate"; regim de „sustractori și de hetere"; poporul „de la 1300 până în secolul al XIX n'a avut nevoie nici de cod pentru a se judeca". v. **Din abecedarul economic:** „Până la fanarioți n'am avut cod — un semn că nici trebuia".

Articol de fond. 1882 (VII) 26 Mai.
Istoria prin mersul ei organic a dat creștere poporului nostru, însă educația de veacuri se poate distruge lesne prin exemplele de neorânduială și nedreptate venite de sus. Statul nostru cârmuit de plebea roșie nu mai poate avea un rol educativ. Rădăcina spornică a viitorului e în respectul trecutului și păstrarea bunurilor create de acesta. Demagogia guvernanților distruge familie, biserică, datini și limbă. Ne putem aștepta la mișcări anarhice care să primejduiască însăși existența statului.

Articol de fond. 1882 (VII) 13 Iulie.
Dările sunt mari, de nesuportat din cauza clasei de parazîți. Trecutul era necioplit, dar sănătos. Azi rassa degenerează. Progresul cu care se laudă guvernanții e o minciună.
(E regretabil că nu avem un partid reacționar; chestia pensiilor reversibile).

Articol de fond. 1882 (VII) 5 August.
In vremea lui Carol Ingăduitorul, prin guvernarea liberală Românii au ajuns să nu mai fie o nație ci un amestec de naționalități. Incă 50 ani de domnie liberală și România va fi numai o expresie geografică. Rassa noastră va fi suplantată de străini, poporul latin de la Dunăre va fi doar o legendă cântată în limba Fanarului.
(„naturi catilinare", „mucenicul Simeon", „cată să se traducă: „pensii reversibile", „paturi superpuse").

Articol de fond. 1882 (VII) 17 August.
Puterea unei națiuni o constituesc numărul muncitorilor nu al negustorilor de vorbe De la clasele de jos spre cele de sus ridicarea trebue să se facă prin muncă și merit. La noi în locul erarhiei muncii și meritului s'a constituit erarhia vicleniei și necinstei.

Articol de fond. 1882 (VII) 3 Septembrie.
Partidul liberal la sfârșitul legislaturii găsește că legea electorală nu-i bună și vrea să-o schimbe. Liberalii sunt peirea neamului.
(„mănținută", „pensii viagere și reversibile"; atacuri la adresa Kirițopolilor, Costineștilor, Caradalelor...).

Articol de fond. 1882 (VII) 12 Septembrie.
Starea țării e mizerabilă. Populația emigrează din cauza dărilor și sărăciei. Guvernanții nu numai că nu au milă pentru popor, dar nu-i respectă nici sentimentele naționale.
(„pseudocivilizația noastră"; „străini poate nu cu limba, dar cu inima, cu caracterul și înțelegerea pentru lucrurile țării"; „în privirea aceasta": „Carol Ingăduitorul"; „în privirea stării materiale").

Articol de fond. 1882 (VII) 25 Sept.
Starea populației e rea. Averea românească trece în mâna străinilor. Progresul trebue făcut pe cale evolutivă, avându-se mereu în vedere păstrarea și desvoltarea naționalității noastre.
(„rămas îndărăt în toate privirile"; „resărit").

Articol de fond. 1882 (VII) 12 Noembrie.
Se tinde mereu spre demagogie. Se urmărește extinderea sufragiului universal așa cum îl vor liberalii. Sufragiul uni-

versal e inechitabil, fiindcă nu ține seama de merit și calități.

(„remâne", „resplată", „cată a se număra . „zimbet", „cavaleri de industrie")

Articol de fond. 1882 (VII) 1 Decembrie.

Decăderea economică a țării. Suntem stat agricol și nu ne putem permite organizația unuia industrial. Elementele naționale sunt suplantate de străini Nu mai e nici o perspectivă de viitor pentru poporul românesc. Cu secolul XIX-a se încheie poate istoria Românilor pentru totdeauna.

(„naturi catilinare"; „imigrațiune lacomă, numeroasă și disprețuitoare de țară").

Articol de fond. 1883 (VIII) 29 Ianuarie.

Decadența din țară cu ocazia alegerilor. Față cu actele panglicarilor politici poporul devine apatic. Prins în mrejele politicianilor și funcționarilor netrebnici, poporul simte că nu se poate scutura de ei și i-i scârbă de el însuși. Suntem amenințați ca Dunărea să intre în mâinile străinilor.

(Chestia Dunării e tratată de Eminescu în Ms Ac. Rom. 2264 ff. 303—305. Preocuparea de aceiași chestie în același ms. ff. 320—323 care cuprinde reproduceri din **Journal des Débats;** de asemeni în același Ms. ff. 343—346; „plebea care i s'a superpus"; „adunătură de panglicari"; „lupta pentru fraze și forme goale"; „spuma veninoasă de corupție și minciună care s'a scurs din toate popoarele înconjurătoare")

Articol de fond. 1883 (VIII) 11 Februarie.

Slăbiciunea politicei noastre externe. Situația-i tristă și tot ce se petrece ni s'ar părea comic dacă „am fi privitori numai, ca la teatru"

Articol de fond. 1883 (VIII) 30 Martie.

Corupția partidului roșu. Nici un teren al vieții publice n'a rămas nepângărit. Ținta comună a lui I. Brătianu și C. A. Rosetti e nimicirea naționalității române.

(„putrejune"; „plebea de sus"; „zimbet"; elemente „intelectual sterpe"; tinerimea își culege preceptele la „Mabille").

VII. Articol din „Fântâna Blanduziei" nereprodus în ediție.

Formă și fond. 1888 (I) 11 Dec.

VIII. Articole din „România liberă" nereproduse în ediție.

Iconarii Dlui Beldiman. 1888 (XII) 13 Noembrie.

In legătură cu răspândirea icoanelor rusești în țara noastră, autorul regretă că n'avem o industrie similară, neagă însă existența unei tendințe politice din partea Rușilor. Rușii ca și alte neamuri caută să răspândească la noi produsele lor deoarece noi suntem „mlaștina de scurgere a tot ce supraproducțiunea europeană are de prisos".

Articolul este semnat „M. E."

Iar Iconarii. 1888 (XII) 20 Noembrie.

După ce tratează aceiași chestie a icoanelor rusești, în polemică cu Al Beldiman, autorul scrie că primejdiile adevărate pentru noi sunt cele economice și sociale. Trebue să îmbunătățim soarta țăranului, aceasta-i soluția salvatoare.

Articol de fond. 1889 (XIII) 5 Ianuarie.

Autorul recunoaște săvârșirea unor îmbunătățiri în țară. Insistă asupra stării țăranilor.

După unele forme ortografice și după arhaisme ca: „un an... s'au strecurat" ori „s'au înrădăcinat în spiritul public convingerea..." articolul poate fi atribuit lui Eminescu.

Articol de fond. 1889 (XIII) 14 Ianuarie.

Autorul se întreabă dacă guvernul va fi capabil să-și îndeplinească programul fixat în Martie 1888 și cere ca guvernul să reziste manoperelor de partid.

Expresii ca: „sacrificiile pe care guvernul... le-au făcut"; „în privire formală"; „s au format... majoritatea"; „strimt" ne fac să atribuim lui Eminescu acest articol.

IX. Articol din „Federațiunea" nereprodus în ediție.

Apel. 1870 (III) 3 Iunie/22 Mai.
E apelul lansat în luna Mart în vederea serbării de la Putna și semnat de M. Eminescu, N. Teclu și P. Bita. Eminescu semnează ca secretar al comitetului de organizare a serbării.

X. Alt articol.

Prefață la Baican (E) **Lit. pop. sau palavre și anecdote.** Buc. 1882. Prefața e semnată „M. E."

LUCRĂRI ȘI STUDII CONSULTATE

I. Lucrări asupra lui Eminescu ori și în legătură cu el.

Adamescu (Gh.) **Istoria literaturii române** Buc. Alcalay ed. III.

Arbore (Zamfir) **Eminescu ziarist și cugetător politic, Semănătorul** (VIII) 1909 nr. 26 p. 531 și următ.

— **Vederile politice ale lui Eminescu, Adevărul** (XX) 1909, 21 Iunie.

— **Boerii și poporul,** Minerva 1914, 7 Mai.

Baiculescu (G) **M. Eminescu și Fani Tardini, M. Eminescu** (I) 1930 nr. 3 pg. 80 și următ.

Bogdan (Al.) **Nemuritor, Drum drept** II. 1914.

Bogdan Duică (G.) **Eminescu, Eliade, Gutzkow, Conv. lit.** (XXXVIII) 1904, 1 Febr.

— **Titu Maiorescu și M. Eminescu** (Documente din Blaj), **Societatea de mâine** (I) 1924, 13 Iulie.

— **Introducere** la Eminescu Poezii Buc. Cultura naț. 1924.

— **Eminescu și Germanii, M. Eminescu** nr. 2 Cernăuți 1930.

Burac (A) **Concepția românească a lui Eminescu, Glasul Bucovinei** (II) 1919, 28 Iunie.

Caracostea (D.) **Personalitatea lui Eminescu** Buc. Socec 1926.

Cardaș (Gh.) v. Torouțiu.

Cerna (P.) **M. Eminescu, Conv. lit.** (XLIII) 1909, Iunie.

Chendi (Il.) **Prefață** la M. Eminescu: **Lit. populară** Buc. Minerva 1902.

Chiricuță (Toma) **Eminescu pedagog,** Botoșani Saidman 1927.

Cuza (A. C.) Articol în **Eminescu comemorativ,** Iași 1909.

Dăianu (Dr. E.) **Eminescu în Blaj, Tribuna** 1902, 25 Apr.—7 Mai.

— **Eminescu și Blajul, Familia** 1902, 30 Iunie.

Densușianu (Aron) **Cercetări literare** Iași, Șaraga, 1887.

Densușianu (Ovid) **Epigonii lui Eminescu și Junimea, Viața nouă** (I) 1905, 15 Februarie.

— **Recensie** la Eminescu, **Scrieri polit. și lit.** ed. Scurtu, Viața nouă 1906, pg. 309.

Dima (Al.) **Tradiționalismul lui Eminescu,** ed. Rev. **Datina** T. Severin 1929.

Dragomirescu (M.) **De la misticism la raționalism,** Buc. 1924.

— **Critica științifică și Eminescu,** ed. III. Buc. 1925.

— **Critică** I. Buc. Casa Școalelor 1927.

— **Critică** II. Buc. Casa Școalelor 1928.

— **Cunoștința lumii prin artă și prin practică, Ritmul vremii** (V) 1929, Aprilie pg. 202.

— **La science de la littérature** III. Paris, Gamber 1929.

Duma (Ion) **Eminescu și Românii din Ungaria, Transilvania** (XXXVII) (1906) Mart-April pg. 45 și următ.

Dumbrăveanu (Aurel) **Fapte și documente din trecut, Adev. lit.** 1921 5 Iunie

Galaction (Gala) **Viața lui M. Eminescu,** Buc. Adevărul 1924.

Gherea (I. Dobrogeanu) **Studii critice** I-II Buc. Viața rom. 1923.

Goga (Octavian) **Precursori** Buc. Cultura națională.

Grama, **M. Eminescu, studiu critic** Blaj, Bib. Unirei 1891.

Grămadă (I.) **Societ. Rom. Junâ din Viena** (1871-1911) Arad 1912.

— **Eminescu la Univ. din Viena, Conv. lit.** (XLVII) 1913 p. 956.

— **Eminescu M. (Contribuții la studiul vieții și operei sale)** Heidelberg 1914

Hasdeu (B. Petriceicu) **Buletin interior. Columna lui Traian** 1871 23 Aug.

— **Buletin interior, Columna lui Traian** 1871, 30 Aug.

— **M. Eminescu** (In Eminescu comemorativ Iași 1909).

Ibrăileanu (Garabet) Scriitori şi curente Iaşi Viaţa rom. 1909.
— Spiritul critic în cultura românească, Iaşi, Viaţa rom. 1922 ed. II.
Iorga (N.) Eminescu şi generaţia de astăzi, Semănătorul (II) 1903, 16 Noembrie.
— Un roman de Eminescu, Semănătorul (III) 1904, 11 Ianuarie.
— Cel d'întâi volum din Operele în proză ale lui Eminescu, Semănăt. (IV) 1905, 10 Iulie.
— Prefaţa la Icoane vechi şi icoane nouă, Vălenii de Munte 1909.
— M. Eminescu, Tribuna (XIII) 1909, 16/29 Iunie.
— Istoria presei rom. dela primele începuturi până la 1916. Buc. Adevărul 1922.
Istrati (Panait) Intre neam şi umanitate, Adevărul literar 21 Sept. 1924.
Juvenal, Eminescu gazetar politic, Ţara nouă (I) 1911 nr. 2.
Lang (Friedrich) M. Eminescu als Dichter und Denker, Cluj 1928.
Laurian (D.) Discurs la îngrop. lui Eminescu, Constituţionalul (I) 1889, 20 Iunie.
Lovinescu (Eugen) C. A. Rosetti şi Eminescu, Flacăra 1916, p. 404.
— Critice I ed. II. Buc. 1920.
— Istoria civilizaţiei române moderne II. Forţele reacţionare. Buc. Ancora.
— Istoria lit. rom. moderne I. Evoluţia ideologiei literare. Buc. Ancora.
— Istoria lit. rom. mod. II. Evoluţia criticei literare. Buc. Ancora.
Maiorescu (Titu) Poetul Eminescu, prefaţa la Poezii ed. Socec, 1907.
— Critice I—III. Buc. Minerva 1915.
Marinescu (Constanţa) Postumele lui Eminescu. Buc. 1912.
Minar (Octav) Eminescu comemorativ Iaşi 1909.
Morariu (Aurel) Câteva amănunte despre activitatea politică şi socială a ziaristului Eminescu. Glasul Bucovinei (II) 1919, 28 Iunie.
Morariu (Leca) Personalitatea lui Eminescu, Junimea literară (XV) 1926 pg. 141 şi următ.
— M. Eminescu, note pentru o monografie, în revista M. Eminescu, anii I şi II, (1930—1931) Cernăuţi.

Murărăşu (D.) Eminescu ziarist şi scriitor politic. Studiul întroductiv la ediţia Scrieri politice, Scrisul românesc, Craiova 1931.
— Teoria păturii superpuse şi Eminescu, Pleiada I nr. 4, 15 Mai 1930, Bucureşti.
— Mărturii în legătură cu originea lui Eminescu, Prietenii Istoriei literare 1931 pp. 31—37.
— Eminescu despre N. Bălcescu, M. Eminescu (II) 1931 nr. 5 Cernăuţi.
— M. Eminescu, La Gaceta Literaria (V) 1931, 1 April Madrid.
Murnu (George) Introducere la ed. Eminescu Poezii ed. Naţ. S. Ciornei Bucureşti 1928.
Negruzzi (Iacob) Amintiri din Junimea Buc. Viaţa românească.
Onea (I.) Eminescu în Blaj, Epoca 1902, 15 Martie.
Ortiz (Ramiro) Introduzione la M. Eminescu Poezie Firenze Sansoni 1928.
Panu (Gh.) Amintiri de la Junimea, Săptămâna (II) 1903, 9 Mai.
— Amintiri de la Junimea I—II Buc. Adevărul 1908.
Patrascoi (I.) M. Eminescu pessimistische Weltanschaung mit besonderer Beziehung auf den Pessimismus Schopenhauers, Târgu Jiu 1905.
Pavel (Const.) Miron Pompiliu (1847—1897) Viaţa şi opera lui. Beiuş 1930.
Petrovici (Ion) Contribuţii la filozofia lui Eminescu, Rev. de filosofie, Iulie-Sept. 1930.
Peucescu (Gr.) Prefaţa la Culegere de articole d'ale lui Eminescu apărute în „Timpul" în anii 1880 şi 1881. Buc. 1891.
Popovici (Aurel) Naţionalism sau Democraţie, Buc. Min. 1910.
Puşcariu (Sextil) M. Eminescu, Junimea lit. (VI) 1909. nr. 7—8.
Rădulescu-Motru Naţionalismul, Buc. Lumea.
— Cultura română şi politicianismul ed. III Buc. Socec 1904
Rădulescu Pogoneanu (I. A.) Din poesiile inedite ale lui M. Eminescu, Conv. lit. (XXXVI) 1902, 1 Aprilie.
— Câteva pagini din tinereţea lui Eminescu, Conv. literare (XXXVII) 1903, 1 Aprilie.
— Studii, Buc. 1910.
Sbiera (R. I.) Eminescu în Cernăuţi, v. dare de seamă Familia 1903.

Scurtu (Ion) **Eminescu's Leben und Prosaschriften**, Leipzig 1903.
— **Eminescu şi Gh. Panu**, Semănătorul (II) 1903, 1 Iunie.
— **Eminescu şi istoria naţională**, Semănăt. (II) 1903, 13 Iulie.
— **Eminescu în Banat**, Semănăt. (II) 1903, 17 Aug.
— **Eminescu şi Moldova**, Semănăt. (II) 1903, 5 Oct.
— **Introducerea la Eminescu Scrieri polit. şi lit.** Buc. Min. 1905.
— **Eminescu în lumina vremilor de azi**, Semănăt. (VI) 1907 20 April.
— **Introducere la Eminescu Geniu pustiu**, Buc. Min. 1909.
Sion (Florin) **M. Eminescu ca economist**, Iaşi 1914.
Slavici (Ion) **Scrisoare ms. către I. Negruzzi** 6/IX 1874 (Acad. Rom. Autografe I. Negruzzi).
— **Eminescu şi boerii**, Minerva 1914, 13 Mai.
— **Alecsandri şi Eminescu**, Adev. lit. 1921, 19 Iunie.
— **Eminescu la Viena**, Viaţa rom. (XIII) 1921, 3 Mart.
— **Amintiri**, Cult. naţională 1924.
— **Lumea prin care am trecut**, Conv. lit. 1930 Aprilie.
Ştefanelli (T. V.) **Amintiri despre Eminescu**, Buc. Sfetea 1914.
Ştefănescu (Marin) **Filosofia românească**, Buc. 1922.
Tomescu (D.) **Un ziarist ideal: Eminescu**, Ramuri (IV) 1909, nr. 11.
Torouţiu (I. E.) şi Cardaş (Gh.) **Studii şi documente literare I**, Buc. Bucovina 1931.
Vianu (Tudor) **Poesia lui Eminescu**; Colecţia Gândirea, Cartea Rom. 1930.
Vlahuţă (Al.) **Curentul Eminescu şi o poezie nouă**. Buc. 1892.
— **Eminescu şi Junimea în chestia naţională**, Vieaţa (I) 1894, 20 Febr.
— **Clipe de linişte**, Buc. Minerva 1907.
— **Din goana vieţii** (III) Buc. Alcalay.
— **Dreptate**, Buc. Cartea rom. 1922.
Xenopol (N.) **Un critic de la Timpul: M. Eminescu, Telegraful** (XII) 1882, 2 Aprilie.
X. **Poetul Eminescu s'a stins, Constituţionalul** (I) 1889, 17 Iunie.
X. **M. Eminescu. Câteva reflecţii şi observaţii cu ocazia aniversării a 20-a a morţii sale, Adevărul** (XX) 1909, 15 Iunie.

X. **D-l Filipescu şi Eminescu**, Adevărul 1909, 16 Iunie.
X. **Notă asupra articolelor politice ale lui Eminescu**, Adevărul (XX) 1909, 16 Iunie.
Zamfirescu (Duiliu) **Littérature roumaine**, cronică în L'Etoile roumaine 1885, 26 Oct.—7 Noem.
Zeletin (Ştefan) **Romantismul german şi cultura critică română**, Minerva (II) 1929 nr. 3 Iaşi pg. 63 şi următ.

II. Lucrări consultate pentru stabilirea curentelor de idei în epoca lui Eminescu.

Alecsandri (Vasile) **Poezii** I—II, Buc. Socec. 1897.
— **Scrisori** ed. II. Chendi şi E. Carcalechi Buc. Socec 1904.
— **Teatru I.** Buc. Cartea rom. 1923.
— **Teatru III.** Buc. Minerva 1905.
— **Teatru IV.** Buc. Minerva 1907.
Archives juives, **Recueil politique et religieux**, 1879, 6 Februarie.
Aurelian (P. S.) **Bucovina** Descrieri econom. Buc. 1876.
Bălcescu (N.) **Question économique des principautés Danubiennes**, Paris 1850.
— **Românii sub Mihai Vodă Viteazul** ed. Lapedatu Buc. 1908.
Boerescu (B.) **De l'amélioration de l'état des paysans roumains**, Paris 1861.
— **Discursuri politice** I—II Buc. Socec 1910.
Bogdan Duică (G.) **Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu** (Acad. Rom. Studii şi cercetări (VIII) Buc. Cult. naţ. 1924.
Brăteanu (I.) **Discurs** la Cameră, la 16 Dec. 1876, v. **Românul** 1876, 18 Dec.
— **Discurs** în chestia evreiască, v. **Românul** 1879, 1 Mart.
Burlă (V.) **Observări critice asupra Gram. limbei rom. de Cipariu**, Conv. lit. (V) 1871, Mart.-Oct.
— **Contra ortografiei impuse şcoalelor rom. de Min. Instr. Publ.** Conv. lit. (VI) 1872, 1 Aprilie.
Carada (Eug.) **La propagande russe en Orient**, Paris 1867.
— **Les israélites, le vagabondage et le ministre Bratiano**, Paris 1867.
Carp (P. P.) **Discursuri** I Buc. Socec. 1907.

Conta (B.) Opere complete ed. Oct. Minar Buc. Sfetea.
Densuşianu (Ovid) Alecsandri şi Junimea, Viaţa nouă (I) 1906 p. 97 şi următ.
Desjardin (E.) Les Juifs de Moldavie, Paris 1867.
Dragnea (Radu) Mihail Kogălniceanu ed. II. Buc. 1926.
Eliade Rădulescu (I.) Echilibrul între antiteze, cu o prefaţă, indice de persoane, cuvinte şi forme de Petre V. Haneş. 2 vol. Buc. Minerva 1916.
Florescu (Bonifaciu) Răpirea Bucovinei (conferinţă) Buc. 1875.
Ghica (I.) Convorbiri economice I—II Buc. 1879.
— Scrisori către V. Alecsandri, Buc. 1905.
Gonzales y Mendoza Voyages en Orient. Les Juifs et les étrangers en Roumanie. Nancy 1894.
Hasdeu (B. Petriceicu) Studiu asupra iudaismului. Industria naţională, industria străină şi industria evreiască faţă cu principiul concurenţei. Buc. 1866.
— Articol de fond, Columna lui Traian, 1870, 5 Mart.
— Articol de fond, Columna lui Traian 1870, 2 April.
— Articol de fond, Columna lui Traian 1870, 20 Aug.
— Cosmopolitism şi naţionalism. Conf. la soc. Românismul, la 26 Sept. 1870; v. Columna lui Traian 1870, 30 Sept.
— Buletinul interior, Columna lui Traian 1871, 8 Febr.
— Causele şi rezultatele cosmopolitismului, conferinţă v. Columna lui Traian 1871, 15 Febr.
— Buletin interior, Columna lui Traian 1871, 23 Aprilie.
— Buletin interior, Columna lui Traian 1871, 26 Aprilie.
— Buletin interior, Columna lui Traian, 1871, 9 Iunie.
— Buletin interior, Columna lui Traian, 1871, 16 Iunie.
— Orthonerozia, Columna lui Traian 1872.
— Poesie Buc. 1873.
Hodoş (Iosif) Românii şi constituţiile Transilvaniei, Pesta 1871.
Iorga (N.) Opinions sincères: La vie intellectuelle des Roumains en 1899, Buc. 1899.
— Istoria lui Ştefan cel Mare, Buc. Minerva 1904.
— Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor, Buc. Socec 1908.

— Studii şi documente cu privire la Ist. Românilor (XVIII) Scrisori şi alte acte privitoare la Unirea principatelor. Buc Socec. 1910.
— Desvoltarea ideii unităţii politice a Rom., Buc. 1915.
— Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie., Buc. 1915—1916.
— Histoire des Roumains de Bucovine à partir de l'annexion austrichienne. Iassy 1917.
— Mihail Kogălniceanu scriitorul, omul politic şi românul, Buc. Socec.
Istrati (Dr. C. I.) O pagină din istoria contimporană a României din punct de vedere medical, economic şi naţional, Buc. 1880.
Kogălniceanu (M.) Răpirea Bucovinei după documente autentice, Buc. 1875.
— Discurs la Senat la 1 Febr. 1877. v Românul 1877 3-4 Febr.
— Desrobirea ţiganilor, Stergerea privilegiilor boereşti. Emanciparea ţăranilor. (Anal. Acad. rom.) 1891.
Lambrior (Al.) Limba română vechie şi nouă (Tălmăcirea rom. a scrierilor lui Oxenstern, (Conv. lit. (VII) 1873, 1 Dec
— Literatura poporană, Conv. lit. (VIII) 1874, 1 Mai.
Loeb (Isidore) La situation des Israélites en Turquie, en Serbie et en Roumanie, Paris 1877.
Lupaş (I.) Un capitol din istoria ziaristicei rom. ardelene: Gh. Bariţ. Transilvania (XXXVII) 1906 nr. 1.
Maiorescu (Titu) Discursuri parlamentare. Cu privire asupra desvoltării politice a Rom. sub domnia lui Carol I. t. I—II. Buc Socec 1897. t. III Buc. Socec 1899.
Istoria contimporană a României (1866—1900). Buc. Socec 1925.
Maniu (V.) Răpirea Bucovinei, conferinţă, Buc. 1875.
Mantea (Radu) Teatrul bucureştean în 1872. Columna lui Traian 1873. 1 Ianuarie.
Mehedinţi (Simion) Direcţia Conv. lit. şi îndrumarea pop. rom. Conv. lit. (LIX) 1927. Ian.-April.
Mehedinţi (Soveja) Titu Maiorescu, Buc. 1925.

Memorandum composé et publié par le Comité élu par l'Assemblée générale des représentants des électeurs roumains tenue à Hermanstadt les 12, 13 et 14 Mai 1881. Paris Dentu 1883.

Millo (A. V.) Țăranul. Folticeni Goldner 1881.

Negri (C.) Versuri, proză, scrisori, Buc. Minerva 1909.

Negruzzi (C.) Opere complete I Proza Buc. Min. 1905; II Poezii Buc. Min. 1909.

Negruzzi (Iacob) Prelegere la Junimea în 1874, v. Conv. lit. (VIII) 1874 April.

— Scrieri complete I—IV Buc. Socec 1895.

Nistor (I.) Românii și Rutenii în Bucovina, Buc. 1915.

— Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național cultural în viața Rom. bucovineni. Buc. 1916.

Odobescu (Al.) Istoria arheologiei I Buc. Socec 1877.

— Precuvântare la ed. Istoria Rom. sub M. Viteazul de Bălcescu. Buc. 1870.

— Scrieri literare și istorice I—III Buc. Socec 1887.

Papiu Ilarian (Al.) Independența constituțională a Transilvaniei, Iași 1861.

Petrino D. Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina, Cernăuți 1869.

— Discurs la comemorarea morții lui Gr. Ghica, v. Conv. lit. 1875, 1 Oct.

Peucescu (Gr.) Despre partidele politice, Conv. lit. (XI) 1878, 1 Ian.

Picot (Emile) La question des israélites roumains, Paris 1868.

Prima adunare poporală în cauza autonomiei bisericii drept credincioase din Bucovina, ținută în Cernăuți, într a 11/23 Iunie 1870. Cernăuți 1870.

Pumnul (Aron) Neatârnarea limbei române. In Voci asupra vieții și însemnătății lui dimpreună cu documentele relative la înființarea catedrei de limba și lit. rom. la Gimnaziu sup. din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, publicată de D-lui Ion al lui G. Sbiera. Cernăuți 1889.

Rădulescu (Tudor) Școala cosmopolitismului și școala națională, Columna lui Traian, 1871, 17 Mai.

Rosetti (C. A.) Art. de fond Românul 1875, 12 Mart.
— — — — 14 Mart.
— — — — 20 Sept.
— — — — 10 Oct.
— — — — 30 Oct.
— — — — 30 Noembr.
— — — — 28—30 Noembr.
— — — 1876, 1 Ian
— — — — 11 Ian.
— — — — 23 Ian.
— — — — 11 Febr.
— — — — 8—9 Mart.
— — — — 29—30 Mart.
— — — — 16 Iulie
— — — — 19—20 Iulie.
— — — 1877. 21—22 Febr.
— — — — 21—22 Mart.
— — — — 3 April.
— — — — 7 August
— — — — 17—18 Oct.
— — — — 26 Oct.
— — — 1878, 2—3 Ian.
— — — — 22—23 Mai.
— — — — 29 Oct.
— — — — 3 Dec.

Articolele de fond din Românul utilizate în lucrare le-am atribuit lui C. A. Rosetti, bazându-mă pe următoarele mărturisiri ale lui A. Ștefănescu Galați în O biografie critică publicată în Lui C. A. Rosetti (1816—1916) volum comemorativ Buc. 1916 p 20. „El (C. A. Rosetti) era director, el redactor, el reporter: scria zilnic articolul prim al ziarului, în care expunea evenimentele politice ale zilei...".

Rosetti (Teodor) Despre Direcțiunea progresului nostru, Conv. lit. (VIII) 1874, 1 April—1 Mai.

Russo (Al.) Scrieri ed. P. V Haneș Buc. 1908.

Urechia (V A.) Un episod din istoria culturii noastre, Conv. lit. (XXV) 1891, 1 Sept.

Vârnav Liteanu (G.) Cugetări asupra limbei române, Conv. lit. (VIII) 1874—1875 Dec. Ian.

Voinea (Eudoxie) România Jună şi serbarea dela Putna, Glasul Bucovinei (VI) 1923, 5 Ian.

Xenopol (Al.) Cuvântare festivă, rostită la serbarea naţională pe mormântul lui Ştefan cel Mare, la Putna 15—27 Aug. 1871, Conv. lit. (V) 1871, 15 Aug.

— Reforma aşezămintelor noastre, Conv. lit. (V) 1871, 15 Iunie.

X Trecerea Balcanilor şi spaima ziarelor austro-maghiare, Românul 1877, 14 Iulie.

X. Serbarea din Bucovina îndreptată contra Românilor, Conv. lit. (IX) 1875, 1 Febr.

X. Desbateri parlamentare, Românul 1879, 12 Iunie.

X. Radicalismul în învăţământ şi în cărţile didactice, Conv. lit. (XI) 1877, 1 Sept.

INTRODUCERE

I. Obiectul studiului prezent. — II. Literatura ştiinţifică a chestiunii. — III. Metoda urmată.

I.

Eminescu e în sufletul tuturor marele poet îndurerat în faţa problemelor vieţii, marele poet pesimist care-şi exprimă amara-i concepţie în versuri nemuritoare. Cetind însă în întregime opera lui Eminescu, rămâi impresionat de amestecul de atitudini, de varietatea de probleme, şi te întrebi dacă nu cumva autorul e privit în mod prea exclusiv numai dintr'un singur punct de vedere.

Pesimismul nu caracterizează în întregime pe Eminescu şi unele din cele mai frumoase opere ale acestuia nu-s pesimiste. In *Luceafărul* Eminescu e stoic ca atitudine, în câteva din cele mai atrăgătoare poezii intime *Dorinţa*, *Somnoroase păsărele* nu-i nici umbră de pesimism. In unele poezii, spre exemplu *Cugetările sărmanului Dionis* şi *Mitologicale*, Eminescu e mare poet, dar în acelaş timp e un reprezentant al umorului în literatura noastră.

Nu numai că poetul nu-i în întregime pesimist, dar Eminescu însuşi nu e numai poet. O vastă activitate de gânditor care-a notat în manuscrisele lui păreri şi gânduri, şi de ziarist care-a risipit noian de energie în susţinerea ideilor şi proclamarea sentimentelor lui, completează mulţimea variată a poeziilor.

Eminescu poetul şi scriitorul se prezintă sub trei aspecte principale: cântăreţul vieţii sale intime, poetul pesimist al problemelor existenţei umane şi naţionalismului care 'n poezie, articole, cugetări încarnează toate nădejdile, toate sbuciumările sufletului lui şi în acelaş timp ale neamului într'o epocă a istoriei noastre.

Opera lui Eminescu e formată în mare parte din lucrări care arată o constantă preocupare de tot ce-i în legătură cu viața națională. Aspectele sub care se prezintă naționalismul lui Eminescu sunt variate. Eminescu e un îndrăgostit de neam și țară, e însă și un mare evocator și lăudător al trecutului nostru; e un luptător pentru câștigarea drepturilor Românilor subjugați și un vestitor al marilor evenimente ce aveau să schimbe destinele neamului; e un apologist al națiunii dar e și un critic vehement al prezentului lipsit de credință, de ideal, de adevărat naționalism și patriotism. Eminescu preocupat de destinele neamului, privește cu ochiu critic organizația noastră politică și socială și condamnă tot ce crede primejdios pentru desvoltarea națiunii. De aci critica neîndurătoare a păturii conducătoare, de aci nemiloasa execuție a politicianismului, de aci asaltul înverșunat împotriva formelor fără fond. El al cărui ideal visat pentru neamul nostru era crearea unei civilizații și culturi naționale, nu putea să nu critice străinismul pe care-l vedea oriunde, în viața publică, în limbă, în literatură. El exprimă clar că menirea noastră la gurile Dunării e crearea unei culturi proprii și unei stări de ordine. De aceia a dat atenție și limbii pe care-o voia cât mai curată, cât mai plină de savoarea trecutului, cât mai omogenă și unitară, și literaturii pe care-o voia cât mai națională și ieșită din propriile noastre realități de viață, și culturii pe care-o voia manifestare a spiritului național, și organizației noastre sociale de care depindeau existența noastră și posibilitățile de creare a unei națiuni capabile de acțiune civilizatoare.

Mi-am îndreptat cercetarea spre această vastă activitate de poet, cugetător și ziarist al cărei punct central e preocuparea de viața națiunii. Am utilizat în lucrare și notele manuscrise socotite de I. Scurtu ca originale și publicate în *Scrieri politice și literare I*, deși se susține că în bună parte n'ar fi decât însemnări de la cursurile universitare audiate. (v. Densușianu (Ovid) recenzie la vol. *Scrieri polit. și lit. I* în *Viața nouă* (I) 1906 pg. 309 și Lovinescu (Eugen) *Ist. lit. române* II. *Evoluția criticei literare* pg. 32). Le-am utilizat fiindcă mărturisesc ce-l interesa pe Eminescu la audierea cursurilor, în ce spirit își făcea îmbogățirea intelectuală. Unele din aceste note pot să fie înregistrarea părerilor altuia, dar și suggestii primite cu ocazia cursurilor. Aproape toate însă se integrează perfect în ideologia și atitudinea din toată activitatea lui Eminescu. Am utilizat

și articolele publicate de Eminescu în diferite ziare și reviste, fără să mă mărginesc la articolele reproduse în edițiile curente. Am dat atenție și materialului risipit de-alungul manuscriselor, material ce constă din poezii, schițări, simple ciorne necunoscute până acum. Acestea ne arată naționalismul eminescian în suprafață dacă nu în adâncime, ne arată la Eminescu obsesia ideii naționale dacă nu țâșnirea inspirației și prinderea ei în forme eterne.

Utilizând tot materialul cunoscut din edițiile lui Eminescu și materialul nou pe care mi-l ofereau manuscrisele și ziarele la care a colaborat Eminescu, am voit să arăt formele sub care se prezintă naționalismul eminescian, trăsăturile lui generale și caracteristice, expresia lui literară. Scopul lucrării mele e lămurirea ideilor și atitudinei lui Eminescu naționalistul și arătarea calităților literare ale operei privite sub unghiul problemei cercetate.

Veacul XIX-lea, cum atât de adesea s'a spus, e veacul naționalităților. Luptele de emancipare și eliberare ale Românilor nu-s decât o scenă din marea dramă a frământării europene. De sigur nu voi încerca să-l fixez pe Eminescu în cadrul european al mișcărilor politice și sociale, dar voi căuta să fixez trăsăturile naționalismului eminescian în ambianța sentimentală și ideologică a societății românești contimporane.

II.

Asupra lui Eminescu s'a scris foarte mult, uneori mai bine, alteori mai rău, dar oricum s'a scris. Am căutat să cunosc studiile care au avut ca obiect principal ori numai au atins problema națională în opera lui Eminescu. La munca prezentă al cărei scop e de-a prinde în ansamblul lui naționalismul eminescian în formele lui de manifestare, în natura și 'n expresia lui literară, am voit să stabilesc colaborarea a ceia ce s'a lucrat înaintea mea. Desigur că în lucrare nu voi pomeni studii lipsite de interes, dar dacă vre-o lucrare însemnată nu va fi pomenită, aceasta nu va fi din ignorare voită ci din necunoașterea ei până în prezent.

Unii l-au socotit pe Eminescu prea puțin naționalist, alții prea mult obsedat de ideia națională. Pe vremea studiilor la Viena i se

aruncă acuzația de cosmopolit și vândut străinilor, la una din adunările societății *România Jună*, iar Hașdeu în articolul său din *Columna lui Traian* 23 August 1871, îl socoate pe Eminescu cosmopolit. Ceia ce-i mai interesant e că după moartea lui, deși era ușor să i se cunoască activitatea ziaristică întru apărarea cauzei naționale a Românilor din Ardeal, din Bucovina, din îndepărtata Macedonie, deși la îndemâna oricui era *Scrisoarea III* ori *Doina*, lui Eminescu încă i se aduce acuzația de-a fi fost prea puțin naționalist. Din acest punct de vedere e bizar studiul lui Grama, *M. Eminescu* (Blaj 1891). Pentru acest autor Eminescu este o primejdie națională. Grama susține că Eminescu se ferea de a manifesta în vre-o poezie „foc și însuflețire națională" [1]). Ignorant cu desăvârșire ori de-o rea credință nemaipomenită, Grama scrie următoarele rânduri care-s fiecare o insultă la adresa lui Eminescu: „Iubirea de patrie, iubirea de națiune, iubirea idealului, iubirea libertății, iubirea virtuții și alte câte și mai câte genuri de iubiri înălțătoare de inimă, ce le întâmpină omul prin poeții clasici ai tuturor popoarelor, sunt deplin eschise din scrierile lui Eminescu, ca și cum ar fi pentru el o plantă esotică, necunoscută lui Eminescu nici după nume" [2]). După Grama poetul Eminescu va fi repede dat uitării fiindcă n'a știut să exprime sentimentele naționale atât de desvoltate la neamul nostru [3]). In *Scrisoarea III* și în *Doină*, după Grama, așa se vorbește de neamul nostru că ni-i rușine. Mircea se prezintă ca un adevărat cerșetor [4]). Despre Eminescu organizatorul congresului studențesc cu ocazia serbării de la Putna în 1871, despre ziaristul apărător al drepturilor Transilvănenilor în *Federațiunea* în 1870, Grama nu găsește să scrie decât următoarele rânduri: „Eminescu în toată viața lui nu s'a însuflețit nici când nici barem de luptele pentru libertate a Românilor din Austro-Ungaria, frați de un sânge și de o limbă cu el" [5]). In *Scrisoarea III* și în *Doina* Grama vede spirit de partid și batjocorire a patriei; autorul regretă vremea când Eminescu nu-și stricase încă sufletul cu

1) Pg. 8.
2) *ibid* pg. 17.
3) *ibid* pg. 42.
4) *ibid.* pg. 44.
5) *ibid.* pg. 55—56.

filosofia lui Schopenhauer și scria poezii inspirate de dragostea de țară, ca *Ce-ți doresc eu ție dulce Românie* [6]).

Vlahuță în *Eminescu și Junimea în chestia națională* voind să lovească în *Junimea*, e nedrept și față de Eminescu. El scrie că Eminescu în primele lui poezii și-a arătat simțirea sa generoasă față de durerile și aspirațiile Transilvănenilor, dar că sub influența *Junimei* a devenit sceptic. La *Junimea*, după Vlahuță, cuvintele „patrie" și „naționalitate" erau mofturi [7]).

Un articol de Dr. Dăianu ne arată ce impresie făcea Eminescu contimporanilor de pe la 1883: „Eminescu de la 1883 nu ni se înfățișa nici religios, cum eram obișnuiți să-i vedem pe poeții noștri mari, nici profesând cultul național, căci afară de *Doină* și *Satira III* abia avea vr'un accent mai propriu românesc [8]).

Complexitatea geniului său l-a condamnat astfel pe Eminescu la neînțelegere din par ea multor contimporani. Insuflețit de idealul clasic, Eminescu știe să cânte simțiri umane care se ridică de-asupra granițelor unei națiuni. Naționalist însă, înfocat naționalist ca romanticii germani în special, Eminescu cântă și durerile cri aspirațiile națiunii noastre. Poezia larg umană din *Scrisoarea I-a* ori din *Luceafărul*, care crease marele prestigiu al lui Eminescu, nu putea fi înțeleasă de Grama ori de Dăianu, iar *Doina* și *Scrisoarea III* erau ori rău interpretate, ori socotite ceva prea puțin în massa producțiilor poetului. De aceia ediția lui Scurtu *Scrieri politice și literare I* fruct indiscutabil al curentului semănătorist, a fost o binefacere pentru memoria lui Eminescu.

Unii abia după apariția acestei ediții își dau seama de tot suflul național care străbate scrierile lui Eminescu. Mărturisirea lui Ion Duma ne arată noul aspect sub care se înfățișează Eminescu, dar și ignoranța contimporanilor lui: „Omul acesta nu avea nimic ce să-l fi putut lega de neamul din care s'a ridicat, afară de vraja neasemănată și de dulcea muzică a frazei. Unde era — în scrisul lui — calea largă, bătătorită de vrednicii naționaliști ai timpului său? Cele câteva accente patriotice din satire, acel strigăt în lacrimi din *Doina*

6) *ibid.* pg. 168.
7) *Viața* (I) 1894 nr. 13, 20 Februar pg. 1.
8) *Eminescu în Blaj. Tribuna* (XIX) 1902, 25 Aprilie.

sa, niște dorințe din câteva poezii din tinerețe, toate aceste păreau a fi numai rătăcirea unei clipe, note discordante în grandiosul lui imn funebru" [9]). Republicarea articolelor din *Federațiunea și Curierul de Iași* a corectat asemenea păreri.

Acestea se petreceau acum câteva zeci de ani; în vremea noastră i s'a adus lui Eminescu acuzația că-i prea naționalist: „Nepieritor în formă de exprimare, neajuns de nici un Român în universalitatea gândirii și neîntrecut în bogăția simțirilor, M. Eminescu s'a condamnat pe sine însuși, și-a mărginit propria sa operă la o meschină notorietate națională când, *ca ideal de progres uman, s'a mulțumit să dorească doar binele țării sale*" [10]).

Din fericire, în judecarea operei naționaliste a lui Eminescu, lumea nu s'a mulțumit să accepte păreri care au la bază prostie, ignoranță ori patimă. Cercetători literari și spirite sintetice au căutat să scoată în relief diferite aspecte ale naționalismului eminescian, să arate trăsăturile generale ale acestui naționalism, să stabilească valoarea estetică a scrierilor naționaliste, să definească personalitatea lui Eminescu. Câțiva cercetători literari au căutat să pună în lumină legăturile lui Eminescu cu diferitele provincii și activitatea lui în câteva centre ale românismului. Asupra acestei chestiuni se găsesc amănunte în *Eminescu și Moldova* [11]), articol în care I. Scurtu bazându-se pe citate din diferite articole și poezii inedite, arată dragostea lui Eminescu pentru Moldova și suferințele lui din pricina mutilării țării după războiul Independenței. In *Eminescu și Românii din Ungaria* [12]) Ion Duma fixează atitudinea lui Eminescu față de eroii Transilvaniei, față de problemele limbii, ortografiei, teatrului. I. Onea [13]) și Dr. E. Dăianu [14]) arată legăturile lui Eminescu cu Blajul,

9) *Eminescu și Românii din Ungaria, Transilvania* (XXXVII) 1906, Mart.-April pp. 45—46.
10) Istrati (Panait) *Intre neam și umanitate, Adev. lit.* 1924, 21 Sept.
11) *Semănătorul* (II) 1903, 5 Oct. pg. 631 și următ.
12) *Transilvania* (XXXVII) 1906, Mart.-April pg. 45 și următ.
13) *Eminescu în Blaj, Epoca* 1902, Mart 15.
14) *Eminescu în Blaj, Tribuna* 1902, 25 April—7 Mai; *Eminescu și Blajul, Familia* (XXXVIII) 1902, 30 Iunie pg. 301 și următ.

R. I. Sbiera [15]) legăturile cu Cernăuțiul, I. Scurtu [16]) caută să stabilească data călătoriilor lui Eminescu în Banat.

Asupra formării intelectuale și sufletești a lui Eminescu în mediul dela Viena se găsesc observații în *Câteva pagini din tinerețea lui Eminescu* a D-lui Rădulescu Pogoneanu [17]), în *Societatea România Jună din Viena* (1871—1911) de I. Grămadă [18]), în *Eminescu la Universitatea din Viena* [19]) și *M. Eminescu (Contribuții la studiul vieții și operei sale* [20]) de același autor; în *Eminescu la Viena* de I. Slavici [21]) în *Fapte și Documente din trecut* de Aurel Dumbrăveanu [22]). Pentru cunoașterea ideilor naționaliste ale lui Eminescu în această epocă, în special bogate în amănunte și povestiri sunt lucrările *Amintiri despre Eminescu* de T. V. Ștefanelli [23]) și *Amintiri* de Slavici [24]).

Câteva cercetări se raportează la unele aspecte ale naționalismului eminescian. Astfel în *Eminescu și istoria națională* I. Scurtu arată cunoștințele serioase ale lui Eminescu în acest domeniu și dragostea lui de-a adânci problemele vieții noastre istorice [25]); în *Poporanismul lui Eminescu* Slavici scrie pagini de înțelegere a naționalismului profetic al lui Eminescu. Slavici scrie aci: „Cu cât mai mult ne apropiem sufletește noi, clasa cultă, de popor și cu cât mai mult ne deprindem a lua inspirațiune din nesecatul isvor al vieții lui sufletești, cu atât mai mult ne pătrundem de simțimântul, că era în ființa lui Eminescu ceva profetic și providențial, că drumul, pe care a umblat el e acela ce duce spre mărirea culturală a neamului românesc" [26]). In legătură cu ideile politice ale lui Eminescu câteva amănunte se găsesc în *Eminescu ziarist și cugetător politic* de Zamfir

15) *Eminescu în Cernăuți;* v. darea de seamă în *Familia* 1903.
16) *Eminescu în Banat, Semănătorul* 1903, 17 August.
17) *Conv. lit* (XXXVII) 1903. 1 Aprile: *Studii* Buc. 1910
18) Arad 1912.
19) *Conv. lit.* (XLVII) 1913 pg. 956.
20) Heidelberg 1914.
21) *Viața românească* 1921, Mart.
22) *Adevărul literar* 1921, 5 Iunie.
23) București, Sfetea 1914.
24) București, Cultura națională 1924.
25) *Semănătorul* 1903, 13 Iulie.
26) *ibid.* (VIII) 1909 nr. 24 pg. 492: *Amintiri* ed. cit. pg. 36.

Arbore [27]), în *Boerii și poporul* de același [28]), în *Eminescu și boerii* de Slavici [29]). Sion Florin îl cercetează pe Eminescu ca economist și stabilește legătura între ideile economice și principiile naționaliste ale lui Eminescu [30]). In *Eminescu pedagog*, bazat pe o serioasă documentare în bună parte inedită, preotul Toma Chiricuță arată că Eminescu privește educația în funcție de națiune. Cultura, știința și educația erau la Eminescu în strânsă legătură cu ideia națională [31]). Același autor arată că Eminescu poetul nepractic și visător, în domeniul educației naționale e unul din cele mai practice și mai bine orientate spirite îndrumătoare ale culturii la noi [32]). Al. Dima cercetează tradiționalismul lui Eminescu, arătând că acesta a fost tradiționalist prin firească înclinare temperamentală [33]).

Concepția naționalistă a lui Eminescu reiese în toate amănuntele din activitatea lui de ziarist. Dar și asupra acestei activități părerile sunt foarte împărțite. Unii condamnă în bloc toate articolele lui Eminescu ori arată că acesta a fost un dezorientat și un neînțelegător al împrejurărilor noastre de viață. Alții insistă asupra patimei de care-a fost stăpânit Eminescu în articolele din *Timpul*.

Hașdeu e de părere că Eminescu a intrat în gazetărie fiindcă n'avea ce mânca. Această stare l-a făcut să înlocuiască avânturile poeziei cu proza de toate zilele a luptelor de actualitate [34]). Vlahuță lasă și el să se înțeleagă că nu o convingere adâncă l-a dus pe Eminescu spre conservatori, ci numai nevoia [35]). Panu vede în vehemența lui Eminescu în articolele ce tratează chestia păturii superpuse, un indiciu al zbucnirii nebuniei [36]). Unul scrie că Eminescu n'a

27) *ibid.* (VIII) 1909 nr. 26.
28) *Minerva* 1914, 7 Mai.
29) *Minerva* 1914, 13 Mai.
30) *M. Eminescu ca economist*, Iași 1914.
31) Botoșani, Sadman 1927, pg. 28.
32) *ibid.* pg. 55.
33) *Tradiționalismul lui Eminescu* ed. rev. *Datina*, Turnul Severin 1929.
34) v. *Eminescu comemorativ*, Iași 1909.
35) *Dreptate*, Buc. Cartea rom. 1922 pgg. 80—81.
36) *Amintiri dela Junimea*, *Săptămâna* (II) 1903, 9 Mai.

avut pricepere pentru problemele timpului [37]), altul că articolele politice nu fac cinste lui Eminescu. Acesta, se spune, a fost un om stăpânit de slăbiciuni, de pasiuni de politician, a fost un spirit strâmt și reacționar, fără pricepere a vremei sale. Pentru o plată mizerabilă și-a pus pana în serviciul boerilor. Publicarea articolelor de polemică, „desgroparea" lor e o impietate față de memoria marelui talent și cugetător [38]). Un al treilea scrie că Eminescu nu înțelegea nimic din viața noastră politică și economică și că a fost un nepriceput și un pătimaș [39]). D-l Lovinescu nu-i recunoaște lui Eminescu nici adâncime a cugetării politice, nici vre-un talent deosebit de formă. Eminescu a fost un pamfletar de idei, dar un pamfletar regretabil [40]). Gh. Adamescu condamnă activitatea ziaristică a lui Eminescu, scriind: „te întrebi dacă publicarea acestor articole a fost un adevărat serviciu pentru memoria lui" [41]).

Toate aceste păreri exprimate mai aproape de vremea noastră, nu fac decât să continue o depreciere mărturisită de mulți dușmani contimporani ai lui Eminescu, depreciere de felul celei dintr'un trivial articol al lui Nicu Xenopol, unde se spune despre Eminescu: „e cezarist și în genere toate ideile sale se potrivesc cu o stare de lucruri și cu o epocă care nu poate fi alta decât aceea a lui Ciubăr Vodă" [42]).

Alături de aceste păreri defavorabile sunt altele care denotă înțelegerea suflului care străbate toate articolele lui Eminescu. Chiar la moartea lui Eminescu, *Constituționalul* organ conservator, recunoaște că în colecția *Convorbirilor literare, Timpului, României libere, Fântânei Blanduziei* se păstrează „neastâmpărul unei cugetări bogate" [43]). In legătură cu activitatea ziaristică a lui Eminescu, D. Laurian spune în cuvântarea sa la înmormântarea poetului: „Eșit din popor, era pasionat de talpa casei românești, iar ideia națională

37) *X. M. Eminescu. Câteva reflecții și observații cu ocazia aniversării a 20-a e morții sale*, *Adevărul* (XX) 1909, 15 Iunie.
38) *X. D-l Filipescu și Eminescu*, *Adevărul* (XX) 1909, 16 Iunie.
39) Juvenal, *Eminescu gazetar politic*, *Țara nouă* (I) 1911, nr 2, la Cron zil
40) *C. A. Rosetti și M. Eminescu*, *Flacăra* 1916 pg. 404—405.
41) *Ist. lit. rom.* Buc. Alcalay ed. III, pg. 443.
42) *Un critic de la Timpul: M. Eminescu*, *Telegraful* (XII) 1882, 2 Aprilie.
43) X.: *Poetul Eminescu s'a stins*, *Constituționalul* (I) 1889, 17 Iunie

la dânsul, era imaginea cea mai sfântă a cugetării" [44]). Maiorescu arată că ocupaţia de redactor la un ziar nu era pentru Eminescu o sforţare impusă de nevoie. In articolele sale Eminescu a arătat totdeauna înălţime de vederi. La redacţia *Timpului* Eminescu găsia „un element firesc pentru activitatea lui". Aci găsia el putinţa „de a biciui frazeologia neadevărată şi a formula sinteza unei direcţii istorice naţionale [45]). D-l Iorga scrie că Eminescu n'a colaborat la ziare pentru o bucată de pâine, ci fiindcă avea un suflet cald, doritor de-a face bine neamului întreg „mai presus de clase şi mai presus de hotare" [46]). D-l Rădulescu Pogoneanu spune că intrarea lui Eminescu în jurnalism nu-i ceva întâmplător, nici ceva determinat de nevoile vieţii. Potrivit cu firea lui, Eminescu îşi vedea menirea în lupta şi jertfa pentru neam [47]). Scurtu arată că la *Timpul* Eminescu a apărat comorile neamului nostru, trecutul nostru, individualitatea noastră etnică [48]). Acelaş arată trăsăturile naţionale ale activităţii lui Eminescu [49]). Tot Scurtu spune că la *Timpul* Eminescu nu scria atât în numele partidului cât al cugetării sale politice neaos românească [50]). Asupra lui Eminescu ziarist, Slavici scrie o frumoasă pagină, arătând că Eminescu punea toată inima în activitatea lui, că avea convingeri adânci, că era necruţător când trebuia să spună adevărul. Nu combătea guvernul fiindcă era redactor la un ziar opoziţionist, ci a intrat la un asemenea ziar din dorinţa de-a lovi în cei ce dezorganizau societatea noastră [51]). D. Tomescu e de părere că toată activitatea ziaristică a lui Eminescu e o jertfă pe altarul nevoilor neamului de pretutindeni [52]). Gala Galaction închină pagini de înţelegere ziaristului Eminescu. Acesta scria şi ataca din toată

44) *Discurs la îngroparea rămăşiţelor lui Eminescu, Constituţionalul* (I) 1889, 20 Iunie.

45) *Eminescu şi poeziile lui, Critice* Buc. 1915 III pp. 115—116.

46) *Eminescu şi generaţia de azi.* (Cu prilejul unei cărţi nouă), *Semănătorul* (II) 1903, 16 Noembrie.

47) *Câteva pagini din tinereţea lui Eminescu, Studii* ed. cit. pg. 20.

48) *Eminescu şi Gh. Panu, Semănătorul* (II) 1903, 1 Iunie pg. 348.

49) *M. Eminescu's Leben und Prosaschriften,* Leipzig, 1903, pg. 34.

50) *Eminescu în lumina vremilor de azi, Semănătorul* (VI) 1907, 20 Apr pg 350.

51) v. articolul lui Slavici în *Eminescu comemorativ* ed. cit.

52) *Un ziarist ideal, Ramuri* (IV) 1909 nr. 11, pg. 505.

inima lui naivă şi arzătoare. Credea în ideal şi în viitorul neamului. Nu cunoştea histrionismul politic. Ura şi iubea fără prefăcătorie. Când scria articolele se consuma, fiindcă scria cu tot sufletul. Atacurile lui sunt impetuoase, invectivele şi blestemele „ţâşnesc ca din isvoarele psalmistului" [53]). D-l N. Iorga vorbind de activitatea lui Eminescu la *Timpul,* arată că Eminescu a comis exagerări şi nedreptăţi în atacurile sale, dar în acelaş timp se vede la fiecare moment în articolele de ziar dragostea de trecutul venerabil şi amintirea de datoriile faţă de cultura naţională [54]). Dr. Aurel Morariu scrie că Eminescu a fost bine orientat în chestiunile politice, sociale şi economice la ordinea zilei [55]).

In câteva studii despre Eminescu sau despre unele chestiuni generale de literatură română se găsesc capitole închinate ideilor politice şi sociale ale lui Eminescu. Se pot consulta lucrările: *M. Eminescu pessimistische Veltanschauung mit besonderer Beziehung auf den Pessimismus Schopenhauers* [56]) de I. Pătrăşcoiu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften* de I. Scurtu, *Eminescu als Dichter und Denker* de Friedrich Lang [57]). In *Spiritul critic în cultura românească* d-l Ibrăileanu a închinat un capitol întreg lui Eminescu [58]); de asemeni d-l Lovinescu în *Istoria civilizaţiei române moderne II, Forţele reacţionare* [59]). In *Istoria literaturii române contimporane I (Evoluţia ideologiei literare)* fără să adâncească gândirea eminesciană şi fără să-i prindă toate aspectele, d-l Lovinescu arată câteva trăsături generale ale acestei gândiri şi stabileşte că de la 1900 încoace mulţi din fruntaşii culturii noastre n'au făcut decât să reia

53) *Viaţa lui Eminescu,* Buc. Adevărul 1924 pg. 79.

54) *Istoria presei româneşti de la primele începuturi până la 1916,* Buc. Adevărul 1922 pg. 137.

55) *Câteva amănunte despre activitatea politică şi socială a ziaristului Eminescu, Glasul Bucovinei* (II) 1919, 28 Iunie.

56) Tg. Jiu 1905.

57) Cluj 1928, v. cap. *Eminescus Betrachtung der politischen und sozialen Verhaeltnisse* pg. 230 şi următ.

58) v. cap. *Critica socială extremă:* Eminescu.

59) v. cap. XV.

ideologia naționalistă a lui Eminescu [60]). Intr'o scriere cu caracter politic, Aurel Popovici acordă lui Eminescu un întreg capitol. Autorul arată că Eminescu a fost întruparea înțelepciunei seculare a poporului român și analizează ideile lui naționaliste în legătură cu problemele noastre sociale și politice [61]). D-l Rădulescu Motru în lucrarea *Naționalismul* expune pe larg câteva din ideile lui Eminescu, mai ales acele în legătură cu teoria muncii și teoria păturii superpuse [62]). I. Scurtu în *Introducerea* la ediția de *Scrieri politice și literare* ale lui Eminescu, arată caracterele fundamentale ale concepției statornic conservatoare și naționaliste a lui Eminescu.

Asupra naționalismului lui Eminescu s'au scris multe pagini de caracterizări generale. Mulți și-au arătat entusiasmul lor în fața scrierilor naționaliste ale lui Eminescu, mulți au arătat cum opera acestuia freamătă de dragoste de neam și de țară. Peucescu spune că naționalitatea românească a găsit în Eminescu nu un apărător ci un apostol. Idea națională era la Eminescu o religiune [63]). Chendi insistă asupra fondului național al creațiunilor lui Eminescu și susține că acesta a conceput poezia și artele în lumina naționalismului [64]). D-l Rădulescu Pogoneanu scrie: „nici n'a fost un mai entusiast și mai profund purtător de cuvânt al întregei rasse românești decât Eminescu: nici un jurnalist nu s'a ridicat mai sus ca el peste haosul patimilor mici și al intereselor trecătoare ale partidelor politice și n'a atras mai mult atenția asupra problemelor mari ale culturii noastre naționale și ale existenței noastre etnice" [65]). In legătură cu activitatea lui de ziarist și scriitor, D-l Iorga îl caracterizează astfel pe Eminescu: „un cugetător, un luptător, un profet, da un profet, ca profeții vechii Iudeie, biciuind și arzând, de o parte,

60) v. cap. II.

61) *Naționalism sau Democrație*, Buc. Minerva 1910, cap. *Al semnelor vremii profet.*

62) v. cap. *Naționalismul, cum trebue să se înțeleagă.*

63) v. *Prefața la Culegere de articole d'ale lui Eminescu*. Buc. 1891 pg. 11.

64) v. *Prefața la Eminescu, Lit. populară I*, Buc. Minerva 1902.

65) *Câteva pagini din tinerețe a lui Eminescu, Studii* ed. cit. pp. 21—22.

sfătuind și revelând, de alta, — în numele aceluiași Dumnezeu al înțelepciunii [66]). Altădată D-l Iorga scrie despre Eminescu: „El avea în mână oricând toate legăturile românești și omenești ale subiectului" [67]). In alt articol D-l Iorga scrie: „Eminescu e întruparea literară a conștiinței românești una și nedespărțită" [68]). D-l Densușianu exprimă următoarele păreri: „Dacă parcurgem seria de articole care urmează, regăsim pe Eminescu cunoscut de aiurea, stilistul îngrijit uneori, gânditorul independent, decepționatul pornit spre exagerare, dar și entusiastul moderat în unele lucruri, apărătorul tradiției bune la noi" [69]). Dintr'o frumoasă conferință a D-lui Sextil Pușcariu desprindem aceste câteva rânduri: „De pe buzele lui nu s'a desprins glasul unui individ, ci vocea trecutului nostru românesc, în pieptul lui nu s'au sbătut bucuriile și durerile unui singur om, ci acolo a bătut inima a zece milioane de Români cu toate dorurile ce se cuprind de la Nistru până la Tisa" [70]). Și Cerna arată cum la Eminescu se îngemănează sentimentul dragostei de natură cu cel al dragostei de neam „când ne arată bătaia de inimă a firii întregi pentru soarta celui mai încercat dintre popoare" [71]). Al Bogdan scrie: „O stranie simțire, umbra geniului te atinge când observi că nici una din marile chestiuni ale politicei românești actuale nu a rămas neobservată de Eminescu" [72]). Intr'un foarte interesant articol A. Burac arată concepția organică ce-a avut-o Eminescu despre poporul românesc în toată activitatea poetică și ziaristică" [73]). D-l Ibrăileanu scrie cu drept cuvânt: „întotdeauna la Eminescu.... chestia socială se confundă, ori, mai bine, ia aspectul de chestie națională" [74]).

D-l Marin Ștefănescu scrie despre Eminescu: „Marele patriot

66) *Un roman de Eminescu. Semănătorul* (III) 1904, 11 Ian. pg. 17.

67) *Cel dintâiu volum din Operele în proză ale lui Eminescu, Semănătorul* (IV) 1905, 10 Iulie pp. 481 și următ.

68) *M. Eminescu, Tribuna* (XIII) 1909, 16/29 Iunie.

69) *Scrieri polit. și lit. I.* ed. Scurtu, recensie în *Viața nouă I* (1905—906) pp. 309—310.

70) *M. Eminescu, Junimea literară* (VI) 1909 nr. 7—8 pg. 131.

71) *Eminescu, Conv. lit.* (XLIII) 1909, Iunie pg. 595.

72) *Nemuritor, Drum drept* (II) 1904, pg. 468.

73) *Concepția românească a lui Eminescu, Glasul Bucovinei* (II) 1919, 28 Iunie.

74) *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, Viața rom. 1922 pg. 186.

vede în patrie un ideal, un sens al vieții lui" [75]). D-l Dragomirescu arată că misticismul național e definitiv formulat de Eminescu [76]). D-l Mehedinți îl numește pe Eminescu „pelerin în timp și în spațiu al întregului neam românesc de la Nistru până la Tisa" [77]). Slavici care-a închinat multe pagini lui Eminescu, scrie aceste rânduri: „în acum destul de lunga mea viață n'am cunoscut om stăpânit de-o potrivă cu dânsul de gândul unității naționale și de pornirea de-a se da întreg pentru ridicarea neamului românesc" [78]). D-l Murnu la ediția poeziilor lui Eminescu scrie o prefață care-i un entusiast imn de preamărire adus geniului poetului. Eminescu este „un adevărat *vates*, păstor de turmă, profet și cântăreț al aspirațiilor noastre, un mystagog care cu un gest sacerdotal oficiază în telesteriile națiunii. Un Moise care se înfurie în fața materializării și degradării norodului, și cu trâmbița de aramă trezește într'însul conștiința, simțirea demnității și mândriei pierdute" [79]). D-l Octavian Goga scrie următoarele frumoase rânduri: „Eminescu este și rămâne cea mai strălucită incarnație a geniului românesc. Vremea de astăzi cu toate izbânzile ei îi aparține. A biruit crezul lui. Tot viforul de dărâmare și tot avântul de reclădire țâșnește din fulgerele lui. Prin scrisul lui Eminescu a cerut cuvânt ideia integralității naționale cu toate atributele ei logice" [80]). Despre concepția conservatoare naționalistă a lui Eminescu am scris în studiul *Eminescu ziarist și scriitor politic*, introducerea la ediția *„Scrieri politice"* editată de Scrisul românesc din Craiova.

Nu s'a trecut cu vederea primele poezii naționaliste ale lui Eminescu și s'a scris aprecieri asupra lor. Astfel despre *La arme* scrie d-l Rădulescu Pogoneanu și recunoaște că cuprinde părți atât de violente că-s nepublicabile [81]). D-na Constanța Marinescu arată marea

75) *Filosofia românească* Buc. Răsăritul 1922 pg. 202.
76) *De la misticism la raționalism* Buc. 1924 pg. 310
77) cf. Dragomirescu, *Critică I* Buc. Casa școalelor 1927 pg. 270.
78) *Amintiri* ed. cit. pg. 16.
79) M. Eminescu *Poezii* ed Națională Buc. 1928 *Prefață* pp 11—12.
80) *Precursori. Un monument lui Eminescu*, pg 73
81) *Din poeziile inedite ale lui Eminescu. Conv. lit* (XXXVI) 1902, 1 Aprilie.

slăbiciune a unor poezii ca *Dați-mi arpă* și *La Arme* [82]). Despre marile creații *Epigonii, Scrisoarea III, Doina*, a scris și-a vorbit adesea D-l Dragomirescu [83]).

Nici frumusețea articolelor de ziar ale lui Eminescu nu a fost trecută cu vederea. Chiar și Gh. Panu recunoaște că articolele din *Timpul* erau frumoase și pline de inspirație [84]). Maiorescu dădea articolele lui Eminescu drept model de stil bun [85]). Despre *Icoane vechi și Icoane nouă*, D-l Iorga spune că sunt scrise „într'o limbă minunată, cu o logică în aparență nesguduibilă, cu toate mijloacele poetice ale icoanei, fantasiei, ironiei" [86]). D-l Ramiro Ortiz califică articolele lui Eminescu la *Timpul* „meravigliosi articoli" [87]).

Eminescu se prezintă cu o personalitate foarte complexă. Asupra personalității lui Eminescu se pot consulta: *Critica științifică și Eminescu*, în care D-l Dragomirescu încearcă să stabilească deosebirile între personalitatea omenească și cea artistică a lui Eminescu; *Personalitatea lui Eminescu* de Leca Morariu [88]); *Personalitatea lui Eminescu* în care D-l Caracostea arată că personalitatea lui Eminescu e caracterizată prin „tendința către nemărginit, setea de absolut". Cu o asemenea fire era fatal ca Eminescu să ajungă la melancolie, la un sentiment de gol. Același absolut îl caracterizează pe Eminescu și în ziaristică și de aceia, scrie D-l Caracostea, Eminescu a ajuns la indignarea și vehemența ce-o găsim în articolele sale [89]).

In sfârșit în *Contribuții la filosofia lui Eminescu*, D-l I. Petrovici scoate în evidență contrazicerile de atitudine din opera poetică

82) *Postumele lui Eminescu* Buc. 1912 pp. 34 și 37.
83) *Critica științifică și Eminescu* ed. III Buc. 1925 cap. IV și V; *La science de la littérature* III. Paris Gamber 1929 pg. 75; *Integralismul* Buc. 1929 pg. 144; *Critică* II. Buc. 1928 pg. 167.
84) *Amintiri de la Junimea* II. ed. cit. pg. 152.
85) *Neologismele* (1881), *Critice* ed. cit. II, pg. 168.
86) *Prefața la Icoane vechi și icoane nouă*, ed Văl. d. Munte 1909. pg. III
87) M: Eminescu *Poesie*, Firenze Sansoni 1928, *Introd.* pg. XXXVI.
88) *Junimea literară (XV)* 1926 pg. 141 și următ.
89) *Personalitatea lui Eminescu*, Buc. Socec 1926 pp. 67—68 și 78—79.

și opera de natură practică a lui Eminescu. In filozofia lui Hartmann D-sa găsește o conciliere a pesimismului metafizic cu activismul practic și socoate ca neprobabil ca Eminescu să nu fi cunoscut pe filosoful german. In acest caz Hartmann va fi servit de bază sufletească lui Eminescu conciliator al negației radicale a valorii vieții cu militantismul politic aspirator la o bună organizare a țării [90]).

III.

Scrierile lui Eminescu utilizate în studiul de față pot fi împărțite în două grupe: de-o parte scrieri rezultate din conflictul cotidian cu împrejurările de viață politică și socială și urmărind un scop practic, de altă parte scrieri literare în care totul, gândire și emoție, e prins în forme de artă a căror vrajă face să treacă pe plan secundar tot ce-ar putea aminti meschine resentimente, preocupări interesate ori realități dureroase; de-o parte scrieri care caracterizează un moment al trecutului și ne informează asupra acestui trecut așa cum l-a înțeles autorul, de altă parte scrieri în care fondul deși-i ceva obiectiv ori subiectiv real aparținând trecutului, e totuși actual și menit să rămână actual prin puterea artei ; de-oparte scrieri mărturisitoare de convingere, scrieri de atac și apărare, deschizătoare de perspective pe tărâmul vieții practice politice ori sociale, de altă parte opere pline de ritm energic și de clocot psihologic exteriorizate prin tumult de imagini, prin tălăzuire de viață estetică, opere care deși-s legate de națiunea noastră prin fondul lor sufletesc, prin cadru și limbă, sunt totuși înălțate la universalitate prin artă. Ce metodă trebuia urmată pentru a-l cuprinde pe Eminescu sub amândouă aspectele sale ?

Având convingerea fermă că principalul e studiul literar, nu certurile de școală răspânditoare de sterilitate intelectuală și că nu există metodă bună ori rea în mod absolut, am plecat dela însăși natura subiectului urmându-i cerințele. Trebuia să aplic și metoda istorică și cea estetică.

90) v *Revista de filosofie* nr 3, Iulie-Sept. 1930 pg. 235—240.

Am luat opera lui Eminescu în bloc cu tot ce-i bun ori nedesăvârșit, cu tot ce-i scriere poetică ori practică și pe baza operei întregi am voit să ajung la o concluzie în ce privește naționalismul lui Eminescu și personalitatea lui Eminescu privită sub acest unghiu de cercetare. In cercetarea literară a unui scriitor nu te poți opri numai la capo d'opere, fiindcă artistul se revelă adesea tot așa de bine și în scânteierile din operele neterminate. Inseși capo d'operele nu pot fi cercetate numai din punct de vedere estetic. Oare o capo d'operă nu-și are și o viață istorică, nu a luat și ea naștere într'un anumit suflet uman și nu reprezintă ea o reacțiune unică în felul ei a acestui suflet față de anumite împrejurări de viață? Eminescu e cuprins de revoltă în fața nimicniciei și josniciei vieții noastre publice, dar alături de el, în fața aceleiași vieți, Caragiale râde. Concluzia nu e că-i inutilă cunoașterea împrejurărilor noastre sociale și politice pentru a înțelege opera unor scriitori ca Eminescu ori Caragiale, ci că-i nevoie să le cunoaștem tocmai pentru a putea scoate în evidență felul deosebit de a reacționa al unui scriitor, originalitatea lui sufletească.

Pentru înțelegerea lucrărilor militante și de natură practică, necesitatea cunoașterii împrejurărilor în care ele au fost scrise este evidentă. Nu mai puțin necesară e însă această cunoaștere pentru pătrunderea fondului și stabilirea elementului original în scrierile poetice. Singure acele virtualități pe care atunci când se manifestă organizat, le numim „talent", nu sunt esențial determinate de împrejurări. Restul — fond, formă, reacțiune sufletească, mijloace de expresie — cade sub legea unei cauzalități care se poate lămuri și fixa.

Intre scrierile militante și cele poetice ale lui Eminescu nu există deosebire de fond sufletesc, ci de finalitate și expresie. In articolele de ziar finalitatea elementelor se realizează conform cu inteligența practică, pe când în poezie aceleași elemente capătă o rațiune a lor internă după care se grupează și iau o direcție anumită, spre a forma un tot pe baza unei finalități conforme cu o concepție. Tot ce nu are un scop în vederea concepției se exclude. In scrierile poetice expresia e de la început pe întâiul plan și numai prin această manifestare a artei pătrundem la seva ideologică și sentimentală. După perceperea însă sentimentală a frumosului, trecem la o emoție intelectualizată, cu atât mai puternică cu cât fondul

ni-i mai accesibil. Pentru a ajunge la acest fond, e nevoie de cercetări literare, de cunoaștere a tuturor datelor în legătură cu o operă, căci cultura numai ne poate face să înțelegem ce e nou în operă și ca fond și ca realizare, cultura numai face ca emoția să se poată înălța de la gest instinctiv la plăcerea conștientă a ființei noastre sufletești. Contemplarea unei opere nu-i un act de pură afectivitate, ci-i și însușirea unui fond, e un act de cunoaștere însoțită de plăcere.

Și metoda istorică și cea estetică sunt deopotrivă de legitime în cercetările literare. Amândouă aliate pot să satisfacă un suflet armonios desvoltat. Exclusivismul unora duce numai la asimilare pe calea inteligenței, cu neglijarea elementului artistic; exclusivismul altora duce la o stare de beatitudine estetică, desigur scop unic pentru diletant dar nu pentru cercetătorul științific. Amândouă metodele subordonându-se una alteia potrivit cu natura obiectului cercetat, se ajută și se completează. Mișcarea estetică pornită mai de mult și susținută cu prestigiu, seriozitate și chibzuință de Maiorescu, e și astăzi bună ca reacțiune împotriva intelectualismului, dar numai întrucât se ferește de exagerări și are de scop aducerea lucrurilor pe calea măsurii, decenței și bunului simț.

Metoda istorică ni-l poate arăta pe poetul și ziaristul Eminescu interesant prin aceia ce-a gândit și simțit în mijlocul celorlalți reprezentanți ai epocei, ne poate arăta toată întinderea în suprafață a naționalismului eminescian și etapele prin care-a trecut în desvoltarea lui. Cercetarea critică și literară ni-l arată pe Eminescu în ce are el propriu ca realizator. Cercetarea estetică diferențiază, alege aceia ce-i etern și menit să rămână etern, istoria prinde pe scriitor în totalitatea lui, îl fixează în vremea căreia-i aparține cu tot ce-a scris bun ori rău și satisfăcându-ne o firească cerință a minții, ne dă un întreg. Izolată, nici una din cele două metode nu poate satisface sufletul celui ce vrea să-l cunoască în întregime pe Eminescu. Amândouă împreună pot să ne facă să simțim aceia ce-i frumos în Eminescu, dar și aceia ce leagă operile lui de viața societății noastre, de o parte a umanității în anume vreme. Amândouă împreună ne pot face să surprindem și aceia ce face din opera lui Eminescu ceva unic la noi și prin fond și prin formă, și aceia ce face din ea reprezentanta unei epoce a unei omeniri plină de dureri, de frământări, de nădejdi.

Urmând cerințele însești ale subiectului, am cercetat aspectele principale ale naționalismului eminescian fixând sentimentele și ideile în cadrul preocupărilor timpului, dar am studiat și calitățile literare ale operei fixând ce scrieri anume ar putea să-l arate pe Eminescu naționalist cu adevărat poet.

Am voit astfel să studiez naționalismul eminescian și în ceia ce are el ca element artistic etern, și în ceia ce face din el un întreg de străduințe alături de alte străduințe.

Sufletul nostru poate astfel gusta frumosul eminescian în deplinătatea lui fără să-l smulgă din lanțul vieții omenești, fără să-l exileze din noianul de energie de manifestare cu care firea a înzestrat pe om, fără să sfărâme viziunea grandioasă a unei societăți pretutindeni frământată, pretutindeni activă.

PARTEA I-a

FORMELE NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

Cartea I-a

NAȚIONALISMUL ENTUSIAST ȘI AFIRMATIV

CAPITOLUL I

Dragostea de neam și țară.

De la primele sale poezii Eminescu și-a manifestat sentimentele de dragoste pentru țară și neamul românesc. In poezia *Din străinătate* pe care-o scrie în 1865 și o publică în 1866 în *Familia*, Eminescu exprimă nostalgia ținutului natal. In jurul său poetul vede numai veselie, toți se lasă în voia încântărilor și se bucură de plăcerile ce li le 'ntind zile lipsite de grijă. Intre toți un singur om e nemângâiat, poetul nostru :

> Un suflet numai plânge, în doru-i se avântă
> L'a patriei dulci plaiuri, la câmpii-i răzători

Eminescu ar vrea să se afle din nou în satul său natal, să rătăcească în labirintul codrului pe care l-a iubit în copilărie, să salute colibele liniștite, respirătoare de viață simplă, capabile să deștepte visări poetice.

Gândindu-se la valea ce undulează de flori, la muntele ce-și pierde fruntea în negură și nori, la câmpia înfloritoare ce-a țesut zilele albe ale copilăriei poetului, la jocurile de altădată, la murmurul melodic al râului, corul paserilor și freamătul frunzelor, la tot cadrul naturii în care-au mijit primele șoptiri de dor, Eminescu exclamă :

> Da! Da! aș fi ferice, de-aș fi încă odată
> In patria-mi iubită, în locul meu natal [1]).

---

1) *Familia* 1866, 17/26 Iulie, *Poezii* ed. Ibrăileanu pp. 274—275.

Încă într'o poezie din copilărie, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,* poetul în vârstă de numai 17 ani, în versuri entusiaste dar mediocre urează patriei sale un viitor mare, biruință asupra dușmanilor, glorie, dragoste de pace și frăție între fiii țării [2]).

Poetul va rătăci încă mulți ani de-alungul țării ori își va petrece o parte din tinerețe studiind la universități străine; va schimba locurile, dar nu sufletul. Același cald patriotism va însufleți pe Eminescu tot timpul vieții sale. Numai, experiența și adâncirea problemelor naționale îl vor face uneori să alieze cu sentimentul gândirea, cu entusiasmul prudența. In 1876 într'o conferință ținută la Iași, el ne arată ce înțelege prin adevăratul patriotism. Cu cât ne iubim mai mult țara, cu atât mintea noastră trebue să fie nepărtinitoare, cu atât cugetarea trebue să rămână mai rece, pentru ca ea să ne fie o bună călăuză și să ne împiedice de la agitații în întunerec și lupte cu fantasme. Numai astfel o țară poate fi îndreptată pe căile bune, sbuciumările deșarte pot fi ferite, relele pot fi stârpite [3]).

Va păstra Eminescu acest calm în manifestarea patriotismului său? Era prea poet ca să nu se lase vrăjit de fantasie, prea aprins la suflet ca versul ori fraza să nu devină uneori sub pana sa o explozie de indignare și revoltă.

Când țara-i pe punctul de a-și căpăta independența, Eminescu scrie aceste rânduri de dragoste și duioșie: „E mică țărișoara noastră, îi sunt strimte hotarele, greutățile vremurilor au știrbit-o; dar această țară mică și știrbită e țara noastră, e țara românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc" [4]).

In *Scrisoarea III-a* însă e plin de indignare împotriva acelora care îndrăznesc până și să rostească numele țării; totuși într'o notă marg nală la aceiași poezie duioșia triumfă și Eminescu scrie cuvintele simple dar atât de pline de cuprins: „O maică țărnă dulce !" [5]).

2) *Familia* 1867, 2/14 Aprilie, *Poezii* ed. Ibrăileanu pp. 285—286.

3) *Influența austriacă asupra Românilor din Principate,* conferință ținută la 14 Mart. 1876, publicată în *Conv. lit.* (X) 1876, 1 Aug. p. 165 și următ. *Scrieri politice,* ed. Scrisul românesc, Craiova, 1931, pg. 50—51.

4) *Timpul* (IV) 1879, 2 Noembrie.

5) *Ms. Ac. Rom. 2259* fol. 48.

Aceiași dragoste o are Eminescu și pentru neamul său. El însă face distincție între popor și conducători, nu iubește decât poporul fără noroc, care-a ajuns să servească de „catalici" celor ce se înalță la putere: „Ce să vă spun! Iubesc acest popor bun, blând, omenos, pe spatele căruia diplomații croesc charte și resbele, zugrăvesc împărății despre care lui nici prin gând nu-i trece; iubesc acest popor, care nu servește decât de catalici acelora ce se înnalță la putere — popor nenorocit care geme sub măreția tuturor palatelor de ghiață ce i le-așezăm pe umeri" [6]).

Cuvântul „națiune" are pentru Eminescu măreția unui lucru sfânt. A-l pronunța fără rost și numai de pe vârful buzelor e a face doar paradă de naționalism: „Naționalitatea trebue simțită cu inima și nu vorbită *numai* cu gura. Ceea ce se simte și respectă adânc, se pronunță arareori! Hebreii cei vechi n'aveau voie să pronunțe numele Dumnezeului lor! Iubesc poporul românesc fără a iubi pe semidocții și superficialitățile sale" [7]).

Eminescu ne mai spune și cum trebue iubită nația. Nu-i nevoie de manifestații de uliță și nici de fraze: nația trebue iubită așa cum e și cum ne-a lăsat-o Dumnezeu: „Nu cu fraze și cu măguliri, nu cu garde naționale de florile-mărului se iubește și se crește nația adevărată.

„Noi o iubim așa cum este, cum a făcut-o Dumnezeu, cum a ajuns prin suferințele seculare până în zilele noastre. O iubim *sans phrase*" [8]).

Cine are dragoste de nație, nu-i cere acesteia nimic, dar îi dă totul; nu-i cere nici chiar încredere, nici chiar iubire: „o iubim fără a-i cere nimic în schimb, nici chiar încrederea ei, atât de lesne de indus în eroare, nici chiar iubirea, înnădită azi la lucruri străine și la oameni străini" [9]).

6) *Ms. Ac. Rom. 2257* fol. 65; *op. cit.* ed. Sc. pg. 29 *Dragostea de pop. rom.*

7) *Ms. Ac. Rom. 2257* fol. 67; *op. cit.* ed. Sc. pg. 394, *Adevăratul naționalism.*

8) *Timpul* (IV) 1879, 27 Mai; ed. *Op. compl.* pg. 491 col. 2

9) *ibid.*

E o epocă de exaltare naționalistă. Românismul ca principiu călăuzitor e reprezentat de diferiți fruntași ai vieții noastre publice. Ideia că românismul trebue pretutindeni să triumfe, în limbă, în legi, în credințe, în comerț și industrie, străbate toată activitatea lui Bărnuțiu. Numai în lumina acestei idei poate cineva înțelege în întregime pe Bărnuțiu, consecvent până la moarte în sentimentul său democratic-național care polarizează tot materialul științific adunat în sufletul profesorului [10]).

Hașdeu, de altă parte, îndeamnă la cultivarea a ceia ce-i românesc și întrebuințează expresii pe care și Eminescu le va împrumuta. In conferința *Cosmopolitism și Naționalism*, ținută la societatea *Românismul* la 26 Sept. 1870, Hașdeu spune: „Să fim români mai pe sus de toate. Ca Români, să nu uităm că suntem Latini. *Numai* Români și *numai* Latini" [11]).

Altădată tot Hașdeu scrie: „Pe cei de bună credință ne silim a-i convinge, pe cei rătăciți dorim să se pocăiască, pe cei răi îi lovim cu urgie, pe toți am vrea să-i vedem Români și Democrați, dar Români mai pe sus de altă considerațiune. *Democrație până la Românism și Românism până la moarte*" [12]).

In conferința *Causele și Resultatele cosmopolitismului* Hașdeu condamnă cosmopolitismul și dă Românilor ca exemplu în ce privește naționalismul republicile din Grecia antică; pe acestea să le imite Românii sau „mai bine să nu imiteze pe nimeni · fie Români și numai Români" [13]).

Și Eminescu-i însuflețit de aceiași ideie a românismului. El ar vrea ca geniul național să fie scos din amorțire. El simte că Românii nu vor produce nimic de seamă, decât când vor renunța la vorbe mari dar sterpe, pentru a fi Români înainte de orice. Toma Nour arată mijloacele de mântuire a neamului: „Schimbați opiniunea publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național — spiritul propriu

10) Bogdan Duică (G) *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu* (Acad. Rom. *Studii și cercetări* (VIII) Buc. Cultura națională 1924 pg. 179.
11) *Columna lui Traian* 1870, 30 Sept
12) *Columna lui Traian*, 1871. 8 Febr. la „Buletinul interior"
13) *Columna lui Traian*, 1871. 15 Februar.

și caracteristic al poporului, din adâncurile în care doarme — faceți o uriașă reacțiune morală, o revoluțiune de idei în care ideia *românesc* să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine fiți Români, Români și iar Români..." [14]).

Dragostea de neam îl face pe Eminescu să exagereze calitățile Românilor. El ajunge uneori foarte violent față de dușmanii țării și sensibilitatea sinceră și năvalnică nu mai are frâu. Voind să cânte epocile de bărbăție ale strămunilor, Eminescu descrie astfel poporul românesc :

Popor de fală
Cap de geniu, piept de foc
Cu gândirea de prooroc
Dar cu inima regală
Și cu flamuri cu noroc

Vorbind de dușmanii țării, el întrebuințează însă expresii vehemente și vulgare [15]).

In exaltarea sa națională Eminescu ar vrea ca neamul său să aibă un destin fără seamăn. El crede că nici un popor de pe lume nu merită să fie ca al nostru, că menirea-i de-a fi nu fericit ci mare.

In lume văd popoare cuminți și fericite
Și mă întreb ce soarte să doresc la al meu ?
Și-un gând îmi vine aspru, adânc, fără de milă
Și sfărmător de lume. — Nu! Nu! n'aș vrea ca alte

Popoare să mai fie c'al meu — nu merit ele
Să-i semene, Poporu-mi menitu-i ca să fie
Altfel de cumu-s alte. Eu nu cer fericirea
Pentru-a lui viață. — O nație iubită !
Vei înțelege doru-mi, vei ști să-l prețuiești ?
Voi să te văd iubito! nu fericită — *mare !* [16]).

Prin prisma dragostei sale entusiaste vede poetul poporul românesc. Aruncându-și privirile asupra lui, Eminescu vede numai ti-

14) *Geniu pustiu*, *Ms. Ac. Rom. 2255* fol. 24; *Op. compl.* pg. 243 col. 1.
15) *Dați-mi arpă*, *Ms. Ac. Rom. 2257* fol. 56; *Op. compl.* pg. 119 col. 1.
16) *Mureșianu*, *Ms. Ac. Rom. 2254* fol. 81; ed. *Op. compl.* pg. 132 col. 2.

puri frumoase în regiunile unde nu ne-am amestecat cu străini, vede cumințenia înăscută a Românului și o pune în legătură cu viața de cioban care-a îngăduit poporului să-și scruteze propria ființă și să se preocupe de ea. Limba poporului, după Eminescu, e bogată în figuri poetice, sufletul poporului freamătă de adânc simțimânt pentru frumusețile naturii, prietenul poporului e codrul, e calul frumos, e turma de oi.

Poporul nostru e „plin de originalitate și de-o feciorească putere, formată prin o muncă plăcută, fără trudă". Dintr'o asemenea viață răsare „nepăsarea lui pentru forme de civilizație, care nu i se lipesc de suflet și n'au răsărit din inima lui" [17]).

Altădată, arătând deosebirea între străinii și pripășiții în clasa dominantă și adevărații Români, Eminescu scrie că aceia ce caracterizează pe Români e adevărul. Rău sau bun Românul e adevărat. El e inteligent dar nu viclean, nici fățarnic; e lipsit de cocoașe intelectuală ori fizică [18]).

In alt loc Eminescu scrie că poporul nostru e deștept, inimos și curat la suflet [19]).

Nu odată, apoi, laudă Eminescu inteligența și puterea intelectuală a poporului. Cu câtă mândrie vorbește el de craniul „în adevăr daco-romanic" în comparație cu scorburile găunoase ale păturii dominante! Nu merge el până la a da sfat tineretului de la facultatea de medicină să facă studii craniscopice în această direcție ? [20]).

In această atitudine de dragoste care nu mai vede și defectele, Eminescu se aseamănă cu Bărnuțiu care și el în *Pedagogia* sa, vorbind de poporul românesc îi găsește toate calitățile posibile: tărie, sănătate, simplitate. Românul e sincer, constant, ospitalier, drept, inimos, aplecat de la natură spre libertate, neîncrezător în străini etc... [21]).

---

17) *Icoane vechi și icoane nouă V. Din abecedarul economic, Timpul* (II) 1877, 21 Dec., *O cit* ed. Scr. rom. pg. 136.

18) *Timpul* (V) 1880, 15 Mart.; *o. cit.* ed. Minerva pg. 89, *Roșii.*

19) *Timpul* (VI) 1881, 17 Sept.; *o cit.* ed. Min. pg. 56, *Cărțile de cetire.*

20) *Timpul* (VI) 1881, 6 Aug. art. de fond.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 277, *Teoria păturii superpuse.*

21) v Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, ed. cit. pg. 28.

De copil Eminescu și-a manifestat dragostea de neam și țară și sentimentele lui rămân statornice, calde, entusiaste în tot timpul vieții.

De la începutul carierei sale literare Eminescu face deosebire între popor și conducători. In tot cursul activității sale el va avea pentru popor dragoste, pentru conducători critică vehementă. De la primele scrieri Eminescu e nemulțumit de direcția spirituală ce se dădea neamului și socotea necesară o direcție care să aibă ca principiu *românismul.* Prin aceasta Eminescu face parte din curentul reprezentat de un Bărnuțiu, de un Hașdeu. De timpuriu însă el arată și sila de frazeologia patriotică, privește critic manifestările celor ce vorbeau în numele națiunii, și prin aceasta Eminescu e un reprezentant al curentului de la *Junimea.* Astfel de pe când era la Viena, Eminescu scrie într'o notiță că i-i rușine să fie român în felul celora care și-au însușit monopolul patriotismului și naționalismului, că i-i rușine să fie român de paradă [22]). Exaltare de-oparte, critică a naționalismului de fraze banale, de alta, ambele atitudini se întâlnesc statornic în întreaga operă a lui Eminescu. In ce privește patriotismul, Eminescu și-a spus cuvântul ca student la Viena: „măsura patriotismului nostru va fi dată de faptele pe care vom avea ocaziunea de-a le împlini în viitor, iar nu de profesarea nimic cos isitoare a unor idei pe care individul și le alege după plac" [23]).

Eminescu arată din tinerețe seriozitate în sentimentele sale. Gândul neamului și patriei nu-l va părăsi niciodată și fiecare pagină scrisă devine o profesie de credință. El nu se mulțumește însă cu mărturisirile de dragoste, pe care le-am văzut, ci ia apărarea națiunii împotriva împilătorilor, îi cântă durerile și nădejdile, critică cu asprime pe cei ce-i împiedicau progresul, îi trasează calea pe care trebuia să tindă pentru a deveni mare și civilizată. Naționalismul său ia multe forme de manifestare, isvorîte din sufletul unui poet entusiast și aprins aliat c'un ideolog serios și un ziarist care nu iartă.

---

22) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 67; o. cit. ed. Sc. pg. 394, *Adevăratul naționalism.*

23) *Din ședințele soc. România Jună, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 228; op. cit. ed. Sc. pg. 17, *Despre naționalism și cosmopolitism.*

CAPITOLUL II

Indrăgostitul de trecutul strămoșesc.

Eminescu îmbrățișează cu dragoste trecutul strămoșesc, evocă figurile măreţe ale neamului, împrejurările de viaţă, se lasă biruit de contemplarea ruinelor rămase mărturie. Eminescu îmbrățișează și trecutul de dincolo de istoria însăși a principatelor noastre. Dragostea întovărășită de mândria originii se revarsă deopotrivă asupra acelora din care ne socotim mlădițe: Romanii și Dacii. Străduinţele școlii latiniste își ajunseseră de mult scopul. Răscolirea conștiinței naționale dăduse generaţiilor mai mult simț al demnității și mai multă mândrie umană. Urmași conștienți ai unui strălucit popor stăpânitor al lumii și civilizator al noroadelor, cu mai multă încredere puteam privi în viitor. Influența franceză ne-a adus instituții noi, haină apuseană, școala latinistă însă a vulgarizat ideia originei noastre latine, ne-a dat un suflet nou; ne-am văzut pe noi înșine și am intrat în ritmul de viaţă al propriei noastre rasse.

Ghindă aruncată pe pământ bun, ideia latinității avea să prindă rădăcini adânci în sufletul nostru, generații după generații aveau să se desvolte sub mirajul ei, neamul întreg avea să se înalțe întocmai ca stejarul răsbind printre crengile înconjurătoare și svâcnind la lumină, fiindcă dat i-i de fire să se ridice peste tot ce caută să-l înăbușe. Ceia ce pentru cronicar era o mândrie personală când spunea că noi de la Râm ne tragem, devenise o mândrie a colectivității. Străbunii renășteau în conștiința trezită a strănepoților. Eminescu e mândru de origina noastră romană. El mărturisește entusiasmul ce-l cuprindea când se gândia la strămoșii latini. El spune că ne simțim și noi puternici, numai că ne gândim la acești strămoși.

> Când gândim noi cum un popol a putut fi așa mare
> Atunci sufletul se 'nalță într'o sfântă admirare,
> Peste secoli se ridică trecători de curcubei,
> Peste ei al nostru suflet trece 'n clipă.... Și de-odată
> Ne trezim juzi în mijlocul Romei vechi și lăudată...
> Și ne credem puternici... numai *că-i gândim pe ei* [1]).

1) *Ms. Ac. Rom.* 2259 fol. 15.

Altădată își arată mândria originei scriind aceste rânduri de basm naiv: „Vulturul Gloriei romane a smuls inima din Roma murindă spre a-o readuce la Dumnezeu de unde venise — dar setos de victorii el se repezi asupra unui gigant Faur, îl rupse în bucăți, îl omorî, dar lăsă să cadă inima Romei în pământul (Faurului) Bourului. Acest pământ era Dacia" [2]).

Rutenilor de la *Zorile Bucovinei* care voiau să acrediteze părerea că Bucovina e autochtonicește slavă și negau identitatea noastră cu descendenții coloniștilor aduși în Dacia, Eminescu le-a răspuns cu demnitate și mândrie: „Da, dela Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți — din Dacia Traiană! Se cam șterse diploma noastră de noblețe: limba însă am transcris-o din buchile voastre ghebosite de bătrânețe în literele de aur ale limbilor surori. Cam degenerase arborele nostru genealogic cu câte-o codiță străină, dar îl vom curăți de toate uscăturile" [3]).

E în vorbele lui Eminescu mândrie, încredere în viitor, convingerea că sgura va fi dată la o parte, iar caracterul latin al neamului va ieși tot mai mult la iveală.

Eminescu e mândru de origina noastră latină, dar totodată vorbește cu deosebită dragoste de eroicul popor dac. Poporul dac formează subiectul câtorva opere literare ale lui Eminescu rămase neterminate. Intr'o poezie numai schițată el vorbește de glorioasa rezistență și moarte a lui Decebal și tovarășilor lui [4]). In alte poezii

2) *Ms. Ac. Rom.* 2262 fol. 4.

3) *Eșec Regelui. Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 26; o. *cit.* ed. Sc. *Românii și Rutenii în Bucovina* pg. 400. In privința titlului Eminescu scrie: „Regele din jocul D-tale de șah e slavitatea Românilor" *(loc. cit.* fol. 24). In ce privește citatul de mai sus se poate ca în vorbele lui Eminescu să fie o aluzie la frământările din Bucovina în ce privește întrebuințarea literelor latine în loc de cele cirilice. In Bucovina în vremea păstoritului lui Hacman rutenizarea era favorizată. Hacman nu s'a sfiit să scrie că literele latine sunt „papistașe" și „daco-romane" deci perzătoare de suflete. (v. Nistor (I.) *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național cultural în viața Românilor Bucovineni.* Buc. 1916 pg. 117. Abea la venirea lui Teofil Bendella ca mitropolit se introduc literele latine și nr. 5 din *Foaia ordinăciunilor* pe 1874 apare în aceste caractere „atât de mult și de mulți dorite", după cum scrie *Albina* din acea vreme. (v. Nistor, o. *cit.* p. 128). Manuscrisul lui Eminescu e din epoca aceasta când literele latine erau dorite de Români și începeau să fie întrebuințate în scrieri spre mânia lui Hacman.

4) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 78.

neterminate se vorbește de-asemenea de eroismul Dacilor [5]) Intr'un manuscris se află planul unui poem în patru cânturi întitulat *Decebal* [6])

„Hașdeu susținuse că Dacii erau slavi și că Lituanienii sunt urmașii lor Eminescu n'ar vrea ca și Rutenii să se socoată urmași ai Dacilor O confundare a acestor două neamuri îl revoltă pe Eminescu. In Daci el vede un popor plin de nobleţe, de iubire de patrie și de libertate „Era un popor brav acela, care-a impus tribut superbei împărătese de marmură a lumei: Roma. Era un popor nobil acela, a cărui cădere te împle de lacrimi, iar nu de dispreț, și a fi descendentul unui popor de eroi, plin de nobleţe, de amor de patrie și libertate, a fi descendentul unui asemenea popor n'a fost și nu va fi rușine niciodată" [7])

Eminescu evocă adeseori și sub diferite forme figurile mari ale trecutului nostru. Lui Eminescu îi place să rătăcească cu sufletul în epocele de mărire ale istoriei noastre. Trecutul a atras privirile multor poeți și scriitori în această epocă de întărire a conștiinței naționale și de desvoltare a cercetărilor istorice. Sentimentul trecutului e socotit ca o datorie pentru un popor cu aspirații de viitor. Numai în cultul trecutului, se crede, un popor găsește energia necesară spre a răsbate prin restriștile pe care istoria le poate aduce.

Odobescu exprimă frumos necesitatea cultului pentru trecut. „Ași dori să putem și noi să deșteptăm un astfel de simțimânt în poporul nostru, ași dori să facem ca religiunea trecutului să se manifeste la dânsul printr'o preocupare constantă de ceia ce au fost strămoșii noștri. Cel care pune preț la onoarea părinților săi, nu va scăpăta niciodată" [8]) In această epocă Bolintineanu și Alecsandri evocă trecutul în operele lor lirice, epice și dramatice, Ion Ghica

5) *Ms Ac Rom* 2259 V spre exemplu poemul de la ff 123—134

6) *Ms Ac Rom* 2286 fol 72

7) *Eșec Regelui* Ms Ac Rom 2257 fol 41 *o cit* ed Sc pg 405 *Rom și Rut în Bucovina*

8) *Actele preistorice în România, Scrieri lit și istorice* Buc Socec 1887 II, pg 262. *Columna lui Traian* 1874

descrie în *Scrisorile* sale viața socială și politică din deceniile anterioare, Odobescu ia ca eroi de nuvelă pe Mihnea cel rău și pe Doamna Chiajna, Hașdeu desprinde din cadrul istoriei figura lui Ioan Vodă cel cumplit, a lui Răzvan și a Vidrei. Și Eminescu își îndreaptă sufletul spre trecut, mânat de un poetic sentiment, dar în acelaș timp cultul trecutului e însoțit la el de statornică depreciere a prezentului.

După Eminescu una din cele mai fericite epoce a istoriei noastre a fost aceia a lui Alexandru-cel-bun. In fragmentul de cugetare filosofică prin care poetul își începe *Sărmanul Dionis*, se vede dorința de-a trăi în altă epocă. Dionis ar vrea să trăiască în epoca lui Mircea-cel-mare ori Alexandru-cel-bun, ar vrea să se peardă în infinitatea sufletului până în acea fază a emanațiunii lui care se numește epoca lui Alexandru-cel-bun. La începutul visului său Dionis se simte atras de o mână nevăzută spre trecutul în care-i apar domni în vesminte de aur, divan de bătrâni, popor entusiast și creștin, toate în amestec încă. Doritor să trăiască în alte vremuri, Dionis se transpune în epoca lui Alexandru-cel-bun prin puterea magică a unei cărți de astrologie și iată-l văzându-se pe sine însuși sub chipul călugărului Dan înaintând spre cetatea Iașilor cu turnurile strălucitoare ale bisericilor, cu ulițele strâmte, cu case cu cerdacuri în care bătrâni stau de vorbă, cu luna ce aruncă dungi de lumină în umbra înghistelor uliţe, cu liniștea ce plutește asupra tuturor lucrurilor, cu paznicii ce înaintează în noapte cu capetele înfundate în mantale albe. Din dragoste pentru un trecut patriarhal, simplu și curat, Eminescu a tras un văl de vrajă poetică asupra unui splendid tablou de noapte imaginat în vremi de mult apuse [9]).

In îmbrățișarea trecutului Eminescu e atras și de măreția ruinelor. Iată cum un personaj de dramă exprimă sentimentele poetului: „Să-ți spun. Mie nu-mi place Italia ca... Bucovina. Tata are o casă în Suceava... față în față cu acele ruine negre, ce se zice a fi fost castelele Domnilor Moldovei... O, — îmi place să stau viața mea toată să privesc acele ruine... Noaptea... iarna... într'o cameră caldă, caldă... să stau la fereastă, să privesc ruinele cele ninse, albe ca argintul, luna galbenă fugind prin norii negri... iar umbrele acelor

9) *Sărmanul Dionis, Conv. lit.* (VI) 1872—1873; nr. 9—10; ed. *Op. compl.* pp. 199—200.

nori aruncate pe zăpadă părând a fi umbrele strămbunilor Apoi să las perdeaua 'n jos, la lumina focului să citesc povești bătrâne și să-mi adorm mintea mea de copil nebun cu istoriile cronicelor colbăite ale tată-mieu.. " [10]).

Eminescu avea planul să evoce în lucrările sale multe figuri ale istoriei noastre. Un *Dodecameron dramatic* pe care avea intenția să-l scrie, trebuia să cuprindă piesele: *Dragoș-Vodă, Neamul Mușatin (Mircea Vodă; Bătălia de la Nicopole), Alexandru cel Bun, Ștefan și Ilie, Ștefan cel Mare el însuși, Bogdan cel Chior, Ștefan cel tânăr, Petru Rareș, Alexandru și Ilieș, Alexandru Lăpușneanu, Despot-Vodă* [11]).

Eminescu notează ca titluri de poezii *Mușat și codrul, Mușat în biserică, Mușat la domnie, Mușat în războiu, Mușat și cetitorul de zodii, Mușat și vitejiile de pe cale* [12]).

Eminescu a evocat câteva din figurile istoriei noastre. In fragmentul *Moldova,* poetul evocă figura lui Dragoș Vodă „îmblânzitor de bouri" și a tovarășilor descălicători. Aceștia au cucerit „cu vârful dragei săbii" ținuturile până la Cetatea Albă Ura colcăie în sufletul poetului împotriva Răsăritului de unde-au venit roiurile de popoare barbare împotriva cărora Moldova stă neclintită

Prin neagră vijelie ce vâjâie și bate
Sfărmându-se la granițî de ziduri de cetate,
Stă neclintit Moldova țesând la pânza vremii.

Poetul încheie poezia cu slăvirea vitejiei strămbune și înțelepciunei Mușatinilor

Viteji-l erau fiii și purtătorii stemii
Cei dătători de legi și-așezători de datini,
Lumine din lumine, Mușatini din Mușatini [13])

In drama istorică *Bogdan Dragoș,* voevodul are viziunea descălecării spre ținuturile noastre. Privind spre răsărit, el vede înaintând pe sub maiestosul curcubeu format în ploaie subțire de razele soarelui ce apune, neamurile în șire ca niște oi mărunte, oameni cu albe cămăși, vite, cai sprinteni, oșteni și boieri. Cerul însuși parcă durase o poartă triumfală și în amestecul de umbră și lumină, de ploaie și soare, Bogdan se vede conducându-și poporul „prin bine, și prin rău" [14]).

Figurile cele mai strălucit evocate sunt ale lui Mircea-cel-bătrân și Ștefan-cel-Mare. Pe Mircea îl evocă în *Scrisoarea III-a,* dându-i trăsături de sublim simplu și patriarhal. Opunându-l nimicniciei și frazeologiei patriotarde, Eminescu face din Mircea un erou hotărît, resemnat în fața destinului și împrejurărilor, îndurător a toate, fie în timp de pace, fie în timp de războiu, aprig apărător al țării. Eminescu ni-l înfățișează ca pe un moșneag căruia Baiazid îi aruncă cuvinte de dispreț și ironie, dar câtă demnitate și mândrie e în vorbele moșneagului care se știe domn al Țării Românești! Eminescu pune în figura lui Mircea idealul unei vieți simple, demne, închinate binelui țării.

Figura lui Ștefan cel Mare e evocată de multe ori. In *Epigonii* se vorbește de Ștefan „zimbru sombru și regal" Piesa *Mira* nu-i dacât celebrarea marelui voevod pus în contrast cu Ștefăniță care reprezintă decăderea sufletească, lipsa de credință și de bărbăție Arbore, bătrânul portar al Sucevei își arată dragostea pentru Ștefan-cel-mare și-l descrie în măreția lui :

Boierilor! Se poate că nu m'ați înțelege,
Căci voi vorbi de Vodă ce a murit de mult,
Ceea ce știți din carte și urice, poveste ;
Cela ce pentru lume basmu de iarnă este,
Acel Voevod mare, încins de biruință
Din a căruia vorbă au rămas doar sentință
Din viața cărui lumei i-a rămas numai fapte
Al cărui nume falnic l-ați supt cu-al mumei lapte,
Cel ce pentru voi nu e decât un basmu crud,
Pe acel om eu însuși cu ochii l-am văzut [15]).

10) *Amor pierdut, viață pierdută, Ms. Ac rom* 2254 ff. 50—51. ed *Op compl* pg. 299.

11) *Ms. Ac Rom* 2275 fol. 175 verso

12) *Ms. Ac Rom.* 2279 fol. 103 verso Prima din poezii a fost scrisă sub titlul *Mușatin și codrul.*

13) *Ms. Ac. Rom.* 2279 ff. 3—4; ed. *Op. compl.* pg 28 col. 2

14) *Ms Ac. Rom.* 2275 ff. 116—117; ed. *Op. compl.* pg. 292 col. 2.

15) *Ms Ac. Rom* 2254 fol. 70; ed. *Op. compl.* pg. 309 col. 2. In această ed ortografia greșită face textul obscur. Sunt de-asemenea și câteva greșeli de transcriere v 3 „orișice" în loc de „urice"; v. 4 „ceea" în loc de „cela"

Arbore și-l amintește astfel pe voevodul în ultimii lui ani :

Îngălbenit ca raza și slab ca vechiul leu
. . . . . .
În mâna lui uscată de aur sceptru greu,
Pe umeri plete albe, barbă pe pieptul său,
Sub genele lui sure ardea suflet aprins
În două stele negre de un foc încă nestins [16])

Tot Arbore îl descrie astfel altdată pe Ștefan cel Mare :

Ștefan Vodă Domnul sânt
Fără seamăn pe pământ,
Alb ca iarna, cald ca vara,
Bun și blând ca primăvara,
Suflet tare ca o stâncă
Ochiu afund, privire — adâncă,
Barbă lungă, fruntea ninsă
Și într'un cerc de aur prinsă [17])

Însă suprema celebrare a voevodului e în *Doina*, când îndureratul suflet al poetului spre acest erou se îndreaptă, cerându-i să se ridice din mormânt și să salveze neamul de străinătatea ce-l copleșește.

O mare calitate artistică a lui Eminescu e varietatea de ton. El nu ne evocă trecutul numai sub formă măreață. Pe același Ștefan-cel-Mare ni-l descrie odată, însoțind nota gravă cu umorul și ironia. Iată portretul moral al marelui domn: „Bietul Ștefan Voevod! El știa să facă fărâme pe Turci, Tătari, Leși și Unguri, știa nițică slavonească, avuse mai multe rânduri de neveste, bea bine la vin vechiu de Cotnar și din când în când tăia capul vre unui boer ori nasul vr'unui prinț tătăresc. Apoi descăleca târguri de-alungul râurilor, dăruia panțirilor și dărăbanilor locuri bune pentru pășunarea hergheliilor de cai moldovenești, a turmelor de oi și de vite albe, făcea mânăstiri și biserici, și apoi iar bătea Turcii, și iar decăleca târguri, și iar se însura, până ce și-au închis ochii în cetate la Suceava, și l-au îngropat cu cinste la mânăstirea Putnei. Ce-și bătea el capul

16) *ibid.* fol. 70 v.; ed. *cit ibid.*

17) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 164 verso.

cu idei, cum le au d'alde gazetari de ai noștri, ce știa el de subțietura de minte din vremea de astăzi ?" [18]).

Cu umor evocă Eminescu și figura lui Dabija, domnitorul însetoșat de vin. Umbra lui iese din mormânt spunând: „Mi-e sete" și amintește petrecerile de pe vremuri la Cotnari, lipsa de grijă de Unguri ori de Leși. La îndemnul chefliului domn, pe-atunci tot norodul bea și petrecea. Dabija nu uită să amintească de Ștefan Sfântul Voevod și în aceași poezie găsim amestec de măreție și veselie, de sentiment patriotic și haz [19]).

Alături de evocarea maiestoasă și umoristică o găsim și pe aceia idilică. Astfel în *Scrisoarea III* ni se arată idilicul legat în mod firesc de o viață patriarhală. După câștigarea biruinței, oastea se odihnește în lumina razelor soarelui ce apune și încunună cu un nimb de biruință crestetele munților; noaptea se lasă asupra taberei, stelele răsar, din codri luna s'arată tremurând. Fiul Domnitorului zâmbind de-o amintire scrie iubitei sale o scrisoare plină de frăgezime și curățenie de simțire, în care totul se contopește: dragoste, sentiment al naturii, mândrie ostășească [20]).

Tot astfel în *Bogdan Dragoș*, iat-o pe Anca îndrăgostită de Bogdan fiul domnitorului. Bogdan se întoarce de la vânătoare sunând din corn. In splendidul cadru de noapte, când pe fereastra deschisă spre pădure, pe când luna alunecă pe de-asupra arborilor, sunetul cornului pătrunde în odaie, Anca fermecată de armonia sunetului și pierdută de dragoste pentru fiul domnitorului, lasă să-i alunece de pe buze acele armonioase versuri în care totul e vrajă a minții și inimii :

Peste vârfuri trece lună
Codru-și bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Mângâiosul corn răsună... [21]).

18) *Icoane vechi și icoane nouă* V: *Din abecedarul economic, Timpul* (II) 1877. 21 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pag. 135.

19) *Umbra lui Dabija Vodă, Ms. Ac. Rom.* 2261 fol. 98; ed. *Op. compl.* pg. 27.

20) Ed. Ibrăileanu pg. 162.

21) *Ms. Ac. Rom.* 2275 fol. 62; ed. *Op. compl.* pg. 286 col. 2.

Multă dragoste a avut Eminescu pentru trecutul nostru și vremurile lui de vitejie. Din dragoste pentru figurile trecutului el cere contimporanilor să lase în pace eroii istoriei noastre și să nu-și drapeze nula cu măririle scoase din letopiseți. Aceste vremuri trecute sunt pentru Eminescu „veacul de aur". El, înainte de-a vorbi despre decăderea prezentului, își ia rămas bun de la figurile trecutului, recunoscându-le vitejia și maiestatea :

Rămâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălicători de țară, dătători de legi și datini,
Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia noastră
De la munte pân' la mare și la Dunărea albastră [22]) !

Astfel în momente când introduceam formele de civilizație apuseană, Eminescu își îndreaptă admirația și dragostea către trecutul strămoșesc. El se simția bine în tovărășia domnilor de-altădată, în cadrul vremilor apuse. Îi plăcea să se refugieze în figuri ca a lui Dan, se simția bine contemplând ruinele aducătoare aminte de măreție și se cufunda în cetirea cronicilor. A evocat figuri de-ale trecutului sub formă maiestoasă, umoristică și idilică. Planurile de lucrări pe care avea intenția să le scrie ne arată hotărîrea lui Eminescu de-a evoca toate marile figuri ale istoriei noastre. In trecut a stabilit Eminescu idealul moral care-i încânta sufletul. Cultul pentru trecut e un sentiment statornic în opera lui Eminescu. Chiar și atunci când cade înfrânt de boală, sentimentul trecutului persistă. Ce înduioșătoare e imaginea lui Eminescu recitând lui Vlahuță versuri la spitalul unde era internat, și făcându-se că le citește de pe-o hârtie pe care în realitate nu erau scrise decât două cuvinte: „gloriosul voevod!" [23]).

De-asemeni, în noianul de pagini fără sens, în amestecul de formule matematice, de capete de frază, de propoziții din care nu se poate scoate nimic, de definiții bizare scrise de poet în momente când mintea i se cufunda în întuneric, din loc în loc răsare ca o scânteiere în noapte un cuvânt: „Ștefan Vodă" [24]).

22) *Scrisoarea III*, ed. Ibrăileanu pg. 162.

23) *Vlahuță, Clipe de liniște*. Buc. Minerva 1907 pg. 256; *Curentul eminescian și o poezie nouă*, Buc. Lupta 1892 pg. 4.

24) *Ms. Ac. Rom.* 2255 ff. 351—423.

CAPITOLUL III.

Eminescu și provinciile românești.

Eminescu a cuprins în opera sa întreaga românime. Toate provinciile locuite de Români, și cele libere și cele subjugate, își au locul lor în scrierile lui Eminescu.

Bucovina a cunoscut-o de copil; la opt ani învață la National-Hauptschule din Cernăuți; clasele prime de liceu tot aci și le face [1]). Îl aflăm la Cernăuți în 1866 când se stinge Aron Pumnul, în 1871 când are parte activă la organizarea serbării de la Putna, în 1875 când vizitează mormântul lui Pumnul și face propagandă naționalistă în vremea în care oficialitatea voia să sărbătorească raptul Bucovinei.

Transilvania o cunoaște încă din 1864 ori 1865. La 1866 e elev la Blaj de unde pleacă în cursul anului spre Sibiu. A vizitat Banatul în capitala căruia avea un frate. A fost poate și în Maramureș unde intenționa să țină câteva conferințe. Rătăcește cu trupa Pascali de-alungul provinciilor românești. Are astfel putința să cunoască țara și locuitorii în diferitele lor manifestări de viață și să-și însușiască necazurile și aspirațiile lor.

Pentru Moldova Eminescu are statornice sentimente de dragoste. Intr'o notă, fără legătură cu restul însemnărilor, gândul la locul natal îl face să scrie: „Moldovo! mamă! mamă!" [2]). Dușmanii Moldovei sunt și dușmanii poetului și el îi atacă fără cruțare. E și mândru de plaiul natal. Vorbind odată de primejdia evreiască pentru viața neamului și amintind țara independentă pentru care guvernanții erau gata s'arunce sorții ca pentru cămașa lui Hristos, Eminescu condamnă alegerile samavolnice și se plânge că națiunea nu și-a putut spune sincer cuvântul. Singură Moldova a avut tăria să reziste și să scuture jugul: „Numai Moldova, pământ înzecit de ne-

1) Asupra primelor contacturi cu provinciile românești și primelor rătăciri de-alungul țării, vezi studiile D-lui Leca Morariu *Eminescu, note pentru o monografie*, în revista *M. Eminescu* anii I și II (1930—1931) Cernăuți. De asemeni studiul lui G. Baiculescu *Mihai Eminescu și Fani Tardini*, în *M. Eminescu* I (1930) nr. 3 pg. 80 și următ.

2) *Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 190 verso.

fericit și înzecit de sfânt, ai cărei eroi dorm somnul de veci în umbra pajurilor străine, pe a cărei moaște sfinte calcă picior străin, numai Moldova s'a scuturat ca un leu, menit spre junghiare odată, poate pentru cea din urmă dată" [3]).

In altă parte atăcând guvernul austriac care supunea administrației sale biserica Bucovinei, Eminescu vorbește cu mândrie de spiritul de neatârnare al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, căreia i se datorește introducerea limbii române în biserică și stat: „Singură Mitropolia Moldovei și a Sucevei e ab antiquo suverană, neatârnată de nici o patriarhie, acestei Mitropolii a Moldovei și a Sucevei se datorește introducerea limbei române în biserică și stat, ea este mama neamului românesc" [4]).

Pentru Eminescu Moldova e superioară Munteniei. Vorbind de școala de muzică din Iași, el spune că în desvoltarea României moderne Moldova joacă un rol însemnat. Departe de centrul țării unde-i atâta decădere, în Moldova se poate lucra liniștit. In timp ce la București se joacă farse cu aluziuni necuviincioase, în Moldova se poate crea o atmosferă artistică [5]). Eminescu nădăjduiește că teatrul din Iași va putea îndeplini măcar în parte misiunea de azil al artei naționale și va fi un institut de cultură sufletească.

Eminescu a cântat Bucovina încă din versurile de copilărie. La 16 ani, deplânge moartea lui Aron Pumnul al cărui bibliotecar fusese și în versurile sale stângace copilul arată îndurerarea și doliul pe care-l lasă marele dispărut în „frumoasa Bucovină" [6]).

In altă poezie *La Bucovina,* cu tot elementul livresc ce tulbură inspirația, cu toată stângăcia de care dă dovadă copilul poet, se vede bine căldura sufletească ce-l stăpânește pe Eminescu. Țara e „dulcea Bucovină", geniul ei e romantic, munții ei sunt în lumină, văile în

3) *Timpul* (IV) 1879, 25 Mai art. de fond; ed. *Op. compl.* pg. 489 col. 2

4) *România și Austro-Ungaria, Curierul de Iași,* 1876 nr 125—130; o *cit* ed Sc. pg. 153.

5) *Școala de muzică din Iași, C de Iași* 1877, 20 Mart.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 362.

6) *La moartea lui Aron Pumnul, Ms. Ac. Rom* 2259 fol 33 v; ed. Ibrăileanu pg. 265

flori. Eminescu promite să nu uite nici odată aceste frumuseți, nici râurile ce se prăvălesc printre stânci, nici apele lucinde. Aci poetul a trăit primele sale plângeri și surâsuri, aci pentru întâia oară s'a lăsat îngânat de cântări și visuri. Numai în Bucovina, ferit de geniile rele, Eminescu a dus o viață pașnică și a visat o soartă mândră. In timpul nopții când luna alunecă cu pas melodic iar Eol adie, inima poetului își mână dorul spre Bucovina [7]).

Eminescu iubește Bucovina și în oamenii ei mari. Criticând lucrarea lui Petrino *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina,* Eminescu îl apără pe Pumnul împotriva criticelor insolente ale lui Petrino. Pentru Eminescu Pumnul e personificarea unui principiu; Pumnul a dat masselor consistență și conștiință națională făcând din ele o națiune. Massele acestea începuseră a nu se mai înțelege, a nu-și mai pricepe ființa, a nu se mai crede părțile aceluiași întreg. Pumnul le-a readus la calea sănătoasă. El poate fi atacat pntru mijloacele ce le-a folosit de cei ce nu-s de-o părere cu dânsul, dar persoana lui nu trebuie atinsă: „Geniul în sdreanță sau în vestminte aurite, tot geniu rămâne; ideia sublimă exprimată chiar într'o limbă defectuoasă, tot ideie sublimă rămâne, și principiul cel mare și salutar, același rămâne aplicat prin mijloace greșite chiar" [8]). Nu trebue să se râdă de *Lepturariu.* Secațiunea și nihilismul său sunt oglinda societății bucovinene în care a luat naștere și, apoi, dacă Pumnul a exagerat valoarea unor oameni, cel puțin aceia au fost luptători pentru neamul lor, oameni cu inimă mai mare decât mintea ce-au avut-o [9]).

Eminescu are cuvinte de reproș indulgent uneori, de vehementă ură alteori împotriva dușmanilor Bucovinei. Foarte cumpănit e împotriva societății rutene *Zorile Bucovinei.* Această societate își începuse activitatea prin negarea originei noastre latine și prin afir-

7) *Familia* 1866, 14/26 Aug. ed. Ibrăileanu pg. 277.

8) *O scriere critică, Albina* 1870, 7/19 și 9/21 Ian.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 72 *Despre curentele filologice din Bucovina.* D-l Bogdan Duică e de părere că Eminescu atunci când vorbește de „geniul în sdreanță" se gândește la propriile sale slăbiciuni stilistice (M. Eminescu *Poezii,* publicate și adnotate de G. Bogdan Duică, Buc. Cultura națională 1924, *Introducere* pg. 16). Nu știm pe ce e bazată această interpretare.

9) *ibid.*

marea că Bucovina e autochtonicește slavă. Răspunsul lui Eminescu e demn și răspicat [10]).

Dar Bucovina trecea prin vremuri grele. Eminescu avea să-și arate dragostea și în alt chip decât în versuri ori în articole rămase în manuscris. Propaganda națională și studiile publicate în legătură cu situația Bucovinei de către Eminescu, sunt la înălțimea luptelor pe care le duc marii bărbați bucovineni pentru îmbunătățirea vieții spirituale și întărirea conștiinței românești a provinciei.

Era de la 1871 la 1879 e socotită cea mai nenorocită pentru Românii bucovineni. Acum ajungând la putere guvernul german-liberal, toate hotărîrile ce se luaseră sub guvernul Potocki în ce privește autonomia bisericească sunt călcate și la conducerea politică a țării ajung Nemții aliați cu Evreii. Aceasta-i èra în care se înființează Universitatea germană cu menirea de-a desnaționaliza elementul românesc și a-i slăbi puterea de rezistență [11]).

Zădarnică rămăsese manifestația națională din 11 Iunie 1870 la Cernăuți; totuși cu această ocazie Bucovinenii arătaseră clar ce voiau pentru asigurarea vieții lor politice și religioase. G. Hurmuzachi ceruse autonomia. El spunea cu curaj în cuvântarea sa: „cu cât am înaintat în libertate, cu atâta am mers îndărăt cu dreptatea, în privința bisericii noastre, a școalelor noastre și a naționalității". El arăta că tocmai un minister liberal incalcă drepturile provinciei și că Românii se tem să nu peardă prin liberali aceia ce-au scăpat de Turci și de Tătari [12]).

Meetingul fusese convocat după ce s'a văzut că cu toată interpelarea deputatului Morariu Andrievici, se întârzia trecerea raportului comisiei constituționale din Parlamentul vienez asupra proectului de statut pentru congresul bisericesc cerut de Români. Românii voiau autonomia bisericească [13]).

Atunci când Eminescu organiza serbarea de la Putna, Românii Bucovineni vedeau călcat în picioare Statutul votat la 1 Mart. 1871.

10) *Eșec Regelui* Ms. Ac. Rom. 2257 ff. 24—27; *o. cit.* ed. Sc. pp. 398—399. *Rom. și Rut. în Bucovina.*

11) Nistor (I.) *Ist. bis. din Bucov.* ed. cit. pp. 108—112.

12) *Prima adunare poporale în causa autonomiei bisericii drept credincioase din Bucov. ținută în Cernăuți într'a 11/23 Iunie 1870* Cernăuți 1870 pp. 16—19.

13) Nistor (I.) *Ist. Bis. din Bucov.* ed. cit. pp. 104—105.

Eminescu scrie articolele sale în această epocă nenorocită în care Românii culeg roadele regimului absolutist, când dieceza era terorizată de Eugeniu Hacman și de uneltele sale, iar cugetarea românească nu se mai putea manifesta liber. E vremea în care Românii care la sfatul și sub conducerea lui G. Hurmuzachi ceruseră autonomia bisericii bucovinene și trimiseră în acest sens o adresă guvernului în 1867, se vedeau înfrânți prin uneltirile lui Hacman trecut în serviciul guvernanților, își vedeau moșiile fondului religionar în primejdie de-a fi arendate străinilor prin încuviințarea aceluiași Hacman și scoteau în 1872 un ziar în limba germană *Patriotul* pentru a zădărnici proectul [14]).

E vremea în care Hacman e răsplătit de guvernul pe care l-a servit cu credință și-i ridicat la rangul de Mitropolit la 23 Ianuarie 1873, zădărnicindu-se astfel pentru totdeauna unitatea bisericii românești din imperiul austro-ungar. E totodată epoca în care Românii se vedeau tot mai mult suplantați de străini, din ce în ce mai slabi pe propriul lor pământ. E vremea în care situația era tragică așa cum o exprimase *Albina* în 1867: „In pământul moștenirii noastre suntem ca niște străini, în casele și bisericile noastre amuțește limba părintească de strigătul străinului de la miază noapte, care venind mai deunăzi mai vârtos ca cerșitor, zice astăzi că este foarte egal îndreptățit și mâine poimâine va zice că este „samo volnyi pan" în Bucovina" [15]). Acum *Albina* arată decăderea puterii neamului și bisericii în fața străinătății care năpădește țara. Autorul articolului din *Albina* scrie că toate pacostele cad pe capul țării numai din pricina lipsei de naționalism a conducătorilor [16]). E vremea în care Austria își vede triumful politicei sale. După ce reușise să dividă pe Români în ce privește biserica, guvernul încearcă să-i dividă și în ce privește școala. Pentru ajungerea acestui scop, odată cu comemorarea anexării, guvernul hotărăște înființarea Universității germane din Cernăuți.

In ce privește pe Ruteni, puterea lor creștea zi cu zi și ser-

14) *ibid.* pg. 103.

15) *ibid.* pg. 225, citat din *Ce vreau diecezanii și clerul din Bucovina, Albina* (II) 1867 nr. 132.

16) *Ibid.* pg. 241 și următ. Se citează din *Bucovina în Oct. 1873. Starea lucrurilor în eparhie și în țară (Albina* (VIII) 1873 nr. 81—83, 89—90.

veau de unealtă guvernului austriac în politica lui de desnaționalizare. In această epocă de după 1871, spre a smulge Românilor puterea politică, guvernul austriac se aliază cu Rutenii făcându-le acestora concesii în administrație, școală, biserică, în detrimentul Românilor [17]).

Folosindu-se de sprijinul guvernului și de neînțelegerile fruntașilor români, Rutenii care-și atrăseseră încă din 1870 critica lui Eminescu avea să ceară în 1891 înlocuirea în biserică a limbii române cu cea ruteană și conducerea bisericii române.

In susținerea cauzei românești *Convorbirile literare* își înțeleg însemnătatea. Șefii junimiști au avut mare rol în organizarea serbării de la Putna în 1871. Aceiași revistă arată frumoase sentimente și cu prilejul serbărilor anexării. Astfel revista arată cum prin uneltirea Evreilor din Bucovina se va serbători sgomotos anexarea la Austria și se va înființa o universitate cu scopul de-a propaga germanismul. Revista arată josnicia faptei guvernanților austriaci și laudă abținerea de la serbare a Românilor [18]).

Aceiași atitudine patriotică o are revista și cu ocazia comemorării morții lui Gr. Ghica. In legătură cu această comemorare, revista publică programul încadrat în negru, discursurile lui N. Gane primarul Iașilor și D. Petrino. Discursul lui Petrino arată încrederea Bucovinenilor în triumful dreptății și hotărîrea lor de-a nu se lăsà înecați de străini [19]).

Față cu serbările din Cernăuți și cu doliul din Iași, opinia publică românească își manifestă sentimentele naționale. Acum Alecsandri scrie *Răpirea Bucovinei* arătând încrederea în triumful cauzei românești și aruncând sfidarea sa dușmanilor coalizați. El își publică poezia în *Convorbiri literare* din 1 Oct. 1875 sub pseudonimul Ștefan Molna [20]). Aceiași poezie-i publicată și de *Românul* din 22

17) Nistor (I.) *Românii și Rutenii în Bucovina* Buc. 1915 pg. 153.

18) *Serbarea din Bucovina îndreptată contra Românilor, Conv. lit.* (VIII) 1875 1 Februarie pp. 446—449.

19) v. *Conv. lit.* (IX) 1875, 1 Oct.

20) Alecsandri scrie lui I. Negruzzi în privința acestei poezii. „Nu știam că Nemții au aruncat anatemă asupra broșurii intitulată *Răpirea Bucovinei*. Prin urmare,

Sept. 1875 care încadrează în negru prima pagină a ziarului *Curierul de Iași* apare și el încadrat în negru și invită publicul la solemnitatea funebră de la 1 Oct. *Românul* din 26 Sept. 1875 reproduce invitația din *Curierul de Iași* și se bucură că toți Românii indiferent de partid voiesc să ia parte la trista solemnitate. *Românul* din 5 Oct. 1875 publică discursul ținut la solemnitatea din Iași de N Gane, poezia lui D. Petrino *La mormântul lui Gr. Ghica* și scrisoarea lui D. Brăteanu către membrii partidului liberal din Iași, în care se înfierează crima săvârșită de Austria.

Acum Kogălniceanu publică o broșură în care arată imoralitatea actului săvârșit de Austria, sprijinindu-se pe corespondența lui Kaunitz cu Thugut internunciul austriac la Constantinopol. Kogălniceanu e convins că provincia va reveni la trupul patriei [21])

Și alții își arată prin activitatea lor interesul pentru Bucovina. Maniu și Florescu își publică în 1875 conferințele în legătură cu răpirea provinciei. Florescu spune în cuvântarea sa că Ghica a fost asasinat fiindcă națiunea nu-și cunoștea datoria. Purtarea Austriei ar trebui să ne facă să înțelegem că singura scăpare e în ideia de naționalitate [22]). Aurelian publică o lucrare asupra Bucovinei arătând starea ei geografică, economică, administrativă, culturală. Autorul arată cum cultura germană progresează în vreme ce Românii se desnaționalizează [23]).

Suferință și rezistență la Românii din Bucovina, cald sprijin în reviste și ziare românești din Principatele unite, ziare politice care uită patimile de partid în momente de durere națională, fruntași ai vieții noastre care scriu lucrări de documentare asupra provinciei nefericite: un asemenea spectacol avea Eminescu înaintea ochilor

în interesul *Convorbirilor*, ai intitula poezia mea *1 Oct. 1775* sau *Moartea lui Ghica Vodă*. Doresc însă, pentru rezoane ce ți-oi comunica din viu grai, ca acea poezie să apară sub numele lui Ștefan Molna. *Numele meu rămâne deocamdată înlăturat;* aceasta o pretind, precum și în privința manuscrisului meu, te rog să-l păstrezi la D-ta". (Scrisoarea din Mircești 1875, 20 Sept. *Scrisori* ed. Chendi și Carcalechi Buc. Socec 1904 pg. 77). Nu Eminescu ar fi fost capabil de atâta prudență în manifestarea sentimentelor naționale.

21) *Răpirea Bucovinei după documente autentice* Buc. 1875 pg. XXI.

22) *Răpirea Bucovinei* Buc. 1875 pg. 23.

23) *Bucovina, Descriere economică însoțită de o hartă*. Buc. 1876.

atunci când și-a scris articolele sale. Durerea lui a fost durerea celor mulți, patriotismul lui e patriotismul vremii.

Eminescu și-a pus mare nădejde în serbarea de la Putna în 1871: nu și-a limitat entusiasmul, a risipit sfaturi, îndemnuri, muncă pentru reușita unei manifestări de la care aștepta punerea bazei unei conlucrări spre progresul națiunii. Serbarea n'a avut rezultat practic, dar a avut un mare rezultat moral. Eminescu a putut să-și dea seama de aproape de tendințele care divizau societatea românească și de problemele ce cereau o rezolvare grabnică. Această serbare și congresul studențesc ocazionat de ea l-au făcut să înțeleagă că nu pe calea politicei se putea ajunge la triumful națiunii, ci pe calea culturii. De aceia după insuccesul primului congres studențesc la Putna, el stărui pentru un al doilea cu scop de a se găsi mijloacele de răspândire a culturii în popor [24]). In afară de tendințe deosebite, Eminescu a văzut însă la societatea românească prin reprezentanții ei de seamă și posibilitatea unei colaborări în momentele solemne prin care trecea națiunea. La Putna Eminescu a văzut alături de tinerime pe Kogălniceanu, Alecsandri, pe Brătieni și Golești, pe Generalul Adrian și pe C. A. Rosetti [25]). A văzut sufletul pus întru reușita serbării de un Xenopol și un Maiorescu. In afară de solidaritatea oamenilor de cultură, Eminescu vedea Români veniți din toate unghiurile provinciilor ca să salute mormântul celui mai mare voevod al nostru. A văzut și el Români adunați din toată Dacia și se va fi bucurat și înfiorat de emoție ca și Ciprian Porumbescu care după ce cântase la aceiași serbare, scria tatălui său: „Tată am cântat Daciei întregi [26]).

Mult suflet a pus Eminescu pentru reușita serbării și congresului. Lui i se ceruse de societatea academică să facă și un imn ocazional și numai refuzului său datorim cele două imnuri trimise

24) v. Dumbrăveanu (Aurel) *Fapte și documente din trecut, Adev. lit.* 1921, 5 Iunie.

25) v. Slavici *Amintiri*, Cultura Națională 1924 p. 53.

26) v. Voinea (Eudoxie) *România Jună și serbarea de la Putna, Glasul Buc.* (VI) 1923, 5 Ian

de Alecsandri căruia i s'a adresat apoi tinerimea [27]). In reușită avea deplină nădejde, se bucura de faptul că tinerimea a îmbrățișat cu căldură ideia serbării și credea că piedici nu puteau veni decât de la neglijența și reaua voință a Românilor [28]). Eminescu însă merge mai departe în naționalismul său. Nedreptățile trebuiau strigate pentru a fi auzite de toată românimea. Două din cele mai interesante și mai frumoase articole ale lui Eminescu sunt în legătură cu persecuțiile și cu suferințele îndurate de Bucovina.

In *România și Austro-Ungaria* Eminescu arată nedreptățile impuse provinciei. Din banii fondului bisericesc se înființează școli dar se încearcă în acelaș timp înstrăinarea acestora; învățătorii sunt de altă lege și altă limbă; Românii sunt supuși unor stări excepționale, deși libertatea de cult e garantată prin constituție; Gimnaziul din Cernăuți, școala reală din Rădăuți, școala normală din Cernăuți deși sunt școli confesionale susținute cu banii fondului religionar, au profesori numiți direct de ministerul din Viena; Universitatea germană e înființată cu scopuri politice; legea învățământului obligator se aplică la școalele rurale rutene dar nu se aplică la cele românești [29]). Rutenii sunt simple unelte în mâinile guvernului care se servește de ei împotriva Polonilor și Românilor [30]). Biserica bucovineană-i supusă guvernului din Viena, episcopia Rădăuților e administrată de beamteri și de Evrei iar în școlile ei se învață în limba germană cu profesori nemți ori ovrei. Biserica bucovineană care-a dat reazem populațiilor aservite din Polonia, care-a apărat creștinătatea împotriva invaziei mahometane, care-a făcut prin Varlaam Mitropolitul „ca duhul sfânt să vorbească în limba neamului românesc", care s'a ridicat împotriva lui Luther și Calvin, această biserică are mai puțină autonomie decât rabinul din Sadagura [31]). Aruncându-și privirile asupra acestei situații, Eminescu scrie aceste rânduri de jale: „Și nu mai arde candela vecinică la capul bine-

27) Slavici *Alecsandri și Eminescu, Adev. lit.* 1921, 19 Iunie.

28) v. Scrisoarea către Ciparîu în Bogdan Duică, *Titu Maiorescu și M. Eminescu* (Documente din Blaj) *Societatea de mâine* I (1924) 13 Iulie.

29) *Curierul de Iași*, 1876 nr 125—130; o. cit. ed. Sc. pp. 148—151

30) *ibid.* pp. 151—152.

31) *ibid.* pp. 152—154.

credinciosului și de Hristos iubitorului Ștefan-Voevod. Biserica lui Alexandru cel Bun în Suceava stă de 80 de ani în ruină; iar Mitropolia Sucevei cu moaștele Sf. Ioan cine se îngrijește de ea ?" [32]). In termeni aspri vorbește Eminescu de guvernul liberal compus din oameni care nu țin de nici o națiie, care n'au în vedere decât interesul personal. Scopul guvernului acestuia e exploatarea naționalităților și îmbogățirea proprie. Austria se servește de oameni pentru care nimic nu-i sfânt, de elemente venale, lipsite de caracter, de un „adevărat gunoi al catilinarismului". Ceia ce face acest guvern de parveniți denotă o lipsă de pudoare cu greu de închipuit [33]).

Și altdată face Eminescu procesul stăpânirii austriace. In *Răpirea Bucovinei,* el arată că fapta Austriei va fi o veșnică pată pentru această țară și o veșnică durere pentru noi. Austria ne-a răpit cea mai frumoasă provincie lăsând-o pe mâna elementelor corupte ale societății. Țara a ajuns mlaștina de scurgere pentru Evreii care sărăcesc populația [34]).

In acest hal a fost adusă provincia, deși Austria promisese să păstreze vechile legi și obiceiuri ale țării și să întrebuințeze averile bisericei pentru ridicarea poporului. Raiul Moldovei a ajuns prin politica Austriei în mâna neamului celui mai abject [35]). Fără a vărsa un pic de sânge, neamul acesta a pus mâna pe un „pământ sfânt". La priviliștea ce i-o oferă Bucovina copleșită de străini, Eminescu și-aduce aminte de versurile simple dar pline de durere în ritmul lor popular :

Și e plină de străini
Ca iarba de mărăcini ;
Și e plină de dușmani
Ca rîul de bolovani... [36])

Basarabia n'a fost uitată de poetul patriot Răpirea ei de către Ruși era un fapt prea recent, rana în trupul națiunii sângera încă.

32) *ibid* pp 154—155.
33) *ibid* pp. 142—143
34) *Curierul de Iași* 1877 30 Sept. *o cit* ed Scr rom pg. 89
35) *ibid.* ed cit pg 90
36) *ibid*

Eminescu plânge suferințele provinciei; el o vede gemând sub cnut, legată în lanțuri, așteptându-și moartea. Blânda soră mezină își îndreaptă slabul ei glas către noi: datori suntem să punem mâna pe arme și s-o salvăm [37]).

Răpirea restului din ținutul Basarabiei după războiul Independenții umple sufletul lui Eminescu de mânie și revoltă. *Timpul* arată opiniile partidului conservator și atacă guvernul liberal pentru că n'a făcut cu Rusia un tratat de alianță cu stipulații precise [38]), acuză același guvern că a cedat Basarabia încă dela întâlnirea de la Livadia și că tot ce s'a făcut d'atunci n'a fost din partea lui decât o protestare de formă [39]).

Raptul însă era săvârșit. Eminescu își exprimă și el sentimentele și tot în *Timpul* scrie rânduri din care se străvede durerea lui, patriotismu-i constant și ura împotriva acelora care, după el, știau să rostească fraze patriotice dar nu erau în stare să apere interesele națiunii: „Deci Basarabia s'a dus de unde nu se mai întoarce, în sânul negrei străinătăți. In zădar Moldoveanul va mai privi în zile senine din vârful Ceahlăului în zarea depărtată Ismailul, Cahulul, Bolgradul și țărmii Mării Negre — în zădar va vedea departe ca margine a orizontului său Cetatea Albă și Chilia; ceea ce va vedea din punctul din care Alexandru Voevod cel Bun va fi rotit ochii pentru a-și măsura țara cu agerimea lor, ceea ce va vedea va fi pământ înstrăinat. In zadar își va aduce aminte omul cunoscător de cele trecute, cum că tari ori slabi în trecut nu s'a găsit unul dintre noi, care să consfințească pierderea pământului sfânt al patriei, astăzi va găsi sute de oameni, aleși în sfatul țării, care au căutat zile întregi formula ca să scape de acel pământ, căutând a masca cu fraze patriotice lipsa lor de statornicie și de bărbăție, lipsa lor de adevărat și energic patriotism" [40]).

In *Ms. Ac. Rom.* 2264 găsim vehemente pagini contra liberalilor din pricina cărora, după părerea lui Eminescu, s'a pierdut Basarabia. La sfârșitul articolului e un apel către elementele cinstite să se retragă de lângă cei pătați de vina pierderii provinciei :

37) *La arme, Ms. Ac. Rom.* 2276 fol. 24; ed. *Op. compl.* pg. 31 col. 2.
38) *Timpul* (III) 1878, 29 Ian. art. de fond.
39) *Timpul* (III) 1878, 6 Iulie art. de fond.
40) *Timpul* (III) 1878, 6 Oct. art. de fond.

„Retragă-se toate elementele curate și neatârnate dimprejurul bufniței, ca să rămâe singură între creaturile sale, să rămâe între Serurie, Fleva, Fundescu, Pătârlăgeni, Pseudo-Ureche și între toți cei afurisiți de-a nu avea odihna nici în mormânt, ca să îndeplinească slujba sacrilegiului". Apoi Eminescu arată atitudinea partidului conservator :

„Nu răsturnarea lor de la guvern voim. Din contra. In fața lui Dumnezeu, a țării, a Domnitorului declarăm solemn, că nu se va găsi un singur membru al partidului conservator, unul singur, care să-și dea mâna de ajutor pentru a consfinți silnicia tratatului de la Berlin, nici unul care ar primi a-l reprezenta, nici unul care și-ar mânji viața și sufletul, vârîndu-se între acești oameni și primind o parte cât de mică din neagră lor răspundere... [41]).

Și în ciornele de poezii ale lui Eminescu se vede ecoul durerii lui. Intr'o ciornă scrisă după rapt, el atacă pe cei ce au contribuit la sfâșierea pământului Moldovei. Atacurile lui Eminescu sunt foarte violente, expresiile lui tăioase; el le va utiliza mai târziu aiurea, în *Scrisoarea III*. Tot aci poetul plânge starea Moldovei care cu inima sfâșiată de durere, a ajuns asemenea unei cerșetoare și nimeni nu are milă de ea :

Și tu-i asculți în pace cum văduva ascultă,
Pe care-ale ei rude o iau cu vorbe multe,
Tu numai îți știi chinul ce inima îți sfarmă,
Ai plânge dar n'ai lacrimi, Moldovo nu ai mamă !

Zădarnic codri mândri de vânt mereu îi clatini,
Pierdută-i pân' și umbra măreților Mușatini....
De Vodă Alexandru poate te doare?
Nici la mormânt în lume nu duce vre-o cărare,
Și Ștefan Voevodul în somn adânc, deplin
Visează el că doarme sub un pământ străin ?
Luatu-ți-au copiii, mormintele și tot,
Mereu din a ta haină ei rup numai de pot,
Ajuns-ai cerșitoare de-ocară și de silă
Și nimănui de tine în lume nu-i e milă [42]).

41) *Ms. Ac. Rom.* 2264 ff. 263—282.
42) *Ms. Ac. Rom.* 2259 fol. 184.

Inverșunat e Eminescu împotriva ocupătorilor Basarabiei pe care-i descrie utilizând expresii de-o brutalitate rară :

Domnesc pe neam și țară calmuci cu cap de câne
A căror mutră slută și-adânc dobitocească
N'o întrece decât doară inima lor cânească [43]).

Cu ocazia răpirii Basarabiei Eminescu a atacat cu îndârjire pe liberali și în special pe C. A. Rosetti. Totuși și în *Românul* găsim durerea națiunii exprimată alături de nădejdea în triumful dreptății și românismului. Astfel, în acest ziar găsim aceste rânduri vibrătoare în legătură cu răpirea Basarabiei: „Așa, așa nobilă și frumoasă țară! Secoli întregi părăsită de toată lumea, ai suferit toate viscolele, toate lovirile și credința ta în tine n'a fost sdrobită. Ridică-ți astăzi capul în fața tuturor puterilor celor mari, care ar mai cuteza a se tocmi pentru a 'mpărți naționalitățile ca pe turme și-a tăia din carne vie, și zi-le: Mică sunt, dar leală; slabă sunt, dar atotputernică, căci cu mine este dreptul" [44]).

E o epocă de restriște și pentru Transilvania. Maghiarii iau hotărîri fără să țină seama de viața naționalităților din regiunile subjugate. Românii însă au apărători dârzi în întreagă această epocă de frământări naționale. Al. Papiu Ilarian încă din 1861 își exprimă părerile cu curaj în *Independența constituțională a Transilvaniei.*

Autorul arată că autonomia și independența Transilvaniei au rămas neștirbite de-alungul veacurilor și că de patriotismul Transilvănenilor depinde ca țara să rămână și de-acum înainte liberă și neatârnată [45]). Scopul scrierii lui Papiu Ilarian, după cum autorul însuși o spune, e de-a arăta cum Ungurii deși se luptau pentru a scăpa din ghearele germanismului, căutau să înghită alte națiuni, de-a arătă mai ales că Transilvania n'a fost niciodată în unire *reală* cu Ungaria, ci numai în unire *personală*, deoarece în puterea sancțiunei pragma-

43 *ibid.* fol. 185.
44) *Românul* 1878, 22—23 Mai art. de fond.
45) *Independența constituțională a Transilvaniei* Iași 1861 pg. 7.

tice, cel ce domnia ca rege al Ungariei, domnia tot odată și ca Mare Principe al Transilvaniei; prin urmare Transilvania era față de Austria în același raport ca și Ungaria [46]). Autorul cere în lucrarea sa pentru Transilvania independență constituțională, o constituantă care să organizeze țara, reîncorporarea la Transilvania a celorlalte ținuturi românești [47]). Pentru a se ajunge la scop, Românii trebuiau să se adune în congres la Alba Iulia. Autorul își încheie lucrarea cu cuvintele: „E bine să intrăm cu toții în Alba Iulia pre poarta pe care intrase Mihai Viteazul, în cetatea de la poalele munților de aur ce răsună încă de vitejiile lui Horia și Iancul" [48]).

Conștiința națională e foarte desvoltată în Transilvania, sbuciumul Românilor nu le-a adus însă rezultatele dorite. Zădarnic se sbuciumaseră Șaguna și Suluț pentru a obține drepturile legitime ale națiunii în numele căreia vorbeau. In 1861, ei împreună cu Cipariu înființează *Asociațiunea* dând o strălucită dovadă de conștiință națională. Pe deoparte revendicări politice, pe de alta religioase. Șefi religioși și intelectuali se străduesc pentru națiunea asuprită și în primejdie. Victoria e însă de partea Ungurilor. Românii sunt toți alături în lupta de emancipare și deși despărțiți în două confesiuni, ei formează, după cum spune Șuluț în 1861, o singură carne, un singur corp, un singur sânge, o singură națiune [49]). Pentru moment, în urma luptei șefilor naționaliști, Românii capătă autonomia în 1863, dar o pierd peste câțiva ani când Ungurii profită de încurcăturile casei de Austria și smulg unirea Transilvaniei cu Ungaria. Pactul dualist fusese încheiat în 1867 cu toată opunerea Românilor, cu toată atitudinea hotărîtă a lui Măcelariu și a celorlalți oratori români întrerupți în cuvântările lor și amenințați [50]).

Care-i situația în vremea în care Eminescu își exprimă ideile în *Federațiunea?* Șefii români începuseră a se descuraja din cauza insuccesului în toate problemele naționale, și pe la 1869 predicau conaționalilor pasivitatea, declarând nelegalitatea regimului ce li se impunea. La 14 Ianuarie 1869 adunarea de la Mercurea hotăra abținerea de la alegeri. In astfel de momente de desnădejde Al. Mocsonyi în scrisoarea sa propunea formarea unui partid politic național și democratic pentru apărarea drepturilor neamului [51]). In Dietă însă Românii își exprimă cu curaj părerile lor. Iosif Hodoș, Vincent Babeș, Canonicul Moldovan își arată naționalismul lor energic față de încălcările maghiare [52]). Părerile lui Hodoș în special ne interesează deoarece și el, ca și Eminescu, și le expune în *Federațiunea*, înainte de-a le înfățișa în volum aparte, și din punct de vedere al ideii naționale, și ca gândire și ca atitudine, între Hodoș și Eminescu este asemănare. Hodoș își publică lucrarea în volum în 1871 și o dedică „Luptătorilor pentru drepturile națiunei și bisericei române, pentru autonomia și independența Transilvaniei, pentru limba și patria română". In prima parte a lucrării autorul scrie despre starea politică a Românilor, în partea doua despre dreptul public al Transilvaniei, și în partea ultimă despre ceia ce-ar trebui să se facă în împrejurările vremii. Din introducere chiar se vede spiritul de care-i animat autorul: „Poporul român, națiunea română, trebue restituită în toate drepturile publico-politice în țara ce o locuește și care prin urmare este a ei" [53]). Vorbind de legile veacului XIX prin care limba maghiară este impusă naționalităților, Hodoș scrie: „Inima omului se înfioară când cetește aceste legi, dar compătimește tot odată puțina prudență politică a Ungurilor" [54]). Iuliu Andrassy smulsese împăratului în 1867 anularea tuturor drepturilor acordate națiunei române prin dieta din 1863. Hodoș descrie astfel situația Românilor: „Legea pentru recunoașterea națiunei române de națiune politică în Transilvania abrogată cu o trăsură de peană și în modul și forma cea mai neconstituțională; uzul limbei române exclus din viața publică; fiii națiunei române ca atare neadmiși la oficiurile publice de stat, sau care mai sunt încă în oficiuri se scot pre toată ziua și de-avalma; proprietatea română precară și nesigură căci o poate disputa maghiarul cu legile lui pre toată

46) *ibid.* pp. 9—10.
47) *ibid.* pg. 79—80.
48) *ibid.* pg. 81.
49) v. Iorga (N.) *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Buc. 1915—1916. II pg. 368.
50) *ibid.* pp. 360—362.

51) *ibid.* pp. 374—375.
52) *ibid.* pp. 376—378.
53) *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, Pesta 1871 pg. 4.
54) *ibid.* pg. 22.

ziua, pre tot momentul: eacă starea Românilor de astăzi" [55]). El îndeamnă bărbătește la luptă pentru drepturi: „Să credem în drepturile noastre, să lucrăm, să luptăm în ele, prin ele și pentru ele" [56]). Românii trebue să pretindă independența și autonomia Transilvaniei. Dualismul trebue desființat, Transilvaniei ca țară autonomă trebue să i se alipească Bucovina și celelalte ținuturi românești din Ungaria. Imperiul trebue să se transforme într'o confederație de națiuni libere [57]). Nădejde în obținerea acestor deziderate nu era. Gheorghe Bariț, una din figurile care domina viața publică a Românilor de peste munți, față cu persecuțiile maghiare predica pasivitatea. El știa că cu Ungurii nu se putea ajunge la o împăcare, dar avea deplina încredere în triumful națiunii noastre pe care-o socotea nemuritoare. In *Transilvania* din 1872 în numărul prim el scria: „Văd și eu, mai pe fiecare zi luându-se măsuri care țântesc la omorîrea naționalității române; cu toate acestea fiindcă eu cred, precum am crezut totdeauna în imortalitatea elementului național român, nu mă tem că vor fi în stare să sugrume naționalitatea românească" [58]).

Suferințele Românilor din întreagă această epocă sunt rezumate în *Memorandum-ul* din 1881apărut în 1883 și în limba franceză, pentru lămurirea opiniei publice europene [59]).

In această epocă de suferințe și de asupriri îndurate dârz din partea Transilvaniei, Eminescu ia și el apărarea națiunii împilate. El era la curent cu tot ce se petrecea în Austro-Ungaria, știa de la colegii și prietenii de la Viena care era adevărata stare de lucruri din Transilvania. Pe când era la Viena scrie el articolele din *Federațiunea*. După înapoierea în țară, când ajunge redactor la *Curierul de Iași*, el dă știri în legătură cu viața Românilor ardeleni și persecuțiile îndurate de ei. Și când trece ca redactor la *Timpul* Eminescu rămâne același cald apărător al drepturilor națiunii noastre.

55) *ibid.* pg. 36.

56) *ibid.* pg. 96.

57) *ibid. pp.* 105—106.

58) I. Lupaș *Un capitol din ist. ziaristicei rom. ardelene: Gh. Bariț, Transilvania* (XXXVII) 1906 nr. 1 pp. 24—25.

59) *Memorandum composé et publié par le comité élu par l'Assemblée gén. des Représentants des Elect. roumains,* Paris 1883 pg. 94.

El își exprimă părerile lui în chestiunea națională în diferite articole risipite în mai multe ziare, în note manuscrise, în scrisori, în poezii. Care-i sunt părerile și ce atitudine are el față de problema transilvană ?

Istoria Transilvaniei e după Eminescu cea mai glorioasă pagină a istoriei naționale. Intr'un loc spune că istoria Transilvaniei nu e decât „istoria revoluțiunilor Transilvaniei, a revoluțiunilor poporului român, iobag și el, contra apăsătorilor maghiari" [60]). Mereu agitați pentru apărarea limbii și naționalității, Transilvănenii în sistemul lor de luptă națională s'au lăsat influențați de asupritori chiar. Intr'o scrisoare către Iacob Negruzzi, Eminescu își exprimă astfel ideile sale: „Nu vă puteți închipuiți ce mare e pericolul Românilor din Transilvania sub influența *spiritului* maghiar. Chiar în protestările lor, în ura lor contra Ungurilor, e ceva unguresc: modul *de a le manifesta*. Ei au învățat până și naționalitatea la Unguri, și nu sunt naționaliști ca Românii, ci cu acel exclusivism radical, care-i caracterizează pe Ungurii însiși. Afară de aceia, lipsa absolută de prospectul unui viitor în patria lor, simțimântul neputinței față cu pericolele ce-i amenință, iată ceea ce-i face nenorociți înainte de-a o fi chiar, iată ceea ce-i lipsește de liniștea sufletească cerută pentru produceri literare, ceea ce-i face incapabili de alte producte decât fraza patriotică".

Eminescu are însă admirabile cuvinte de înțelegere a situației. Problema națională e un ce care apasă pe creerul fraților subjugați cu puterea unei idei fixe. Tot felul lor de viață, toată cugetarea și simțirea lor trebuia să se resimtă de apăsarea acestei idei fixe. Nu trebue să râdem de frazele lor patriotice, căci pentru ei nenorociții care au veșnic în preajmă „căpcăunii ceia de Unguri", există întrebări de viață și de moarte, la care singuri vor răspunde, de oarece noi cei din România ne ocupăm prea puțin de ei. Crearea unui institut de cultură ca Facultatea de drept, e pentru ei un adevărat chin. Naționalismul transilvănean e natural să fie mai intens decât în România, căci numai acest naționalism e salvarea lor. Starea Transilvănenilor e tristă și e nevoie ca Românii să pornească o reacțiune folositoare: „Cu învățământul maghiar în școli comunale întreținute de stat și cu

60) *Eșec Regelui. Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 41 verso: *o. cit.* ed. Sc. *Rom. și Rut. în Bucov.* pg. 406.

instituțiunea militară inaugurată, fără o reacțiune puternică din partea Românilor, nici nu știu unde va ajunge această parte a poporului nostru. E destul de tristă starea unui popor când trebue să se lupte pentru limbă și naționalitate în numele confesiunii religioase, căreia îi aparține" [61]).

Ungurii sunt adesea atacați de Eminescu, de oarece ei apăsau mai cu îndărătnicie o parte a neamului nostru și-l amenințau în puterea lui de viață. Incă de pe când era student la Viena chestiunea Românilor din Transilvania îl preocupa în deosebi. Intr'un articol manuscris de pe când era la Viena ca student, Eminescu își spune părerile asupra Ungurilor și politicei lor de desnaționalizare: „Ei sunt ca piatra ce apasă — nu ca soarele ce absoarbe" [62]). Ungurii ne-au deșteptat și ne-au arătat primejdia, prin apăsarea lor ne-au făcut un mare bine, căci ne-am concentrat asupra noastră și ne-au făcut să ne vrem asigurarea existenței noastre înaintea celei a celorlați. Eminescu le adresează Ungurilor această sfidare: „Apăsați voi! — apa nu cedează apăsării, cu cât mai mult o națiune" [63]). In apriga sa apărare a națiunii, Eminescu justifică lupta, justifică și ura împotriva asupritorilor. In numele Românilor transilvăneni pune el problema cu hotărîre: „Prefer lupta în locul unei dreptăți nedrepte; prefer de-a muri în loc de-a deveni Maghiar. Cine mi-o poate ținea de rău, dacă voiu ca și copiii mei să fie ca mine de Români ?" [64]).

In *Geniu Pustiu* care e consacrat în bună parte chestiunii Românilor transilvăneni, Eminescu se ridică adesea împotriva politicei de desnaționalizare și-și exprimă nădejdea în triumful ideilor de libertate și dreptate. Intr'un admirabil fragment, poetul arată cum ființa noastră etnică se contopește cu natura în mijlocul căreia trăim. Peatra rece și isvorul virgin, codrul și crecrii munților nu pot fi maghiarizați. In fața pretențiilor absurde ale Maghiarilor Românii au știut să se revolte iar dușmanii s'au înfricoșat. Neamul românesc e un vultur în adormire, dar tocmai de-aceia Ungurii se tem de noi,

61) *Scrisoarea către I. Negruzzi, Viena* 6 Febr. 1871; *Studii și documente lit* I *Junimea* ed. cit. pg. 315 și următ.

62) *Educațiune și cultură, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 30; o. *cit.* ed. Sc. *Despre politica desnaționalizării* pg. 30.

63) *ibid.* ms. fol. 31; *ed. cit.* pg. 32.

64) *ibid.* ms. fol. 31 verso. *ed cit.* pg. 33.

se tem de forța nouă ce-o poate adăoga acest somn. De-aceia au conspirat împotriva noastră, dar mai mult ne-au împietrit în rezistență [65]).

Ungurii, spune Eminescu într'un articol, nu ne sunt prin nimic superiori, dimpotrivă. Ei se prezintă Europei ca o națiune de 16 milioane de suflete, dar în realitate sunt cu mult mai puțin numeroși. Ei formează o viață de stat medievală, au aspirații neîndreptățite și trebue aduși la simțul realității. Sunt cuprinși de un fel de febrilă epidemie spirituală, au supremație neîndreptățită asupra unor națiuni tot așa de mari la număr, valoarea lor e fictivă și trebue risipită [66]).

In *Să facem un congres* Eminescu spune că pentru dobândirea drepturilor Românii trebue să fie uniți. Dacă în sufletul lor ar fi numai o scânteie din virtutea strămunilor, ne-am lua drepturile pe altă cale, nu cerșindu-le [67]). Maghiarii își bat joc de națiune, dar Românii trebue să ceară cu curaj să fie puși pe picior de egalitate cu celelalte națiuni. Cât timp e vorba de existența națională nu încape transacțiune cu nimeni, avem drepturi și trebue să ni se acorde [68]).

In *In Unire e tăria* Eminescu atrage atenția asupra luptelor de emancipare a Cehilor și cere ca și Românii în înțelegere cu celelalte naționalități asuprite să impună federalizarea Austriei. El face apel la solidaritatea națiunilor asuprite și condamnă neîncrederea Românilor în forțele lor [69]).

Eminescu exprimă încă din 1870 dreptul Transilvaniei la viață autonomă. Transilvania are dreptul să-și facă singură legile potrivite cu viața și trebuințele ei permanente. In viața statului austro-ungar Românii nu pot să se prezinte ca sclavi în fața unor stăpâni; ei au drepturi, trebue să uzeze de ele și să fie gata a răsturna legile și măsurile ilegale [70]). Eminescu se gândește nu numai la interesele de

65) *Ms. Ac. Rom.* 2255 ff. 49—50; ed. cit. 79—80.

66) *Echilibrul, Federațiunea 1870,* 4 și 11 Mai; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 24-25.

67) *Federațiunea 1870,* 5/17 April; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 5.

68) *ibid.* pg. 8.

69) *Federațiunea* 1870, 10/22 Aprilie. Articol semnat „Varro"; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 13—14.

70) *Echilibrul, Federațiunea 1870,* 4—11 Mai; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 26—28.

viață ale națiunii noastre, ci și la acele ale tuturor națiunilor din statul austro-ungar. Toate națiunile trebue aduse la valoarea lor proprie, toate trebue să exprime un factor real în viața statului și atunci numai se va putea vorbi de continuarea a ceia ce se cheamă istoria Austriei [71]).

Studiul din 1876 al lui Eminescu *România și Austro-Ungaria* cuprinde o caldă apărare a drepturilor naționale ale Românilor din Austro-Ungaria. Eminescu arată că Românii nu pretind formarea unui stat național, ci păstrarea limbii și bisericii lor pentru a-și apăra astfel naționalitatea. Românii din imperiul habsburgic sunt persecutați, dar aceasta nu poate să ne stingă naționalitatea, ne vexează numai [72]).

Ungurii din deșertăciunea de-a stăpâni naționalitățile, le persecută. Ei ar trebui să asigure naționalităților un trai omenesc, căci altfel lucrează la distrugerea propriului lor stat și decăderea lor e ceva fatal. Alții se vor îngriji de bunul trai al naționalităților spulberând pentru totdeauna visul unei Ungarii mari: „Ungaria a fost abia și nu va mai fi" [73]).

In timpul crizei orientale din 1877, Eminescu scrie împotriva dualismului asupritor de neamuri și cere federalizarea Austriei ca singura soluție echitabilă, capabilă să rezolve pentru totdeauna problema naționalităților și să asigure desvoltarea și prosperitatea generală [74]).

In dorința sa de-a vedea rezistență cât mai aprigă față de asupritori, Eminescu critică luptătorii naționaliști de peste munți spunându-le că le lipsește virtutea și demnitatea strămoșilor români [75]). Totuși acești luptători erau și curajoși și demni; dragostea de neam îi întuneca lui Eminescu simțul dreptății.

Lupta naționaliștilor n'a dus însă la nici un rezultat. Asupririle Ungurilor vor deveni din ce în ce mai grele. In 1879 vor hotărî

71) *ibid., ed. cit.* pg. 30.

72) *Curierul de Iași* 1876, nr. 125—130; *o. cit* ed. Sc. pg. 139.

73) *ibid., ed. cit.* pg. 158.

74) *Dualismul și federalismul în Austro-Ungaria, Curierul de Iași* 1877, 18 Mai la „Rev. externă; *o. cit.* ed. Sc. pg. 182.

75) *Să facem un congres, Federațiunea* 1870, 5/17 Apr.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 5.

prin lege întrebuințarea limbii maghiare în școlile române elementare. Tot odată ei își vor arăta dușmănia și față de statul românesc care lupta pentru obținerea independenții. Odată un ziar maghiar va merge până acolo că va scrie într'un articol. „Maghiarii trebue să oprească pe învingători d'a trage foloase din roadele victoriilor. Maghiarii nu pot lăsă pe Turci să cadă" [76]).

Eminescu le rămâne și el un dușman constant. In *Curierul de Iași* din această epocă, vorbind odată de un pretins conflict de graniță între noi și Unguri, Eminescu are asupra acestóra următoarea reflecție: „Maghiarul trebue frecat pentru a deveni om de omenie" [77]).

Eminescu și-a arătat dragostea pentru Transilvania și prin felul cum a cântat pe eroii ei. Intr'o poezie din 1866 Eminescu îl cântă pe Horia arătându-ni-l ca pe un gigant ce stă călare pe un munte ; tunetul, munții celebrează măreția eroului, luna îi încinge cu palidele-i raze fruntea rece, vulturii se rotesc de-asupra culmei pe care stă eroul [78]).

In tabloul dramatic *Mureșeanu,* îl vedem pe poetul redeșteptării noastre întrebând pe Dumnezeu dacă a hotărît ca neamul românesc să trăiască mereu în sclavie, ca pământul lui să fie mereu pe mâna altor neamuri, pe când adevărații stăpâni n'au loc nici unde să ridice un altar Domnului. De zeci de secoli poporul se mistuie sub jug și sub legea aspră care-i oprește desvoltarea minții și luminarea sufletului. La vestea adusă de anul 1848 care apare în haină simbolică, Mureșeanu răspunde că vestirile rele sunt trecătoare ca și anul care le aduce, și că o națiune nu poate fi nimicită. Neamul românesc a rezistat dealungul veacurilor și menit e să fie etern [79]).

Anul 1848 vrea să-și împlinească amenințările și să nimicească neamul românesc; prin puterea-i misterioasă face ca fața lui Mure-

76) *Românul* 1877, 14 Iulie, art. *Trecerea Balcanilor și spaima ziarelor austro-maghiare.*

77) *Austro-Ungaria, C. de Iași* 1877, 7 Oct.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 200, *Maghiarii și Românii la graniță.*

78) *Horia Ms. Ac. Rom.* 2259 fol. 34; ed. *Op. compl.* pg. 83 col. 2.

79) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 77; ed. *Op. compl.* pg. 311 col. 2.

șeanu să devină rătăcită, iar ochiul lui nesigur. Eroul adoarme, silfi de lumină apar în timp ce o melodie dulce vrăjește somnul lui Mureșeanu; fața i se luminează, pe fruntea-i s'arată seninul inspirației. Lumina albă și surâzândă proclamă însemnătatea geniilor în viața neamurilor: geniile sunt profeții unor zile mai bune. Mureșeanu doreste să exprime un ultim cântec din lira sa, silfii de lumină îl vrăjesc, poetul se trezește ca dintr'un somn neliniștit, e cu fața în delir și 'n timp ce muzica intonează *Deșteaptă-te Române,* poetul recită versurile marșului, încet și expresiv [80]). E un poem de tinerețe, în care Eminescu a pus mult din propria sa gândire și simțire, din propriile lui aspirații naționaliste.

Interes deosebit se arată în această epocă și fraților din Macedonia. Bolintineanu în *Macedonele* a prins aspecte din viața Aromânilor. Maxim și Atanasescu au publicat gramatice macedo-române în 1862 și 1864, Caragiani publică poezii macedo-române în *Conv. lit.* din 1869, V. Petrescu publică *Mostre de dialectul macedo-român* în 1880—1882; V. A. Ureche face să apară al său *Album macedo-român* Popilian scrie lucrarea *Românii din Peninsula balcanică* (1885), iar Pencovici *Românii din Macedonia și muntele Atos* (1885). Străini chiar cum e Picot, publică studii asupra Macedonenilor.

Caldul suflet al lui Eminescu găsește cuvinte de dragoste și pentru acești îndepărtați frați. El spune că guvernul român ar trebui să ia pe Macedoneni sub ocrotirea lui și să-i apere de dușmani. Aviditătii grecești, sârbești și bulgărești trebue să i se pună stăvilire, hotărîndu-se pentru această provincie poliglotă o egală îndreptățire a limbilor și a confesiunilor. Datoria guvernului nostru e de-a asigura libertatea bisericească și scolastică pentru toți Românii din dreapta Dunării, scăpându-i astfel de sub presiunea spirituală a națiunilor înconjurătoare. Pentru dobândirea dreptului lor Românii macedoneni își pun nădejdea în noi: „Să ne arătăm demni de încrederea lor" [81]).

80) *ibid.* ms. fol. 80; *ed. cit.* pg. 312 col. 2.

81) *Românii din a dreapta Dunării. C. de Iasi* 1876, 1 Dec.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 172.

Eminescu nu-i uită nici pe Românii din Serbia și înregistrează în *Curierul de Iași* știri în legătură cu ei. Astfel, după *Pester Lloyd,* Eminescu scrie că Românilor din Serbia nu li era permis să aibă școala lor și că nici în bisericile lor nu aveau voie să facă liturghie în românește. Față cu lipsa de entusiasm a Românilor din armata sârbească în războiul sârbo-turc, Eminescu scrie că-i firesc ca Românii să n'aibă mare însuflețire pentru gloria sârbească [82]).

Eminescu atrage atenția cercetătorilor și asupra Românilor din Moravia, care deși și-au perdut limba, și-au păstrat portul și obiceiurile românești [83]).

Moldova, Bucovina, Basarabia, Transilvania, Românii din Macedonia, Serbia, Moravia, își au locul în poezia și proza lui Eminescu. De toți Românii se simte el legat, pe toți îi apără, nădejdile lor sunt nădejdile lui. Jignirea, nedreptatea adusă unei părți din corpul național, el o simte ca o jignire și o nedreptate adusă organismului întreg. Câtă demnitate, câtă conștiință în acest răspuns dat contelui Andrassy, în legătură cu politica de apropiere a acestuia față de statul independent, dar de asuprire față de Românii din Austro-Ungaria: „Voiți bună înțelegere, domnule conte? Bună înțelegere voim și noi. Dar națiia românească are o singură șiră a spinării și un singur creer. Ceea ce se întâmplă dincolo ne doare pe noi; orice injurie făcută naționalității noastre dincolo e o injurie asupra sângelui și numelui nostru. Nu cuceriri urmărim sau am urmărit vr'odată, căci nu suntem nebuni, ci oameni în toată firea și în toată mintea. Dar voim respect pentru poporul românesc, pretutindeni unde se află și nu ne este amic acela, care se preface a măguli susceptibilitatea *locală* a statului român, dar dincolo lovește în susceptibilitatea mare și energică a întregului popor românesc din răsărit" [84]).

O singură provincie românească nu smulge accentele de iubire ale lui Eminescu: Muntenia. I-a lăudat și cântat în versuri epoca de bărbăție a lui Mircea cel Mare, a dat pildă epoca de demnitate națională a lui Matei Basarab, dar i-a atacat întotdeauna prezentul.

82) *Rom. din Serbia și războiul sârbo-turc. C. de Iași.* 1876, 1 Iulie; o. *cit.* ed. Sc. pg. 184.

83) *Românii din Moravia. C. de Iași* 1876 nr. 120; o. *cit.* ed. Sc. pp. 327—328.

84) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 238.

Eminescu merge atât de departe cu resentimentele lui, că atunci când se face ceva bun se miră că aceasta s'a întâmplat „tocmai în București" [85]). Dușmănia împotriva clasei dominante și a politicianilor i-a înăbușit sentimentele generoase.

CAPITOLUL IV

Profetul viitorului.

A trăit durerile neamului, i-a cântat nădejdile, s'a contopit sufletește cu sufletul mulțimii însetate de dreptate și de mai bine. A cunoscut trecutul neamului și l-a iubit cu patimă, i-a privit prezentul și sufletul poetului s'a revărsat în durere, în mânie, în revoltă, și-a aruncat privirile dincolo de marginile strâmte ale vieții unui om, și în planul vremurilor ce aveau să vină ochiul de vultur al poetului a întrezărit viitorul și l-a vestit profetic. In profețiile lui Eminescu se întrevede o minte limpede, capabilă să stabilească un acord al ideilor și faptelor istorice și să deducă din analogia celor petrecute aceia ce în mod firesc urma să se petreacă și în viața națiunii noastre.

De tânăr a fost îndurerat de priveliștea suferințelor popoarelor. Toma Nour își arată limpede părerile în *Geniu Pustiu* când spune ce primejdie pentru desvoltarea neamurilor sunt monarhii, diplomații și războiul. Numai răsturnând monarhii și pe servitorii lor, diplomații, se va putea ajunge la împăcarea neamurilor prin acțiunea unui tribunal al lor. Gândindu-se la urmările fericite ale unui asemenea tribunal, Toma Nour exclamă: „Vis frumos care-a început a fi al lumei întregi, vis care devenit convicțiune nu va desființa pe-o cale pacifică și nepătată de sânge numai capetele cu coroane tiranice, ci și popoarele ce tiranisă asupra altora" [1]).

Ceia ce dorea pentru toate neamurile asuprite, Eminescu o doria și pentru neamul nostru. In 1871, cu sufletul cutremurat de suferințele provinciilor locuite de Români, Eminescu înalță un entu-

85) *Presa bucureșteană și instr. publică, C. de Iași* 1876, 29 Sept. la „Diverse": o. *cit.* ed. Sc. pg. 281.

1) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 26; ed. *Op. compl.* pg. 244 col. 1.

siast imn prin care chiamă pe toți frații la lupta pentru libertate. In aceiași poezie el îndeamnă la ridicarea armelor pentru salvarea Basarabiei ce ne cere ajutorul, se adresează Transilvaniei datoare să-și trimită fiii ei "șoimii munților Carpați", arată Bucovinei starea-i de plâns ca roabă la străini și cu pământul sfânt pângărit și-i spune că datoria poruncește pornirea la luptă. Românii de pe Criș și Mureș, cei din Maramureș, toți trebue să se ridice [2]).

In viziunea luptei de eliberare Eminescu îi vede înfrățiți pe toți Românii. El a întrezărit clipa în care Românii de pretutindeni vor sângera pe câmpurile Europei înfrățindu-se în moarte, pentru ca pe temeiul sacrificiului urmașii să se înfrățiască în viață.

Durerea Transilvaniei îi smulge lui Eminescu cele mai emoționante pagini din *Geniu Pustiu*. Maria, fiica martiră a preotului sugrumat și batjocorit de Unguri, e pentru Eminescu simbolul națiunii noastre care nu mai avea nădejde decât în bunătatea și tăria divină [3]).

Insă prin glasul lui Mureșeanu, Eminescu proclamă rezistența neamului la toate nenorocirile ce s'ar abate asupra lui, iar prin vorbele Luminii ni se arată nădejdiile într'un strălucit viitor [4]).

Eliberarea Transilvaniei e o certitudine în concepția politică a lui Eminescu. Arătând de ce nu ne temem de Maghiari, de ce înșiși renegații nu vor putea să ne facă rău, Eminescu așteaptă îndreptarea lucrurilor de la ziua libertății care trebue să vină: „In fine Românii naționaliști vor lucra spre binele nostru, Românii renegați fără să vrea chiar spre răul inamicilor noștri. Să vină numai primăvara libertății noastre și apoi veți vedea" [5]). Apăsării ungurești neamul nostru îi opune rezistența nebiruită și nădejdea că un nou soare va să se aprindă odată în Orient. Neamul nostru a dormit cam mult,

2) *La arme, Ms. Ac. Rom.* 2276 fol. 28; ed. *Op. compl.* pp. 31—32.

3) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 69; ed. *Op. compl.* pg. 265 col. 1.

4) *Mureșianu, Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 79 v.; ed. *Op. compl.* pg. 312.

5) *Educație și cultură Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 31 v.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 32, *Despre politica desnaționalizării.*

dar aceasta i-a adăogat noi forțe pentru ziua Dreptății care trebue să vină: „E pietroasă și 'ncovoiată calea Dreptății, dar e sigură" [6]).

In poezia variantă *Mureșeanu*, Eminescu e preocupat de aceiași chestiune. In prima parte a poeziei, poetul e desnădăjduit de relele pe care le vede în lume. Gândindu-se la viitorul națiunii noastre, pesimismul îi cuprinde sufletul. Răul triumfă pretutindeni, fără drept o gintă apasă pe alta. Trecutul neamului nostru e plin de dureri, cine știe dacă și viitorul nu va fi tot astfel ? [7]). In apăsarea pe care a suferit-o neamul nostru, Eminescu nu vede o simplă întâmplare oarbă, ci triumful plănuit al răului, fiindcă răul e sâmburele lumii [8]). Aceia ce lumea numește bravură, onoare, evlavie, nu e decât instinct jos nic care sfărâmă pe cel slab, care te face să dorești mărimi. Dreptatea universală e dreptul puterii de-a împila pe cei slabi, gintă mare e aceia ce se ridică pe spinarea celor mici. Numai neamurile rele se mențin în putere; o națiune la care triumfă binele, e o națiune ce merge spre decădere [9]). Și totuși, cu toate aceste gânduri amare asupra vieții națiunilor, Eminescu exprimă prin Mureșeanu nădejdile ce încolțesc în inima sa, credința în ridicarea neamului. Un cald patriotism îl face pe Eminescu să întrevadă triumful viitor al neamului, mărirea lui, și să-i dorească moartea mai degrabă decât o veșnică sclavie [10]).

Sclavia pe care-o îndura Transilvania nu l-a făcut pe Eminescu să-și peardă nădejdea în triumful ideilor de dreptate și libertate. Increderea în forța vitală a neamului o exprimă el și 'ntr'o notiță manuscrisă: „Noi asigurăm că Românii să vrea numai, în trei zile s'ar părea că de când e lumea și pământul n'a existat picior de Ungur în Ardeal. Dar nu *vor* și ei știu bine de ce nu vor" [11]).

Nici starea Bucovinei nu poate nimici nădejdile poetului. El o

6) *ibid.* ms. fol. 32; *ed. cit.* pg. 34.

7) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 74 v.; ed. *Op. compl.* pg. 131 col. 1.

8) *ibid.*

9) *ibid.* ms. fol. 76; ed. *Op. compl.* pp. 131—132.

10) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 81; ed. *Op. compl.* pg. 132 col. 2. In această ediție s'au strecurat numeroase greșeli.

1) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 279 v.

apără împotriva atacurilor ce-i dau Românii înșiși, împotriva lui Petrino, de pildă, inamicul ideii confesionale, și arată că chestia confesională e chestia averilor națiunii române și că apărând confesiunea proprietară a acestor averi, înseamnă a apăra averile din moși strămoși ale națiunii. Eminescu spune cu curaj că dacă-i vorba de secularizarea acestor averi, aceasta nu se poate face decât de guvernul României [12]). Totodată luând apărarea boerimii bucovinene și lăudând delegații care în dietă vorbeau românește cu toată opoziția guvernului, în vorbele lui Eminescu e bucuria sufletească a unui mare naționalist. El scrie și aceste cuvinte în care-i o întrezărire a vremilor viitoare : „Dumnezeul mulțimilor însetate de dreptate a început să adieze cu sufletul său de foc și prin flamurile noastre. Sus flamura, jos masca" [13]). Vorbind de răpirea Bucovinei și de suferințele sub Austriaci a acestui pământ smuls din trupul Moldovei, Eminescu povestește legenda după care în noaptea raptului portretul lui Ștefan cel Mare la M-rea Putna s'a întunecat, iar candelele de pe mormânt s'au stins de la sine, și încheie articolul cu întrebarea: „Aprinde-se-vor candelele de pe mormânt ? Lumina-se-va vechiul portret ?" [14]).

Acest articol asupra răpirii Bucovinei a apărut încadrat în negru în 1877. In el Eminescu afirmă hotărîrea noastră nestrămutată de-a nu uita rana ce ni s'a făcut în trupul neamului, de-a nu uita pământul sfânt ce ne-a fost răpit: „Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâni o vom deschide deapururea, cu a noastre mâni vom zugrăvi icoana Moldovei de pe acea vreme, și șirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducere aminte, pentru ca sufletele noastre să nu uite Jerusalimul. Căci acolo e sfânta cetate a Sucevei, scaunul Domniei vechi cu ruinele măririi noastre, acolo scaunul firesc al unui Mitropolit, care în rang și în neatârnare era egal cu patriarhii, acolo sunt moaștele celor mai mari dintre Domnii români, acolo doarme Dragoș, îmblânzitorul de zimbri, acolo

12) *O scriere critică. Albina* 1870, 7/19-9/21 Ian; o. *cit.* ed. Sc. pg. 66. *Despre curent. filologice din Bucovina.*

13) *ibid.* ed. *cit.* pp. 66—67.

14) *Răpirea Bucovinei. C. de Iași* 1877, 30 Sept.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 91.

Alexandru întemeetorul de legi, acolo Ștefan zidul de apărare al creștinătății" [15]).

Poetul are încredere în triumful românismului. Intr'o variantă a unei părți din tabloul dramatic *Mureșeanu,* el ne spune că națiunea de pe-o parte și cealaltă a Carpaților are de împlinit sublime idealuri [16]).

Eminescu crede într'o putere oarbă ce va da într'o zi dreptate poporului românesc. Legile tainice ale universului lucrează pentru triumful națiunii. Eminescu face într'o notiță izolată următoarea confesiune :

> Dar ție îți zic
> Mult iubit popor românesc,
> Există în secret Dumnezeul lumii
> Mecanica Universului [17]).

M. Eminescu nu-i omul echivocurilor, ci exprimă clar credința în unirea tuturor Românilor. Problema aceasta agită și pe alții în epoca lui Eminescu. Prin influență rusească ideia unității capătă formularea încă dela începutul veacului XIX-a. La Români, ideia se întrevede la Kogălniceanu care-și intitulează revista *Dacia literară,* apoi la Ion Maiorescu. La 1848 și în timpul Unirii Principatelor ideia e des exprimată [18]).

Și Russo visează o Dacie politică cu capitala Roma [19]) ; și Bălcescu el însuși cu mâna-i tremurândă în vreme ce boala-i sfâșia pieptul, scria din Hyères la 17 Dec. 1850, salutând ziua în care va domn în lume Dreptatea și Frăția, când și Românii vor fi toți la un loc, una, liberi și frați [20]).

Mai aproape de Eminescu, Hașdeu exprimă aceleași nădejdi. Astfel el scrie odată: „Le démembrement de l'Autriche serait le meil-

15) *ibid. cd cit.* pg. 86.
16) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 85.
17) *Ms. Ac. Rom.* 2263 fol. 43 v
18) v. Iorga (N.) *Desvoltarea ideii unității politice a Românilor,* Buc. 1915
19) v. *Scrieri* ed. P. Haneș Buc. 1908 pg. 308
20) v. *Istoria Rom. sub Mihai Vodă Viteazul* ed. Al. Odobescu *Prefață* pg. XIII.

leur moyen de réconcilier la France avec la Prusse, en assurant en même temps une paix durable à l'Europe par le principe des nationalités. Les provinces allemandes reviendraient à la Confédération germanique. La Transylvanie, La Bucovine et la portion aliénée du Banat de Craïova, une fois rendues à la Roumanie, le tout formerait un grand état homogène, capable de garantir l'action latine en Orient.. La Galicie, éminemment ruthène par population et par origine, serait annexée à la Russie, qui restituerait à son tour à la Roumanie le reste de la Bessarabie" [21]). Hașdeu exprimă și în poezia *Severin* ideia unității naționale [22]). Alecsandri în timpul când Rușii ne smulgeau Basarabia după războiul Independenței, exprimă visul unirii Românilor, într'o scrisoare către Iacob Negruzzi. El spune că la congresul din Berlin ni s'a dat o lovitură de măciucă, dar că Românul nu piere cu una cu două. Vom sfârși prin a triumfa, mai ales că avem în favoarea noastră împrejurările politice: „totodată avem și ajutoruri oculte, avem nihilismul care-i cancerul Rusiei, avem socialismul care roade rărunchii Germaniei, ei lucrează pentru noi. Va veni o zi în care vom asista la o colosală dărâmare de imperii și în acea zi, de vom fi pregătiți, vom revendica tot ce a fost și ce este încă al nostru" [23]).

Eminescu are și el aceleași nădejdi. Criticând stările din prezent, el lasă să se vadă ce realizări s'ar fi îndeplinit în țară dacă alții i-ar fi fost conducătorii. Dragostea fanatică pentru Mușatini îl face pe Eminescu să creadă că domnitorii din această viță ar fi realizat în veacul XIX-a idealul nostru politic. Eminescu îmbrățișând cu priviri de vultur istoria noastră, exprimă visul neamului, ca un zeu ne fixează parcă viitorul cu căile lui, destinul pe care generațiile trebuiau să-l împlinească. Sub Mușatini de pe la 1860 încă s'ar fi rezolvat problema socială. Țara ar fi progresat din punct de vedere economic și cultural, după războiul din 1854 am fi căpătat Basarabia, în 1859 am fi redobândit Bucovina, în 1866 am fi alipit la patria română Transilvania [24]). Poetul patriot se lasă dus de fanta-

21) *Une solution. Columna lui Traian* 1870. 20 August.
22) *Poezie* Buc. 1873 pg. 17. Poezia apare în *Columna lui Traian* 1871. 28/III.
23) *Scrisori* ed. *cit.* pg. 110. Scrisoare din Mircești, 25 Iunie 1878.
24) *Influența austriacă asupra Rom. din Principate. Conv. lit. loc. cit.; o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 69.

sia sa și cu elocvență profetică exprimă visul ce-i vrăjește sufletul Poetul nu mai vede decât prin prisma patriotismului său, voevozii trecutului devin figuri atotfăcătoare ieșite din mintea unui vizionar

Când e vorba de viitorul neamului, poetul Eminescu nu se lasă învins de îndoială. In exprimarea vizionară a viitorului nici o întunecată anticipare asupra celia ce va fi mâine, nici o urmă de depresiune morală. Spre sfârșitul fragmentului dramatic *Mira*, Eminescu, prin glasul lui Arbore, prevestește unirea tuturor Românilor. Arbore vorbește asemenea unei Sibile :

Prin nouri sparți, prin umbra a oamenilor carî
Frământă lumea 'ntreagă în visele lor mari,
Eu văd o stâncă albă, o stâncă de argint
Lucind prin veacuri negre, prin moarte mări lucind,
Lucind peste morminte cu fața ei senină
Și văd că 'n lumea asta fui umbra-i de lumină :
Acea stâncă sublimă ce stă cu capu 'n cer
E-unirea Românimei.. E visul meu de fier
Ce l-am visat o viață fără să-l pot ridica.
Azi sufletu-mi înceată, se stinge viața mea,
Dar las o moștenire ce-am scris-o cu-al meu sânge,
Las Românimii toate grozavul frumos vis
Ca 'n fruntea ei senină etern să stee scris !
Ridic cupa de aur în sânta pomenire
Celui ce priceput-a înalta lui menire [25])!

Ce fel de unire visează Eminescu ? După cele spuse în *Influența austriacă* și în *Mira*, supremele lui aspirații sunt înjghebarea unui stat național care să cuprindă pe toți Românii. Nu însă întotdeauna exprimă Eminescu aceleași idei.

Incă din timpul serbării dela Putna el exprimase părerea că formarea unui stat național va trebui să vină după ce unirea sufletească a tuturor Românilor se va fi realizat. In aceasta Eminescu nu se deosebește de Kogălniceanu care 'n lecț'a de deschidere dela 24 Noembrie 1843 la Academia Mihăileană mărturisise nădejdea unirii tuturor Românilor prin cultură, prin conștiința redeșteptată a nea-

25) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 71 v.; ed. *Op. compl.* pg. 310 col. 1. In această ed. sunt câteva greșeli: v 4 „mari" în loc de „mări", v 7 „stea" în loc de „stâncă", v 5 „străină" în loc de „senină"

mului. Și Eminescu se gândea la asemenea unire, dar gândul său merge mult mai departe. Părerea lui Eminescu în 1876 era că viitorul Orientului nu-i formarea de state naționale, ci o confederație de popoare în care „egalitatea naționalităților și limbilor pe orice teritoriu se vor afla ele, va fi lucru principal, iar formațiunile de state lucru secundar" [26]). Nu la stat deci se gândea Eminescu, ci la națiune. Nu veleitățile unei vieți de stat îi atrag privirile, ci posibilitatea pentru Români de a-și păstra libertatea conștiinții și limba lor: „Românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea deplin" [27]). Eminescu are mai multă încredere în națiune decât în stat. De aceia în 1876 idealul național e pentru el nu o Dacie stat politic, ci o Dacie ideală în care toți Românii să aibă asigurată limba și biserica națională. (O Dacie politică e ceva din domeniul teoriilor eftine [28]). Deasemenea altdată în timpul crizei orientale, față cu teama Ungurilor de-o intervenție românească pentru crearea unui regat daco-românesc, Eminescu scrie că ziarele ungurești "nu știu ce vorbesc" [29]).

In această epocă, din cauza situației noastre politice, *Timpul* consideră formarea unui stat român până 'n Tisa o aberație. Nu se neagă farmecul ce-l are asemenea vis, dar se recunoaște că față cu situația politică, încercarea de a-l realiza ar produce sguduiri folositoare dușmanilor. De aceia în legătură cu sgomotul făcut de fanaticii unguri la apariția unui manual *Istoria Românilor* de Iuliu Tuducescu, se scrie 'n *Timpul* asupra chestiunii unui stat român în întreaga Dacie: „E vorba de o mare Românie ce se întinde până la Tisa. Dacă un Român le-ar vorbi Românilor despre o asemenea Românie, fără îndoială el ar fi luat drept un nebun; iară dacă vre-un alt Român ar voi să propage între Români ideia unei asemenea Românii și tendința de-a realiza această idee, fără îndoială atât în Ardeal cât și în România el ar fi combătut cu toată asprimea și dacă nu s'ar astâmpăra, ar trebui să alerge între Văcărești și Mărcuța. Căci noi Românii nu putem permite ca să se propage în societatea

26) *România și Austro-Ungaria, C. de Iași* 1876, nr. 125—130; o. cit. ed. Sc. 135.
27) *ibid. ed. cit.* pg. 138.
28) *ibid. ed. cit.* pg. 135.
29) *Austro-Ungaria, C. de Iași* 1876, 25 Iunie; o. cit. ed. Sc. pg. 184, *Maghiarii și Daco-Românismul.*

noastră niște idei, care tocmai fiindcă au farmecul lor firesc, foarte lesne ar putea să ne împingă spre niște sguduiri zădarnice, ba chiar folositoare vrăjmașilor noștri firești" [30]).

Și Eminescu ne explică lămurit de ce-i împotriva încercărilor de a se realiza un asemenea stat național. El e îngrijorat de soarta petecului de pământ din care se crease cu greutate un stat independent. In împrejurările politice ale vremei, încercarea de-a face o Dacie politică n'avea sorți de izbândă și chiar de ar fi isbândit, n'avea sorți să dureze. De-aceia Eminescu scrie: „In deosebi partidul conservator totdeauna va combate orice tendință îndrăzneață, care sub pretextul ideilor mari ar pune în joc existența statului român. Veacuri întregi părinții, bunii și strămunii noștri s'au luptat ca să apere romanitatea petecului de pământ pe care ne aflăm și nu vom permite nimănui să pue în joc acest rod al muncii seculare pentru niște iluziuni, care chiar realizate fiind, nu ni-ar da nici-o garanție de statornicie" [31]).

Iată-l dar pe Eminescu visând unirea tuturor Românilor, dar și pe ziaristul conservator care combate niște idei primejdioase, ca acelea în legătură cu formarea unui stat național în Dacia. E desigur aci nu numai o concepție politică conform căreia principalul e națiunea nu statul, dar e și prudența dictată de împrejurările istorice. Aceasta nu-l împiedică însă pe Eminescu ca 'n același articol în care combate tendințele îndrăsnețe, să dea Românilor ardeleni sfatul: „Răbdați și nădăjduiți !" [32]). E aceasta o dovadă că ziaristul conservator nu putea spune tot ce avea pe inimă.

Cele visate de Eminescu n'au fost lucruri pe care remea să le îngroape. Ea aducând realizări tocmai în sensul viziunii lui Eminescu, le înalță mai mult în lumină. In deslănțuirea evenimentelor Eminescu n'avea nici un rol. El cuprindea cu mintea-i problemele noastre politice și sociale, dar pentra a le da o rezolvire n'avea la îndemână decât o inteligență capabilă să stabilească analogii și acorduri ale faptelor istorice și o imaginație îmboldită de dorinți și aspirații naționale, îngrădită uneori de înțelegerea împrejurărilor noastre de viață. Trăind viața organismului național, a prevăzut adevărurile ce aveau să se 'nfăptuiască. La sfârșitul unui articol scria: „Fie voia stăpânului țărilor ca din neamul M. Sale Pre Inălțatului nostru Domn să se nască răzbunătorul perderilor noastre și întregitorul patriei" [33]). Voia stăpânului țărilor s'a exprimat. Mlădița domnească visată de profetul neamului s'a născut și visul a devenit realitate. Legea s'a împlinit, dreptatea a triumfat. Contopindu-se cu ființa neamului său, Eminescu a reușit să-i exprime nădejdile ascunse și să-i întrevadă sensul istoriei. Dealungul vremilor visul înțelepților ce se contopesc cu neamul se realizează încet dar sigur, imperios ca ordinul firii însăși în numele căreia înțelepții au vorbit, din care s'au născut numai spre a-i desvălui sensul.

30) *O sminteală ungurească*, *Timpul* (III) 1878, 12 Dec. Studiul întreg în nr 8, 9, 10 și 12 Dec.

31) *Libertatea Românilor de peste Carpați*, *Timpul* (IV) 1879, 5 Ian.

32) *ibid.*

CAPITOLUL V.

Indemn la solidaritatea națională.

Eminescu și-a dat seama de urmările triste ale deslănțuirii pasiunilor personale în viața unei țări. Clar văzător a ceia ce ne-a slăbit în trecut, el descifrează căile viitorului și înțelege ce poate salva ființa neamului. Făcând sufletește una cu organismul național, Eminescu are înțelegerea anticipatoare a tuturor problemelor de existență ale neamului. Conștient de binefacerile solidarității, el la Viena contribue la unirea celor două societăți studențești și-și însușește astfel programul cuprins de Mureșeanu într'un vers pe care *România Jună* și-l ia ca deviză: „Uniți-vă în cuget, uniți-vă 'n simțiri". Incă din 1870 Eminescu își arată părerile sale. In articolul despre însemnatatea serbării de la Putna el își spune gândul asupra neînțelegerilor ce frământau generația de pe-atunci. Pricina neînțelegerilor, el o găsește nu numai în interesul personal de care se lasă biruit fiecare, ci și în sciziunea adâncă dintre direcțiile pe care au apucat unii de-o parte, alții de alta. Simple divergențe în păreri sfârșesc prin a deveni acuzări de intenții subversive și neîncredere

33) *Grigore Ghica Voevod. C de Iași* 1876, 3 Oct.; o. cit. ed. Scr. rom. pg. 81.

din pricina caracterului nostru violent. Răul cel mare e că o asemenea stare de lucruri se perpetuează și, fatal, divergențele devin din ce în ce mai mari [1]).

Serbarea de la Putna al cărei inițiator n'a fost Eminescu, dar el a dat ideia de-a fi folosită ca un prilej pentru congresul studenților români [2]), are pentru Eminescu o decsebită semnificație. Ea nu-i numai prilejul de-a ne arăta pietatea pentru măreața figură a lui Ștefan, ci-i deasemenea prilej bun pentru tinerimea noastră de-a adânci problemele vieții naționale, de-a rectifica greșelile trecutului și prezentului spre a pregăti un viitor rodnic. Răul cel mare al vieții noastre sociale fiind neînțelegerile, generația care se ridică are menirea de-a îndeplini armonia prin adoptarea aceleiași direcțiuni spirituale: „Însă unul din cele mai mari defecte ale presentului e tocmai starea de lucruri, ce am caracterizat-o în liniile prime ale acestei notițe și trebuința cea mai mare ni s'a părut ncuă că ar fi o *singură direcțiune a spiritului* pentru generațiunea ce crește" [3]).

Pentru Eminescu sărbătorirea lui Ștefan e numai exteriorul. Interiorul serbării trebuia să cuprindă germenii unei desvoltări organice a generației noi. Eminescu ar fi vrut să vadă în tinerimea contimporană concentrarea puterilor sufletești către același țel, întru ravna de-a înfăptui, nu de-a divide și distruge. El e sceptic în ce privește realizarea acestei conlucrări, totuși crede că încercarea trebue făcută [4]). Cât suflet nu pune el în această încercare! *Amintirile* lui Slavici ne arată stăruința lui Eminescu. Pentru organizarea serbării el vine în țară spre a determina o campanie de presă favorabilă ideilor de adunare și conlucrare [5]). El voia înțelegerea sufle-

1) *Notiță asupra proectatei întruniri la mormântul lui Ștefan cel Mare la Putna, Conv. lit.* (IV) 1870. 15 Sept. o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 32—33. Scrisoarea pe care-o trimite Eminescu lui Iacob Negruzzi împreună cu articolul destinat revistei *Conv. lit.* ne arată marea modestie a lui Eminescu. El cere ca articolul să se tipărească cu litere mărunte și să nu i se dea importanță mai mare decât merită. (v. *Despre Nemți în 1870.* Scr. către I. Negruzzi. *Ms. Ac. Rom.* 2291 fol. 8; o. *cit.* ed. Sc. pg. 36).

2) Slavici *Amintiri* ed. cit. pg. 45.

3) *Notiță asupra proectatei întruniri... loc. cit.; ed. cit.* pg. 33. De asemeni într'o notiță manuscrisă Eminescu spune: „Cu cât sunt mai multe direcțiuni ale spiritului într'o țară, cu atâta merge mai rău țara și poporul acela" *(Ms. Ac. Rom.* 2285 fol. 179 v.)

4) *ibid. ed. cit.* pg. 34.

5) *Amintiri* ed. cit. pg. 56.

tească a Românilor spre a se ajunge prin ea la facerea unui stat național. In clopotnița M-rei Putna, cu ocazia serbării, studenții adunați discutau asupra evenimentelor viitoare și unirii tuturor Românilor. Unii voiau să ajungă la aceasta prin propagandă politică. Eminescu se opunea propagandei care ar fi îndreptățit represaliile asupritorilor, și îndemnă la unitatea sufletească după care în mod firesc ar fi urmat aceia politică. El spunea acelora care voiau întâi unitatea politică: „Ar fi o babilonie, o adevărată nenorocire națională statul român întemeiat fără ca Românii să fi fost mai înainte pregătiți pentru aceasta" [6]).

Eminescu e sceptic în ce privește realizarea conclucrării Românilor, însă glasurile multora se ridică pentru susținerea ideii de solidaritate națională. In apelul adresat publicului român cu ocazia serbării de la Putna, se spunea: „Națiunea română voește cultură, și cultura ei trebue să fie una, omogenă de la Prut la Lomniș, omogenă în sânul Carpaților cărunți și pe malurile Dunării bătrâne. Și viitorul, cultura viitorului, unitatea spirituală a viitorului zace în noi, în generațiunile viitoare" [7]). Pentru triumful ideii solidarității luptă și *Conv. literare.* Cercul *Junimei* fusese însărcinat să organizeze serbarea de la Putna și probabil după indicațiile lui Maiorescu a lucrat Eminescu în sânul societății studențești din Viena [8]). *Convorbirile literare* publică în nr. din 15 August 1871 programul serbărilor la mormântul lui Ștefan și cuvântarea rostită de Xenopol. Intreaga cuvântare e însuflețită de idea solidarității naționale. Cuvântarea respiră încredere în viitorul neamului care din pricina împrejurărilor nu și-a desfășurat tot cuprinsul sufletesc. Această desfășurare va veni dacă în lupta binelui contra răului, sufletele nobile și înțelepte vor ținti spre același scop, în înțelegere și lucrare co-

6) *ibid.* pg. 116.

7) Slavici *Eminescu la Viena, Viața românească* (XIII) 1921, 3 Mart pp. 360-361; v. de asemenea *Amintiri* ed. cit. pg. 107.

8) In adevăr Hașdeu îl acuză pe Maiorescu că și-a strecurat în comitetul *Românici June* câțiva nenorociți adepți care-au compromis toată acțiunea societății: „După ce pălmuise în sânul Parlamentului cu o clinică vervă pe însuși părintele doctrinei naționale, d-l T. L. Maiorescu isbuti să-și strecoare în comitetul studenților din Viena pe vre-o câțiva din nenorociții săi adepți, cari compromiseră cea mai frumoasă concepțiune a tinerimei române" v. *Columna lui Traian* 1871, 30 August la „Buletin interior"

mună. Slăbiciunea neamului nostru stă în desbinarea lăuntrică. Să căutăm a avea năzuinţi şi credinţe comune. Unirea politică va veni, căci ea e ţelul ultim al unui neam şi singurul mijloc de-a-şi desvălui tot cuprinsul său sufletesc, dar nu ea e totul. Inainte de ea trebue să fim uniţi prin gând şi inimă, unirea politică trebue să fie urmarea firească a unirii cugetelor Românilor de pretutindeni. Xenopol formulează astfel gândirea care trebue să lege pe toţi Românii la mormântul lui Ştefan: *„toţi Românii care simt în sine un suflet mai osebit, o inimă mai nobilă, fie ei din orice sferă, fie ei din orice ţară, să lucreze neobosit, fiecare în parte şi cu toţii împreună, spre aflarea şi răspândirea mijloacelor care vor putea să înlesnească înrădăcinarea credinţelor, năzuinţelor şi speranţelor noastre comune în unul şi acelaşi viitor, şi să asigure împlinirea acelui viitor însuşi"* [9]).

Eminescu avea însă motive de-a fi sceptic. Aceasta ne-o dovedeşte atitudinea lui Haşdeu care nici în acele momente nu uită duşmănia împotriva *Convorbirilor literare* [10]).

Şi altădată Eminescu îşi expune părerile asupra datoriei generaţiei care se ridică. La *România Jună* el e preocupat de chestiunea solidarităţii între studenţi. El spune că unul din scopurile societăţii e de-a desvolta şi alimenta spiritul social al tuturor membrilor. Pentru a se ajunge la acest scop e nevoie ca toţi să se ferească

9) Xenopol (Al.) *Cuvântare festivă rostită la serbarea naţională pe mormântul lui Ştefan cel Mare.* Putna 15—27 August 1871. *Conv. lit.* (V) 1871, 15 Aug. pg. 190. In legătură cu activitatea lui Xenopol la această serbare, d-l Iorga scrie: „Ce-a fost mai bun în serbarea de la Putna rămâne discursul de-o mare înălţare de cuget, bogat în icoane nouă şi în gânduri adânci şi cuminţi, al studentului A. D. Xenopol". *(Ist. lu. Ştefan cel Mare,* Buc. Minerva 1904 pg. 313).

10) Hasdeu considera cercul *Junimei* ca un cerc cosmopolit care compromitea ideia naţională: „D. D. T. L. Maiorescu, Iacob Negruzzi, Pogor, Slavici, Eminescu şi Xenopol, puşi în capul serbării de la Putna, au redus-o în toată puterea cuvântului la tristul rol al Unirii Române, monumentate de către dd. Halfon şi Leiba Cahanal S'a compromis cea mai sublimă concepţiune". *Columna lui Traian* 1871, 23 August, la „Buletin interior"). Altădată Haşdeu scrie: „La 15 August nu a fost o serbătoare naţională în memoria lui Ştefan cel Mare, ci o crudă parodie ţesută şi pusă în scenă de către şcoala cosmopolită din Iaşi sub perfida conducere a D-lui Maiorescu" *(Columna lui Traian* 1871, 30 August, la „Buletin interior").

de exclusivism faţă de ideile altora, să lase fie căruia libertatea de a-şi exprima ideile care pot intra într'un compromis organic. El cere ca chestiunile care nu pot decât diviza societatea să fie lăsate la o parte [11]).

Solidaritatea generaţiei tinere e o ideie scumpă lui Eminescu. Apărându-se după serbarea de la Putna, în adunarea societăţii, de învinuirile ce i le aduceau adversarii [12]), Eminescu reaminteşte ideile expuse în articolul asupra serbării de la Putna, cerând ca tinerimea să lase certurile şi să accepte o singură direcţie a spiritului. El reaminteşte şi scrisoarea trimisă lui D. Brăteanu în August 1871, în care arată că ideia activităţii generaţiei tinere e deja cuprinsă în munca generaţiei trecute, că generaţia tânără are datoria de-a lucra în direcţia dată de înaintaşi şi că trebue să realizeze ideia întregului pe care ne-au dat-o deja aceştia [13]).

In *Bogdan Dragoş* Eminescu ni-l arată pe voevod privind Moldova desbinată de certuri lăuntrice. Fiii ţării şi cărmuitorii, asemenea unor mături fără coadă, nu pot servi la nimic, nu pot respinge năvălirile duşmanilor [14]).

Eminescu vorbeşte aci de Moldova de-altdată, dar gândul lui se poate aplica la ţara din vremea lui. El vede mântuirea numai în deplina solidaritate naţională. Versul :

„Nu sunt toţi pentru unul şi unul pentru toţi"

e parcă o imputare făcută lumii contimporane lui.

In 1876 analizând pricinile căderii lui Grigore Ghica, Eminescu arată primejdiile luptelor de partid. Făcând aluzie la evenimente politice recente, la darea în judecată a guvernului Lascar Catargiu de către liberali în 1876, Eminescu scrie aceste rânduri isvo-

11) *Din şedinţele societăţii România Jună Ms. Ac. Rom.* 2257 ff. 226—228; o. *cit.* ed. Sc. pp. 15—17. D-l Pogoneanu publică articolul lui Eminescu şi-l însoţeşte de comentariii în *Câteva pagini din tinereţea lui Eminescu, Conv. lit.* (XXXVIII) 1903 p. 298 şi următ. şi în *Studii* Buc. 1910.

12) Slavici spune că Eminescu deşi vorbea despre sine, nu pe sine se apăra de diferite acuzaţii, ci pe alţi colegi pe care-i acoperea prin simpatia de care se bucura el. *Amintiri* ed. cit. p. 44.

13) *Din şed. soc. Rom. Jună Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 232; o. *cit.* ed. Sc. pg. 20, *Despre naţionalism şi cosmopolitism.*

14) *Ms. Ac. Rom.* 2275 ff. 27—28; ed. *Op. compl.* pg. 280 col. 1.

rîte dintr'o minte limpede și o inimă îngrijorată de viitorul țării : „Istoria vorbește în genere clar. O țară unde toți poruncesc și nimeni n'ascultă, o țară unde antitesa între partide se preface în adevărată dușmănie, unde Domnul nu are puterea să-i impace, precum n'au avut-o în Polonia și nici la noi, o asemenea țară e menită să fie prada vecinilor ei" [15]). Decapitarea lui Gr. Ghica e, după Eminescu, urmarea desbinării dintre Români, mișelia săvârșită de Turci e pălmuirea slăbiciunii și desbinării poporului românesc. Eminescu scrie aceste cuvinte pline de emoție și înțelepciune: „Popor românesc! mari învățături îți dă ție această întâmplare. Dacă fiii tăi ar fi fost uniți totdeauna, atunci și pământul tău strămoșesc rămânea unul și nedespărțit. Dar veacuri de desbinare neîntreruptă te-au adus la slăbiciune, te-au adus să-ți vezi rușinea cu ochii. Nu merge la mormintele Domnilor tăi cu sămânța desbinării în inimă, ci precum mergi și te împărtășești cu sângele Mântuitorului, astfel împărtășește-ți sufletul tău cu reamintirea trecutului; fără patimă și fără ură între fiii aceluiaș pământ, cari oricât de deosebiți ar fi în păreri, frați sunt, fiii aceleiași mame sunt" [16]).

Și mai târziu chiar, când a fost prins de vârtejul luptelor politice, Eminescu exprimă adeseori nevoia înțelegerii între partide. El își dă seama că nu principiile, ci interesele și ambițiile erau pricina frământărilor; el înțelege că luptele de partid te fac adeseori să lovești în oameni care nu ți-au făcut nimic, spre folosul numai al unei gaște al cărei instrument devii [17]); el cere oamenilor politici să se ridice peste strâmtele vederi ale partidului si să-și îndrepte atenția numai asupra marilor interese ale țării [18]).

Eminescu smulgându-se de multe ori din vârtejul luptelor de partid, a predicat solidaritatea unei societăți pe care evenimentele istorice o scăpaseră de sub robia din afară, dar robia patimilor o stăpânea încă. Politicianismul destrămase unitatea sufletească a națiunii. Era parcă ceva medieval în structura sufletească a șefilor politici. Fiecare părea a fi un senior medieval gata să-și tragă brazda

15) *Gr. Ghica Voevod*, C. de Iași 1876, 1 Oct.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 78.

16) *ibid., cd. cit.* pp. 79—80.

17) *Timpul* (IV) 1879, 3 Aug., art. de fond, *o. cit.* Scr. rom. pg. 185, *Spiritul de gașcă.*

18) *Timpul* (IV) 1879, 18 Noembrie art. de fond.

moșiei sale politice și din castelul său să-și asigure hegemonia. Vanitatea și ambiția îi făcuseră să uite că nu de hegemonii aveam nevoie, ci de coordonarea forțelor spre același țel. Eminescu însuși a contribuit la înăsprirea relațiilor între partide, dar a avut și momente de conștiință a primejdiei prin care trecea națiunea. Însă tot la Eminescu dinainte de colaborarea la *Timpul* trebue să ne adresăm pentru a gusta pagini de adâncă inteligență eșite din creerul unui om înțelegător al unicului mijloc de salvare a țării: *solidaritatea.* In scrisoarea către D. Brăteanu a exprimat Eminescu nevoia solidarității nu numai cu prezentul ci și cu trecutul și a privit societatea noastră în devenirea ei, în mersul ei spre progres, prin realizarea în prezent a ceea ce trecutul a început. In această scrisoare a exprimat Eminescu în modul cel mai fericit ideia solidarității naționale, arătând cum în munca generațiilor trecute se găsesc directivele generației prezente, cum numai urmând cu consecvență aceia ce-au plănuit înaintașii, generația prezentă își îndeplinește misiunea [19]).

Amintind astfel contimporanilor nevoia unei solidarități între ei și generațiile trecute pentru a duce la desăvârșire aceia ce ele au început, studentul Eminescu preconiza o solidaritate națională nu pe bază de interese ori de hoarde politice, ci pe acele baze imateriale care singure pot înălța și armoniza sufletele întru urmărirea aceluiași țel.

In afară de patria pământească plămădită din cenușa înaintașilor, el desfășura viziunea unei patrii spirituale plămădită din nădejdi și deziluzii, din bucurii și dureri, din înălțări și căderi, patrie spirituală cu care ființa celor prezenți trebuia să facă una, pentru a voi și ei aceia ce-au voit înaintașii, pentru a împlini ei aceia ce înaintașii n'au isbutit.

19) *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 37—39.

Cartea II-a.

NAȚIONALISMUL CRITICIST

CAPITOLUL I.

Biciuitorul prezentului.

Pentru trecut Eminescu are numai cuvinte de laudă și spre el sufletul său se îndreaptă ca spre singurul mediu priincios; pentru prezent însă, nu are decât cuvinte de critică. Și poetul și criticul politic și social au aceiași atitudine. Eminescu socoate prezentul lipsit de patriotism adevărat, lipsit de grijă și dragoste pentru națiune. Prezentul e sceptic, lipsit de ideal și de la el poetul nu așteaptă nimic bun. Eminescu merge până acolo că-i contestă orice merit în realizările politice ale vremii.

De mic Eminescu critică lipsa de patriotism a contimporanilor. Copilul de 16 ani se adresează junilor corupți într'o poezie pe care avea s'o publice mai târziu în *Familia*. Tinerimea, așa cum o vede Eminescu, e formată din „minți amețite", din „cameni morți de vii". Poetul știe că de-asurda își ridică glasul către oameni plini de patimi, cuprinși de dorinți josnice, cameni care-și arată curajul petrecând, sfărâmând sticle, chiuind în orgii. Tinerilor acestora Eminescu le strigă totuși să se trezească, deoarece ora luptei pentru drept și libertate a sunat. Poetul știe însă că îndemnul e zadarnic și că Patria și Virtutea nu pot avea nici o influență asupra sufletului tinerimei [1]).

De copil astfel Eminescu începe să-și critice contimporanii. In *Epigonii* după ce arată idealismul deceniilor anterioare, Eminescu critică scepticismul vremii sale. Prezentul n'are credință nici ideal,

---

1) *Junii corupți Ms. Ac. Rom.* 2259 fol. 11; o. *cit.* ed. Ibrăileanu pg. 297.

e rece şi prozaic. Prezentul e lipsit de adevărat patriotism, pentru el patria e doar o frază.

„Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază" [2]).

In *Mira* de-asemenea Eminescu pune faţă în faţă trecutul şi prezentul pentru a arăta decăderea, scepticismul şi lipsa de patriotism a acestuia din urmă. In cadrul epocei lui Ştefăniţă, Eminescu transpune ideile pe care le avea despre societatea contimporană. In zadar Arbore îmbărbătează pe Ştefăniţă şi-i trece pe dinaintea spiritului perspectiva de-a fi în fruntea creştinătăţii. Acesta răspunde prin vorbele :

Moldova este mică.

Arbore în entusiasmul său patriotic vede ţara capabilă de fapte vitejeşti, dar Ştefăniţă se simte slab, crede că vremea oamenilor mari a trecut pentru Moldova. El îşi atrage replica lui Arbore :

Ca flamura cea neagră gândirea vă e tristă [3]).

Ştefăniţă nu are încredere în poporul pe care-l conduce. Arbore dimpotrivă: „O, cumplit e când se frământă, înfricoşat când se răscoală! Mare turbure şi veninoasă. Furtună turbată şi despletită! O, aţi reuşit a face din el numai nişte umbre sclave şi scunde, umbre a stâlpilor palatelor voastre! Dar Dumnezeu să ferească de mânia lui! Dumnezeu vă ferească !" [4]). La toate mărturiile de credinţă şi de nădejde ale lui Arbore, Ştefăniţă răspunde că tot ce cred şi speră bătrânii e pentru tineri o vorbă efemeră [5]).

Arbore e îndurerat de lipsa de iubire de ţară a contimporanilor. El le face imputarea că pentru ei patriotismul e un eres:

Eres? Moldova veche, iubirea pentru tine
Azi e-un eres, bătrână... azi nu mai şade bine [6]).

In scena următoare Ştefăniţă exprimă tot pustiul său sufle-

2) *ibid.*, ed. Ibrăileanu pg. 24.
3) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 63 v.; ed. *Op. compl.* pg. 305 col. 1.
4) ibid.; ms. fol. 64; *ed. cit.* pg. 305 col. 2.
5) ibid.; ms. fol. 64 v.; *ed. cit.* ibid.
6) *ibid.* fol. 64 v.; *ed. cit.* pag. 306 col. 1.

tesc, lipsa de credinţă, de ideal, de visuri pe care le-a avut altdată, în versuri pe care Eminescu le va relua pentru a face din ele dureroasa confesiune din *Melancolie* [7]).

Critica lui Eminescu devine acerbă în *Scrisoarea III*. După ce laudă trecutul patriarhal şi însufleţit de patriotism, Eminescu descrie prezentul cu poleiala lui de civilizaţie, cu frazeologia lui. Lăsând eroii trecutului în umbra lor sfântă, poetul biciue prezentul cu o ironie ce taie ca un pumnal, cu violenţe de limbaj ce cad ca trăsnete asupra prezentului bătut de o pasiune deslănţuită cu puterea elementelor firii. Cea mai mare vină găsită prezentului e lipsa de sinceră dragoste de ţară şi lipsa de respect pentru eroii mari ai trecutului [8]).

In proză Eminescu manifestă aceleaşi sentimente. Intr'o notiţă manuscrisă de pe vremea când era la Viena, el scrie că-i e ruşine să fie român în felul acelora care şi-au însuşit monopolul patriotismului şi naţionalismului; lui Eminescu i-i ruşine să fie român de paradă [9]). Altdată arătând că mulţi din oamenii influenţi din România sunt greci şi bulgari, Eminescu spune că toţi aceştia paradează cu fraze naţionaliste şi cu gloria lui Ştefan şi Mihai [10]).

După Eminescu, adevărat patriotism era în ţară înainte de 1848. De la această dată suntem în decădere, s'a stricat limba, au decăzut vechile instituţii, s'au risipit frumoasele începuturi de literatură naţională, nu mai avem în ţară decât un naţionalism de fraze banale, lipsit de cuprins real [11]). Cu multă ironie descrie altdată Eminescu pe gazetarul român care pronunţă vorbe mari şi pune pe la sorcace câte un Ştefan ori Mihai Viteazul [12]).

Dispreţul pentru frazeologia patriotică e manifestat de mulţi contimporani de-ai lui Eminescu. Şi înainte de Eminescu găsim cri-

7) *ibid.* 66 v. -67; *ed. cit.* pg. 307.
8) ed. Ibrăileanu pg. 162 şi următ.
9) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 67; *o. cit.* Sc. pg. 394. *Adevăratul naţionalism.*
10) *Despre Greco-Bulgarii din Rom Curier. de Iaşi* 1876, 10 Oct. *o cit.* ed. Sc. pg. 392.
11) *Cele două generaţii româneşti: dinainte şi după 1848. C. de Iaşi* 1877, 16 Iunie; *o. cit.* ed. Sc. pg. 331.
12) *Icoane vechi şi icoane nouă V: D'n abecedarul economic. Timpul* (II) 1877, 21 Dec. *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 134—135.

ticată această frazeologie. Astfel C. Negruzzi ne spune că pe la 1856 la Iași toți tinerii progresiști se numeau patrioți și că atât de-adesea vorba patriotism era întrebuințată de șarlatani, că el n'o mai putea auzi fără să-i fie scârbă [13]). Alecsandri a râs și el de așa zișii patrioți în *Iașii în Carnaval*, în *Gură cască om politic*, în *Clevetici Ultra-Demagogul*, *Sgârcitul risipitor*, *Cucoana Chiriță în balon*. In această din urmă piesă apărută în *Calendar amuzant* din 1876, deci în plină epocă a lui Eminescu, găsim câteva versuri în care-s ridiculizați patrioții vremii. Balonul se ridică ușor în aer, și pricina ne-o spune Alecsandri :

Acest balon e umflat
Ca să aibă ușurință
Cu profesii de credință
De patriot răsuflat [14]).

Cercul *Junimei* ia atitudine față de frazeologia patriotică Maiorescu e împotriva falsului patriotism, împotriva naționalismului care voia numai să mascheze defectele. In *Prefață* din 1874 a ediției de *Critice*, Maiorescu scrie că rezistența fie și violentă împotriva acelora care reprezintă mediocritatea în viața publică și care sub steagul naționalismului maschează dorința de exploatare a țării, e o datorie [15]).

In *Direcția nouă în Poezia și Proza română (1872)* Maiorescu spune că revista *Convorbiri literare* a fost partizană a naționalismului adevărat. Acest sentiment n'a servit *Junimei* ca „pretext pentru a ascunde sub drapelul lui și sub strigătul lui „Ștefan cel Mare" și „Mihai Viteazul" toate mizeriile și cruditățile celor nechemați și nealeși" [16]).

Iacob Negruzzi critică și el parada de românism a contimporanilor. In *Vespasian și Papinian* din *Copii după Natură* ni-l arată pe Pepinescu a cărui intenție e să scoată un ziar care să monopolizeze

13) *Strofe* dedicate D-nei Sm. Docan. *Opere compl.* II *Poezii*, Buc. Min. 1907 pg. 35.

14) v. *Teatru* I Buc. Cart. Rom. 1923 pg. 22 și următ. pg. 83; deasemeni *Teatru* III. Buc. Minerva 1905 pg. 812 și IV Buc. Min. 1907 pg. 21 și 1024.

15) *Critice* Buc. Min. 1915 I. pg. 7. Se reproduce prefața la ed. 1874.

16) *Critice* Buc. Minerva 1915, I pg. 212

patriotismul și să scornească o vorbă nouă: românismul [17]) In *Ștefan și Mihai* autorul ne arată cum oriunde la întruniri, în jurnale politice, la școală în compoziții, în gura fiecărui orator ori târâie-brâu, auzim rostindu-se numele lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul [18]).

Gh. Panu susține că pe la 1870 *Junimea* începuse să facă politică și că era dușmănoasă față de mișcarea literară a vremii. In estetica lor junimiștii, după Panu, purcedeau de la principiul că sentimentul național este într'o scriere un sentiment de non-valoare [19]). De asemenea D-l Adamescu tinde să creadă că *Convorbirile literare* sunt răspunzătoare de spiritul puțin patriotic al generației crescute sub influența lor [20]). Adevărul e însă că junimiștii n'au fost niciodată împotriva naționalismului și patriotismului, ci împotriva paradării cu aceste sentimente. Atitudinea lui Maiorescu e severă, a lui Alecsandri și Negruzzi ușoară și ironică. La Eminescu găsim și severitate și vehemență și ușoară ironie.

Timpul critică-aspru politica guvernului. El crede că conducătorii nu știu să apere demnitatea țării noastre și prestigiul tronului. In epoca războiului găsim următoarele rânduri în coloanele ziarului: „Suntem un popor de bărbați! Da, o simțeam odată, o știm acum și o spunem lumii plini de falnică mândrie; suntem însă un popor care nu știe să dispue de puterile sale, un popor ce poate fi guvernat de către niște bieți improvizatori publici, care nici chiar cu trofeele în mână nu știu să păstreze demnitatea statului și prestigiul tronului român" [21]). Eminescu are aceiași atitudine critică. De la prezent nu așteaptă nimica bun.

Și generația prezentă și cea viitoare nu prezintă nici o seriozitate; cauza țării noastre e de aceia pierdută [22]). Generația prezentă a adus falimentul economic și intelectual al țării oamenii ce-o for-

17) *Scrieri complete I Copii după natură* Buc. Socec 1894 pg. 47.

18) *ibid.* pg. 116 și următ.

19) *Amintiri dela Junimea* Buc. Adevărul 1908 I pg. 30.

20) *Istoria lit. române* Buc. Alcalay ed. III. pg. 432.

21) *Situația României*, *Timpul* (III) 1878. 24 Februarie.

22) *Descreșterea populației*, C. de Iași. 1876. 17 Aug., o. *cit.* ed. Sc. pg. 223.

mează se credeau niște uriași, dar în realitate nu-s decât niște „comedianți îmbrăcați franțuzește" [23]).

Eminescu contestă generației prezente orice merit, chiar și pe acela de-a fi înfăptuit independența țării. Punând față în față trecutul și prezentul, el exclamă: „Și ce străluciți într'adevăr, ce neasemănat de mari sunt reprezentanții din trecut ai neatârnării statelor române, față cu epoca noastră !" [24]). Pentru Eminescu, a gândi că cu noi începe instinctul neatârnării, ar fi „un act de ingratitudine către strămoșii noștri" [25]).

Eminescu crede că prezentul nu-i decât o urmare firească a ceea ce-au făcut strămoșii; că la realizările politice din a doua jumătate a veacului oamenii prezentului n'au făcut nimic, n'au avut nici un rol. Urmărind istoria neamului, Eminescu ajunge la convingerea că independența e creația generațiilor trecute. Noi numai am menținut cu mai mult ori mai puțin succes aceea ce strămoșii au câștigat cu vitejie și isteție puse în singurul serviciu al patriei și al neamului. Independența noastră nu-i „un copil găsit", ci-i „un prinț care dormea cu sceptrul și coroana alături" [26]). Independența a fost de drept totdeauna în vigoare. Tradiția independenții n'a încetat niciodată. După Eminescu independența era deplin câștigată ina nte a tratatului din Berlin, iar oamenii prezentului prin politica lor au îngreuiat situația și-au făcut să ni se impună condiții costisitoare [27]). Independența mai ales nu-i creația partidului liberal [28]).

Dacă Eminescu ar fi fost în curent cu adevărata situație ori ar fi fost atent la mărturiile oamenilor politici, ar fi înțeles la ce se reducea independența noastră până la tratatul din Berlin. Astfel în 1875 Turcia încheia cu Austro-Ungaria o convenție pentru înlăturarea piedicelor navigației pe Dunăre la Porțile-de-fer, fără ca să ni se fi cerut adeziune. Boerescu protestează și apără suveranitatea

23) *Monumente, C. de Iași* 1877, 11 Mart; *o. cit.* ed. Sc. pg. 302. *Monum. mar. Români.*

24) *Studii asupra situației* II, *Timpul* (V) 1880, 19 Febr.; *o. cit.* Scr. rom. pg. 217. *Independența română.*

25) *ibid. ed. cit.* pg. 216.

26) *ibid. ed. cit.* pg. 218.

27) *ibid. ed. cit.* pg. 220.

28) *Timpul* (V) 1880, 14 Febr.: *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 205—206. *Independența.*

noastră în ședința Senatului la 20 Ianuarie 1875 [29]). In discursul pe care Boerescu îl rostește în Parlament cu ocazia trecerii Românilor de partea Rușilor în războiul cu Turcii, arată umilirile la care ne supunea Poarta: afecta că nu recunoaște autonomia și suveranitatea noastră, nu recunoștea țării numele de România, Vizirul se credea în drept să corespundă direct cu Domnitorul țării, Poarta voia să ne trateze țara ca o provincie a ei [30]). Boerescu rezuma astfel situația: „Să nu mi se zică că și astăzi suntem independenți, fiindcă nu avem independența perfectă de fapt. Sub punctul de vedere al autonomiei interioare, pot zice că suntem mai absolut independenți; însă ne lipsește exercițiul suveranității exterioare; și de aci rezultă că nu suntem independenți perfect, dreptul nostru public nu este recunoscut ca admis în echilibrul european, și statul român nu este admis în concertul european ca distins de Imperiul Otoman" [31]).

Totuși Eminescu nu recunoaște nici un merit acelora care-au obținut independența de fapt, cu toate foloasele morale și materiale ce decurgeau pentru țară din aceasta situație.

In prezentul acesta lipsit de adevărat patriotism, sceptic, incapabil de a înfăptui ceva în țară, incapabil de a păstra măcar aceea ce-au realizat strămoșii, Eminescu nu are nici o încredere. După ce i-a contestat totul, Eminescu i-aruncă suprema învinuire pe care i-o putea aduce: e o primejdie pentru viața națiunii, cu el se încheie istoria neamului poate pentru totdeauna: „Pentru cel care observă substituția zilnică a elementelor române prin elementele străine, care vede cum totul ne scapă din mână și că advocații și politicianii noștri sunt cu desăvârșire prinși de curentul de-a înstrăina prin toate mijloacele țara lor, pentru acela perspectiva unui viitor mai bun pentru poporul românesc nu există. Rămas îndărăt din cauza nestatorniciei istoriei sale, trebuind să deprindă *a priori* și prin școală oarecum ceea ce alte popoare au deprins prin tradiție și experiență proprie, fără putere de a rezista în afară, subminat de o imigrațiune lacomă, numeroasă și disprețuitoare de țară, guvernat chiar de elemente străine, pentru care patrie și naționalitate sunt nu convin-

29) *Discursuri politice*, Buc. Socec, 1910, I pg. 668.

30) *ibid.* II pp. 692—695.

31) *ibid.* II. pg. 702.

geri, ci pretexte de-a parveni, acest popor, cel mai numeros și mai inteligent din Orient, e condamnat la o sigură peire precum e condamnat la mizerie. Dar se vor mai inventa încă zece, douăzeci de ani decorații pentru trădători și pornografi, dar se vor mai improviza demnități publice pentru nulități și pentru naturi catilinare, dar se vor mai vinde țărani în piață pentru a hrăni pe acești oameni, în sine vorbind, istoria Românilor se încheie în secolul acesta, poate pentru totdeauna" [32]).

Dar învinuirile acestea formează numai o parte din critica lui Eminescu la adresa prezentului. Noi și noi cusururi îi găsește neîndurătorul critic, noi și noi lovituri le primește prezentul sub biciuirea unui om, care nu scapă nimic din vedere și nimic nu iartă când e vorba de existența națiunii sale.

CAPITOLUL II.

Dușmanul păturei superpuse.

Eminescu însuflețitul de adâncă iubire de neam, îl vede pe acesta sărăcit, istovit, demoralizat. Sufletul i se umple de revoltă împotriva acelora pe care-i socotea înfăptuitorii criminali ai unei astfel de stări de lucruri.

Eminescu se întreabă cine-i de vină și ce-i de făcut pentru remedierea răului. Observând ce elemente se ridică din societate și iau pe mâinile lor conducerea statului, Eminescu ajunge la convingerea că una din plăgile de care se mistuie națiunea sunt străinii care s'au furișat în sânul ei, au utilizat toate mijloacele de parvenire și au ajuns la conducere, deși nu aveau iubire de neam, nici înțelegere a geniului lui. Teoria păturii superpuse atât de adesea desbătută de Eminescu, i-a servit ca unealtă de atac dus cu înverșunare și neîndurare, pentru a scăpa organismul național de un virus ce-l mina.

De pe vremea vieții de student, cu ani de zile deci înainte de intrarea în politica militantă, Eminescu își îndreptase scrutător privirea asupra acelora ce-aveau pe mâna lor conducerea țării. El vedea

32) *Timpul* (VII) 1882, 1 Dec. art de fond

în aceștia oameni care omorau încrederea țării, el găsia guvernul format din „sămânța urdorilor Fanarului" [1]) Și în *Geniu Pustiu* Eminescu exprimă convingerea că „inteligența" la noi e formată de oameni care-au moștenit caracter și făptură de la tații lor greci ori bulgari [2]) In aceste păreri vedem zorii teoriei păturii superpuse pe care Eminescu avea s'o desvolte cu atâta pasiune la *Timpul*. E falșă deci afirmația lui Panu că susținerea acestei teorii e un semn că germenul boalei mintale a lui Eminescu isbucnise [3]).

Un articol din 1882 în *Timpul* ne arată că Eminescu din copilărie a ajuns la convingerea că asupra țării și-a întins stăpânirea o pătură de venetici. De copil el își dă seama de deosebirea de caracter între populația autochtonă și pătura superpusă. De copil Eminescu are în suflet elementele care să-i determine atitudinea împotriva păturii de venetici. Articolul ne arată și persistența ideilor și sentimentelor lui Eminescu. Acesta și în 1882 e împotriva veneticilor care nu lăsau desvoltarea deplină a propriei ființe a neamului, e împotriva acelora care nerespectând nici obiceiuri, nici tradiții, au creat o nouă stare de lucruri prin întinderea unei prăpăstii între trecut și prezent. Iată ce scrie Eminescu în acest articol: „Am avut neplăcuta datorie — căci pentru individ poate deveni o continuă neplăcere — de-a constata un adevăr, despre care mă mir că nu-l formulaseră alții înaintea mea, de vreme ce plutea în aer și se impunea de sine însuși, de-a constata adecă că tocmai în România poporul românesc n'a ajuns decât cu rare excepții — *de-a da expresia ființei sale proprii.* In viața publică, în școli, în literatură chiar s'a superpus o promiscuitate etnică, din părinți ce nu vorbeau în casa lor românește și această pătură superpusă e cuprinsă de-un fel de daltonism intelectual față cu calitățile unuia din cele mai inteligente și din cele mai drepte popoare, poporul românesc.

Intâmplarea m'a făcut ca din copilărie încă, să cunosc poporul românesc din apele Nistrului începând, în crucis și în curmezis până

1) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 65 v.. o. cit. ed. Sc. pg. 30. *Dragostea de pop. rom.*

2) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 24; ed. *Op. compl.* pg. 242 col. 2.

3) v. Panu (G.) *Amintiri de la Junimea. Săptămâna* (II) 1903, 9 Mai pp. 469-470. Și Scurtu combate această aserțiune în *Eminescu și Gh. Panu. Semănătorul* (II) 1903, 1 Iunie pp. 347—348.

în Tisa și în Dunăre și am observat că modul de-a fi, caracterul poporului este cu totul altul, absolut altul decât acela al populațiunilor din orașe din care se recrutează guvernele, gazetarii, deputații ș. a. m. d.... Am observat și mai mult: că clasa veche superioară, rea bună cum o fi fost seamănă în toate cu mult mai mult poporului; că are mai multă francheță de caracter și incomparabil mai multă onestitate, că sunt în ea rămășițe de vrednicie dintr'o vreme anterioară epocei Fanarioților. Se putea oare să nu conchid că pătura superpusă de roșii nu e nici română de origine, nici asimilabilă măcar?... Din citirea isvoarelor istorice m'am convins că în decursul evului mediu, care pentru noi a încetat cu venirea Fanarioților, n'am avut clasă de mijloc decât ca slabe începuturi și că această clasă — excepție făcând de Olteni și de Ardeleni — e cea mai mare parte de origină străină. De aci abea am putut să-mi explic revoluția socială petrecută în zilele lui Cuza Vodă, al cărei apogeu e sub domnia lui Carol Ingăduitorul. Este în realitate nimic mai mult, nimic mai puțin, decât proclamarea perpetuă a predominării elementelor străine asupra poporului istoric, compus încă până azi din țărani mici și mari. Odată ajuns la această convingere, totul era hotărît pentru mine; era o datorie de a fi și de-a rămânea în partea poporului istoric din care însumi fac parte și în contra păturei superpuse de venetici.

M'am convins că acea ură în contra trecutului, acea aruncare în apă a tuturor tradițiilor, acel abis creat între trecutul și prezentul de azi, nu e un rezultat organic și necesar al istoriei române, ci ceva factice și artificial" [4]).

In notele din tinerețe Eminescu începuse să atingă problema fără să numească nici partidul, nici pe străinii care-ajunseseră să guverneze țara. Eminescu face un mare progres în 1877: vede pe cei străini în partidul liberal, îi numește și totodată arată cum de s'au înfiltrat în națiunea noastră. După Eminescu clasa noastră de mijloc nefiind formată din oameni vrednici, în toate instituțiile înființate fără să fi fost nevoie de ele, au pătruns lepădăturile orașelor

4) *Materialuri etnologice.* (Privind în parte și pe D-l Nicu Xenopulos, criticul literar de la *Pseudo-Românul*) *Timpul* (VII) 1882, 8 Apr pp. II—III Spre deosebire de aproape toate articolele, acesta-i semnat de M. Eminescu. V. o *cit.* ed. Scr. rom. pp. 314—316

noastre. Poporul nostru stând pe muchea ce desparte trei civilizații deosebite: cea slavă, cea occidentală și cea asiatică, în orașele noastre s'au grămădit toate lepădăturile grecești, bulgărești, jidovești, iar fiii acestor lepădături sunt liberalii noștri. Eminescu le spune și numele: Serurie, Andrunopulos, C. A. Rosetti, Carada, Candiano „tot nume vechi de care foiește textul cronicelor României" [5]). Eminescu e convins că în mucul condeiului său e mai multă naționalitate adevărată decât în vinele tuturor liberalilor la un loc. De aceia se și supără și-i ustură rău când li se spune că-s rămășițe și pui de fanarioți [6]). Tot ce-i în țară element liberal, „ferment roșu" e elementul străin care n'a avut timpul necesar ori n'a fost în stare să se adapteze caracterului nostru național [7]). Lepădăturile orientului european venite la noi numesc străini pe cei ce scriu și simt românește. Reprezentanți ai unor rasse degenerate apar în balul mascat care-i viața noastră publică, sub formă de reputații uzurpate, de oameni mari fără știință de carte. Toți se scurg în țara noastră și vreau să fie egali cu noi, iar neamul cel adevărat decade și moare: „Libertate! Egalitate! Fraternitate! Ce e mai frumos în lume decât ca tot ce se scurge în România ca într'o mlaștină să fie liber ca noi, egal cu noi, frate cu noi? Și pe când această plebe se înmulțește pe zi ce merge neamul nobil și drept care cutremura odinioară pământul la un semn al lui Mircea Basarab, sărăcește, scade și moare" [8]). Acuzat odată de *Românul* că dorește domnia unei oligarhii aristocratice, Eminescu răspunde că dorește o aristocrație *istorică*, dar aceasta nu se mai poate de vreme ce-au ajuns boeri C. A. Rosetti, Caradalele, Gianii și Cariagdii [9]).

Cu vremea înverșunarea lui Eminescu, când e vorba de pătura dominantă, a crescut tot mai mult. Lupta politică l-a prins, polemicile în care l-a angajat ocupația de ziarist la un organ politic de mâna 'ntâi ca *Timpul*, l-au făcut să scrie cu o violență de stil ce depășește orice măsură.

5) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea. Timpul* (II) 1877 11 Dec. o. *cit.* Scr. rom. pg. 104.

6) *Timpul* (III) 1878, 5 Ianuarie la „Cronică" pg. III.

7) *Timpul* (V) 1880, 15 Mart.: o. *cit.* ed. Min. pg. 89, *Roșii.*

8) *Timpul* (V) 1880, 14 Noembrie.

9) *Timpul* (VI) 1881, 6 Mai; o. *cit.* ed. Min. pg. 120, *Desvoltarea istorică.*

Giani, Cariagdi, Carada, C. A. Rosetti sunt atacați pentru purtarea ce au avut-o după căderea Plevnei, când socoteau partidul conservator „Plevna internă a reacțiunii". Eminescu îi socoate usurpatori ai numelui de român. Insultele lovesc cu repeziciune de grindină, frazele sunt pline de freamăt, e furtună în scris, după cum furtună-i în sufletul celui ce atacă: „Dar sunteți voi Români? Dar cunoașteți voi poporul? Sunteți în stare a pricepe geniul și înclinările lui? Știți voi românește măcar? Păsărească D-lui C. A. Rosetti e limbă? Obiceele de cocote și de picpocheți sunt datine strămoșești? Cărțile ce le scrieți, legile ce le croiți, gândirea și inima voastră, complexiunea voastră fizică și morală, răsărit-au din sâmburii de stejar, ce împodobesc mormântul lui Ștefan cel Sfânt? De la Seina, din Bizanțiu, din lupanare și spelunci v'ați cules apucăturile politice și morale; nu din istoria și din natura poporului nostru. De aceia ați fost ca virusul în organismul viu al nației; de aceea corpul material al nației moare și se putrifică, pentru aceea voi, paraziți, nu vă puteți aclimatiza, pentru că voi etnic și moralicește, sunteți străini cu totul de substanța din care e compus neamul românesc.

Nu e rușine că ați usurpat numele de român, rușine că strămoșii sunt condamnați a purta același nume, cu care drapați corupția și mizeria de caracter" [10]).

După atacuri atât de violente Eminescu se simte dator să explice istoricește formarea păturii superpuse. După părerea lui între provinciile locuite de Români nu-i nici o deosebire în ce privește *rassa română*, aceasta-i una și aceiași pretutindeni. In București însă și pe malul Dunării, din rămășițele haimanalelor de sub steagurile lui Pasvantoglu și Ypsilant și din resturile cavalerilor de industrie din Fanar s'a format un element etnic nou care-a furnizat țării românești generația de guvernanți. Din neamul acesta nou fac parte Gianni, Carada, C. A. Rosetti, Perekydis, Șerurie și alții. Aceștia formează spuma de fanarioți novissimi al cărei rol e de-a fi un element de disoluțiune, demagogiea țării. Elementul acesta e mai numeros în Țara românească decât în Moldova și din eroare Moldovenii îl confundă cu adevărații Munteni. Folosindu-se de identitatea religiei,

10) *Timpul* (VI) 1881, 3 Iulie; o. *cit.* ed. Min. pg. 133, *Cultura roșilor.*

aceste „venitûri" s'au strecurat printre Români, i-au amăgit și au ajuns a-i stăpâni [11]). Același gând transpare într'o notă manuscrisă: „Atât de multă plebe transdanubiană, neuropatică, pe deplin stricată moralicește și decăzută fizic se pretinde de a fi popor românesc, încât în adevăr credem timpul sosit de-a desgropa popor *veritabil*, adevărat popor românesc în locul spuzei de pehlivani care-au inundat orașele noastre de țermuri" [12]). Elementul acesta hibrid a pus mâinile pe frânele stăpânirii, dând la o parte elementul românesc. El vrea să treacă drept național, s'a asimilat întrucâtva în ce privește limba, dar aceasta nu-i deajuns. Ar trebui să-și asimileze și calitățile morale și intelectuale ale rassei, dar pătura superpusă nu s'a arătat capabilă de aceasta. Poporul simte instinctiv că e condus de oameni care se pretind români, dar care n'au nici milă de neam, nici pricepere pentru geniul lui: „Geniul neamului românesc e o carte cu șapte peceți pentru generația dominantă" [13]). Vom scăpa vreodată de asemenea clasă dominantă ?

Eminescu aplică un axiom de mecanică, anume că efectul trebue să fie egal cu cauza. Aplicând această lege mecanică, el spune că abea pe la 1921 vom fi exterminat urmele domniei fanariote. Abea pe-atunci prin reacțiunea spiritului național și puterea de asimilațiune a solului și rassei, se vor fi exterminat orice urme ale odioasei domnii.

Numai strănepoții noilor fanarioți vor fi români, noii fanarioți însă *chiar să vrea*, nu pot să fie români [14]). Altdată Eminescu scrie în aceiași chestiune: „La 1921, cine va ajunge, poate că acești oameni vor fi putut deveni români, dacă nu vor fi precupețit de mult țara bucată cu bucată către Evrei și Nemți, dacă România va mai exista ca expresie etnologică, nu ca expresie geografică" [15]).

Eminescu a contestat păturii superpuse originea și caracterul românesc. El îi găsește multe defecte.

11) *Timpul* (VI) 1881, 29 Iulie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 269—270. *Pătura sup.*
12) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 333.
13) *Timpul* (VI) 1881, 29 Iulie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 274—275. *Pătura sup.*
14) *Ibid. ed. cit.* pg. 271.
15) *Timpul* (VI) 1881, 5 August; o. *cit.* ed. Min. pag. 150, *Veneticii.*

Demagogia țării e de origină fanariotă. Această demagogie urăște tot ce-i tradiție hotărîtă, trecut hotărît, fiindcă-i formată numai din venetici [16]).

Pătura dominantă formată din o spumă cosmopolită, nu are înțelegere pentru ce-i românesc și nu-i pasă de poporul, de obiceiurile, de trecutul nostru [17]). E o clasă de oameni care voesc onoruri și avere, dar nu muncesc, n'au știință, cumulează însărcinări pentru care n'au pregătire [18]).

Cei din pătura superpusă au pretenții mari în viața statului, dar ce produc ei? Ei nu reprezintă decât „fabrica de mofturi a *Telegrafului* și a *Românului*", „fabrica de palavre" din Dealul Mitropoliei, „blagomaniile" lui N. Ionescu și „istețiile" lui Popovici Ureche [19]).

Acești oameni nu produc nimic, trăesc pe spinarea țării, visează deputății, ambasade, catedre universitare, scaune în Academii; ei trebuesc împinși în întunericul unde le șade bine. Privindu-i, Eminescu se întreabă ce sunt acești oameni și tot el dă răspunsul: „Țărani? Nu sunt. Proprietari nu, învățați nici cât negrul sub unghie, fabricanți — numai de palavre, meseriași nu, breaslă cinstită n'au, ce sunt dar? Usurpatori, demagogi, capete deșerte, leneși cari trăesc din sudoarea poporului fără a o compensa prin nimic, ciocoi boieroși și fudui, mult mai înfumurați decât coborîtorii din neamurile cele mai vechi ale țării" [20]).

Eminescu e constant în părerile lui. Și altdată scrie că pătura dominantă din țară se distinge prin absoluta ei improductivitate [21]). Ceea ce-o caracterizează e sterilitatea ei fizică și intelectuală [22]); e

16) *Timpul* (VI) 1881. 30 Iulie: o *cit* ed Min. pg 141. *Elementele streine.*

17) *Timpul* (VI) 1881 27 Aug.. o *cit* ed Min pg 164. *Polemica cu „Românul".*

18) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea. Timpul* (II) 1877. 11 Dec.: o. *cit* ed Scr rom. pp 102—103

19) *ibid. ed cit* pg 105.

20) *ibid.. ed. cit.* pg. 106.

21) *Studii as situației V. Timpul* (V) 1880, 24 Feb., o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 240. *Declasarea.*

22) *Timpul* (VI) 1881. 29 Iulie: o. *cit.* ed. Scr rom pg. 274. *Pătura superpusă.*

lipsită de caracter hotărît și statornic [23]). Trăește în mod parazitar și se întreține cu milioanele budgetului „stoarse din firele de grâu ce le produce numai țăranul" [24]); nu-i capabilă să producă nimic nici în știință, nici în artă și nici nu are o serioasă concepție politică [25]); cu puține deosebiri caracterele clasei dominante la noi sunt incapacitatea, prostia, neștiința [26]). Pătura superpusă e un altoi veninos care trăește din sucul trunchiului în care-i altoit, în timp ce acesta se usucă. Acest altoi n'are inimă, nici minte, e fără inteligență, rău, meschin, falș. Nu produce nici autori, nici oameni de știință sau de litere, are un singur talent, acel al vicleșugului, al pungășiei, al cumulului, al tripotagiului; inteligența și-o arată în pișicherlâc, inima în falsitate și înclinări de trădare. N'are meșteșug, n'are caracter, n'are nimic ce-ar îndreptăți-o la conducerea statului, și totuși s'a furișat oriunde: „In toate ramurile vieții intelectuale și ale statului, în toate încheeturile organice ale națiunei, s'au încuibat paraziți; tocmai centrele organice sunt cuiburile în care se prăsesc și se înmulțesc" [27]). Stârpiturile din pătura dominantă se pun la dispoziția străinilor ori se aliază cu Evreii ca să paralizeze lupta de emancipare națională. Pătura superpusă e sprijinită de străini, e adusă la putere de Rusia, dar se susține prin alianță austro-ungară; lupta poporului împotriva acestei pături e disproporționat de grea [28]).

Pătura superpusă fiind formată din oameni fără tradiție, fără patrie hotărîtă, urăște trecutul, a rupt-o cu tradițiile, a prefăcut țara în mlaștina de scurgere a elementelor străine. Azi fraternizează cu Evreii, mâine va coloniza țara cu nemți și pentru a-și ajunge scopurile recurge la demagogie descreerată și la teoria de „om și om". Cristalul istoric al României e amenințat să fie reprezentat de Pherekydis și de Herșcu Goldner [29]).

23) *Timpul* (VI) 1881, 1 Aug.; o. *cit.* ed. Min. pg. 145. *Rom. de proven. incertă.*

24) *Timpul* (VI) 1881 5 Aug.; o. *cit.* ed. Min. pg. 148. *Veneticii.*

25) *Timpul* (VI) 1881. 24—25 Aug.; o. *cit* ed. Min. pg. 158. *Efectele demagogiei.*

26) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 133

27) *Timpul* (VI) 1881. 3 Sept.: o. *cit.* ed. Min. pp. 166-167 *Fanar. și clas. dir*

28) *Timpul* (VI) 1881. 29 Iulie: o. *cit.* ed Scr. rom pp. 271-272. *Pătur super*

29) *Timpul* (VI) 1881. 1 Aug.. o. *cit.* ed Min pg. 147. *Românii de prov. incertă.*

Chestiunea socială la noi e o chestie de parazitism. Plebe străină incapabilă de-a munci și socotind munca o rușine, s'a incuibat de-asupra poporului și-i stoarce vlaga. E o pătura străină care s'a introdus prin furișare, în mod clandestin, prin înveninare [30]).

Guvernanții o fac pe patrioții, dar Eminescu nu se lasă înșelat de vorbe. In epoca războiului Independenții, Eminescu arată ce lipsiți de patriotism au fost acei care aveau menirea să pregătească cele necesare. Soldații au fost trimiși la luptă goi și fără hrană, iar guvernanților nici că le păsă de așa ceva. Articolul e de o violență pe care o scuză numai sentimentul patriotic și dragostea pentru țărani a lui Eminescu [31]). El este extrem de violent, dar se pare că avea dreptate. Și Alecsandri în *Eroii de la Plevna* spune că guvernanții sunt de vină că ostașii s'au întors goi, serbezi, triști [32]). *Românul* însuși de altfel mărturisește că armata n'avea cele necesare [33]).

După părerea lui Eminescu, guvernanții fac paradă de patriotism dar nu știu să respecte durerile națiunii. In timp ce cedau oficial Basarabia, făceau să intre armata în triumf în București. Fapta lor e „o sângeroasă ironie asupra doliului național" [34]).

După războiul Independenții, când Basarabia era smulsă de la trupul Moldovei, când cu lacrimi în ochi o populație întreagă se despărția de viața strămoșilor spre a intra sub jug străin, guvernanții liberali organizau petreceri [35]).

In alt articol, aliind înverșunarea cu ironia și durerea ce clocotește în adâncurile sufletului, Eminescu exclamă la adresa conducătorilor: „Trăiască gunoiul și pierde vară a uliților Parisului, trăiască comuna română sub urmașii dinastiei, care stă în atâtea simpatice legături cu dinastia Rochefort din Franța și cu Radu Anghel din România. Trăiască cavalerii de industrie a căror îmbogățire în timpul războiului e un secret public și cari merită cu toți a avea în blazoanele lor și împrejurul cinstitelor gâturi, marele cordon al ordinului sfintei Cânepe, în calitate de samsari de sânge și de carne de om !

Da! Nația a uitat tot sângele ce l-ați lăsat corpului ei moleșit, după cum omenirea a uitat legenda lui Cain și n'așteaptă decât ocazia pentru a vă da la toți, la toți fără deosebire, pensii reversibile" [36]).

Politicianismul liberal are întotdeauna pe buze iubirea de patrie. Cum vin liberalii la putere, cum se formează o clasă de patrioți. In realitate iubirea de patrie a liberalilor nu e decât iubirea pentru budgetul țării [37]).

Altdată, printre notițe de care s'a servit Eminescu în câteva din articolele sale din *Timpul*, găsim și această notă în contra străinilor patrioți cu vorba, nu cu fapta: „La rasele vechi câștigul de bani și plăcerile materiale sunt singura țintă. Dar patria, dar naționalitatea, dar binele public sunt cel mult pretexte ce se invoacă pentru a amăgi mulțimea. Ele sunt minciuni oficiale, nimic mai mult. De aceia-i vom și vedea pe fanarioții noștri luând de zece ori pe zi patria în gură pentru a o vinde de zece ori" [38]). Cei din pătura superpusă se laudă cu patriotismul lor. In realitate ei sunt înfocați și guralivi patrioți când sunt în perspectivă afaceri scabroase și pensii reversibile. Specula patriotismului reversibil e pentru ei o meserie [39]).

Veneticii din pătura dominantă sunt adevărați dușmani ai națiunii. In timpul războiului Independenții ațâțau lumea în contra conservatorilor arătați ca o „Plevnă internă", petreceau la București

30) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.: o. *cit.* ed. Min. pg. 169, *Fanarioții și clas. dir.*

31) v. *Timpul* (II) 1877, 30 Dec. Din cronica *Pro Domo* din *Timpul* 5 Ian. 1878 pg. III în care se răspunde unor atacuri ale ziarului *Românul*, se poate deduce că autorul acestui articol intitulat *Dorobanții*, este Eminescu.

32) *Opere complete. Poezii II* Buc. Socec. 1897 pg. 477.

33) *Românul* din 7 Mai 1877 desmințea știrile că soldații noștri mureau de foame. Câteva luni mai târziu același ziar își începea art. de fond cu vorbele: „Armata e rău echipată, avem regimente cu mantale rupte, avem soldați care sunt aproape cu coatele goale". (v. *Românul* 1878, 2-3 Ian.).

Eminescu în *Concesiuni economice* recunoaște că istovirea noastră economică e marea pricină că armata noastră a rămas goală și flămândă într'o campanie de iarnă în care „răbdarea soldatului român a fost poate mai de admirat de cât curajul său" (*Timpul* (III) 1878, 25 Martie; ed Scr. rom. pp. 155—156).

34) *Timpul* (IV) 1879, 3 Noembrie, art. de fond.

35) *Timpul* (V) 1880, 2 Aprilie; o. *cit.* ed. Min. pg. 79, *Martiriul lucrativ.*

36) *Timpul* (V) 1880, 15 Iunie, art. de fond.

37) *Timpul* (V) 1880, 9 Iulie; o. *cit.* ed Min. p 108, *Clasa patrioților*

38) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 26.

39) *Timpul* (VI) 1881, 5 Aug.; o. *cit.* ed. Min. pg 150. *Veneticii.*

iar țăranii mureau de foame și de frig pe câmpiile Bulgariei, destupau sticle de șampanie în vreme ce viteji noștri soldați zăceau în zăpadă sub stoluri de corbi rotitori. Mihaleștii și Chiriţopolii au fost mărșavi și neomenoși spoliatori, pe când populația istorică a dat dovadă de cel mai strălucit sacrificiu [40]).

Zadarnic se laudă toți aceștia cu dragostea lor de țară; în inima unui popă din Ardeal e mai mult sentiment patriotic decât într'o sută de mii de Caradale [41]).

Se laudă cu naționalismul lor, dar roșii nu știu să respecte sentimentul național al poporului „isvorul lui de speranță în viitor, steaua care-l conduce și-l mângâie în căderea sa materială". Roșii au ajuns cu impietatea așa de departe că au transformat în pușcărie M-rea Cozia unde-i înmormântat Mircea I [42]).

Eminescu vede străini pătrunzând pretutindeni și înlocuind pe Români. Românul e redus la situația de salahor agricol iar veneticii ajung în reprezentațiunea națională. Țara i se pare lui Eminescu un fel de Americă orientală, loc de scurgere pentru toți veneticii cu principii cosmopolite: „Innecarea cu străini a tuturor ramurilor vieții noastre economice, reducerea Românului în țara sa proprie la rolul de simplu salahor agricol, căderea repede a tuturor meseriilor, stingerea industriei casnice și înlocuirea ei cu producte industriale străine, lipsa absolută a unei legi de incolat, ceea ce permite ca gunoaiele societăților vecine din câte-și patru unghiurile lumii să s'așeze la noi, prefacerea în fine a acestor elemente în elemente politice, cari au umplut funcțiile statului și se strecoară în representațiunea națională, toate acestea dovedesc că țara noastră nu mai e vechia Românie, ci e o Americă orientală deschisă tuturor immigrațiunilor, ale căror principiu e „ubi bene ibi patria" și teoria de „om și om" [43]).

40) *ibid. ed. cit.* pp. 151—152.
41) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; *o. cit.* ed. Min. pg. 171, *Fanarioții și clas. dir.*
42) *Timpul* (VII) 1882, 12 Sept. art. de fond.
43) *Timpul* (V) 1880, 22 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 255, *Reacțiunea.*

Partidul liberal a încurajat formarea unui popor de venetici deasupra păturii istorice care decade și emigrează [44]).

Pericolul i se pare lui Eminescu atât de mare, încât națiunea însăși e amenințată în existența ei. România n'ar mai forma, după el, o națiune ci o adunătură de naționalități. Încă cincizeci de ani de domnie liberală și România încetează de-a fi o expresie etnologică pentru a rămâne una geografică în care elementul istoric ar fi înlocuit prin venetici [45]).

Făcând aluzie la aceleași elemente balcanice ajunse la conducerea țării, Eminescu scrie îngrijat de viitorul naționalității noastre: „Vai de poporul tânăr, cu instincte generoase, cu inteligența mlădioasă și primitoare de adevăr, când vine în atingere cu uscăturile omenirii, cu resturi de popoare vechi care au trecut prin toate mizeriile unei civilizații stinse, cu acele resturi în care vertebre și cranii sunt osificate și condamnate la o anume formă, resturi intelectual sterpe, fizic decăzute, moralicește slabe și fără de caracter. Toată viața publică a poporului tânăr se viciază, moralitatea lui decade, inteligența lui sărăcește și se usucă" [46]).

De altfel antagonismul între Moldoveni și „așa zișii Munteni" e, după Eminescu, antagonismul între elementele istorice ale țării și cele neistorice [47]).

In Muntenia predominarea a încăput pe mâna elementelor neistorice [48]). Acestea fiind condițiile politice și sociale, Eminescu socoate că statul propriu e un lux inutil; el crede că cineva poate fi foarte bun Român și totuși foarte rău patriot, căci, scârbit de starea din țară, ar putea prefera un guvern străin dar asigurător al desvoltării materiale și morale a rassei românești unui guvern pretins național, dar în realitate format din ce-i mai infect în Orient [49]).

44) *ibid. ed. cit.* pg. 258.
45) *Timpul* (VII) 1882, 5 Aug art. de fond
46) *Materialuri etnologice. Timpul* (VII) 1882, 8 Apr pg III. *o cit* ed Scr rom. pp. 316—317.
47) *Timpul* (VI) 1881, 30 Iulie; *o cit* ed Min pg 142. *Elementele strcine.*
48) *Timpul* (VI) 1881, 1 Aug. *o. cit.* ed. Min pg 143 *Români de proveniență incertă.*
49) *Timpul* (VI) 1881, 5 Aug.; *o. cit* ed Min pg 151. *Veneticii*

Pentru salvarea națiunii e o singură soluție: îndepărtarea păturii superpuse de la conducere.

Deja în *Actualitatea* Eminescu își termina articolul cu un neștăpânit clocot de mânie: „De aceea alungați turma acestor netrebnici, cari nu muncesc nimic și n'au nimic și vor să trăiască ca oamenii cei mai bogați, nu știu nimic și vreau să vă învețe copiii și n'au destulă minte pentru a se oconomisi pe sine și voesc să vă economisească pe voi toți" [50]).

Clasele muncitoare trebue scăpate de paraziți. In marile ranguri nu trebue lăsați ignoranți, din demnitățile statului trebue alungați escroci și tâmpiții, din afacerile publice trebue îndepărtate cocoteria și pungășia. Clasele dirigente sunt formate din paraziți: să-i alungăm și să reorganizăm societatea având ca principiu încurajarea și apărarea muncii [51]).

Elementele venetice nu trebue să fie determinante și domnitoare în statul român. Să se hrănească prin muncă proprie, nu prin exploatare, să-și creeze o meserie, nu să pretindă conducerea unui neam al cărui geniu nu-l pricep și pe care nici nu-l iubesc, nici nu-l cruță [52]).

Elementele străine nu trebue să conducă țara. Dacă voesc să se romanizeze și să simtă românește sunt libere s-o facă, dar nu li-i permis să determine viața neamului [53]).

E aceasta o ideie scumpă lui Eminescu și adesea ori o expune. Odată el scrie: „Era nouă a României este aceea în care elementele vechi și naționale ale țării au fost în parte suplantate de elemente, nu zicem stricăcioase, dar în orice caz de o ocultă noutate. Nu voim să urmărim până la extrem această problemă, observăm însă că noi am fost cei dintâi care am relevat-o, statornicind totodată că coroana română cată să fie solidară cu rassa română mai cu seamă. Nu zicem că sub cerul acestei țării să nu trăiască și să nu înflorească oricâți oameni de altă origine. Dar ceea ce credem, întemeiați pe vorbele bătrânului Matei Basarab, e că țara este, în linia întâia, ele-

50) *Timpul* (II) 1877, 11 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 107.
51) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; *o. cit.* ed. Min. pg. 170, *Fanarioții și clas. dir.*
52) *ibid.*
53) *Timpul* (VI) 1881, 9 August.

mentul național și că e scris în cartea veacurilor ca acest element să determine soarta și caracterul acestui stat" [54]).

Eminescu n'a fost întotdeauna așa de împăciuitor. Uneori el a mers până la încurajarea asasinatului. Mijlocul de suprimare pe care-l recomandă e „ordinul sfintei Cânepe" [55]), ori „decocturile lui Lăpușneanu" și „buruienele lui Vlad Vodă Țepeș" [56]). Convingerea lui Eminescu e că pentru salvarea ființei neamului, totul trebuie smult din mânile păturii superpuse, limba, organizația socială, biserica, școala, totul trebue salvat din mâinile elementelor incapabile de iubire de neam, și *dacizat* [57]).

Astfel pentru Eminescu pătura superpusă și dominantă e un grup social în care și-au găsit adăpost străini de neam, venetici care numai o fac pe românii dar nu sunt și nu pot încă trece drept români. Veneticii din pătura superpusă sunt neproductivi, devin patrioți când sunt câștiguri în perspectivă, n'au cultură și nici caracter, exploatează munca poporului nostru, se sprijină pe străini, sunt demagogia țării, sunt o xenocrație prin furișare. Guvernarea țării a scăpat din mâna elementului istoric pentru a trece în mâna unor străini neînțelegători ai geniului neamului, dușmănoși față de neam. Pentru salvarea națiunii trebue o nouă organizație socială în care să fie încurajată munca. Pătura superpusă și dominantă trebue alungată, trebue suprimată fie și prin streang ori otravă. Altfel statul e inutil, e o simplă expresie geografică de care ne putem lipsi; e preferabilă o conducere străină dar favorabilă desvoltării neamului nostru.

In conștiința sa Eminescu se simte contopit cu trupul națiunii și reacționează împotriva păturii superpuse cu învrăjbirea cu care un organism viguros reacționează împotriva elementului străin ce-a pătruns în el și-i mineză existența.

Articolele lui Eminescu datorită convingerii cu care-s scrise și focului interior ce le străbate, amândouă puse în serviciul unui

54) *Timpul* (VII) 1882, 26 Ian. art. de fond.
55) *Timpul* (VI) 1881, 29 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 272 *Pătura superpusă*
56) *Timpul* (VI) 1881, 20 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 154, *Spitalele rurale*
57) *Timpul* (VI) 1881, 21 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 271, *Pătura superpusă*

naționalism intransigent, au provocat mare vâlvă în epoca apariției lor. Un contimporan recunoaște într'o cronică literară asupra lui Eminescu, că articolele în legătură cu pătura superpusă au rămas celebre [58]).

Insuși Eminescu într'un articol arată impresia ce-au produs-o scrierile lui asupra celor ce se simțeau vizați: „Această teorie a produs, ca orice adevăr, o impresie penibilă asupra celor ce cred a avea cuvinte să se simtă atinși de ea; le-a produs un fel de spaimă de ei înșii, precum se cutremură eroii lui Eschil când simt neînduplecarea fatalității; le-a produs poate salutara îndoială ,dacă în adevăr ar fi ei aceia cărora li se cuvine misiunea naturală și înăscută de-a reprezentà un popor din care, în definitiv, nu fac parte decât din întâmplare și prin strecurare pe furiș" [59]).

Un istoric literar l-a învinuit pe Eminescu că a inventat teoria păturii superpuse pentru a ataca pe liberali [60]). Las'că Eminescu de timpuriu atinge această chestiune, înainte de-a face parte dintr'o grupare politică, chestiunea paternității teoriei e ceva mai complicată. Trebue să recunoaștem că Eminescu însuși face tot posibilul ca să acrediteze părerea că teoria e a lui; astfel el scrie: „Nu ne îndoiam că distingerea noastră între românii de rassă și românii de proveniență incertă are să provoace nemulțumiri" [61]). „Pentru a ilustra teoria noastră am citat vorbele autentice ale lui Matei Basarab" [62]).

„Dar în sfârșit ce suntem noi de vină dacă constatăm un fapt pe care nimeni nu îl poate contesta, că partidul roșu consistă în cea mai mare parte din străini (greco-bulgari)" [63]).

„Am dovedit de zece ori ceea ce nu avea nevoie de dovadă:

---

58) v. Dujliu Zamfirescu, *Littérature roumaine*, cronică în *l'Etoile roumaine* 1885, 26 Oct.-7 Noembrie.

59) *Timpul* (VI) 1881, 6 August; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 277, *Teoria păturii superpuse.*

60) Adamescu *Ist. lit. rom.*, ed. cit. pg. 442.

61) *Timpul* (VI) 1881, 1 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 143, *Românii de proveniență incertă.*

62) *Timpul* (VI) 1881, 5 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 147, *Veneticii.*

63) *Timpul* (VI) 1881, 24—25 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 158, *Efectele demagogiei.*

evidența; am dovedit că de-asupra poporului românesc istoric.... s'a suprapus o pătură de populație străină" [64]).

Vorbind de elementele străine infiltrate, Eminescu scrie: „Nu voim să urmărim până la extrem această problemă, observăm însă că noi am fost cei dintâi care am relevat-o..." [65]).

Eminescu e deci singur vinovat că lumea l-a crezut autorul teoriei păturii superpuse. Critici i s'au adus destule. D-l Rădulescu Motru e de părere că Eminescu atacă nu pătura superpusă de la noi, ci pe aceea din Bucovina, și că de aceia la *Timpul*, deși stilul lui Eminescu rămâne același, „nu mișcă, fiindcă nu mai este haina curată a adevărului" [66]). D-l Rădulescu Motru susține și netemeinicia teoriei [67]).

D-l Lovinescu îl socoate pe Eminescu „teoreticianul stratelor suprapuse" și „pamfletar regretabil" [68]).

D-l Iorga referindu-se la aceiași teorie, scrie că Eminescu exagerează și face nedreptăți evidente [69]). *Adevărul* într'o notiță anonimă spune pur și simplu că articolele politice nu-i fac cinste lui Eminescu și că „desgroparea" lor e o impietate față de memoria poetului [70]).

Sunt însă și oameni care-l socot pe Eminescu un adânc cunoscător al realităților de la noi. Unul găsește că teoria păturii superpuse este „produsul sănătos al minții lui Eminescu și rezultatul cercetărilor omului de geniu, asupra împrejurărilor de viață economică ale neamului" [71]).

Adevărul e însă că atenția asupra pericolului străinilor infiltrați la noi și atacul împotriva lor sunt exprimate înainte ca Eminescu să fi scris în *Timpul*.

Bărnuțiu într'un capitol al *Pedagogiei* sale cerea ca Românii să

---

64) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; *o. cit.* ed. Min. pg. 165 *Fanar. și clasele dirig.*

65) *Timpul* (VII) 1882, 26 Ian. art. de fond.

66) Rădulescu Motru. *Naționalismul* Buc. Lumen pg. 65

67) *ibid.* pp. 57—68.

68) C. A. Rosetti și M. Eminescu, *Flacăra* 1916 pp. 404—405.

69) *Istoria presei rom. de la primele începuturi până la 1916*, Buc. Adevărul 1922 pg. 136.

70) *Adevărul* (XX) 1909, 16 Iunie.

71) Sion (Florin) *Eminescu ca economist* Iași 1914 pg. 52.

vorbească aceiași limbă, să țină la pământ, datine, la tot ce constitue caracterul lor național. El arăta care sunt dușmanii naționalității române: „a) străinii din mijlocul nostru, b) civilizația europeană egoistă și materialistă, c) Românii cu educație străină. Iubirea către patrie constă în respectul trecutului și combaterea elementelor străine care-ar putea reduce energia națională în instituții și moravuri [72]).

Eliade Rădulescu în *Echilibrul între antiteze,* lucrare pe care Eminescu a cunoscut-o cu siguranță, desvoltă o întreagă teorie a ciocoismului la noi în țară. Eliade vede pe mulți din acești ciocoi în partida națională [73]). Tot aci Eminescu străbătând paginile lui Eliade, putea găsi un istoric al luptei între boeri și ciocoi și al progresului ciocoismului la noi [74]). Și Eminescu schițează un istoric al luptei între românism și venetici de-alungul articolelor din *Timpul* [75]).

Hașdeu e foarte precis în atacurile sale. El susține în *Columna lui Traian* că străinii au acaparat conducerea țării. Intr'un număr al ziarului, raportându-se la deputații Varnalis și Konakis Vogorides, el scrie: „O Reprezentațiune națională, în care un greculeț cutează a propune excluderea a trei Români (cei trei Români sunt Kogălniceanu, Chițu și Stologian) dintre cei mai de frunte; o Reprezentațiune națională, unde un bulgăraș, d'abia eșit din scutece se pune alături cu măreață umbră a lui Pitt; o asemenea Reprezentațiune națională nu numai că nu poate fi *românească,* dar nici măcar *serioasă* nu este" [76]).

In alt număr al ziarului se vorbește de mulțimea de străini care-au pătruns în toate instituțiile și se încheie articolul cu următoarele: „Străini în cap, străini în minister, străini în parlament, străini în magistratură, străini în parchet, străini în barou, străini

72) V. asupra acestui § intitulat *Amoarea către patria* în Bogdan Duică *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu,* ed. cit. pg. 184.

73) ed. P. Hanes, Buc. 1916 t. I cap. *Boerii și Ciocoii* și *Ciocoiul* pp. 73—123.

74) *ibid.* pp. 100—118.

75) v. *Pătura super.* (29 Iulie 1881), *Element, streine* (30 Iulie 1881) *Veneticii* (5 Aug. 1881).

76) *Columna lui Traian* 1871, 9 Iunie la „Buletin interior". Konakis Vogoridis ceruse validarea deși n'avea vârsta legală, pe motiv că și Pitt a fost în aceiași situație.

în medicină, străini în finanțe, străini în comerț, străini în coalițiune, străini în publicism, străini în lucrările publice, străini sus, străini jos, și totuși — *Românismul se mișcă"* [77]).

In același articol găsim următoarea frază: „Trebuia un 11 Fevruar, pentru ca Dacia lui Traian să devină Dacia D-lor Zamonis, Mavroghenis, Konakis Vogoridis, Varnalis, Kerlentis, Mavrokordatos, Kekropidis, Antakis Kortazzis, Filitis, Kantillis, Lamvrinos, Sutzos, Venturas, Muruzzis..." [78]).

Teoria străinismului păturii superpuse era astfel gata enunțată și cercurile naționaliste ale lui Bărnuțiu și Hașdeu creaseră deja atmosferă dușmănoasă împotriva străinilor. Era nevoie de un ziarist de talent și aprins care să-i dea toată amploarea necesară: i-a fost dat lui Eminescu să 'ndeplinească acest rol.

Eminescu a folosit teoria ca armă împotriva liberalilor pe care-i socotea un pericol pentru națiune, dar oare nu are o scuză când vedem că și liberalii folosesc aceiași teorie împotriva... conservatorilor? In adevăr făcând aluzie la guvernul și partidul conservator, iată ce scrie *Românul:* „In România este însă, din nenorocire, o partidă care nu există în nici un alt stat; această partidă România o datorește dureroaselor și excepționalelor situațiuni prin care a trecut, regimelor fanariote, apoi protectoratelor străine, care nu erau în realitate decât o domnie străină exercitată prin trădătoare mijlociri românești Acea partidă nefastă, este a unealtelor străinilor; ea a fost pe rând devotată tuturor străinilor, după cum bătea vântul, numai Românilor niciodată; ea a executat pe rând ordinele tuturor străinilor ce au urmărit o înrâurire în țară, numai interesele României niciodată nu le-a avut în vedere" [79]) După ce descrie astfel partidul conservator, *Românul* ne arată cum s'a format și cum a ajuns să guverneze țara un asemenea partid. Ziarul e de părere că încă de pe vremea fanarioților și protectoratelor clasa guvernantă a ajuns să fie formată din elemente străine și înstrăinate; aceste elemente sprijinite de străini au rămas puternice și după ce Românii au ajuns egali înaintea legilor; constituindu-se în partid, ele s'au pus

77) *Columna lui Traian* 1871 16 Iunie la „Buletin interior"

78) *Ibid*

79) *Românul* 1875 10 Oct art de fond

la dispoziția străinilor. In ultimii ani acest partid a venit la putere prin violență și fraudă în urma influenței germane. Partidele naționale n'au rămas la putere mult timp și au ajuns să conducă numai prin accident. Suflarea națională începuse în urma Unirii să disolve funestul element străin, dar prin influență germană acesta și-a recăpătat vigoarea [80]). Altdată tot *Românul* scrie: „Plaga ce roade de mult timp sărmana națiune română, sunt elementele străine introduse în sânul ei, și cari, ca orice corp străin intrat într'un organism, produc o suferință permanentă.

Ar fi prea lung de-a înșira toate relele ce rezultă pentru țară din aceste elemente, unele rămase cu totul străine, altele rău românizate și numai puțin identificate cu interesele și simțimintele naționale"

Românul ne dă și numele străinilor pătrunși în Cameră: Antaki, Karavasile Alexi, Volenti, Cilibidaki Aristarch [81]).

La numele înșirate de Hașdeu și de *Românul,* Eminescu avea să adauge pe Carada, Ferekide, Giani etc...., numai că avea să pună o violență de limbaj și un talent de ziarist pe care nu l-au avut nici Hașdeu, nici C. A. Rosetti.

Pentru a începa acest capitol din istoria politicianismului nostru, e bine să ne oprim la o întâmplare din Parlament în 1879. Deputatul Blaremberg fu întrerupt de un coleg care i-a strigat că-i alesul Bulgarilor din Târnova. Blaremberg arătă că toți cei de origină bulgară, dacă erau cu guvernul deveneau imediat români, mari patrioți și frați întru Hristos, dacă erau împotriva guvernului erau tratați ca străini și trădători. El dădea Parlamentului sfatul să nu mai scormonească originile [82]).

Se pare că Blaremberg știa ce spunea [83]).

---

80) *ibid.*

81) *Românul* 1876, 23 Ian. art. de fond.

82) *Românul* 1879, 12 Iunie, la „Desbateri parlamentare"

83) Asupra chestiunii păturii superpuse, vezi și articolul meu *Teoria păturii superpuse și Eminescu, Pleiada* I nr. 4, 15 Mai 1930.

CAPITOLUL III.

Dușmanul politicianismului.

Pătura superpusă și politicianismul sunt plăgi ale națiunii una alteia și cauză și efect. Politicianii și pătură superpusă se întrepătrund și apar ca două aspecte ale aceluiași rău.

In epoca de înoire în care împrumutam forme de viață occidentală și vocabular care în occident reprezenta principii a cărora aplicare era o chestie de viață și de moarte pentru societate, la noi în țară vedem lupte politice care absorb toate preocupările și toate energiile. Interese și, firește, patimi din partea unora, simplu gust de a fi cu unii sau cu alții din partea altora, țintă de-a realiza în adevăr un program politic din partea câtorva, rezultat al nemulțumirii generale de ceea ce e și al nădejdii că o schimbare în domeniul politic ar aduce ceva bun, în țară în anumite momente nu se mai făcea decât politică, nu se ceteau decât jurnale politice, fiecare era o ureche atentă la rumoarea străzii, fiecare era o gură colportatoare de ultime vești, fiecare un atom în veșnică agitație în aglomeratul social purtat în stânga ori dreapta de viforul patimilor, intereselor, nădejdilor.

Politica era adevărata pasiune, singura pasiune. Societatea întreagă era o grupare de partide în luptă, fiecare lupta pentru țară prin partid și în numele partidului. Pasiunea politică cotropise toate domeniile și facea imposibilă activitatea desinteresată a spiritului. Politica era la unii punct de plecare, la alții punct de ajungere. Carierele celelalte păreau doar simple îndulciri ale existenței pentru politicianul ajuns, ori simple mijloace pentru cel ce în politică avea ținta să ajungă. Toți discutau numai politică așa cum bolnavul nu vorbește decât de ce-l doare. Apăsă ceva pe creerul națiunii și abia ici, colo câțiva nădăjduiau în boarea eliberării și îndreptarea puterii intelectuale spre alte domenii care așteptau.

Deasupra vieții politice parcă nu există o viață superioară, întreaga viață a statului și națiunii n'avea decât o expresie: lupte politice care aveau la bază lucrături și frecușuri fatal aduse de rotativa căpătuirii.

Aceasta-i starea vieții noastre publice așa cum apare din scrierile lui Eminescu și multe mărturii ale vremii. Fiecare era convins

că trebue să facă politică și-și ascuțea mintea numai pentru asemenea activitate. Fiecare era convins că politica nu cere pregătire ci doar îndrăzneală, ascuțime de limbă și ușurința de-a jongla cu principii și vorbe sonore. Toți văzând mărirea adevărată în domeniul politic, celelalte activități trebuiau să rămâie pe planul al doilea, să fie neglijate dacă nu disprețuite. Era firesc ca agentul electoral să aibă întâietate asupra muncitorului, politicul asupra culturalului. Convins că adevăratul teren de lucru e politica și că numai aceasta dă situații sociale demne de cinste, fiecare în disprețul muncii își încerca norocul în politică. Cei de sus făceau astfel politică fiindcă nu s'au pregătit niciodată pentru altceva, cei de jos încercau și ei „să se boierească" tot prin politică.

Preocuparea numai cu cele politice o găsim condamnată de mulți scriitori și chiar de oameni politici ai vremii. Iată-l pe Boerescu atrăgând Parlamentului atenția în 1869 că nu-i suficient să faci politică pentru ca totul să meargă bine într'o țară, și cerând ca grija administrației să predomine politica [1]). Iată-l pe Ion Ghica arătând în 1870 că politica absoarbe toate preocupările națiunii, că spiritele sunt exclusiv pornite spre politică și că politica militantă, limbuția tribunei, biurocrația sunt considerate ca singurele cariere demne de un Român.

Filosofia, științele, artele nu sunt cultivate; industria și comerțul sunt pe mâna străinilor, iar noi stăm cu mâinile 'n sân și ne bocim că naționalitatea noastră e în pericol [2]). Odobescu într'o conferință la Ateneu în 1872 vorbește de preocupările noastre politice în dauna celor artistice și arată că nu-i deajuns să avem instituții politice ca să fim și civilizați [3]). Alecsandri în corespondența sa vorbește adesea de politică — boala generală din țară. Intr'o scrisoare către I. Negruzzi el spunea: „Nebunia politică a smintit la noi cei mai mulți creeri, epidemia e generală. Când dar în mijlocul unei asemine epidemii se găsesc tineri feriți de dânsa și care conlucrează serios la o operă de regenerare a minților, acei tineri păsesc pe ade-

1) Boerescu (B.) *Discursuri politice* ed. cit I pp. 262—263.

2) *Convorbiri economice Industria (1870)* § 1 ed. Buc. 1879 I pg. 238

3) *Artele din România în periodul preistoric*, conf. ținută la 17 Dec 1872 *Scrieri literare și istorice* ed. cit. II pg. 240.

vărata cale ce duce la un viitor ferice și glorios pentru ei și pentru țara lor" [4]).

Altdată făcând aluzie la cele ce se petreceau în București, îi scrie tot lui Negruzzi: „Politica, iată boala care seacă isvoarele imaginației și bunului simț în București. Feriți-vă măcar în Iași de-așa cumplită epidemie" [5]).

Cum politica punea stăpânire pe întreaga suflare a națiunii în anumite momente, ne-o spune *Românul*. In Balcani era război, starea noastră politică și economică era dezastruoasă și totuși *Românul* scrie într'un articol de fond în legătură cu darea în judecată a ministerului Catargi: „Națiunea întreagă nu se ocupă și nu se mai poate ocupa astăzi decât de punerea subt acuzare a ministerului Catargi" [6]). Tot *Românul* recunoaște altdată că politica ne absoarbe prea exclusiv: „Politica ne absoarbe cu totul. Ne absoarbe pentru că situațiunea o cere, pentru că mari sunt anevoințele curat politice ce avem de învins și critic este momentul prin care trece acum România. Dar ne absoarbe și într'un mod prea exclusiv; prea ne face să uităm tot, să negligem totul" [7]). Gr. Peucescu observă și el în 1878 că România tindea să se împartă în două tabere inamice numite partide, a căror ocupație era lupta pentru ajungerea la putere [8]).

Eminescu a observat, analizat și înfierat politicianismul fiindcă vedea în el o primejdie pentru existența noastră națională.

De tânăr, de pe când era la Viena el observă că în țara noastră toate puterile sufletești ale societății erau absorbite de luptele de partid [9]). Altdată, vorbind despre societatea studenților ieșeni, el

4) Scrisoarea din Paris 1 Iunie 1870. *Scrisori* ed. cit. pg. 52. Alecsandri face aluzie la activitatea *Junimei* și revistei *Convorbiri literare* care-și luaseră rolul de-a regenera mințile contimporane. După cum știm însă, chiar de prin 1870 și *Junimea* începe să aibă preocupări politice.

5) Scrisoare din Mircești 14 Oct. 1875. *Scrisori* ed cit. pp. 78—79.

6) *Românul* 1876. 19—20 Iulie art. de fond.

7) *Românul* 1878. 29 Oct. art. de fond.

8) *Despre partidele politice*. *Conv. lit.* (XI) 1878. 1 Ian. pg. 354.

9) *Articoli nepoliticoși Ms. Ac. Rom.* 2257 ff. 49v.: o. cie. ed. Sc. pg. 29. *Despre partid. polit. din Rom.* Scurtu datează notița manuscrisă. Viena 1869—1870. Datarea

arăta că la clubul acestora se găseau aproape numai ziare politice. Față cu patru ziare cu cuprins mai mult ori mai puțin științific, societatea primea 32 ziare politice [10]). Eminescu ne spune în legătură cu epoca sa că populația de jos cunoscătoare a două buchi se rușinează de practicarea vreunei meserii și se ocupă de politica înaltă [11]). Plebea de sus face politică iar poporul de jos se stinge [12]).

Altădată Eminescu scrie asupra politicii a tot invadatoare și urmărilor acestui fapt: „Organizația de astăzi a favorizat fuga de muncă; ea a ridicat elemente, care n'au nimic, în fruntea statului, ca să trăiască sau să se îmbogățească din averea lui și tot organizația aceasta a făcut și pe alte clase să creadă, că numai prin politică poți ajunge la ceva. Astfel profesorii de universitate, în loc să-și caute de treabă, fac politică; profesorii de licee și de școale primare asemenea, ingineri, medici, scriitori, muzicanți, actori chiar — toți fac politică, pentru a parveni. Și aceasta e răul cu desăvârșire mai mare, căci relele actuale ar putea fi trecătoare, dar conrupându-se însuși nervul vieții oricărei societăți, iubirea de muncă, nu mai e nici măcar speranța de îndreptare" [13]).

Intr'un articol din *Timpul* Eminescu ne arată că la Universitatea din Iași mulți profesori nu se țineau de cursuri ci de politică [14]), iar în alt articol face următoarea observație: „Nu este pe fața pământului nici o țară în care politica zilnică să consume atâte puteri ca în România" [15]).

Analizând viața noastră politică, Eminescu ne arată ce sunt la noi partidele. Nu se știe ce sunt partidele de principii, nu avem decât partide personale. Oameni fără caracter, fără convingere se aliază

se poate face mai cu precizie. Se vorbește în notiță de un pact politic între N. Ionescu și I. Ghica. Ecoul acestui pact proectat se vede în ziarele din Ianuar 1870. V. spre ex. *Trajan* 1870, 13 Ianuar, art. de fond.

10) *Despr. soc. studențești, C. de Iași* 1876, 14 Ian. la *„Diverse"*: o. *cit.* ed. Sc. 232–233.

11) *Meseriile, C. de Iași* 1877, 6 Iulie, la „Noutăți". o. *cit.* ed. Sc. pg. 227. *Instrăinarea industriei rom.*

12) *Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec.: o. *cit.* ed. Scr. Rom. pg. 102

13) *Timpul* (III) 1878, 9 Dec. art. de fond.

14) *Timpul* (IV) 1879, 23 Ian. art. de fond.

15) *Timpul* (IV) 1879, 9 Mai art. de fond.

azi cu unii, mâine cu alții, dușmanii de eri devin azi prieteni în același partid; nu te poți bizui pe nimeni, căci nu știi ce purtare va avea cutare în anume împrejurări; oamenii aceștia departe de-a fi comtid la noi sunt lupte pentru existență, pentru bucata de pâine zilnică [17]). Partidele noastre sunt formate din amploiați: cei activi de-oparte, cel destituiți de alta [18]). Partidele noastre nu-s conservatoare ori liberale, sunt asociații de oameni cu slujbă, *guvernamentali*, și oameni fără slujbă, *opoziție* [19]). Partidele noastre sunt formate din oameni fără pregătire, fără cultură, fără cunoaștere a țării și poporului, din oameni superficiali în toate chestiunile. Partidele văd în stat „mecanismul succesiunii la putere" [20]).

promiși în ochii lumii, sunt respectați și admirați [16]). Luptele de par-

Eminescu se întreabă într'un articol ce este la noi un „liberal" și ne dă răspunsul: „Ce este un liberal când nu-i la putere? Nimic, ba mai puțin decât nimic, căci este un om care trăiește pe datorie, progresează de la zero pe o serie de cantități negative" [21]).

Eminescu arată din ce constă partidul roșu: din oameni fără avere, fără cultură, fără inteligență naturală; nu e printre ei nici un om învățat, nici un autor Nu au nimic pentru a însemna ceva și totuși formează un partid. Ce au pentru aceasta? un număr și un organizator [22]).

Eminescu și-a dat seama de urmările firești ale unei astfel de vieți publice. Una din urmări e formarea unei clase care în loc să muncească, face politică și pune la cale treburile statului. De vreme ce politica nu e teren de realizare a unor principii, ci paradare de

16) *Articoli nepoliticoși, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 48 v.: o. *cit.* ed. Sc. pg. 27. *Despre partidele politice din România.*

17) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 54: o. *cit.* ed. Sc. pg. 393. *Despre part. politice din România* I.

18) *Articoli nepoliticoși, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 49 v.. o. *cit.* ed. Sc pg. 29. *Despre partidele politice din România.*

19) *Influența austriacă asupra Rom. din Principate:* o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 70.

20) *Neștiința de carte a organizatorilor repezi. C. de Iași* 1876. 17 Dec. la Rev internă". o. *cit.* ed. Sc. pg. 241.

21) *Timpul* (III) 1878, 23 Dec. art. de fond.

22) *Timpul* (V) 1880, 6 Iunie; o. *cit.* ed. Min. pg. 94. *Partidul roșu.*

fraze în aplauzele prostimei, ușor se naște o clasă de demagogi neruşinaţi şi fără scrupule. Eminescu scrie că atunci când veneau liberalii la putere, clasele avute şi inteligenţe erau înlăturate, iar în locul lor la conducerea statului şi la controlul afacerilor publice se instala clasa patrioţilor, dornică de-a trăi bine şi de-a se îmbogăţi pe socoteala statului [23]). Pentru rezolvarea marilor chestiuni politice ori sociale, în state demagogice ca al nostru se formează „o clasă de politicieni, de patrioţi de meserie, fără trecut, fără tradiţii, cari fac din politică o speculă, un mijloc de traiu" [24]). Nu e greu de înţeles primejdia unei asemenea vieţi publice. Pentru rezolvirea marilor probleme se prezintă toţi neisprăviţii. Eminescu nu trece sub tăcere nepregătirea acelora care-şi luau sarcina de-a se îngriji de bunul mers al ţării. El spune ca bătrânii erau practici şi se pricepeau în administraţie, finanţe şi economie politică, pe când franţuziţii noştri de la 1848 încoace sunt târzii la minte cu toată învăţătura şi finețea câştigată „frizându-se doi, trei ani prin Paris" [25]). Nepregătiţii care conduc ţara apar întotdeauna ca organizatorii repezi ai stărilor sociale. Cu o uşurinţă copilărească ei desleagă toate chestiunile, fără să-şi dea seama că în conducerea şi organizarea vieţii de stat sunt ştiinţe care cer să fie cunoscute. Finanţele, economia politică, administraţia sunt ştiinţe în legătură unele cu altele şi cine lucrează fără să şi le fi însuşit, dă dovada de superficialitate în toate domeniile. Partidele noastre nu-s formate din specialişti, ci din nepregătiţi. In ţara noastră se găsesc deputaţi şi jurnalişti care-au studiat, „cât se poate învăţa în academiile din cinstitul oraş al Mizilului" [26]).

Eminescu e preocupat adesea de această chestiune. Criticând partidul liberal, el spune că acesta nu s'a întrebat niciodată ce înseamnă a administra: „A administra? Dar întrebatu-s-au vre unul din geniile universale ale liberalismului ce va să zică a administra? Ce va să zică a privi bună starea populaţiunii, ca pe un lucru încre-

23) *Timpul* (V) 1880, 9 Iulie; o. *cit.* ed. Min. pp. 107—108, *Clasa patrioţilor*.

24) *Timpul* (VI) 1881, 8 Mai; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 265, *Clasele superioare*.

25) *Buna gospodărie bătrânească*, C. de Iaşi 1876, 4 Iulie la „Rev. Economică"; o. *cit.* ed. Sc. pg. 222.

26) *Neştiinţa de carte a organizatorilor repezi*, C. de Iaşi 1876, 17 Dec. la „Rev. internă"; o. *cit.* ed. Sc. pg. 240.

dinţat înţelepciunii şi vegherii tale? Să gândeşti pentru cel ce nu gândeşte, să pui în cumpănă dările comunale, să li deschizi oamenilor ochii ca să nu pue dări peste dări, ba butucărit, ba stupărit, ba văcărit, ba câte comedii toate îi trec prin cap primarului, pentru a stoarce şi cea din urmă picătură de sânge din ţăran ?" [27]). Politicianii conducători nu s'au întrebat ce-i statul, care-i condiţia civilizaţiei unui stat. Ei şi-au făcut cultura din gazete, nu din realitatea vie ce le-o oferea societatea noastră [28]).

Spectacolul frământărilor din ţară l-a făcut pe Eminescu să ajungă la convingerea că numai cei mediocri pot reuşi, pe când cei înzestraţi trebue să lupte greu pentru a ajunge undeva: „La noi în ţară succesul mediocrităţii e foarte uşor şi lupta tuturor elementelor mai bune e peste măsură grea" [29]). Odată, vorbind de unul din cei ce-aveau să parvină oriunde în ţară, Eminescu scrie: „La noi ajungi oriunde, tăind cânilor frunze" [30]). Politicianismul a încurajat incompetenţa. Merit, muncă, acestea sunt desconsiderate; trebue să fii ignorant, viclean şi atunci prin politică înaintezi în statul român [31]). Incompetenţii ajung oriunde şi se constituesc în clasa dominantă. Unde nu-i întâlneşti? Avocaţi devin de-odată profesori de teologie, tot avocaţi ocupă locuri de revizori şcolari şi, spune Eminescu, să nu ne mirăm dacă tot avocaţi se vor constitui şi în sinod ca să canonizeze. Ici un avocat devine soldat, colo un altul ajunge preşedinte de republică ploeşteană, dincolo un al treilea e ales membru al Academiei ca filolog. Eminescu se întreabă cu durere: „Şi aceasta să fie naţia, naţia noastră modestă, iubitoare de adevăr şi cu minte?" [32]).

27) *Icoane vechi şi icoane nouă IV; Ilustr. adm. Timpul* (II) 1877, 18 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 128.

28) *Icoane vechi şi icoane nouă VI: Frază şi adevăr. Timpul* (II) 1877, 23 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 142.

29) *Teatru*, C. de Iaşi 1877, 4 Mart. la „Noutăţi"; o. *cit.* ed. Sc. pg 354, *Actori serioşi şi actori setoşi de aplauze*.

30) *Ms. Ac. Rom.* 2261 fol. 88.

31) *Timpul* (VI) 1881, 6 Mai; o. *cit.* ed. Min. pg. 122, *Desvolt. istorică*.

32) *Studii asupra situaţiei V, Timpul* (V) 1880, 24 Febr.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 240, *Declasarea*.

jungă la conducere, deși-i fără pregătire. Dorul de-a câștiga îi face pe politicieni să se ocupe cu lucruri pentru care nu au pricepere [33]). Privind cum incompetenții ajung oriunde, cum cei răi triumfă, cum adevăratele însușiri nu valorează nimic, Eminescu ajunge la convingerea că, orice s'ar întâmpla în viața noastră publică, ne putem indigna ori putem râde, dar nu avem dreptul să ne mirăm [34]).

Incompetenții ajung oriunde, se amestecă în toate domeniile, sunt specialiști în toate problemele. E de ajuns să învârtească șurupuri patriotice, să facă intrigi, să aibă curajul neadevărului și ale lor sunt toate rangurile în stat [35]).

Politicianismul a încurajat nu numai incompetența ci și imoralitatea. Hoții sunt decorați, cavaleri de industrie răscumpără drumuri de fier, rebeli devin adjutanți domnești, oameni de nimic ajung să aibă posturi la casație și la drum de fier, sub masca patriotismului [36]). Oameni nepregătiți, necinstiți ajung în fruntea vieții publice. Ajungând fără merit, e de mirare că vor fi dușmanii acestuia? Nepregătiții ajunși în Universitate, în administrație, în ziaristică, în Academie, își atrag lovitura de biciu a lui Eminescu. Aceștia ponegresc și descurajează meritul și fac ca țara să rămână pe mâna demagogilor: „De acolo pisma cumplită, pe care o nutresc aceste nulități pentru orice scânteie de merit adevărat și goana înverșunată asupra elementelor intelectuale sănătoase ale țării, pentru că în momentul în care s'ar desmetici din beția lor de cuvinte, s'ar mântui cu domnia demagogilor" [37]).

Liberalismul cosmopolit a adus asupra țării aceste rele. Nulități, sub pretextul liberalismului și patriotismului, se servesc de stat pentru a-și câștiga o pâine; politicianismul a încurajat lenea și servilismul; oameni care ar fi putut munci, devin leneși și așteaptă o situație de la schimbările politice; demoralizarea s'a întins asupra

33) *Timpul* (VI) 1881 3 Iulie. o. *cit.* ed. Min. pp. 130—131; *Cultura roșilor.*
34) *Timpul* (V) 1880, 22 Iulie: o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 257—258, *Reacțiunea.*
35) *Timpul* (VI) 1881, 8 Mai: o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 267. *Clasele superioare.*
36) *Timpul* (VI) 1881, 6 Mai: o. *cit.* ed. Min. pg. 122, *Desvoltarea istorică.*
37) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea. Timpul* (II) 1877, 11 Dec.: o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 106.

țării, caracterele s'au stricat, liberalismul a bizantinizat și vestejit oamenii [38]).

Cu politicieni pricepuți numai în strategia afacerilor personale nu se poate face nimic serios în țară. Organizație serioasă nu poate exista cu oameni fără știință, fără avere, fără pregătire temeinică, cu oameni a cărora inteligență e o sofisticărie, a cărora știință nu ajunge nici la corectitudinea gramaticală. Asemenea oameni pot fi și ei buni la ceva, dar nu la conducerea și organizarea unui stat. Ei formează o populație flotantă care nu poate reprezinta nimic din viața adâncă a organismului social, nici nu exprimă ideia statului, armonia și solidaritatea intereselor naționale [39]).

Spiritul politicianist a pătruns în toate instituțiile. Expresia politicianismului e mai cu seamă parlamentul. Pentru această instituție Eminescu găsește epitetul de „adunătură de gheșeftari din Dealul Mitropoliei". Această adunătură judecă lumea, hotărăște de cinstea ori necinstea foștilor guvernanți, destitue pe unii funcționari sub pretextul economiilor bugetare, pentru a numi mai apoi pe alții [40]).

Parlamentul e o simplă unealtă în mâna guvernului. Oameni lipsiți de merit, odată ridicați prin politica de partid, trebue să servească interesele partidului, să se supună orbește și să aprobe actele guvernului. Parlamentul nu mai poate controla actele de guvernământ. Dacă încearcă să-și exercite puterea, e îndată disolvat [41]).

Chestiunea politicianizării instituțiilor nu-l preocupă numai pe Eminescu. N'avem decât să cetim câteva scrieri ale fruntașilor vieții noastre publice din această epocă și vom vedea mărturii precise că politicianismul distrugător invadase orice domeniu de activitate.

38) *Timpul* (IV) 1879, 14 Oct. art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg 192. *Triumful principiilor conservatoare.*
39) *Studii as. situației V. Timpul* (V) 1880, 24 Febr., o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 241. *Declasarea.*
40) *Icoane vechi și icoane nouă IV: Ilustrații administrative. Timpul* (II) 1877 18 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 131.
41) *Timpul* (V) 1880, 13 Iulie; o. *cit.* ed. Min. pg 100, *Polemica cu „Steaua României".*

Iată-l pe Maiorescu plângându-se în parlament că la Universitatea din Iași spiritul tinerimii e viciat de profesori care-au transformat catedrele de științe în tribune politice. Iată-l afirmând că corpul profesoral de la Iași, Roman, Bârlad a format focarul pasiunilor politice [42]). Tot Maiorescu spune altdată: „Și astfel unii din profesori în loc de învățătură solidă, au vărsat în inima tinerimii veninul colorat cu culoarea partidei de care se țineau și cu modul acesta majoritatea tinerimii noastre este crescută în simțiminte de anarhie" [43]).

Iată-l și pe Boerescu acuzând opoziția în ședința Camerei din 5 Iunie 1875 că prin manifeste caută să atragă armata în politică și să facă din ea instrumente ca în Spania [44]). Altdată Boerescu confirmă că în unele părți ale țării profesorii fac politică cu școlarii lor [45]). Kogălniceau în ședința din 1 Februar 1877 la Senat arată că la Universitatea din Iași profesorii lăsau cursurile nefăcute și se ocupau cu politica [46]). *Convorbirile literare* arătau și ele că profesorii de alte credințe politice fuseseră dați afară din învățământ, că radicalii făceau politică oriunde și că scopul învățământului pentru ei era căpătuirea politicianilor și facerea de partizani [47]). I. Ghica îi scrie lui Alecsandri în *Liberalii de altdată*. „Simțul moral nu poate răbda mult timp a vedea pe cei cari trebue să fie auxiliarii cei mai puternici ai civilizațiunii, pe preot, pe învățător și pe învățătoare, pe judecător și pe soldat, întrebuințați ca instrumente politice, ca agenți electorali și de corupțiune..." [48]).

Toate aceste mărturii ne arată cât era de generală și de primejdioasă pentru viața națiunii boala politicianismului atacată adesea și de Eminescu.

---

42) Discurs din 27 Iunie 1871, *Disc. parlam.* ed. cit. I pg. 73 și următ.
43) Discurs din 21 și 22 Ian. 1876, *ibid.* I pg. 421.
44) *Discursuri politice* ed. cit. II pg. 357.
45) Discurs din 17 Ian. 1872, *ibid.* I pg. 448.
46) v. *Românul* 1877, 3—4 Februar.
47) *Radicalismul în învățământ și în cărțile didactice, Conv. lit.* 1877. 1 Sept.
48) Scrisoarea din Ghergani, Noembrie 1880; *Scrisori către V. Alecsandri*. Buc. 1905 pg. 151

Altă urmare a politicianismului e încurajarea spiritului de parvenire. Toți își cheltuiesc energia în luptele de partid și aspiră să ajungă sus în cariera politică. Odată înscris într'un partid, fiecare are credința că valul norocului trebue să crească, să-l ia și să-l ducă înainte, realizându-i dorita desțelenire din anonimat. Eminescu observă aspirația fiecăruia de-a ajunge în fruntea treburilor publice [49]).

Eminescu biciue astfel spiritul de parvenire: „Orice canalie care-a desprins trei buchi franțuzești la Paris, aspiră de-a se face aici în ară cel puțin ministru" [50]). Altdată criticând pe fiii meseriașilor noștri care-aspirau s'ajungă miniștri, Eminescu scrie că aceasta-i „o glorie de ajuns la noi, unde mai nu e om îndestul de mărginit, pentru a nu *putea* deveni deputat, sau ministru, sau orișice" [51]).

Mijloc bun de parvenire e cointeresarea familiilor. Membrii aceleiași familii risipiți în mai multe partide își fac pe rând interesele [52]). Mai e un mijloc: oameni care nu-s nimic și nu reprezintă nimic formează o societate pe acțiuni, comitete prin județe, cu liste exacte ale domeniilor Statului și a funcțiilor existente; înființează jurnale în care arată că libertatea e în pericol; astfel ajung la putere și-și fac interesele [53]). Paradarea cu vorbe mari e încă un mijloc bun pentru a ajunge oriunde: „Drepturile imprescriptibile, libertatea alegerilor, responsabilitatea ministerială, suveranitatea poporului sunt cuvinte care se învață pe de rost într'un sfert de ceas și care-l ridică pe om la noi în țară, făcând de prisos ori ce muncă intelectuală" [54]). In timp ce țăranul sărăcește și se stinge iar breslele s'au transformat în scriitorași și funcționari, politicianii se servesc, pentru a trăi și a parveni, de vocabular și programe cu care jonglează

---

49) *Articoli nepoliticoși, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 50; o. *cit.* ed. Sc. pg. 29, *Despre partidele politice din România.*
50) *Instrucție și educație, Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 250; o. *cit.* ed. Sc. pg. 244.
51) *Meseriile, C. de Iași* 1877, 6 Iulie; o. *cit.* ed. Sc. pg. 227, *Instrăinarea industriei românești.*
52) *Icoane vechi și icoane nouă IV: Ilustrații administr. Timpul* (II) 1877, 18 Dec.: o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 132.
53) *ibid.*
54) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec., o. *cit* Scr rom. pg. 101.

și-și fac interesele: „S'ar putea zice că România și-a preschimbat pătura cea mai bogată a pământului pe cuvinte deșarte, pe fraze stereotipe, pe-un raționalism umanitar și cosmopolit, care acestea formează astăzi bogăția unică a clasei de mijloc ce trăește din traficul lor zilnic, cheltuit în moneta mică a profesiilor de credință și articolelor de fond" [55]).

Încă un mijloc mai e de-a parveni oriunde. Eminescu ni-l descopere: „Într'adevăr ce se cere azi pentru a fi om mare? Merit? Nu. Știință? nici câtu-i negru sub unghie. Avere poate? Nici un ban roșu. Se cere să fii răsbotezat în numele tatălui C. A. Rosetti, a fiului Ion Brătianu, a sfântului duh Caradà și ai atuncea toate cu de prisos, și merit, și știință, și avere" [56]).

Eminescu nu vede nici un pic de idealism în viața partidelor noastre. Partidele sunt clase de despoitori alcătuite din oameni la care individualismul animal a stins tot ce e emoție socială. Societatea nu mai există decât ca mijloc de realizare a unor interese personale. Partidul e societate de agenți electorali, de recrutori pentru șeful politic de stâlpi ai clubului respectiv. Organizați în bandă, cum să se mai ocupe de binele tuturor ei care nu știu decât ce-i bine pentru ei? cum să fie competenți în viața publică, ei care nu dovedesc prin nimic competință în viața privată? Cum să aibă înaintea lor un ideal, când totul se rezumă în nevoi și apetituri personale?

Partidele nu au scopul de a înfăptui un program, ci de-a îmbogăți pe membrii lor. Chiverniseala e „deviza tuturor partidelor, tuturor purtătorilor de stindard cum s'ar zice, căci în urma urmelor fiecare e în stare ca să moară pentru stindard și pentru chiverniseală" [57]). Partidele sunt formate din amploiați care se ceartă pe țara cea de jaf [58]).

55) *Revistă jurnalistică, Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 102.

56) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 425. Aceleași idei în *Timpul* (IV) 1879, 12 Ian. art. de fond.

57) *Articoli nepoliticoși, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 48 v.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 27. *Despre partidele politice din România.* In același manuscris fol. 55 între note despre pronunție, Eminescu aruncă fraza: „Dar finanțele României se ruinează. Cui ce-i pasă. Nu-i inteligență cât de mică în România, care să nu se fi hrănit odată cel puțin în viața lui din banii publici".

58) *ibid.*, ms. fol. 49 v.; *ed. cit.* pg. 29.

Într'un loc vorbind de cei ce iau pe mâna lor conducerea afacerilor statului, Eminescu spune că's „o armată de flibustieri politici", că's „bugetofagi", „cumularzi", „gheșeftari de toată mâna" [59]).

Politica e un mijloc de câștig și de aranjare a vieții materiale. Rudele miniștrilor și prefecților își fac afacerile; adversarii politici sunt ruinați; politica procură liberalilor noștri de mâncare, încălțăminte și lux; unii sunt lăsați pe drumuri, alții se îmbogățesc; saltimbanci ai vorbei ajung la putere în numele „națiunii suverane", pentru ca apoi să înceapă căpătuirea partizanilor [60]).

Nu-i nimic uimitor în faptul că familiile cointeresate al căror interes unic e chiverniseala iar mijlocul unic partidul, ajung la convingerea că partidul lor face una cu națiunea. Fiecare partid se confundă cu națiunea, a-l ataca înseamnă a ataca națiunea, a fi dușmanul națiunii [61]).

Eminescu se revoltă contra acestei pretenții. El observă același defect la toate partidele. Toate au pe buze cuvintele: „Suntem națiune... numai sunt partide în țară. Toată țara-i numai o partidă: națiunea!' Eminescu le arată că-s victimele unei iluzii. Partidele departe de-a fi națiunea, „sunt un fragment „cam mizerabil și cam putred" al națiunii [62]). Când lovești în vr'un membru al partidului liberal, ți se răspunde că lovești în tot ce-i românesc și că ești rău român [63]). Alături de Eminescu și alții protestează împotriva absurdei pretenții a partidelor de-a se identifica cu națiunea. Boerescu astfel într'unul din discursurile în chestia evreiască arată cum partidele abuzează de numele națiunii și cum opoziția repetă că numai ea reprezintă națiunea [64])

59) *Timpul* (V) 1880, 16 Ianuarie, art. de fond.

60) *Icoane vechi și icoane nouă IV: Ilustrații administrative, Timpul* II 1877, 18 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. Rom. pg. 132.

61) *Articoli nepoliticoși, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 48 v.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 27. *Despre partid. polit. din România.*

62) *ibid.* ms. fol. 49, *ed. cit.* pp. 27—28.

63) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec.; *o. cit* ed. Scr. rom. pg. 103.

64) *Discursuri politice* ed. cit. II pg. 908.

In era aceasta politicianistă Eminescu vede numai decădere oriunde-şi îndreaptă privirile. Ziarele *Telegraful* şi *Românul* nu-s decât o fabrică de mofturi [65]). Parlamentul e o fabrică de palavre. Universitatea e plină de profesori mediocri, scaunele în Academie sunt vânate de urmaşii celor ce vindeau bragă şi rahat cu apă rece, avocatura e acaparată de necunoscători ai legilor [66]). Invăţământul se ruinează, şcolile rurale se închid, personalul didactic e ignorant, chiar profesorii de universitate nu ştiu să scrie corect [67]). Asupra a tot şi a toate pluteşte un spirit de minciună; indivizi cu patru clase primare conduc instrucţia publică; jurnalismul şi legislaţia sunt reprezentate tot de nepregătiţi [68]). Privind instituţiile noastre, Eminescu nu vede în ele decât nişte ficţiuni, decât un mijloc de căpătuială pentru cretinii şi neisprăviţii din pătura de sus. Instituţiile noastre sunt înveninate şi se descompun: „Biserica nu mai e biserică, căsătoria nu mai e căsătorie, şcoala nu mai e şcoală, nimic nu e acătării" [69]).

Critica lui Eminescu e înverşunată. Să nu uităm că epoca lui a cunoscut mari transformări politice şi sociale. Nu se stabilise încă un echilibru de forţe, nu se ajunsese încă la o tradiţie în viaţa politică şi socială. Epoca lui Eminescu e o epocă de transiţie, epocă primejdioasă căci în ea este isvorul şi al binelui şi al răului pe care-l vor avea de trăit generaţii întregi. Se dibuiau încă formele pentru o viaţă publică echilibrată. Probleme mari economice, politice, sociale trebuiau rezolvate pentru ca organismul de stat să poată fi viabil. Eminescu credea că aceste probleme nu erau lăsate pe mâna oamenilor pricepuţi, ci a acelora ce-şi făcuseră pregătirea în cluburile politice. Reprezentanţa parlamentară îi apărea ca o colecţie de mediocrităţi şi necinstiţi, parlamentarismul nostru ca o stupiditate de pe urma căreia profitau parveniţii relaţiilor de familie şi de partid.

65) *Icoane vechi şi icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec. ed. Scr. rom. pg. 105.

66) *ibid.*

67) *Timpul* (V) 1880, 8 Iulie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 250, *Invăţământul democratic.*

68) *Timpul* (V) 1880, 28 Iunie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 248, *Invăţământ. clasic.*

69) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; o. *cit.* ed. Min. pg. 169, *Fanarioţii şi clasele dirigente.*

Eminescu socotea că interesul public rămânea pe planul ultim, că interesele de partid aveau întâietatea. Statul trebuia să-i apară ca o bogată paşune pentru hămesiţii dornici să se satură, iar nădejdile, credinţele în înfăptuirile necesare progresului naţiunii rămâneau înmormântate sub valul înfometaţilor, neisprăviţilor şi necinstiţilor porniţi pe căpătuială. Toată viaţa publică îi părea falşificată şi, făcând odată bilanţul stărilor din ţară, pesimistă e concluzia lui. El crede că în ţară e tot aşa de rău ca şi pe vremea domniilor elective, că s'a creat şi mediul necesar pentru ca răul să poată trăi şi progresa: „La crearea acestui mediu au contribuit toate: şcoalele în care copii în loc de idei învaţă papagaliceşte mii de mii de cuvinte, coteriile politice ce primesc şi bun şi rău, numai de-ai lor să fie, uzurparea de reputaţiuni lesne de operat în mijlocul unui popor incult, câştigul fără muncă, deci imoral al nulităţilor cari au impertinenţă îndestulă de a se impune, sistematica lăudare a mediocrităţilor de către camaraderii, glorificarea răului şi absoluta paralizare a celor buni de a putea — prin acest sgomot de iarmaroc, să demasce acest bal mascat de panglicari şi de negustori de vorbe" [70])

Legalitatea e numai aparentă. Funcţionarii sunt la dispoziţia guvernului. Nemulţumirea domneşte pretutindeni. Naturi catilinare reprezintă voinţa statului [71]). Partidele sunt stat în stat, instituţia parlamentară e falşificată, populaţia e doar o massă impozabilă [72]).

Urmarea unei astfel de vieţi publice e demoralizarea poporului. Faţă de relele denunţate de-atâtea ori, faţă cu faptul că miniştrii şi mandatarii naţiunii nu sunt decât nişte samsari, nimeni nu mai are încredere că se poate face ceva bun. Credinţa Românului în oameni şi fapte e sguduită până în temelie [73]).

Care-i atitudinea publicului faţă de parvenitismul din ţară?

70) *Studii asupra situaţiei II, Timpul* (V) 1880, 19 Februar; o *cit* ed Scr rom pg 223, *Independenţa română.*

71) *Studii asupra situaţiei IV, Timpul* (V) 1880, 22 Febr., o. *cit.* ed Scr. rom. pg. 235, *Ficţiunea parlamentară.*

72) *Studii asupra situaţiei V, Timpul* (V) 1880, 24 Februar; o *cit.* ed. Scr. rom. pg 239, *Declasarea.*

73) *Timpul* (IV) 1879, 24 Noembrie, art. de fond.

Eminescu scrie: „spiritul public dispus spre ironie, desgustat de trebile politice și având pierdută orice speranță într'un viitor mai sănătos, va înregistra cu acel râs caracteristic și cam sceptic al Românului nouele nume ridicate la rangurile cele mai înalte pe cari țara noastră le poate da" [74]).

Poporul demoralizat nu mai participă la viața publică — simplă panglicărie. El și-a perdut nădejdea în îndreptarea răului, el primește toate cu răceală ori cu ironie: „Poporul de mult nu mai participă la toate panglicăriile acestea. Recăzut în fatalismul rasselor nefericite el a pierdut de mult ori ce speranță în îndreptarea răului și precum cu răceală a privit proclamarea independenței din partea corpurilor legiuitoare, cu ironie a văzut intrarea triumfală a vitezei noastre armate coincidând cu ziua cessiunii Basarabiei, tot astfel cu răceală și ironie întâmpină și recunoașterea independenții din partea puterilor" [75]). Altdată Eminescu scrie: „Poporul, chemat a asista la această luptă între oameni de rând, de sigur nu poate fi decât desgustat și apatic" [76]).

Astfel meseria de politician poate fi rentabilă pentru individ, dar e otrăvitoare a organismului național și risipitoare de desnădejde între cei ce doresc binele națiunii. Biruința interesului electoral asupra celui public își desăvârșește opera și ruinează tot ce are mai bun un neam care vrea să trăiască: încrederea în puterile lui și credința în mai bine, isvor de energie și progres.

Dar alături de demoralizare e sărăcirea și istovirea națiunii. Când atinge această chestiune, sufletul lui Eminescu vibrează, fraza capătă căldură și vehemență. Partidelor care-și fac iluzia că se identifică cu națiunea, el le strigă: „Mâncați venitul țării a trei generațiunii viitoare, căci mâncați pe datorie pânea copiilor, nepoților și-a strănepoților Dvs. Tot luxul ce-l faceți azi, poimâne, la ei va fi mizerie" [77]).

In activitatea sa de ziarist Eminescu avea să se convingă tot

74) *Timpul* (V) 1880, 9 Ianuarie, art. de fond.
75) *Timpul* (V) 1880, 12 Februar. art. de fond.
76) *Timpul* (VIII) 1883, 29 Ianuarie art. de fond.
77) *Articoli nepoliticoșt, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 49; *o. cit.* ed. Sc. pg. 28, *Despre partid. polit. din România.*

mai mult că spusele sale erau întemeiate. In numeroase articole arată mizeria, mortalitatea care nimicesc puterea de rezistență a națiunii, și totdeauna pune în legătură această stare tristă cu luptele politice și cu nepregătirea, necinstea clasei guvernante. Odată Eminescu scrie: „E drept că poporul nostru e bântuit de foamete. Lasă-l să moară, căci espiră în conștiința că libertatea, egalitatea și fraternitatea au fost resplătite în fondatorul lor cu apanaj și pensie reversibilă" [78])

Altdată arătând cum clasa patrioților se aruncă asemenea lăcustelor asupra țării, Eminescu amintește că în același timp mortalitatea populației e mare, orașele dau îndărăt, satele stagnează, sărăcia e din ce în ce mai mare [79]). Sistemul politic dela noi are ca rezultat moartea națiunii [80]); niciodată ca sub regimul liberal națiunea n'a fost mai în mizerie [81]); politicianismul a adus națiunea la boale și decădere fizică [82]).

Politicianismul a invadat tot ce-i activitate omenească în țară, a contribuit la formarea unei clase de demagogi nepregătiți, dar plini de apetituri. Utilizând fraze patriotice, cointeresarea familiilor, intriga, politicianii de meserie au parvenit oriunde și au încurajat mediocritatea, incompetența și imoralitatea. Fără nici un pic de idealism au dus lupte politice numai pentru a-și face interesele personale și au mers până acolo că și-au făcut iluzia de-a se identifica cu națiunea. Instituțiile au fost politicianizate și degradate, națiunea demoralizată, istovită, adusă la stârpire fizică.

Luptele de partid au adus confuzie în viața publică, certuri violente s'au iscat, uri neîmpăcate au divizat societatea, invectivele au început să fie aruncate de la un grup la altul. Eminescu însuși nu mai are nici un frâu în violența de limbaj. Câte insulte nu cuprind articolele sale, câtă violență nu pune el în ele! In culori negre descrie el societatea vremei, dar recunoaște că din cauza confuziei din viața

78) *Timpul* (V) 1880, 2 April., *o. cit.* ed. Min. pg. 79, *Martiriul lucrativ.*
79) *Timpul* (V) 1880. 9 Iulie. *o. cit* ed. Min. pg. 109, *Clasa patrioților*
80) *Timpul* (VI) 1881, 8 Mai; *o. cit.* ed. Scr rom. pg. 266, *Clasele superioare.*
81) *Timpul* (VI) 1881. 5 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 148, *Veneticii.*
82) *Timpul* (VI) 1881, 20 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 152 și următ. *Spitalele rurale.*

publică oamenii se ponegresc între ei: „Ne înnegrim unii pe alţii — vorbesc de naturile mai nobile, fie ele în ori ce parte, nu de stârpituri, — ne înnegrim, zic, unii pe alţii, pentru că simţim că starea poporului românesc e nesuferită şi că ne-am încurcat rău..." [83]).

Cercetarea scrierilor vremii ne arată ce confuzie domnea în ţară din pricina deslănţuirii patimilor politice. Nenumărate sunt paginile de neîncredere, de invective, de ură. Nu numai suflete aprinse ca Eminescu, dar până şi oameni cumpătaţi de obiceiu sunt dezorientaţi şi purtaţi de patimă.

I. Ghica scrie în 1871 că simţul moral a dispărut la conducătorii ţării, că guvernul se serveşte de „cavalerii bâtei" pe care-i recrutează prin mahalale, că „om de ordine" înseamnă credincios partidului, că orice om cinstit e dat la o parte, în timp ce tineri ciocoiaşi parvin oriunde [84]). Acestea-s părerile lui Ghica despre conservatori în 1871. In 1880 lăudând pe liberalii de altdată, arată cum liberalii vremii se servesc de cuvinte ca patrie, libertate pentru a-şi face interesele, în timp ce oameni cinstiţi sunt acuzaţi de trădare [85])

Când guvernul prezintă proectul de lege pentru „Creditul Funciar român" *Columna lui Traian* îl acuză că vrea să treacă prin conspiraţie în mâna străinului proprietatea teritorială a ţării [86]). Nu poporul suveran are cuvântul hotărîtor la alegerea consilierilor Tronului, ci străinii. Guvernul ţării nu-i curat românesc, prusacii hotărăsc cine să conducă ţara noastră. Guvernul ţării este „trupa nemţească Strussberg—Ambron et Compania" [87]). C. A. Rosetti a încuibat în ţară cosmopolitismul, a tâmpit simţul de demnitate naională, a surpat tot ce era românesc „pe sacrul pământ italic al Divului Traian"[88]). Colaboratorii de la *Convorbiri literare* sunt cosmopoliţi şi au compromis serbarea de la Putna [89]).

Românul vorbind de concesiunea liniei Ploeşti-Predeal, e îndu-

83) *Icoane vechi şi icoane nouă VI: Frază şi adevăr, Timpul* (II) 1877, 23 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 146.

84) *Convorb. econ., Finanţele* (1871) § 2, *ed. cit.* II pp. 334—340.

85) *Liberalii de altdată, Scris. către Alecsandri*, ed. cit. pp. 144—145.

86) *Columna lui Traian* 1870, 5 Mart. art. de fond

87) *Columna lui Traian* 1870, 2 Aprilie.

88) *Columna lui Traian* 1871, 26 Aprilie la „Buletin interior"

89) *Columna lui Traian* 1871, 23 August la „Buletin interior"

rerat de tendinţa guvernului de-a da pe mâna străinilor interesele noastre naţionale. Consilierii Tronului trădează interesele ţării [90]). Guvernul ţării e agentul unei politici funeste şi trădătoare [91]). Guvernarea conservatoare se prezintă astfel: „Prefecţi plastografi, poliţai delapidatori cu osândele nefăcute, juzi instructori ocrotitori ai celor ce ultragiază moralitatea publică şi ai plastografilor, iacă în prada cui este dată societatea română" [92]). Grija guvernanţilor e de-a se menţine la putere. Ţara-i pe mâna unei camarile [93]). „Noua Direcţie" a lui Maiorescu e un adevărat nihilism, e distrugerea a ceea ce-a fost, spre a nu se pune nimic în loc, e persecutarea meritului şi capacităţii [94]). Guvernul ţării nu purcede de la naţiune, ci-i impus de străini şi primeşte ordine de la aceştia [95]). Principele Carol nu domneşte cu naţiunea şi cu reprezentanţii ei, ci cu favoriţi ai săi şi ai străinilor [96]). Guvernele bune cad, dar cele rele cum e guvernul Catargi stau la putere findcă-s susţinute de străini [97]). Ţara-i divizată din pricina Domnitorului. Experienţa de 10 ani a arătat că domnia unui principe străin nu şi-a îndeplinit misiunea [98]). Averea publică şi particulară, legile ţării, constituţia, însăşi naţiunea sunt de fapt suprimate [99]). Guvernul Catargi e guvernul bunului plac, al injustiţiei şi al risipei [100]). Asupra felului cum se fac alegerile Manolache Co-

90) *Românul* 1875, 12 Mart. art. de fond.

91) *ibid.* 14 Mart.

92) *ibid.* 20 Sept.

93) *ibid.* 30 Oct. art. de fond.

94) *ibid.* 30 Noembrie, art. de fond.

95) *ibid.* 28—30 Dec. art. de fond.

96) *Românul* 1876, 1 Ian. art. de fond.

97) *ibid.* 11 Ianuarie, art. de fond.

98) *ibid.* 11 Februarie, art. de fond. Cu toată această atitudine lipsită de respect pe când liberalii erau în opoziţie, *Românul* nu se opreşte de la lauda entusiastă a Domnitorului în 1879, după ce liberalii fuseseră chemaţi la putere. La împlinirea a 14 ani de la urcarea pe tron a primului Domn român, „dela Ştefan şi Mihaiu", *Românul* e departe de-a avea părerile exprimate la împlinirea a zece ani de la acelaşi eveniment. Schimbat ca prin farmec, el scrie: „Fii binecuvântată mare zi de 8 Aprilie 1866; ai fost un „ceas bun" în viaţa naţiunii române!" (v. Românul 1879, 9—10 Aprilie, art. de fond).

99) *ibid.* 8—9 Mart. art. de fond.

100) *ibid.* 11 Mart. *Apel* către alegătorii coleg. I şi II.

stache telegrafiază din Bârlad: „Polițaiul scrie bîletele, adună alegătorii de prin târg. Iacă libertatea garantată". Alegătorul Florescu scrie *Românului:* „orașul întreg s'a sculat și a venit să încurajeze pe votanți, atunci cavaleria a făcut o *charge* asupra noastră; cetățenii s'au purtat ca adevărații fii ai lui Michai Bravul" [101]). In epoca crizei orientale *Românul* descrie astfel guvernarea conservatoare: „Intemnițările cele mai fără de lege, jafurile cele mai mari, concesiunile cele mai nerușinate, uciderile cele mai sălbatice și cea mai deplină sărăcie a cetățenilor și scurgere a averii publice fură rezultatele lungei și absolutei guvernări a acestor oameni" [102]). Altdată același ziar scrie: „Avem în față două rezbele: Unul între Turci și Ruși. Altul între Catargiești și Români" [103]). In această deslănțuire de patimi și insulte blestemele cad ca trăsnete din cele două partide dușmane: „Dar blestemele națiunii cadă numai asupra regimului ce a început aceasta eră de aservire economică", strigă *Românul* vorbind de guvernarea conservatoare [104]).

„Dar în această încurcătură vina istorică și blestemul urmașilor să cază asupra celor ce-au făptuit tot răul, asupra liberalilor de ori ce nuanță..." răspunde Eminescu plătind ziarului *Românul* cu aceiași măsură [105]).

In mijlocul unei asemenea deslănțuiri de patimi e de mirare că oameni cu bun simț își pierd cumpătul? Un exemplu tipic e V. Alecsandri. In tragica situație a țării în 1878, Alecsandri crede că principele Carol nu va abdica pentru a lăsa să se urce pe tron un Brăteanu „fruit sec" ori un C. A. Rosetti "vieux macaque". Liberalii joacă comedie în ce privește Basarabia. Nu suntem în primejdie să pierdem această provincie, dar șefii liberali o fac pe sumeții, fac lumea să creadă că au de luptat cu mari dificultăți pentru a se erija în salvatori și patriei [106]). Iată ce înțelege Alecsandri din situația politică: „Basarabia va rămânea de-ocamdată a noastră, iar Kogălniceanu, Brăteanu și Rosetti se vor proclama salvatorii țării, atribuindu-și tot meritul neretrocedării Basarabiei și, prin urmare, bine meritând de la patrie, vor cere, vor pretinde cu *drept cuvânt* de a rămânea la putere. *Et la farce sera jouée*" [107]).

101) *ibid.* 29—30 Mart.
102) *Românul* 1877, 21—22 Mart.
103) *ibid.* 3 Aprilie, art. de fond.
104) *Românul* 1876, 16 Iulie, art. de fond.
105) *Icoane vechi și icoane nouă VI: Frază și adevăr, Timpul* (II) 1877, 23 Dec.: o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 146.
106) Scrisoarea către Iacob Negruzzi din Mircești 22 Febr. 1878, *Scrișori* ed. cit. pp. 100—101.

Acum viața noastră politică devine subiect de comedie. Iacob Negruzzi în *O alegere la Senat* [108]) desvălue felul cum se fac alegerile, atotputernicia prefectului, intrigile toate ce înconjură la noi o alegere în era constituțională. In fața spectacolului vieții noastre publice, Caragiale nu are decât să-și îndrepte privirile-i atente și să pătrundă tot ridicolul vieții politice. In mintea-i genială scenele *Scrisorii pierdute* își iau fiecare locul.

Totuși oamenii politici sunt conștienți de haosul de idei, de deslănțuirea de patimi, de zăpăceala adusă în țară de frământările politice. *Românul* însuși se desmeticește odată și scrie aceste rânduri cuminți: „Ce bine n'ar aduce tuturor o discuțiune leală, o întrebuințare a acelui timp pierdut în polemice și înjurături adresate cutărui ministru sau cutăror demnitari! Pe d'o parte ar profita de dânsa și guvernul și particularii, pe d'alta am arăta străinilor că în momente serioase știm să fim serioși și cu toții uniți, că ne pricepem a îmbunătăți presintele și a ne pregăti viitorul" [109]). *Românul* însuși își dă seama de zădărnicia luptelor și polemicelor și scrie: „Să părăsim dar deprinderea d'a grămădi vorbe peste vorbe, numai ca să ne producem singuri ilusiunea că facem ceva; să spunem lămurit, în fiecare lucru ce voim să se facă și cum să se facă; să studiem, să ne consultăm și să muncim cu toții, căci numai astfel opiniunea publică va fi luminată iar nu sedusă; ranele vindecate iar nu numai oblojite; interesele generale asigurate iar nu părăsite neîngrijirii" [110]). E adevărat însă că *Românul* vorbește atât de înțelepțește numai după ce liberalii

107) Scris. către Iac. Negruzzi din Mircești 29 Mart 1878, *Scrisori* ed. cit. pp. 102—103.
108) v. *Convorbiri literare* (XII) 1878, 1 April—1 Mai.
109) *Românul* 1877, 7 August, art. de fond.
110) *ibid.*

au ajuns la putere. Și Ion Ghica și-a dat seama de rușinosul spectacol al luptelor noastre politice și a scris: „Departe de aceste lupte, urmașii noștri când vor ceti câte s'au scris într'acești timpi, vor vedea cu mâhnire sărăcia de idei și avuția de patimi care ne sfâșie într'un timp atât de critic, într'un timp când trebuia ca toată inteligența să aducă contingentul său la o lucrare atât de mare, atât de anevoiasă ca renașterea unei națiuni" [111]).

Eminescu el însuși, atât de sincer întotdeauna, nu putea să nu prindă în notele și articolele sale momentele în care-și dădea seama de calea rea ce-o apucasem. In fața spectacolului vieții noastre publice, el notează: „Un popor, căruia-i e silă de orice muncă științifică, al cărui prisos de inteligență se consumă în lucrarea de sigur cea mai ușoară a minții omenești, în suduituri sau ridicare în cer a guvernanților săi, nu poate fi numit un popor inteligent" [112]).

Intr'un articol el arată la câte nedreptăți dă naștere patima politică „Caracterul obștesc al lupelor din viața publică a Românilor e că în mare parte nu sunt lupte de idei ci de persoane, că cei mai mulți în deplină necunoștință de ceea ce combat, dau într'un principiu oarecare c'o orbire și c'un curaj demn de o cauză mai bună, condamnă ceea ce nu cunosc, batjocoresc ceea ce nu vor să cerceteze, trezindu-se prea târziu c'au fost înduși în eroare de ambițiile vre unei gaște și că au lovit într'o țintă, pe care ar fi respectat-o, dacă și-ar fi dat osteneala de-a o privi mai deaproape" [113]).

Când ne pregăteam pentru o viață independentă, Eminescu face apel la contimporanii săi și le spune: „Să ne ridicăm cel puțin acum peste strimtele vederi de partid și să ne dăm seama de unde venim și unde trebue să ne ducă firea noastră latină..." [114]).

Făcându-și singur examenul conștiinței, Eminescu scrie aceste rânduri care-s ca un balsam răcoritor în mijlocul impetuoaselor deslănțuiri de forță pasională: „Suntem zăpăciți, nu mai știm ce voim, ce

111) *Convorbiri economice* ed. cit. *Prefață I*, pg. V.

112) *Instrucție și educație, Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 249, v.: *o. cit.* ed. Sc. pg. 243

113) *Timpul* (IV) 1879, 3 August, art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 185. *Spiritul de gașcă.*

114) *Timpul* (IV) 1879. 18 Noembrie, art. de fond.

să facem ce să primim, ce să respingem, în cine să ne încredem; nu ne mai înțelegem și nu ne mai auzim unii pe alții: ne trebue o ideie care să limpezească toate capetele și să ne împreune pe toți la lucru [115]).

De asemeni într'un admirabil articol de la 1 Ianuarie 1883 în *Timpul*, Eminescu deplânge viața noastră publică prinsă de mărunte lupte lăuntrice, în vreme ce se pregăteau mari evenimente externe de care avea să depindă și situația noastră de țară așezată ca o muche de despărțire între furtuna ce vine din apus pentru a o întâmpina pe cea din răsărit [116]).

Sentința de condamnare a frământărilor primejdioase pentru viața națiunii e pronunțată astfel chiar de unul din vajnicii luptători. Gândul nevoii unei conlucrări pentru ajungerea țelului comun se înfiripează. Câteva minți se desmeticesc, nevoia unei destinderi, a unei împăcări se simte. Gândurile bune însă răsar răsleț și se perd în haosul vieții publice. Patimele se deslănțuiesc cu mare furie, însuși Eminescu e nemăsurat de aprig. In deslănțuirea de patimi în numele națiunii, în urile trezite de aceiași dorință de-a da statului o organizație temeinică, în agitația care avea la bază voința de-a asigura un viitor fericit națiunii, în suficiența de care dădeau dovadă luptătorii convinși că numai ei aveau dreptate și numai după deile lor țara și neamul puteau să se îndrepte spre progres, de ce nu le-au venit contimporanilor în minte frazele lui Maiorescu scânteinde de inteligență politică și de viziune a unui adevărat filosof ?

„Noi râdem de mandarinii chinezi, când cred că statul lor e cel mai perfect; dar alții râd de noi, când avem aceeași credință pentru statul nostru. Greșala lor este că ideea lor de astăzi vroesc să-o introducă ca o bază neschimbătoare de viitor și greșala noastră ar fi aceeași, când am voi să prejudecăm ca o regulă a viitorimii tot ce ne pare regulat acum. Nu este iertat ca actualitatea să monopolizeze viitorimea și cine știe, dacă poporul ajungând la majoritate, la o cugetare independentă, nu ne va cere samă de ceea ce am făcut acum și nu va voi să-și facă altfel idealul statului său ?" [117]).

115) *ibid.*

116) *La un an nou, o. cit.* ed. Scr. românesc pp. 335—336.

117) Discurs din 12 Mart 1873; *Disc. parlam.* ed. cit. I pg. 188.

In epoca lui Eminescu fiecare om politic și fiecare partid voia să fericească pentru eternitate națiunea cu sistemul său propriu. In numele naționalismului, asupra a tot și a toate, stăpânea delirul invectivei și trivialității.

CAPITOLUL IV.

Criticul formelor fără fond.

Chestiunea formei fără fond a fost adesea desbătută în epoca lui Eminescu. E o chestiune căreia cercul *Junimei* i-a acordat o deosebită atenție, și care a sfârșit prin a fi luată în considerare cu toată seriozitatea chiar de I. Brăteanu șeful partidului învinuit c'a introdus forme cărora nu le corespundea un fond real.

Dar și înainte de *Junimea* găsim formulate critici la adresa instituțiilor noastre pe motiv că reprezentau doar o spoială de civilizație, că mascau numai un fond înapoiat.

Alecsandri într'una din piesele sale, *Concina*, vorbind de progresul din țară, își exprimă părerile prin glasul Doctorului: „Ce este progresul de astăzi? O spoială înșelătoare ce-ți ia ochii; o civilizare pripită fără rădăcini în țară; o momiță generală de tot ce se petrece aiurea..."[1]).

Și C. Negri își dă seama de starea din țară și spune că aceia ce reformatorilor li se părea civilizație nu era în realitate decât o ridicolă și primejdioasă momiță[2]).

Convorbirile literare însă, prin *Criticile* lui Maiorescu la început, prin studii ale altora mai 'apoi, formulează precis critica formei fără fond în țara noastră și se străduesc să remedieze răul, luptând pentru ca instituțiile noastre să răspundă scopului lor. Ideile lui Eminescu se integrează în reacțiunea junimistă. In articolul *In contra direcției de astăzi în cultura română* Maiorescu își exprimă ideile sale

1) *Teatru* ed. cit. III pg. 862.

2) Scrisoare din Ocna 12 Ian. 1869, *Versuri, Proză, Scrisori* Buc. Minerva 1909 pg 118

în 1868: Noi am fundat în țară jurnale politice, reviste literare, școli, gimnazii, universități, Academie, conservator de muzică, teatru național, fără să avem mai întâi partide, cetitori, profesori, oameni de știință, artiști, piese dramatice[3]). Am introdus forme cărora nu le corespunde fond și am nimicit înșesi posibilitățile de creare a unei culturi[4]). Deasemeni în *Direcția nouă în poesia și prosa română*, Maiorescu scrie în aceiași chestiune, că tot ce este formă goală în mișcarea noastră publică trebue prefăcut într'o realitate simțită[5]). In *Prefața* ediției de *Critice* din 1874, Maiorescu susține că aceea ce e rău în țară, aceea ce-i formă goală trebue combătut și înlăturat. Puterile națiunii fiind din fire mărginite, nu trebue irosite în zădar. Dacă energia națională se consumă de profesori ignoranți, funcționari netrebnici, academiciani, jurnaliști, poetaștri niciodată la înălțimea situației, nu mai putem avea școlari buni, industriași și meseriași naționali, poeți și prozatori de talent[6]). Altdată Maiorescu spune că Serbia ca Stat s'a desvoltat mai natural ca noi. Instituțiile ei au eșit din inima și înțelegerea poporului, nu sunt simple improvizații ca la noi[7]).

Chestiunea formei fără fond e desbătută și de Al. D. Xenopol în *Reforma așezămintelor noastre*. Xenopol arată cum în viața noastră publică am introdus instituții ca simple forme împrumutate. Principiile de viață ale timpurilor moderne trebuia să le aplicăm potrivit cu starea de la noi; nu trebuia să împrumutăm înșesi așezămintele străine, ci numai spiritul lor[8]). Principiile trebuiau aplicate potrivit cu țara noastră; ne-am mulțumit să le proclamăm numai, dar aceasta nu înseamnă progres: *„Unde e vorba de progres practic, acolo proclamarea de principii, de adevăruri generale nu înseamnă nimic, dacă nu se găsește și calea intelectuală prin care aceste principii să se coboare în carnea și sângele vieței reale"*[9]).

3) *Critice* ed. cit. I pp. 159—160.

4) *ibid.* pg. 162.

5) *ibid.* p. 230.

6) *ibid.* I pp. 7—8.

7) Discurs din 12 Mart 1873, *Disc. parlam.* ed. cit I pg. 145

8) *Conv. lit.* (V) 1871. 15 Iunie pg. 120.

9) *ibid.* pg. 122.

Tot în *Convorbiri literare* avea să-și exprime părerile și T. Rosetti. In studiul său *Despre direcțiunea progresului nostru,* autorul arată cum am lăsat la o parte tradițiile și instituțiile noastre și cum în loc să le fi desvoltat pe acestea potrivit cu ideile moderne, am împrumutat în massă, fără nici o cugetare critică, formele prelucrate de alte neamuri, forme necorespunzătoare cu trebuințele, trecutul și simțimintele intime ale poporului nostru [10]). In țară avem forme goale și civilizație superficială. Să ne întoarcem la isvorul primitiv și nesecat al vieții populare, să studiem datinile, obiceiunile, limba poporului de jos; astfel numai clasele culte vor putea ajunge a da o formă nouă și originală ideilor generale importate [11]). Instituțiile pe care le facem, să le adaptăm nevoilor noastre reale; legile să le facem pentru mulțime, nu pentru noi; să renunțăm la perpetua minciună din viața noastră, căci aparențele de civilizație nu înșeală pe nimeni. Să căutăm a fi în adevăr ceva, căci numai astfel ne vom bucura de interesul și simpatiile altor neamuri: „Interesul ce-l vom inspira altor popoare, simpatiile reale ce ni le vom putea câștiga, nu vor mai atârna în viitor de ceea ce vom *părea,* ci numai de ceea ce vom *fi*" [12]).

Ceea ce-i interesant e că I. Brăteanu recunoaște și el graba cu care am vrut să ne civilizăm, fără să ne dăm seama că nu eram potriviți pentru tot ce-am introdus din străinătate. Voind să ne ridicăm la nivelul statelor civilizate, noi în loc să ne ducem la ele și să studiem pe ce căi s'au ridicat, am făcut ca bădăranul de la țară care se îmbracă de-odată cu haine ce nu-s de talia lui. Brăteanu recunoaște vina lui și a generației lui în introducerea formelor: „Eu, D-lor, zic aceasta cu atâta mai mult, cu cât și eu am fost unul din acei nenorociți cari au împins această țară spre copca unde se află. Noi ne am făcut, cum a zis D-l Grădișteanu, educațiunea în societățile briliante ale Occidentului și am crezut că putem deodată să mergem de frunte cu acele societăți, fără ca mai întâi să ne croim căile de producțiune ce și le-au croit acele societăți, și că în urmă încetul cu încetul să primim și hainele lor, și primindu-le să ni le aplicăm în condițiunile de desvoltare în care se află țara noastră. Ne a plăcut să avem o administrațiune judecătorească tocmai ca în Francia, ne a plăcut să avem o administrațiune militară tocmai ca în Francia și altele asemenea, fără să ne gândim în ce mod trebuia să îmbunătățim agricultura noastră și să vedem pe cei căi au ajuns Francesii la gradul acela de înflorire în care se găsesc, fără să ne gândim că ajutorul ce au găsit ei în instituțiile lor de credit a fost principala causă care a dat un așa de mare sbor întinsei lor industrii. Noi n'am făcut nimic nici pentru agricultură, nici pentru industrie, nici pentru comerț, cele trei mijloace de activitate socială; ne-a plăcut să clădim fără să punem baze; am ridicat niște stâlpi și am pus un acoperiș minunat, fără să ne gândim mai înainte la basele edificiului". Noi „ne-am montat casa într'un mod care este mult mai presus de puterile noastre" [13]).

Vorbele lui Brăteanu justifică întreaga critică făcută de *Junimea.* In discursul lui Brăteanu se găsesc toate ideile ce le susține Eminescu.

In fața problemelor vieții noastre publice Eminescu are atitudinea critică a multor contimporani, dar mai ales consecventa atitudine critică a *Junimei.* Criticile sale par o aplicare a principiilor stabilite de Maiorescu. Astfel acesta încă din 1869 arătase necesitatea criticei, scriind că nimic nu se îndreaptă de la sine în viața societății și că critica e o datorie [14]). In ce privește formele vieții noastre publice, Maiorescu fixase clar atitudinea *Junimei* și Eminescu o urmează: „Direcția veche a bărbaților noștri publici este mai mult îndreptată spre formele din afară: direcția nouă și junâ caută mai întâi de toate fundamentul din lăuntru, și unde nu-l are

10) *Conv. lit.* (VIII) 1874. 1 Aprilie pg. 9.
11) *ibid.* pg. 12.
12) *ibid.* pg. 13.

13) *Românul* 1876. 18 Dec. Brăteanu a ținut discursul în Cameră la 16 Dec.
14) *Observări polemice. Critice* ed. cit. I pg. 146.

și până când încă nu-l are, desprețuește forma din afară ca neadevărată și nedemnă" [15]).

Eminescu critică cu înverșunare starea de lucruri din țară. Pretutindeni el nu vede decât forme goale, instituții fictive, spoială de cultură, stări rele care se plătesc cu munca populației productive. In 1877 privind starea vieții noastre publice, Eminescu face următoarele observații: „...ne-am desgrădit, făcând drum larg unei civilizații pripite, unei pospăeli apusene, care în schimbul păturilor bogate ale brazdei noastre, ne împle cu trebuințe de care n'am fi avut trebuință; prin legiuiri de un caracter cosmopolit, pe cari liberalii obicinuesc a le numi „tot ce e românesc", am făcut din țara noastră o nouă Americă, în care se grămădește superfluența populațiilor apusene, cărora le convine foarte bine teoria de „om și om", de egalitate, libertate și fraternitate pe socoteala noastră.

Nevoind sau neputând cunoaște că orice stat are nevoie de clase puternice, am ridicat din temelie toate puterile vechi ale țării fără a socoti că o casă veche de piatră, dar cam strâmtă, e totuși mai bună pentru vreme de iarnă și pentru nevoi de cât un palat de hârtie franțuzească" [16]). Doi ani mai târziu situația i se prezintă cu aceleași culori. Iată aspectul formalismului din viața noastră publică: „Toată mizeria noastră publică o îmbrăcăm în formele poleite ale unei civilizații calpe, precipitarea noastră spre fundul răului o numim progres, fierberea unor elemente necurate și lupta lor cu elementele ce au mai rămas încă sănătoase în țară se numește politică. Acela ce cutează a se revolta față cu această stare de lucruri; acela care îndrăznește să arate că formele poleite învelesc un trup putred, că progresul nostru ne duce la pierzare, că elementele sănătoase trebue să se conjure și să facă o luptă supremă pentru mântuirea acestei țări este denunțat opiniei publice de către negustorii de principii liberale umanitare, ca barbar, ca antinațional, ca reacționar" [17]).

---

15) *Direcția nouă, Critice* ed. cit. I. pg. 199.

16) *Timpul* (II) 1877, 11 Dec. art. de fond.

17) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iunie art. de fond; ed. Scr. rom. pg. 178, *Mizeria vieții noastre publice.*

Observând instituțiile noastre, Eminescu îi găsește fiecăreia în parte cusurul formei fără fond.

In apus corelatul constituțiilor e o clasă de mijloc bogată și cultă care în legea fundamentală a statului vede mijlocul de a-și reprezenta interesele: la noi constituția înseamnă egalitatea pentru toți scribii de-a ajunge la cele mai înalte funcții ale statului [18]). Sistemul nostru constituțional nu e decât lărgirea vechilor privilegii asupra progeniturii claselor privilegiate din trecut și nu corespunde unor clase economice pozitive [19]). Dacă-ai cerceta ce reprezintă un nou partid, ai afla că nu pledează interesele vre unui grup economic, că tot partidul se compune din doi, trei indivizi „care fac gură și urmăresc pe socoteala lor, nu a unor grupuri de interese ale nației, venirea la putere" [20]).

Administrația cere cunoștințe de economie, finanțe, statistică pe lângă cunoașterea legilor țării. Un subprefect la noi nu știe nimic, nici ce importanță are o dată statistică, nici ce dare comunală poate fi ruinătoare, nici ce șosea e de absolută necesitate; e numai un subprefect care istovește puterile poporului [21]). Subprefectul la noi e un agent de corespondență între prefectură și primării, prefectura e un birou de corespondență între autorități și particulari: instituțiile acestea administrative îndeplinesc o treabă pe care serviciul poștal o îndeplinește mai repede și mai bine [22]).

Pentru a ridica nivelul intelectual al poporului s'a votat legea obligativității învățământului. E o simplă formă, căci legea nu se poate aplica din cauza mizeriei țăranilor [23]). Conferințele didactice nu s'au ținut niciodată serios, ci numai de formă [24]). Școala primară

---

18) *Influența austriacă asupra Rom. din Principate,* o. cit. ed. Scr rom. pp. 69—70.

19) *Lămuriri as. Influen. austr. Ms, Ac. Rom.* 2255 fol. 299; ed. cit. pg 74.

20) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 438.

21) *Rolul administrației la noi, C. de Iași* 1877, 5 Ian. la „Rev. internă"; o. cit. ed. Sc. pg. 225, *Vechiul și noul regim administrativ în România.*

22) *Icoane vechi și icoane nouă IV: Ilustrații administrative, Timpul* (II) 1877, 18 Dec.; o. cit. ed. Scr. rom. pg. 128.

23) *Reorganizarea școalelor rurale din județul Vaslui,* II o. cit. ed. Sc. pg. 250. Raportul lui Eminescu e datat „1875, Sept. 5 Iași"

24) *Raport as. conf. cu învățătorii rurali din Jud. Iași,* o. cit. ed. Sc pg. 246; datat „Iași, 10 Aug. 1875"

e ca și inexistentă, căci învățătorii nu știu nici să scrie corect [25]). In ce privește liceul, cei mai mulți profesori sunt niște ignoranți fără vocație. Lecția se rezumă la dictarea unui caet vechi și unsuros [26]).

In țară avem jurnaliști fără carte, administratori fără știință, profesori fără elevi, academiciani etc. Toți reprezintă doar forma goală a culturii [27]). Avem Academii și Universități. Dar în Academie intră poeți fără însemnătate și oameni care numai la noi pot fi academicieni [28]).

La Universitate avem profesori care nu cunosc obiectele pe care le predau, dar fac în schimb politică [29]).

Și Academia și Universitatea sunt simple forme goale „cu care se îmbracă bulgărimea de la marginele Dunării" [30]).

In țară avem cadre goale pe care le umple gunoiul societății, avem guvern reprezentativ pe care-l umplu oameni ce abia știu îndruga două cuvinte [31]). Constituționalismul nostru se mărginește la păzirea exterioară a unor formalități goale. Spiritul constituției e falșificat, garanțiile ei sunt înlăturate, în loc de guvern parlamentar avem o societate organizată de exploatație. Spiritul și litera instituțiilor sunt falșificate, iar națiunea își pierde încrederea în eficacitatea lor [32]).

In toate fenomenele vieții noastre publice găsim contrazicere între fond și formă. La noi domnește „epoca formelor goale" [33]).

---

25) *Icoane vechi și icoane nouă IV: Ilustrații administrative, Timpul* (II) 1877, 18 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom, pg. 127.

26) *Timpul* (V) 1880, 28 Iunie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 247, *Învățământul clas.*

27) *Evreii și conferința, C. de Iași* 1877, 9 Ian.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 112, *Despre drepturile politice ale Evreilor I.*

28) *Societ. academică, C. de Iași* 1876, 26 Sept. la „Noutăți"; o. *cit.* ed. Sc. pg. 327.

29) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 101.

30) *Icoane vechi și icoane nouă, III: Bătrânii și tinerii, Timpul* (II) 1877, 14 Dec.: o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 121.

31) *Icoane vechi și icoane nouă, VI: Frază și adevăr, Timpul* (II) 1877, 23 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 147.

32) *Timpul* (V) 1880, 15 Mai; o. *cit.* ed. Min. pp. 59-60, *Partidul constituțional.*

33) *Studii as. situației I, Timpul* (V) 1880, 17 Febr.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 214, *Despre program.*

Astfel vede Eminescu situația din țara noastră. Insuși pactul fundamental al vieții publice e ceva fictiv, și în privința aceasta criticile lui Eminescu concordă cu acele făcute de alții. Insuși Domnitorul Carol în scrisoarea sa publicată în *Augsburger Allgemeine Zeitung* la 12/27 Ian. 1871, recunoaște că am trecut de la regimul despotic la cea mai liberală constituție, dar că aceasta-i o nenorocire, fiindcă suntem lipsiți de virtuțile cetățenești pe care le cere o organizație de stat quasi republicană [34]). Din epoca aceasta e și *Petiția din Iași* redactată în 1871 de Grigore Sturza, și în care între altele se expune parlamentului felul cum era falsificată constituția în sensul ei [35]). Intr'un deceniu de viață politică probabil că viața noastră publică n'a progresat mult, de vreme ce Carp în discursul din Senat la 28 Februar 1879 poate să afirme următoarele: „Constituțiunea noastră este în adevăr mai sus decât nivelul intelectual și moral al țării" [36]).

Eminescu e indignat de faptul că legile noastre strămoșești, obiceiul pământului și pravila împărătească au fost înlocuite cu gogomănii clocite la Paris de oameni care „își sug degetul cel mic și fericesc universul cu teorii eftine" [37]). In această atitudine e și dragostea lui Eminescu pentru trecutul strămoșesc, dar e și conștiința că formele străine introduse sunt o primejdie națională.

Eminescu e indignat de faptul că intorșii din străinătate nu s'au silit să învețe legile și datinile pământului și să codifice obiceiurile națiunii, ci au introdus legile franceze „ca și când poporul românesc a fost în trecut un popor de vite, fără legi, fără obiceiuri, fără nimic..." [38]).

Eminescu schițează și istoricul introducerii formelor. Recenzând lucrarea lui Eugen Brote *O privire asupra activității Asocia-*

---

34) v. Maiorescu, *O scurtă privire as. sit. polit. a Rom., Disc. parlam.* ed. cit. pp. 27—29.

35) *ibid.* pp. 55—68.

36) *Discursuri* I (1868—1888) Buc. Socec 1907 pg. 182.

37) *Tinerimea franțuzită, Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 262 v. o. *cit.* ed. Sc. pg. 232.

38) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 102.

ținuei Transilvane pentru literatura și cultura poporului român de la înființarea ei până la a XVI adunare generală, Eminescu e ca și acest autor de părere că ultimele decenii ale culturii române în toate părțile Daciei se caracterizează prin irosirea puterilor vii ale poporului, pentru crearea de forme goale și de prisos. Poporul nostru le susține, deși în toate nu e real decât plata personalului „însărcinat cu pisarea apei în piuă [39]) Odată cu domnia lui Cuza, sub impulsiunea trebuințelor moderne, Românii și-au pierdut dreapta măsură a lucrurilor; au introdus legi, instituții, toate formele vieții publice, dar toate aveau un aer pripit și netemeinic: „Numele înlocuia aproape pretutindenea fondul, haina magistratului francez avea să reprezinte în România capacitatea juridică, titlul profesorilor din Franța, câștigat aicea cu multă înlesnire, ținea locul învățăturii lui" [40]). Altdată Eminescu scrie că de la 1848 începând, Românii au pierdut simțul istoric. De-atunci s'au introdus în țară cuvinte nouă fără cuprins, oameni noi fără trecut și fără valoare, o limbă păsărească, instituții nepotrivite cu țara noastră. De-atunci începând noi am rupt fir cu fir tradițiile istorice și am risipit peatră cu peatră comoara sufletească și materială a poporului [41]). De la 1848 începând, ne-am lepădat sistematic de tradiție, am lăsat la o parte tot ce era original în viața națională și am adoptat toate reformele și toate teoriile cosmopolite [42]). De-atunci în statul nostru totul se face pripit. Legile se traduc din franțuzește și se votează „cu drumul de fier". Legile se votează prostește, dar nimeni nu are încredere în ele; multe sunt născute moarte. „Despre o viață și o evoluțiune proprie ideilor ce se legiuesc nu poate fi nici vorbă" [43]).

---

39) *Despr. mișcarea cult. a Rom. ardeleni, C de Iași*, 1876, 22 Sept.; *o. cit.* ed Sc. pg. 315.

40) *Conservatorul din Iași, C de Iași*, 1877, 18 Mart; *o. cit.* ed. Sc. pg. 276. *Domnia lui Cuza și conservatorul din Iași.*

41) *Cele două generații românești: Dinainte și după 1848, C. de Iași* 1877 16 Iunie, la „Noutăți": *o. cit.* ed. Sc. pg. 331

42) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iunie; *o. cit.* ed. Scr rom. pg. 176, *Mizeria vieții noastre publice.*

43) *Timpul* (VI) 1881 8 Mai; *o cit.* ed. Scr rom 265, *Clasele superioare*

Graba ne-a făcut să uităm realele nevoi ale societății noastre. Legile străine ce le-am introdus nu se potrivesc cu starea noastră. Aceste legi sunt făcute pentru un stadiu de evoluție socială pe care noi încă nu l-am atins. Legile acestea se potrivesc pentru Franța, nu pentru noi [44]). Aparatul reprezentativ și administrativ e greoi și nu se potrivește cu traiul simplu al țăranului nostru; aparatul acesta e numai un motiv de înființare de posturi și paraposturi plătite din munca țăranului [45]). Legile au fost introduse numai pentru ca anumite elemente economice să se folosească de ele în dauna națiunii. Ne istovim toată vlaga pentru întreținerea unui aparat administrativ costisitor și netrebnic. Suntem o țară de țărani și ar trebui să gospodărim țărănește. Țăranul e cel ce muncește și din sudoarea frunții lui se plătesc toate funcțiile înființate. Țara noastră e săracă și nu-și poate permite luxul de-a întreține instituțiile pe care le are apusul. Nu trebue să ne risipim tot banul pentru instituții care costă scump și care în fond nici nu-s instituții în toată puterea cuvântului, ci numai păpușerii [46]). Cei ce-au introdus formele nu cunoșteau țara.

Aceea ce liberalii numesc „tot ce este românesc" sunt instituții și forme lipsite de cuprins pe care le întreținem cu toată vlaga stoarsă poporului [47]).

La introducerea formelor trebuia să se țină seamă de starea noastră economică. Noi am introdus forme de civilizație deși nu exista corelativul economic [48]). Formele introduse trebuiau să aibă corespunzătoare o muncă echivalentă [49]). Instituțiile introduse dacă n'au un corelat echivalent de muncă și de cultură, sunt menite să

---

44) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea, Timpul*, (II) 1877, 11 Dec.: *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 103.

45) *ibid. ed. cit.* pg. 102.

46) *Icoane vechi și icoane nouă II: Paralele economice, Timpul* II 1877, 13 Dec.: *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 109—112.

47) *Icoane vechi și icoane nouă V: Din abecedarul economic, Timpul* (II) 1877 21 Dec.: *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 137—140.

48) *Icoane vechi și icoane nouă VI: Frază și adevăr, Timpul* (II) 1877, 23 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 143.

49) *Evreii și conferința, C. de Iași* 1877, 9 Ian. la „Rev. ext."; *o. cit.* ed. Sc. pg. 109, *Despre drepturile politice ale Evreilor* I.

devină numai „forme superficiale pentru succesiunea în cadrele bugetului a diferitelor nuanțe poreclite politice" [50]). Generația trecută a introdus formele exterioare ale culturii crezând că a introdus tot odată și cuprinsul. Cuprinsul însă nu se realizează decât prin muncă [51]). Generația trecută a fost utopică; ea și-a închipuit libertatea fără muncă, cultura fără învățătură, organizația modernă fără o desvoltarea analoagă [52]). Ținta civilizației noastre n'ar fi fost îmbunătățirea calității, ci menținerea vechilor neajunsuri pe care le-am îmbracat în forme costisitoare și în disproporție cu puterea de producție și cu cultura intelectuală a poporului [53]).

Formele străine de cultură se soldează cu mizeria claselor muncitoare [54]). Introducând formele străine s'a pricinuit sărăcia și mortalitatea poporului. Acesta-i silit să poarte pe spate un aparat greoi și netrebnic de semi-civilizație [55]). Poporul face sacrificii pentru susținerea instituțiilor și formelor de viață introduse. Dacă însă ceea ce se face nu echivalează sacrificiile, e rău. De un asemenea rău suferim noi, căci formele introduse satisfac scopurile unei clase, nu ale națiunii întregi. Eminescu le condamnă: „Oricare ar fi scopurile urmărite de clasa cultă a unui popor, ele sunt rele și de nimic, dacă nu echivalează sacrificiile aduse pentru realizarea lor" [56]).

Dușmănia lui Eminescu împotriva formelor e mare, fiindcă acestea nu-s făcute pentru națiune, ci-s o primejdie pentru ea: „Am creat o atmosferă publică pentru plante exotice, de care planta autohtonă moare" [57]). Eminescu constată că ziarele românești vorbesc într'una de națiune și de voință națională, deși-s convinse că națiunea n'a ajuns încă să-și deschidă ființa la soare, ci-i exploatată de oameni și împrejurări, și susține cu sudoarea-i formele străine de cultură care fiind introduse de proletari ai condeiului neînțelegători a adevăratului lor înțeles, servesc numai ca mijloc de existență, dând pânea de toate zilele unor oameni ce nu muncesc și nu vreau să muncească [58]). Tot aparatul netrebnic al formelor străine e introdus de clasa proletarilor condeiului, care se îmbracă în ele fără să le știe înțelesul și-și găsește în ele bucata de pâine [59]). Eminescu rămâne în cariera lui ziaristică un dușman statornic al formelor introduse. In 1882 el recunoaște că odată ce-am apucat pe calea înoirilor, nu ne mai puteam întoarce îndărăt, dar deplânge transformările din țară, făcute toate în paguba vieții noastre naționale: „Străbătuți în cruciș și în curmeziș de curente politice și economice străine, în loc de-a strânge cu mână răzășească petecul acesta de pământ, am făcut din el patria tuturor popoarelor, un otel pentru oricine și pentru orice; în loc de a ține morțiș la dreptul vechiu, la tradiții și lege, am crezut a putea uimi lumea prin aparențele unei civilizații ce nu există, și paralel cu importul de marfă străină ne-am îmbolnăvit sufletul cu importul unor instituții și idei, potrivite poate cu stările de lucruri din apus, dar nepotrivite c'un popor sărac și unilateral în ocupațiile lui" [60]).

Asemeni lui Maiorescu, Xenopol, T. Rosetti, I, Brăteanu, Eminescu își dă seama de reala stare de lucruri din țară. Punând o voiciune și o stăruință pe care n'o vedem la ceilalți, Eminescu atacă formele de civilizație introduse, e revoltat de faptul că nu le corespunde un fond real, le socoate primejdioase pentru națiune, de oarece aduc sărăcirea acesteia.

Adâncind problemele desvoltării noastre în veacul XIX-a, ne

50) *Despre societățile studențești*, C. de Iași 1876, 14 Ian. la „Diverse"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 235.

51) *Imitația civiliz. streine*, C. de Iași 1876, 22 Dec. la „Rev. internă"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 242.

52) *Studii as. situației I, Timpul* (V) 1880, 17 Febr.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 213, *Despre program.*

53) *ibid.*; *ed cit.* pg. 214.

54) *Imitația civiliz. streine*, C. de Iași 1876, 22 Dec.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 214.

55) *Despre mișcarea culturală a Românilor ardeleni*, C. de Iași 1876, 22 Sept.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 315.

56) *Buna gospodărie bătrânească*, C. de Iași 1876, 4 Iulie la „Rev. econom." *o. cit.* ed. Sc. pg. 222.

57) *Icoane vechi și icoane nouă II: Paralele economice, Timpul* (II) 1877, 13 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 109.

58) *Evreii și conferința*, C. de Iași 1877, 9 Ian., *o. cit.* ed. Sc. pg. 117 *Despre drepturile politice ale Evreilor* III.

59) *ibid.*

60) *Timpul* (VII) 1882, 25 Sept. art. de fond.

putem da seama că toate trebuiau să se întâmple așa cum s'au întâmplat. Viața noastră ca națiune a fost dominată de-alungul veacului trecut de ideia salvării etnice în mijlocul dușmanilor care ne primejduiau existența. Problema capitală pentru noi trebuia să fie înfăptuirea unei organizații politice, fie cât de măruntă și cât de imperfectă, dar capabilă să servească drept punct de reazem desvoltării viitoare. Românismului de pretutindeni trebuia să i se creeze un centru spre care să tindă în viața lui politică. Pentru ca acest nucleu central să fie viabil, trebuia să-l aducem la înălțimea măcar formală a altor state. Preocupați de ideia salvării naționale, am primit de la străini tot ce credeam bun, fără s'avem răgazul pentru adaptarea la viața noastră proprie.

In legătură cu introducerea formelor la noi, Eminescu scrie odată: „Adevărul este că în lupta ei seculară pentru a-și redobândi independența, România a neglès prea mult această parte a activității publice.

Nu e vorbă, legi de organizare interioară avem destule, ba încă avem prea multe; dar bărbații noștri de stat, preocupați cum au fost până acum de ideia cea mare a emancipării naționale, n'au avut nici timpul, nici liniștea de spirit necesare ca să creeze un sistem de organizare care să isvorască din studiul profund și conștiincios al trebuințelor noastre locale și care să fie potrivit cu puterile intelectuale și cu mijloacele de avuție ale populațiunilor noastre.

Și de aceea până acum mai mult am copiat legi de organizare străină, căutând a le localiza pe alocurea" [61]).

Astfel, cu toate atacurile aduse formelor introduse la noi, Eminescu ne arată odată că și el înțelegea că nu se putea face altfel în împrejurările de viață pe care nu noi le determinam.

---

61) *Timpul* (VI) 1881. 6 Dec.: o. *cit.* ed. Min. pg. 174. *Program de reforme* Și Maiorescu în discursul de la 3 Dec. 1881 arăta că energia națională a fost absorbită de lupta pentru existența etnică și că vremea de organizare interioară temeinică abia atunci venise. (v. *Disc. parlam.* ed. cit. III pg. 109)

CAPITOLUL V.

Antisemitul.

Un dușman al națiunii e, după Eminescu, și Evreul. Eminescu cunoștea bine chestia israelită, își da seama de însemnătatea ei și o desbătu în multe articole.

Această chestie a preocupat mult pe toți reprezentanții vieții politice și culturale ai vremii. Evreul e considerat ca o primejdie de foarte mulți, e privit cu îngăduință de alții. Problema e veche și a atras de multă vreme atenția oamenilor noștri. Chiar și în proectul de Constituție liberală din 1822 se prevăd măsuri împotriva Evreilor al cărora număr creștea în mod serios.

Epoca regenerării a cunoscut antisemitismul lui C. Negruzzi [1]) dar și umanitarismul lui Russo. Acesta cerea soluționarea problemei prin acordarea drepturilor depline [2]).

Epoca lui Eminescu a manifestat mai puțin idealism decât Russo. In această epocă problema evreiască a avut darul să enerveze pe toată lumea, să pună în mișcare pana și talentul retoric al multora. Rezultatul a fost desbaterea chestiunii pe toate fețele, înainte de-a i se da o soluțiune potrivită cu starea noastră socială.

Țara a cunoscut în această epocă mișcări antisemite. Străinătatea a protestat, I. Brăteanu era arătat ca vinovat [3]). Acum încep să apară lucrări asupra chestiunii, unele pentru lămurirea străinătății, altele de atac împotriva noastră, altele, firește, de apărare în fața opiniei publice străine. Acum pentru apărarea guvernului Brăteanu Eugen Carada publică o scrisoare către *Le Siècle* [4]). In altă scriere atribuită tot lui Carada, *La propagande russe en Orient* [5]) se explică măsurile luate de guvernul Brăteanu împotriva vagabondajului, măsuri care trecuseră drept persecuții contra Evreilor. Ernest Desjar-

---

1) *Proza* ed cit Scrisoarea XXIX din Dec. 1854. pg 249 și următ

2) *Scrieri* ed .cit pg. 165

3) v. Gonzalez y Mendoza *Voyages en Orient: les Juifs et les étrangers en Roumanie.* Nancy. Sidot frères 1894 pg. 42, scrisoarea lui Crémieux

4) *Les israélites, le vagabondage et le ministre Bratiano.* Paris 1867

5) Paris E. Dentu 1867

dins publică lucrarea *Les Juifs de Moldavie* [6]) și arată că Evreii rămân cu totul străini de viața națiunii în sânul căreia trăesc, că nu urmează școlile noastre, se sustrag serviciului militar și se ocupă cu camăta. In 1863 Emile Picot își publică studiul său, lămurind opinia publică occidentală asupra articolelor din legile noastre asupra cetățeniei [7]).

Lămuririle date par a nu fi convins pe nimeni, căci atacurile contra noastră continuă și se îndesesc mai cu seamă în epoca războiului Independenții. Isidor Loeb închină cea mai mare parte din studiul său chestiunii evreești la noi, arătând că Evreii erau persecutați, expulsați, înecați în Dunăre etc. [8]). Cartea lui Loeb apare tocmai în epoca războiului Independenții, și un ziar italian Fanfulla de la 20 Oct. 1877 scrie că în vreme ce noi luptam pentru obținerea independenții, eram atacați de lumea civilizată pe la spate „cu vechea artilerie a chestiunii israelite" [9]). In timpul congresului de la Berlin atacurile împotriva noastră sunt foarte înverșunate. *Archives juives* e plină de amănunte asupra unor persecuții pe care Evreii de la noi le desmint. Această publicație întreține un spirit ostil nouă prin corespondența cu care-și umple coloanele. Astfel într'o scrisoare venită din București se scrie asupra lui Ion Brăteanu în legătură cu o eventuală cădere a lui de la putere: „Dans ce cas, il jettera le masque et se mettra à la tête des hordes barbares pour paralyser l'action du gouvernement qui le remplacera. Il soulèvera peut-être les masses, il provoquera même des massacres et une Saint-Barthélemy..." [10]).

Archives juives din 2 Oct. 1879 afirmă că Evreii de la noi nu voesc drepturi politice fiindcă acestea aduc sarcini grele, iar la 27 Noembrie scrie că Evreii care-au luptat sunt persecutați și nu li se acordă drepturi. Nenumărate sunt paginile consacrate de această publicație chestiei evreiești la noi. Extrase din jurnale, din discursuri, scrisori particulare, corespondențe din diferite părți ale țării, toate tind să ne arate ca barbari și sălbateci, tocmai atunci când aveam nevoie de încrederea lumii.

6) Paris E. Dentu 1867
7) *La question des Israélites roumains au point de vue du droit.* Paris 1868.
8) *La situation des Isr. en Turquie, en Serbie et en Roumanie* Paris 1877.
9) v. *Românul* 1877, 17—18 Oct. art. de fond.
10) *Archives juives* 1879, 6 Februarie pg. 49.

Care-i atitudinea fruntașilor vieții noastre culturale și politice?

Costachi Negri consideră pe Evrei ca o lepră pentru țara noastră [11])

După Hașdeu, ceea ce caracterizează pe Evreii nu numai de la noi, dar din largul lumii e hidoasa cununie a trei calități negative: tendința de-a câștiga fără muncă, lipsa simțului de demnitate și vrăjmășia contra tuturor popoarelor [12]). Evreul se ocupă cu specula, cu zărăfia; acolo unde-a pătruns odată, e greu să-i fii concurent, fiindcă toți Evreii formează o asociație de ajutor împotriva restului omenirii [13]). Sentimentele lui Hașdeu rămân statornic dușmănoase. Când chestiunea israelită e în toiul ei și unii oameni politici cer să se acorde Evreilor drepturi, Hașdeu scrie fabula sa *Câinii și lupii* [14])

Alecsandri e contra Evreilor în *Boeri și Ciocoi*, în *Lipitorile satelor*. In fragmentul dramatic *Năvălirea Jidanilor* deasemenea se vede antisemitismul lui Alecsandri [15]).

Și în *Răpirea Bucovinei* Alecsandri atacă pe Evrei. Corespondența sa ne arată aceleași sentimente. Intr'o scrisoare îi mărturisește lui Iacob Negruzzi că nu va pleca la București din cauza vremii rele și că numai chestia evreiască l-ar putea face să părăsească Mircești pentru Dealul Mitropoliei [16]). In altă scrisoare îi spune aceluiași: „Un lucru numai mă tulbură în mijlocul activității mele literare... Chestia Jidanilor! această chestie de viață sau de moarte pentru noi" [17]).

Odobescu e pentru rezolvirea echitabilă și omenească a problemei evreiești, și cere să nu mai fie utilizată în luptele de partid [18]).

11) *Versuri, proză, scrisori,* ed. cit. pg. 118.
12) *Studie asupra judaismului: Industria națională, industria străină și industria ovreiască, față cu principiul concurenței* Buc. 1866 pg. 30.
13) *ibid.* pp. 33—34.
14) *Poesie,* ed. cit. pg. 116. Fabula apare în *Columna lui Traian* 1872, 24/I.
15) Fragmentul acesta apărut în *Familia* 1884, nr. 1. e reprodus în *Teatru* ed. cit. IV. *Prefață* pp. XVI-XXIII.
16) *Scrisori* ed. cit. pg. 81. Scrisoarea din Mircești 22 Ian. 1876.
17) *ibid.* pg. 113. Scrisoarea din Mircești, 16 Dec. 1878.
18) *Impământenirea israeliților III, Românul* 1879, 28 Iunie, *Scrieri lit. și ist.* ed. cit. III pp. 477—478.

Ion Ghica e de părere că funcționarismul e aliatul ebraismului [19]). Soluția chestiuni nu stă în legi, ci în muncă și activitate. Noi trebue să avem grija de-a învinge epidemiile care ruinează populația și ne degenerează rassa [20]).

In parlament oamenii noștri politici își spun fiecare părerile lor asupra chestiunii. Kogălniceanu în discuțiile din Ianuar 1879 recunoaște că Evreii formează la noi un corp aparte de națiunea noastră. Maiorescu e de părere că există o chestie evreiască la noi din vina noastră care nu muncim de-ajuns și suntem ignoranți. Răspunzând lui Bărnuțiu care cerea isgonirea din țară a Evreilor și străinilor, Maiorescu spune că mulțimea acestora e simptomul unui mare rău, anume lipsa de activitate economică și de cunoștințe a poporului. Exclusivismul național e vreme pierdută: trebue să îndreptăm poporul spre activitate economică și științifică [21]). In discursul din 24 Februar 1879 Maiorescu e pentru revizuirea art. 7 din Constituție [22]). In discursul de la 10 Sept. 1879 arată că lumea se opune la revizuirea constituției numai fiindcă acest lucru ni-i impus de străini. Maiorescu sprijină revizuirea, dar arată și greșala pe care-o face Alianța israelită care prin campaniile ei îndepărtează simpatiile pe care și le câștigaseră Evreii [23]). I. Brăteanu e de părere că împământenirea în massă a Evreilor ar însemna sinuciderea noastră [24]). Boerescu susține naturalizarea individuală [25]). Conta în discursul de la 4 și 5 Sept. 1879 e contra acordării drepturilor. El arată că Evreii se ocupă la noi cu uzura și au scopul de-a ne aservi economicește. Trebue să ne asigurăm întâi conservarea națională și apoi să ne gândim la principii umanitare [26]). Carp în discursul la Senat la 28 Febr. 1879 spune: „Dacă voiți să scăpați de Evrei, nu este decât un singur mijloc: munciți și civilizați-vă" [27]). In discursul său

19) *Convorbiri economice. Industria* § 1. ed. *cit* I pg. 242.
20) *ibid.* § 2. pp. 272—273.
21) *Contra Școalei Bărnuțiu. Critice, ed. cit.* II pg. 240.
22) *Disc. parlam.* ed. cit. II pg. 274.
23) *ibid.* pg. 339 și următ.
24) v. Discursul în *Românul* 1879. 1 Mart.
25) *Discursuri politice* ed. cit. II pg. 870.
26) *Opere complete.* Buc. Sfetea pp 641—663.
27) *Discursuri* ed. cit. pg. 186.

de la 28 Sept. 1879 arată că în loc de restricții împotriva Evreilor, trebue să stăvilim funcționarismul și să creăm o democrație a muncii [28]).

In vremea acestei încrucișări de opinii străine și românești, de amenințări și calomnii ori de apărări și desmințiri, de soluții aspre ori umanitare, Eminescu își publică articolele sale. Ele oglindesc starea de enervare și de neliniște a epocei. Intr'un articol Eminescu scrie: „Ocupați cu strângerea de material în chestiunea israelită și tratând-o noi înșine cu toată paza cuvenită, n'am avut de câteva zile nici timpul material, nici spațiu destul în coloanele noastre pentru alte întâmplări" [29]). Un început de articol din aceiași epocă ne arată și mai bine ce enervare produsese chestia israelită, ce obsesie era ea pentru toate mințile: „Cu cât trec una după alta zilele, cu cât se prelungește fără nici un termen prevăzut sesiunea extraordinară, cu atâta chestiunea revizuirii se încâlcește mai mult, cu atât neliniștea și temerile cresc și cuprind toate mințile, cu atât mai mult lumea își pierde cumpătul și facultatea chibzuirii" [30]).

Dându-și seama de însemnătatea problemei evreești, Eminescu vrea s'o cunoască sub toate aspectele și să-i afle nu numai cauzele și consecințele, ci și mijloacele de remediere. Pentru o problemă de așa gravitate, Eminescu ar fi vrut să vadă tot interesul cuvenit la aparatul nostru administrativ. In loc de aceasta, el vede obișnuita încurie: statul prin organele sale nu putea pune la îndemâna nimănui datele necesare asupra unei chestiuni ce frământă viața de stat de ani și ani de zile și punea în primejdie existența societății române [31]).

Dacă statul nu-i punea la îndemână datele necesare, Eminescu se putea informa aiurea și a făcut-o. El a cetit diferite lucrări asupra rolului Evreilor în viața socială și economică din Austro-Ungaria, a cetit si lucrările de propagandă ale membrilor Alianței israelite, era

28) *ibid.* pg. 203.
29) *Timpul* (IV) 1879, 16 Iunie, art. de fond
30) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iun.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg 175. *Mizeria vieții noastre publice.*
31) *Statistica Ovreilor când vine? Timpul* (IV) 1879, 8 Iunie: ed. *Op. compl.* pg. 491 și următ.

în curent și cu ceia ce scriau diferite jurnale, și avea la îndemână și observațiile proprii pentru cunoașterea evreului așa cum îl văzuse el „apucat, cu vorba repede și măruntă, încrezut, răzând iute și clipind din ochi" [32]).

Eminescu arată de ce Evreul nu trebue să capete drepturi. Evreii nu-s capabili nici de sacrificii nici de muncă. In toate țările clasele sociale își câștigă drepturi pe baza calităților dovedite fie în războiu, fie în desvoltarea culturii, fie în păstrarea instituțiilor strămoșești. Evreul singur vrea drepturi deși disprețuiește munca și trăește din trafic [33]). Eminescu recunoaște că printre Evrei sunt și oameni cum se cade, înzestrați cu mari calități, dar marea majoritate nu merită drepturi fiindcă n'a luptat niciodată cu hoardele străine pentru păstrarea pământului strămoșesc, n'a muncit pentru ridicarea neamului nostru. Inlăuntrul țării Evreul ne otrăvește țăranul cu băuturi falșificate, în afară e aliatul acelor ce ne atacă și povestesc pe seama noastră monstruozități. In Europa Evreul nu merită drepturi fiindcă-i consumator, nu muncitor [34]).

In întinsul studiu închinat chestiunii israelite Eminescu în capitolul *Uzura* ne arată specula la care se dedau Evreii în Galiția și Bucovina și mijloacele la care recurgeau pentru a acapara munca și proprietatea populației rurale în special. Folosindu-se de datele ce i le puneau la îndemână Platter în *Der Wucher in der Bucovina* și Rydzowski în raportul său din Camera austro-ungară în 1877, Eminescu descrie decăderea morală și materială a Bucovinei. Țăranul era nedesvoltat sub raportul moral și intelectual și lăsat în ghearele speculanților ale cărora socoteli el nu le pricepea. Ani de zile familii de țărani munceau spre a scăpa de creditori. Speculanții, cele mai adesea ori Evrei, profitau de starea de beție pentru a smulge țăranilor polițe, și din uzură își făceau adevărata profesie. Clasa muncitcare era sărăcită, ruinată, expropriată în folosul uzurarilor.

32) *Teatrul Ovreesc, C. de Iași* 1876 nr. 97, la „Diverse"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 363.

33) *Evreii și conferința, C. de Iași* 1877, 9 Ianuarie la „Rev. externă", *o. cit* ed. Sc. pp. 107—108, *Despre drepturile politice ale Evreilor* I.

34) *ibid. ed. cit.* pp. 109—111.

Statul austro-ungar s'a văzut nevoit să ia măsuri legale pentru stăvilirea răului [35]).

Evreul în țara noastră e în slujba proprietarului pentru exploatarea țăranului. Noua aristocrație formată din ciocoi, din lene a recurs la Evrei pentru exploatarea muncii țăranului. Dacă Evreii ar avea dreptul să aibă bunuri imobiliare, ar lua locul ciocoilor, iar țăranul ar rămâne cu desăvârșire proletar [36]). Proprietarul din lăcomie dă în arendă moșia ori cârciuma cu un preț prea mare unui arendaș evreu care recurge apoi la toate mijloacele de exploatare a țăranului [37]).

Evreul nu poate deveni român după cum nu poate deveni nici englez, german etc. La evreu simțământul de rassă e prea puternic așa că nu poate avea iubire pentru națiia în sânul căreia trăește. Evreii formează o internațională a lor „alianța israelită" cu filiale în toate țările și cu menirea de-a face zarvă în toată lumea, arătând că Evreii ar fi oprimați [38]).

Evreii sunt cu totul deosebiți de noi, au tendințe deosebite de ale neamului nostru, nu ne vorbesc limba, au legături cu gazete dușmane, hrănesc împotriva noastră neîncrederea și dușmănia străinătății, sunt o armă a străinilor împotriva țării noastre. Chiar drepturile, Evreii nu le cer direct de la noi, ci vreau să ni le smulgă cu ajutorul străinilor [39]).

35) *Chestiunea israelită I Uzura, Timpul* (IV) 1879, 24 Mai; ed. *Op. compl.* pg. 484 și următ.

36) *Evreii și conferința, C. de Iași* 1877, 9 Ian.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 113, *Despre drept politice ale Evreilor II.*

37) *Chestiunea israelită II: Rezultate ale uzurei in România, Timpul* (IV) 1879, 12 Iunie; ed. *Op. compl.* pg. 495 col. 2.

38) *Evreii și conferința, C. de Iași* 1877, 9 Ian.; *o. cit.* ed. Sc. pp. 113—114. *Drept. polit. ale Evr. II.* In adevăr multă zarvă se face în presa israelită în legătură cu pretinse orori ce s'ar petrece în țara noastră. Insuși I. Brăteanu în discursul în chestia revizuirii art. 7, mărturisește că nu putea lua măsuri împotriva evreilor care călcau legile financiare, de frica Europei care ar fi strigat imediat: Persecuție religioasă! (v. *Românul* 1879, 1 Mart.). La asemenea atitudine se gândește Eminescu când în comedia *Gogul Tatii* ne descrie pe Leizer (v. *Ms. Ac. Rom.* 2254 ff. 275—276, ed. *Op. compl.* pg. 317, col. 2).

39) *ibid ed. cit.* pp. 115—116.

Pentru a putea ajunge la egalitate cu cetăţenii statului român, Evreii trebue să se asimileze cu naţiunea în care trăesc, trebue să ne vorbească limba şi să se încrucişeze cu Românii prin căsătorii, trebue să ajungă şi ei purtători ai sarcinei de-a ridica cultura ţării [40]).

Evreii recurg la neadevăruri istorice în susţinerea cauzei lor. Eminescu e indignat împotriva profesorului Bluntschli căre voia să dovedească că în ţările noastre existau familii evreieşti încă de pe vremea colonizării. Eminescu susţine că Evreii sunt o invazie recentă.

Faţă cu atitudinea duşmănoasă a presei evreieşti, noi trebue să informăm precis străinătatea, arătându-i că luptăm pentru existenţa naţională şi că suntem în legitimă apărare [41]).

Ceea ce supără mai mult pe Eminescu e că Evreii voesc să capete la noi drepturi cu ajutorul străinătăţii. Tratatul de la Berlin ne-a impus obligaţii şi a legat recunoaşterea independenţii noastre ca stat de rezolvirea chestiunii evreieşti. Evreii înşişi când au văzut prin ce încurcături trecea statul nostru, în loc să ne ajute, s'au aliat cu duşmanii. Eminescu crede că ar fi fost mult mai frumos şi mai patriotic din partea lor dacă în loc de-a ne crea greutăţi, ar fi avut încredere în noi şi ne-ar fi lăsat să rezolvim singuri chestiunea evreiască spre binele şi al Evreilor şi al ţării [42]).

Evreii n'au drepturi politice la noi şi totuşi sunt o primejdie naţională. In *Rezultate ale Uzurei în România* Eminescu arată starea jalnică în care au fost aduşi ţăranii în urma nepriceperii conducătorilor. Starea Moldovei mai cu seamă e de plâns, fiindcă populaţia e lăsată să fie exploatată de arendaşi, cârciumari şi prăvăliaşi evrei.

Evreii venind din Galiţia săraci, reuşesc să se îmbogăţească prin manevre nelegiuite, prin exploatarea locuitorilor neprevăzători. Ţăranul a ajuns la ruină. Tot ce are trece în stăpânirea speculantului

40) *ibid. ed. cit.* pg 117.

41) *Statistica Ovreilor când vine? Timpul* (IV) 1879, 8 Iunie, *Op. compl.* pg. 493 col. 1. Şi Odobescu se ocupă de afirmaţiile lui Bluntschli şi le arată falşitatea. *(Impământ israeliţilor, Scrieri lit. şi ist.* ed. cit. III pg. 473).

42) *ibid. ed.* cit. pg. 492, col. 1

israelit. Sărăcia şi mizeria au făcut pe ţăran să dea înapoi, să piardă orice gust de viaţă: „Trebue să cunoaştem exploatarea săteanului în Moldova prin manoperile uzurare, prin beţie, ca să înţelegem pentru ce el, nu numai n'a înaintat, dar a dat înapoi; pentru ce el ni se înfăţişează abătut ca un idiot, fără viaţă şi fără plăcere pentru viaţă". Sărăcia şi mizeria au sporit imoralitatea şi încurajat emigrarea [43]).

Evreii sunt o primejdie şi fără drepturi. Atunci când le vor avea, vor fi şi mai primejdioşi [44]).

Eminescu a înţeles că marea primejdie a Evreilor nu constă în faptul că ei în sine sunt vătămători, ci în acela că noi n'am luat măsurile necesare pentru a fi tari în toate domeniile. Eminescu recunoaşte că şi comerţul şi capitalul sunt în mâna Evreilor; proprietatea urbană e în mare parte în mâna lor; ei arendează moşiile din Moldova, ei au debitul băuturilor spirtoase şi al tutunului; toate arterele vieţii economice sunt pe mâna lor [45]).

In afară de faptul că starea noastră economică e slabă, noi ne aflăm şi în disoluţie naională. In asemenea situaţie noi nu putem asimila un element străin ca Evreii, dimpotrivă ei vor sfârşi prin a ne descompune organismul naţional [46]). Primejdia revizuirii art. 7 nu stă atât în chestiunea evreiască însăşi, cât în starea în care ne aflăm în momentul în care chestiunea se punea [47]). Lipsa noastră de prevedere, spiritul de parvenire, lipsa de conştiinţă naţională ne-au adus în această situaţie. In loc să muncească, fiecare Român ştiutor de carte a voit să fie funcţionar şi să trăiască din buget; astfel funcţiile vitale ale societăţii au fost acaparate de meşteri şi negustori răi pe care străinătatea ni i-a trimis alungându-i din sânul ei [48]). In loc să avem muncitori şi meseriaşi români, am ajuns la un

43) *Chestiunea israclită II: Rezultate ale uzurei în România, Timpul* (IV) 1879, 12 Iun.; ed. *Op. compl.* pg. 493 şi următ.

44) *Timpul* (IV) 1879, 25 Mai, art. de fond; ed. *Op. compl.* pg. 489 col. 2.

45) *Evreii şi conferinţa, C. de Iaşi* 1877, 9 Ian.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 115, *Despre drept. polit. ale Evr. II.*

46) *Timpul* (IV) 1879, 16 Sept. ed. *Op. compl.* pp. 507—508.

47) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iunie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 178—179, *Mizeria vieţii noastre publice.*

48) *Evreii şi conferinţa, C. de Iaşi* 1877, 9 Ian.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 108, *Despre drept. polit. ale Evr. I.*

proletariat al condeiului din ce în ce mai numeros, un proletariat care luptă prin ură, intrigi, calomnii și vicleșug, cu scopul de-a trăi prin buget[49]). In societatea românească în loc să vedem o întrecere pe calea industriei și muncii, am ajuns să vedem viața națiunii prefăcută într'o întrecere în palavre, într'o luptă pentru putere ca mijloc de existență[50]).

In materie de industrie și comerț n'am arătat nici prevedere, nici conștiință. Statul n'a priceput importanța industriei și n'a luat măsuri de apărare și încurajare a ei. Bărbații noștri politici au înlesnit năvala străinilor care-au constituit o pătură de industriași și comercianți. Cu aceiași ușurință s'a lăsat acaparareа pieții noastre prin obiecte de industrie străină. In cultul nostru pentru străini am lăsat ca naționalii să fie înlăturați, mai mult, atunci când un național era pus față în față cu un străin, cu ocazia unei întreprinderi, străinul a fost preferat. Până și accizele comunale și perceperea impozitelor indirecte ale statului au ajuns pe mâna Evreilor, as fel că deși străini, au isbutit să stăpânească și capitalul public și veniturile statului. In vremea aceasta Românii fiind mereu dați la o parte, li s'a luat mijlocul de-a se susține și desvolta, au pierdut practica și inteligența afacerilor și n'au putut să-și facă educația industrială și comercială pe care numai practica o dă. Românii au slăbit mereu, iar puterea Evreilor a crescut. Ei au ajuns o putere industrială și comercială, iar statul prin neprevedere le-a înlesnit imigrarea[51]).

In asemenea situație problemea evreiască e o chestie de viață și moarte pentru noi. Egala îndreptățire a 600000 de „lipitori" înseamnă moartea neamului nostru. Suntem amenințați de Alianța israelită, dar fără să ne temem de ea, să luăm toate măsurile necesare, căci e vorba de existența noastră națională: „să mai fie încă șepte alianțe ca cea universală, care să conspire cu *ușile închise* în contra nației românești, noi vom ști să le arătăm totdeauna lungul nasului, căci nu ne spăriem nici de înjurăturile presei jidovești, nici de declamațiile oratorilor idealiști, pe câtă vreme e vorba de existența poporului nostru"[52]).

Eminescu e de altfel convins că Evreii nu vor câștiga drepturile pe care le cer. Purtarea lor îi face să-și înstrăineze simpatiile pe care le aveau. Din momentul ce s'au adresat la străini pentru drepturi, de la străini să și le capete[53]). Cu tot sprijinul străinătății și cu toată zarva făcută de ei, nu li se va acorda decât cetățenia pe calea pe care se acordă la toți străinii în genere[54]).

Eminescu adâncul cunoscător al problemei israelite și înțelegătorul vieții noastre sociale nu putea să se mulțumească numai cu arătarea răului și urmărilor lui pentru viața națională. El nu se mulțumește cu darea semnalului de alarmă, nici cu încurajarea rezistenței naționale în momente critice ale istoriei noastre.

Eminescu a întrevăzut singura posibilitate de rezolvare a problemei israelite, legând-o de rezolvarea problemei țărănești. El scrie că înainte de discutarea articolului 7, Camerile de rezolvire au a se gândi la îmbunătățirea stării Românilor. Ele au a vota legile agrare necesare pentru ca țăranul să fie proprietar al pământului, pentru ca acest pământ să nu ajungă în mâna străinilor, să nu se dividă prea mult între moștenitori. Imbunătățind starea țăranului, am forma o clasă puternică și, apoi, am putea trece și la soluționarea chestiei israelite. „După ce prin sporirea sufficientă a populației, cultura pământului, din extensivă cum este, ar avea brațe destule pentru a deveni intensivă, am avea timp a ne gândi și la regularea poziției noilor cetățeni de rit mozaic"[55]). La sporirea populației nu se putea ajunge fără o îmbunătățire a condițiilor ei de viață. Intr'un articol în *Timpul* Eminescu scrie că Evreii sunt o primejdie pentru existența noastră economică și națională, totuși ei constituie mai mult o boală acută decât organică. Intrucât Evreii se grămădesc în țările în care în loc de civilizație și liberate adevărată avem

49) *ibid. ed. cit.* pg. 112.

50) *Timpul* (IV) 1879, 27 Mai; ed. *Op. compl.* pg. 491 col. 1.

51) *Chestiunea israelită III: Industrie și Comerț, Timpul* (IV) 1879, 13 Iunie; ed. *Op. compl.* pp. 496—497.

52) *Iarăși Evreii, C. de Iași* 1876, 5 Dec.; *o cit.* ed. Sc. pg. 106. *Agitațiile Evr. din Rom. în străinătate.*

53) *Timpul* (IV) 1879, 1 Aug. art. de fond; ed. *Op. compl.* pg. 506 col. 1.

54) *Timpul* (IV) 1879, 12 Aug. art. de fond; ed. *Op. compl.* pg. 507 col. 1.

55) *Timpul* (IV) 1879, 25 Mai, art. de fond; ed. *Op. compl.* pg. 490 col. 2.

semi-civilizație și pseudo-liberalism, Eminescu cere organizarea conservatoare a țării. Nu putem scăpa de Evrei fără civilizație adevărată; libertate adevărată și neatârnare economică sunt noțiuni identice, iar neatârnarea economică înseamnă eliberarea prin cultură și împroprietărire a clasei țăranilor [56]). Concluzia acestor premise se vede limpede. Și de data aceasta cele două probleme sunt legate una de alta. Eminescu cu pătrunderea-i obișnuită ne arată de unde să plecăm pentru a ajunge la scop.

Cu toată înverșunarea sa împotriva Evreilor, Eminescu le ia apărarea în contra maltratărilor [57]). Pe calea presei el a cerut întotdeauna măsuri legale împotriva pericolului [58])

Ba odată ridicându-se de-asupra pasiunilor ce frământau societatea, Eminescu exprimă convingerea că Evreii ar putea deveni folositori națiunii: „Precum un râu de munte înneacă, nefiind supus voinței determinante a omului, pe când cu albia regulată, el poartă vase și devine un isvor de înăvuțire pentru câmpiile ce le petrece, astfel și un element etnic, care ar lăsa curs liber numai instinctelor sale ar fi periculos, pe când abătut în albia unei munci liniștite și productive, ar deveni folositor patriei lui adoptive și, cu vremea, ar ține poate la pământul ei sfânt tot cu atâta tragere de inimă ca și urmașii acelor războinici păstori cu puternice și încăpătoare cranii, cu cari Radu și Dragoș au cuprins câmpiile Moldovei și ale Țării Românești" [59]).

Analizând problema evreiască, Eminescu în atitudinea sa e de multe ori violent, așa cum au fost Hașdeu și Conta; în adâncirea

56) *Timpul* (IV) 1879, 17 Iulie, art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 180—181. *Soluția problemei sociale.*

57) *Maltratare, C. de Iași* 1876, 29 Sept.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 122. *In contra maltratării Evreilor.*

58) Intr'o notiță manuscrisă însă, vorbind de lașitatea și de lipsa de caracter a plebei de sus și de anemierea și mizereia claselor de jos, situație care-a înlesnit năvala străinilor la noi, Eminescu scrie că un singur semn de sus e nevoie și în trei zile atât art. 44 al Tratatului de la Berlin cât și art. 7 din Constituție ar rămâne fără obiect. Eminescu constată că din nefericire nimeni n'are curajul să propună singura soluție: tratarea *pe picior egal* a străinilor și ștergerea deplină a deosebirilor de confesiuni „prin același ascuțiș". *(Ms. Ac. rom.* 2261 fol. 60).

59) *Timpul* (VI) 1881, 17 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 296, *Problema evr.*

cauzelor reale ale problemei și în găsirea soluțiilor adevărate, el se aseamănă cu I. Ghica, Maiorescu și Carp. In enumerarea defectelor Evreilor la noi el afirmă lucruri confirmate de Picot și Desjardins; cu luciditate el leagă chestiunea israelită de cea țărănească, fixând astfel adevărata și unica soluție.

In tot ce scrie în chestiunea evreiască, Eminescu are înaintea ochilor interesele națiunii. Convingerea că viața națiunii e în primejdie îi dă vehemență în expunere, bărbăție în susținerea ideilor. El nu înțelege ca Evreilor să li se dea drepturi în baza teoriei „om și om", și spune că nu va face concesii ideilor veacului, că va stărui pe calea conservării naționalității și țării [60]). Celor ce nu voiau să țină seamă de drepturile noastre la existență, el le spune: „Căci dacă în ciuda dovezilor ce vom fi dat, puterile vor stărui și mai departe, atunci fiecare Român va simți ceea ce azi numai puțini bănuesc și uniți cu toții vom fi gata să arătăm, că un popor ce-și numără viața pe veacuri nu renunță atât de lesne la viitor" [61]).

Gândul statornic la țară și la caracterul românesc al acesteia se străvede în răspunsul pe care-l dă în 1881 Evreilor care legau soarta țării noastre de îndeplinirea cererilor lor: „sau țara aceasta să fie în adevăr românească sau nici nu merită să fie" [62]).

CAPITOLUL VI.

Xenofobul.

Eminescu e împotriva a tot ce putea denatura viața noastră națională. El critică franțuzismul clasei superioare, pricină în bună parte a introducerii formelor apusene, atacă greco-bulgărimea înfiltrată în sânul națiunii, e dușmănos față de străinii care invadau țara și ne-o sărăceau.

60) *Timpul* (IV) 1879, 27 Mai, art. de fond; ed. *Op. compl.* pg. 491, col. 2.

61) *Statistica Ovreilor când vine?, Timpul* (IV) 1879, 8 Iunie, ed. *Op. compl.* pg. 493 col. 2.

62) *Timpul* (VI) 1881, 6 August; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 279—280, *Teoria păturii superpuse.*

Eminescu nu e numai împotriva a ceea ce-i francez, el în general nu are simpatii pentru Occident. El e unul din cei ce susțin că ochii noștri nu trebue să fie ațintiți numai asupra apusului, ci îndreptați spre tot ce se petrece în răsărit, în preajma noastră. După Eminescu, Occidentul are ca țintă cucerirea economică a răsăritului, robirea lui sub capitalul străin, proletarizarea raselor orientale prin industria străină. Românii n'ar trebui să uite că-s o muche de despărțire între două lumi cu totul deosebite, și că viața răsăriteană e condusă de idealuri istorice și religioase demne de atenție [1]). In afară de neîncrederea în apus, în sufletul lui Eminescu e și indignarea din pricina felului cum formele de viață apuseană erau introduse la noi, în disprețul a tot ce era național ca instituții și obiceiuri. Apusul e pentru Eminescu Franța unde cei mai mulți din tinerii noștri studiau și de unde, după părerea lui Eminescu, se întorceau înstrăinați și cu aplecarea de-a schimba felul nostru de viață. Ceea ce trebue să observăm e însă că Eminescu deși critică influența franceză, nu se face un propagator al influenței germane, nu-i nici decum „puișor de neamț" cum îl numește Aron Densușianu [2]).

In ce privește ideile asupra primejdiei influenței franceze, Eminescu nu i un izolat. Cu mult înainte de el această influență e criticată. Asemenea atitudine a avut Ion Maiorescu care într'o scrisoare din 1838 critică starea de lucruri de la noi, spune că gustul și judecata sunt stricate, luxul dărăpănează totul și că acestea ne vin din „materialismul franțuzesc". Insăși ușurința și nestatornicia ne vin din „beletristica franceză" [3]). Și Kogălniceanu e împotriva galomaniei societății noastre de pe la 1840 [4]). Alecu Russo și Alecsandri se opun și ei curentului general de imitare și introducere a ceea ce-i francez. Mai aproape de epoca lui Eminescu, Odobescu înfiereazâ în 1867 obiceiul nostru de-a prețui numai ce vine din străinătate și

1) *Idealul istoric al Rusiei*, C. de Iași 1876, 29 Oct.; o. *cit.* ed. Sc. pg. 129.

2) *Cercetări literare*, Iași Șaraga 1887. *Scris. III* pg. 377. *Orientul latin* 1874. *Regenerarea literaturii noastre III.*

3) v. V. A. Urechia *Un episod din istoria culturii noastre. Conv. lit.* XXV 1891, 1 Sept. pg. 450.

4) v. N. Iorga *M. Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și Românul*, Buc. Socec pg. 63.

de-a disprețui tot ce avem în țară [5]). *Columna lui Traian* ia atitudine ostilă literaturii franceze clasice. In articolul *Teatrul bucureștean în 1872* în legătură cu piesa lui Ureche *Banul Mărăcină*, se laudă literatura națională, se cere naționalizarea teatrului, pentru a-l scăpa de „peruchiatele tragedii ale lui Racine și Corneille" [6]). Aron Densușianu mânios că piesele lui Bolintineanu nu erau jucate, își revarsă necazul pe producțiile franceze. El scrie că în teatrele noastre se jucau „toate murdăriile și căzăturile scenelor străine și mai ales franceze" [7]).

Și cercul junimist are atitudine critică față de influența franceză. Iacob Negruzzi arată abuzul ce se face de expresii franceze stricătoare a limbii naționale. T. Rosetti în *Despre direcțiunea progresului nostru*, reluând ideia desvoltată de Maiorescu încă din 1868 în *In contra direcției de astăzi în cultura românească*, critică tinerimea care-și făcea educație străină în apus și voia apoi să introducă în țară aceea ce cunoscuse în străinătate [8]).

In atacurile contra a ceea ce era francez trebue să ținem seamă și de alt factor. Se accentua o luptă între influența franceză și cea germană. Influența germană începuse să devină puternică și prin activitatea și prin ideile *Junimei*, dar și prin împrejurările politice care aduseseră Prusia pe primul plan. Cu toate exploziile de simpatie pentru Franța, cu toate articolele încadrate în negru cu ocazia înfrângerii Franței, cu toată dragostea pentru Franța, manifestată în discursurile parlamentare ale epocei, influența germană își deschidea drum. Insuși Maiorescu nu se sfiește să spună că francofilia sentimentală a oamenilor politici ai vremii era o totală lipsă de simț politic, cu urmări care puteau fi fatale desvoltării normale a țării [9]). Prusia e luată ca exemplu de multe ori. Iată propozițiile ce le găsim numai în două pagini dintr'un discurs al lui Maiorescu: „Dacă este un merit pe care l-a avut Prusia", „In Prusia învățătorii se ocupă...", „Pentru această imposibilitate s'a pronunțat toată practica până

5) *România la expoziținea universală din 1867 la Paris. Scrieri lit. și ist.* ed. cit. II pg. 106.

6) *Columna lui Traian* 1873, 1 Ianuar, art. semnat de Radu Mantea.

7) *Cercetări literare* ed. cit. II pg. 292.

8) *Conv. lit.* (VIII) 1874, 1 Aprilie pg. 9.

9) *O scurtă privire as. sit. pol. a Rom., Disc. parlam.* ed. cit. I pp. 31—36.

acum în Prusia", „Și nu uitați că în Prusia", „n'a trecut prin capul nimănui în Prusia de a zice..." [10]). La 1876 cu ocazia proectului de lege al instrucției publice e adevărată luptă între influența franceză și cea germană. Boerescu apără sistemul francez împotriva lui Maiorescu care voia introducerea sistemului german la Facultatea de Drept [11]).

Chiar și cei ce încurajaseră înrâurirea franceză încep să ia atitudine critică. Brăteanu în discursul său de la 16 Dec. 1876 critică introducerea la noi a instituțiilor franceze [12]). *Românul* arată că se abuzează prea mult cu plecarea pentru studii la Paris [13]).

In această vreme Alecsandri dă dovadă de multă cumințenie. Iacob Negruzzi avea să țină o conferință asupra influenței franceze la noi și cu această ocazie, Alecsandri îi scrie: „Am aflat că ai să faci o conferință asupra influenței franceze în România. Sarcina e foarte delicată și spinoasă. Cunoscând însă bunul simț și dreapta judecată ce posedezi, am buna încredere că vei da lui Cezar ce e a lui Cezar. Pentru noi Românii, veri primari cu Francezi, ar fi o necuviință și o ingratitudine de-a stupi în fântâna din care am băut apă si ne-am potolit setea" [14]).

Eminescu n'a avut această cumințenie, el trece uneori dincolo de critica franțuzismului și atacă societatea și cultura franceză.

La marea înrâurire a culturii franceze s'a ajuns prin trimiterea tineretului nostru la Paris ca să studieze. Societatea în care tinerii aveau să trăiască și să-și facă educație e decăzută. Viața socială a Franței e bolnavă. Clasele sociale au ajuns aci la plăceri de un rafinament necunoscut aiurea, picanteriile înlocuesc aci producțiile literare și artistice sănătoase. Tinerimea noastră nu putea învăță lucruri folositoare într'o astfel de țară. S'a deprins a face politică și s'a întors acasă cu scopul de-a reforma starea de lucruri [15]).

10) v. *Discursul* dela 12 Mart 1873, *Disc. parlam.* I pp. 142—143.
11) v. *Discursuri politice ed. cit.* II pg. 532 și următ.
12) v. *Românul* 1876, 18 Dec.
13) v. *Românul* 1877, 21—22 Februar, art. de fond.
14) Scrisoare din Mircești 10 Ghenar 1875, *Scrisori* ed. cit. pg. 70.
15) *Icoane vechi și icoane nouă III: Bătrânii și tinerii.* Timpul (II) 1877, 14 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 120—121.

Tinerimea aceasta n'are pietate față de lucrurile strămoșești, vorbește o limbă păsărească în locul frumoasei limbi a strămoșilor, și înarmată cu știința ariilor din teatrele de mahala ale Parisului vrea să ne dea deputați, miniștri, profesori universitari. Tinerimea crescută și educată în Franța s'a întors lipsită de simțul istoric [16]).

Cu capul plin de învățături scoase din cafenelele franțuzești ori din Saint-Simon, tinerii noștri neînțelegători ai nevoilor țării ne-au creat formele vieții publice, crezând că tot ce se potrivește în Franța trebue să se potrivească și în țara noastră [17]).

Impotriva tinerilor franțuziți scrie Eminescu și una din poeziile sale. El ni-i arată învățând cum se face nodul la cravată și pretinzând apoi să ne fericească neamul. Ni-i arată pierzându-și vremea în plimbări, răsucindu-și mustața, vorbind pe nas în cafenele, uitând limba lor, trecând în țară drept minți luminate și pretinzând să ocupe locurile cele mai de seamă [18]).

Tinerimea franțuzită are în ființa ei ceva nematur, falș, neînțelegător a vieții naționale. Ea caută să impună țării o cultură artificială, iar neamul nostru n'a știut să ia măsurile necesare. Șarlatani care și-au făcut educația în cafenelele Parisului ne-au stricat rânduelile din țară [19]).

Urmarea firească a vieții ce-o duce plebea franțuzită e sărăcirea țării noastre, sărăcirea în special a clasei țărănești. Plebea de sus are trebuințe exagerate, iar corelatul acestora e munca înzecită a poporului rural. Tinerimea care-și face cultura și educația la Paris dormind pe biliardurile din cafenele, ne costă sute de țărani ce se sting storși de vlagă și lipsiți de bucuriile vieții [20]).

Pe Eminescu îl doare străinismul societății noastre. El nu caută nici pe cei ce-și făceau studiile în Franța, nici societatea franceză. Pe vremuri când nu se lăsase încă în voia luptelor politice el

16) *ibid. ed. cit.* pp. 121—122.
17) *ibid.* pg. 122.
18) *Ai noștri tineri, Ms. Ac. Rom.* 2278 fol. 52; ed. *Op. compl.* pg. 124.
19) *Tinerimea franțuzită, Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 262; *o. cit.* ed. Sc. pg 232
20) *Descreșterea populației, C. de Iași* 1876 nr. 90—93, 17 Aug. și următ.; *o. cit* ed. Sc. pg. 223.

recunoscuse că influența franceză ni s'a impus prin superioritatea ei [21]).

Eminescu e constant în atitudinea sa împotriva influenței franceze. Spre sfârșitul carierei sale la *Timpul*, scrie că Franța e țara căreia îi datorăm „nu numai cultură, dar și ideile noastre nesănătoase", că din iubire pentru această țară am devenit „niște maimuțe, îmbătrânindu-ne înainte de vreme" [22]).

Eminescu nu are păreri bune despre societatea franceză. Vehemența lui se revarsă în special asupra franțuziților care ne stricau caracterul național al vieții noastre și sărăceau populația prin instituții nepotrivite cu țara noastră. Aceștia erau adevărații vinovați, Francezii erau vinovați numai indirect.

Sunt însă neamuri direct vinovate de stările de la noi și Eminescu nu le cruță în scrierile sale. Grecii sunt, după el, un neam primejdios pentru națiunea noastră. Grecii sunt un neam lingușitor, fățarnic, dispus la pradă și înșelăciune; sunt o otravă a Orientului; istoria națională ne arată cât rău ne-au făcut. Ei au otrăvit în trecut și viața publică și viața privată a noastră. Grecii sunt vinovați de toate nenorocirile țării: „Și dacă s'a stricat rândul și tocmeala acestor țări, dacă am pierdut provincii, dacă am înlăturat cu ușurință obiceiuri bune și vechi, dacă au intrat corupția și lașitatea în clasele vechii societății românești, totdeauna isvorul acestor rele se va găsi c'a fost sau un Grec sau o mână de Greci". Eminescu susține că Grecii sunt o națiie îmbătrânită, lipsită de calități, bogată în vicii, corupătoare a artelor în evul mediu, înveninătoare a relațiilor între popoarele vecine, acaparatoare a pământului românesc în trecut, națiie cu înăscut instinct de viclenie și tâlhărăș.g [23]).

Eminescu nu uită pe celelți străini care se înfiltrau în viața organismului național. Alături de „grecoteii" pe care-i vedea adesea

21) *Echilibrul, Federațiunea* 4 și 11 Mai 1870; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 18.
22) *Timpul* (VIII) 1883, 11 Februar, art. de fond.
23) *Elenismul, C. de Iași 1876*, 10 Oct. la „Rev. externă"; *o. cit.* ed. Sc. pp. 126—129.

în clasa dominantă, Eminescu îi pune pe „bulgăroii" deveniți la noi oameni politici. Pe Greci, Eminescu i-a atacat și ca națiune, pe Bulgari Eminescu îi considera primejdioși numai întrucât pătrundeau în neamul nostru și o făceau pe românii.

Eminescu a fost toată viața înverșunat împotriva străinilor ce veneau în țară la noi și pricinuiau nu numai sărăcirea dar și stricarea caracterului neamului nostru. Totdeauna a avut el repulsie pentru „neagra străinătate". Astfel odată înfrățește el într'o frază decăderea fizică și sufletească a țării: „Inaintea negrei străinătăți care împânzește țara, cad codrii noștri seculari și, împreună cu ei, toată istoria, tot caracterul nostru" [24]). Eminescu vede atât de mulți străini pretutindeni, încât țara i se pare un regat al greco-bulgarilor și evreilor; vede greci cocoțați în fruntea țării „neagra străinătate, umbra spinului la ușa noastră a tuturor" [25]). El ajunge la convingerea că menirea epocei lui Carol Ingăduitorul e trecerea țării în mâna străinilor, e înstrăinarea treptată și sigură a tot ce-i românesc [26]).

Inverșunarea lui Eminescu împotriva străinilor abătuți asupra neamului nostru își găsește expresia și în poezii. *In Codrule, Măria ta*, țara se plânge codrului, singurul care are inimă de frate și poate înțelege durerile. Fiii țării sunt niște mișei care-au dat pământul pe mâna străinilor. Aceștia s'au lăsat ca un stol asupra țării, au pătruns până și în Sfatul țării; pământul românesc e sleit, înbucătățit și vândut; țara nu are de așteptat nimic de la mila străinului [27]).

Doina [28]) însă ni-l arată pe Eminescu poet îndrăgostit de neam și înverșunat dușman al străinilor. Românismul din întreaga Dacie își spune durerile prin glasul poetului. Străinii s'au lăsat asupra Bucovinei, sunt ca omida ce cuprinde cornii. In toate provinciile românești dușmanii și-au deschis drum de pătrundere și înaintează în inima țării, în timp ce Românul dă mereu îndărăt. Cântecele pier

24) *Timpul* (V) 1880, 22 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 259, *Reacțiunea*.
25) *Timpul* (VI) 1881, 18 Sept.
26) *Timpul* (VI) 1881, 4 Noembrie.
27) *Ms. Ac. Rom.* 2262 fol. 215; ed. *Op. compl.* pp. 119—120.
28) *Conv. literare* 1883, 1 Iulie. *O. cit.* ed. Ibrăilearu pg. 197.

odată cu înaintarea străinilor, păsările pleacă, isvoarele seacă. Plânsetul și blestemul isbucnesc prin Eminescu din sufletul întregii națiuni oprimate și înăbușite de străini.

Astfel după ce-a arătat atâtea rele ale societății noastre, Eminescu, din dragoste pătimașă pentru neamul nostru și pentru ce-i românesc, își revarsă ura-i împotriva străinismului societății noastre și străinilor care minau existența noastră etnică. In toată critica înverșunată a vieții noastre publice și în toată deslănțuirea pasională împotriva străinilor, se observă constanta convergență a gândurilor și simțirilor lui spre un punct central: națiunea. In reacțiunea spontană și masivă a celui mai îndrăgostit scriitor al nostru de tot ce-i românesc, biciul mâniei lovește cu neîndurare în tot ce-i plagă și dușman al națiunii. E o mânie sfințită de-o fanatică dragoste de neam. Parcă pentru el însuși a scris Eminescu: „Pasiunile înjosesc, pasiunea înalță" [29]).

CAPITOLUL VII.

Țărănistul critic al organizației noastre sociale.

Indrăgostit de tot ce socotea cu adevărat românesc, încrezător în viitorul neamului, dar îngrijorat de defectuoasa noastră organizație politică și socială și îndurerat de nedreptățile ei, Eminescu își îndreaptă sufletu-i înțelegător asupra existenței aceluia care în concepția lui politică și socială era însăși baza națiunii. Mila îl umple pe Eminescu când vede starea de înjosire în care se afla țărănimea, revolta lui e cu atât mai mare, cu atât mai violentă în accentele ei, cu cât își dădea seama de însemnătatea problemei țărănești pentru desvoltarea temeinică a neamului.

După Eminescu țăranul e singura clasă pozitivă pe spatele căreia trăesc celelalte clase. Numai țăranul are asupra sa producerea brută care reprezintă trebuințele fundamentale ale omului, în timp

29) *Cugetări, ed. Op. compl.* pg. 349 col. 2.

ce restul activității unei societăți e mai mult ori mai puțin o activitate de lux [1]).

Vorbind de clasele pozitive din țara noastră, Eminescu constată că aristocrația noastră istorică a dispărut, că o clasă mijlocie nu există și că țăranii sunt inculți, neînțeleși de nimeni, nereprezentați de nimeni, hamali pe spatele cărora trăim cu toții. Țăranul e singurul producător al materiei brute, dar e sărac și, ca urmare, toată țara e săracă. Clasa țărănească e națiunea însăși: „Aceasta este într'o țară clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conservatoare în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvântului" [2]).

Această clasă ne susține cu sudoarea frunței. Intr'o țară ca a noastră lipsită de export industrial, singur țăranul muncește pentru toți; tot ce aducem din străinătate ne vine în schimbul grâului care e produsul muncii țăranului [3]). Aceasta-i o idee statornică în opera lui Eminescu. Asemeni lui Bălcescu care spunea că lucrul orașelor e o importație străină, că orașele nu fabrică nimic, că singurul muncitor producător e țăranul, pe când citadinii își plimbă lenea în echipagiile lor [4]), și Eminescu are un exagerat respect pentru produsul mânilor țăranului, aruncând tot disprețul lui pentru munca celorlalte pături sociale. Eminescu socoate celelalte clase sociale leneșe; singur țăranul muncește și-i exploatat de toată societatea „Rămânea deci o singură clasă muncitoare, din a cărei exploatare trebuia să trăiască toată societatea română — țăranul" [5]).

Atacând mai târziu pe veneticii ce s'au lăsat asupra țării despoind pe adevărații muncitori, Eminescu scrie: „Dar oare nu vedem cum acești oameni pun țara să li plătească mizerabilele lor patru clase primare plus violoncelul, cu zeci de mii, cu sute de mii de franci? Da! cu milioanele budgetului, stoarse din firele de grâu ce le produce numai țăranul întreținem sterilitatea fizică și morală, lipsa

1) *Influența austriacă asupra Rom. din Principate: o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 70.
2) *ibid. ed. cit.* pg. 71.
3) *ibid.*
4) *Question économique des Principautés danubiennes.* Paris 1850 pg. 6.
5) *Evreii și conferința, C. de Iași* 1877, 9 Ian.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 113. *Despre drept. polit. ale Evr.*

de caracter și de inteligență adevărată a acestor oameni'[6]). Aceiași ideie o reia Eminescu și în articolul în care atacă pătura superpusă: „Precum însă, aproape singurul producător în țara noastră e țăranul, trei din patru părți ale poporului, susținerea întregei xenocrații se traduce în muncă țărănească, în bir plătit de țăran sub sute de forme"[7]).

Țăranul acesta spre care Eminescu își îndreaptă dragostea, nu e numai muncitorul de pe urma căruia trăim, nu e numai națiunea însăși prin importanță numerică; el e acel ce ne păstrează unitatea națională, el e elementul ce rezistă tuturor restriștilor, el în deplină conștiință de superioritatea lui reprezintă tinerețea etnică a națiunii noastre. Indignat de acuzația ce se aducea de *Românul* partidului conservator căruia i se punea la îndoială patriotismul în chestia reformelor agrare, Eminescu rezumă într'un articol toate părerile susținute de el adesea. El scrie: „Dar dacă, de ani încoace, a fost foae care în nenumărate rânduri s'a ocupat cu de-amănuntul și se va ocupa încă de soarta țăranului, acea foae a fost *Timpul*. Numai răposatul Bolliac a mai scris poate cu atâta convingere ca și noi în chestiunea aceasta și colecția din anul trecut și din cel curent e față pentru ca oricine să se convingă că e poate singura chestiune în care am scris cu toată patima de care e capabilă inima noastră, cu toată durerea și cu toată mila pe care ne-o inspiră tocmai țăranul, acest unic și adevărat popor românesc.

El, căruia nu-i dăm nimic în schimb, păstrează prin limbă și datini unitatea noastră națională; el e păstrul caracterului nostru în lumea aceasta franțuzită și nemțită, el e singurul care de zece veacuri n'a desperat de soarta noastră în Orient. Așa chilos și greoi cum este, e o putere de rezistență în el, pe care nimeni n'o poate sfărâma, nimeni îndupleca. Lipit, în Basarabia, de colosul ucigător de nații al Rusiei, el, neamul răzător al lui Miron Costin, își bate joc de muscali sub nasul lor, parc'a lui ar fi toată împărăția Muscalului.

6) *Timpul* (VI) 1881, 5 Aug.; *o cit.* ed. Min. pg. 148, *Veneticii.*

7) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; *o. cit.* ed. Min. pg. 167. *Fanarioții și clasele dirigente.*

In Ardeal scoate cusur Ungurului și Neamțului; pretutindeni același, pretutindeni întruparea tinereței etnice, pretutindeni simțindu-se și fiind superior celor ce-l înconjură"[8]).

Dar Eminescu nu s'a mulțumit să ne arate ce înseamnă țăranul pentru existența noastră etnică; el ne arată în ce stare se află țăranul, de ce starea lui e rea, ce îmbunătățiri s'au proectat, ce îmbunătățiri reale trebue să se facă pentru întărirea prin țăran a însuși organismului nostru național.

Eminescu constată că țăranul nu s'a cultivat cu toate reformele săvârșite în veacul XIX-a. Sarcinile i s'au îngreuiat, dar el a rămas același ca și cincizeci de ani în urmă[9]). Eminescu atacă organizația noastră socială nedreaptă și exploatatoare. El stigmatizează ignorantul proletariat al condeiului fiindcă angajează munca țăranului pentru ani de zile. După Eminescu organizația socială a României are două trăsături caracteristice: înșirarea de fraze goale în zeci de jurnale și sărăcirea poporului. Greco-Bulgarii din București își fac iluzia că trăesc într'un mic Paris, în vreme ce poporul se stinge. Fiecare cap „qui a fait ses études en France" ne costă sute de țărani care mor fără să fi știut ce-i bucuria și dulceața traiului. Poporul sufere o adevărată presiune fără cruțare, barbară din partea unei „plebs scribax" care-l conduce. Această plebe a subminat orice autoritate, a sleit toate isvoarele de puteri ale țarii, a deschis porțile tuturor vagabonzilor din care și-a făcut aliați pentru exploatarea țăranului[10]).

Înfiorătoare e starea de mizerie a țăranului așa cum ne-o descrie Eminescu. Singura noastră clasă pozitivă e sleită de orice vlagă fizică ori intelectuală: „O populație nesănătoasă, fără energie de caracter, fără energie economică, care își vinde munca pe băutură, o populație în care mortalitatea crește în mod înspăimântător, iar sudoarea mânilor ei se capitalizează în mânile unui element fără

8) *Timpul* (VII) 1882, 18 Februar, art. de fond; *o. cit.* Scr. rom. pp. 302—303, *„Timpul" și problema țărănească.*

9) *Influența austriacă... o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 71—72.

10) *Descreșterea populației, C. de Iași* 1876 nr. 90—93, 17 Aug. și următ.; *o. cit.* ed. Sc. pp. 223—224.

patrie, fără limbă, fără naționalitate" [11]). Iată jalnicul tablou al vieții noastre la țară: „Populația rurală în marea ei majoritate, mai ales cea mai depărtată de târguri, n'are drept hrană zilnică decât mămăligă cu oțet și cu zarzavaturi, drept băutură spirt amestecat cu apă; foarte rar la zile mari, și nici chiar atunci în multe cazuri, se învrednicește să mănânce carne și să bea vin ;trăind sub un regim alimentar așa de mizerabil, țăranul a ajuns la un grad de anemie și de slăbiciune morală destul de întristătoare. Chipul unui țăran român, om de la țară, trăit în aer liber, seamănă cu al uvrierului stors de puteri în umbra fabricelor" [12]). In 1881 dând drum liber furiei împotriva păturii dominante, Eminescu scrie despre starea țăranului: „Niciodată țăranul n'a fost mai mizer decât azi, niciodată sarcinile ce i s'au impus mai grele, niciodată regimul alimentar mai rău, niciodată munca mai multă, niciodată clasele consumatoare care nu produc nimic, mai numeroase și mai lacome de bani. Acest regim e atât de rău, încât într'o țară cu o populație rară, aceasta scade; iar medicii militari constată până și degenerarea continuă a rassei" [13]). Un singur scriitor ne-a mai dat un tablou înfiorător al stării țăranului: Bălcescu [14]). E vremea să ne întrebăm dacă nu cumva, asemenea lui Bălcescu, Eminescu se lasă dus de imaginație și deformează starea reală a lucrurilor.

In însăși epoca lui Eminescu avem destule mărturii pentru a ne da seama de starea de fapt a țăranilor. Astfel Ion Ghica ne spune în *Convorbiri economice* că starea țăranului e jalnică [15]). Un om care

11) *Infl. austriacă... o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 68.

12) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iunie; art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 177, *Mizeria vieții noastre publice.*

13) *Timpul* (VI) 1881, 5 Aug.; *o. cit.* ed: Min. pg. 148, *Veneticii.*

14) Iată tabloul făcut de Bălcescu: „Un fantôme hâve, fiévreux, débile, à peine couvert de haillons, surgit de dessous terre; l'étranger saisi d'une impression pénible, se demande si c'est une figure humaine ou quelque être inconnu à la science qu'il a devant ses yeux, et ce n'est qu'à la longue qu'il découvre dans ces traits amaigris la trace d'une grande et noble origine; le sourire amer qui effleure cette physiotomie, le regard douloureux mais encore fier qui s'élève vers le ciel par intervalle, accusent une souffrance injuste contre laquelle ce regard et ce sourire semblent protester". *(Question économique des Principautés danubiennes* ed. cit. pp. 5—6).

15) *Conv. economice. Finanțele* (1871) § 5. *ed. cit.* II pg. 361.

nu poate fi acuzat de necunoaștere și neînțelegere a situației, cel mai deseamă om politic al vremii, I. Brăteanu, în discursul de la 16 Dec. 1876 vorbind de starea țăranului, spune că e rea, că nici țăranul, nici copiii lui n'au ce mânca, mai ales în Moldova: „ce face, D-lor, țăranul, bietul țăran pe care noua regenerare l-a găsit cu 4 boi, cu 5 sau 6 vaci, și muncind de trei ori mai puțin, se hrănea de patru, cinci ori mai bine, decât astăzi? ce face el? n'are nici bou, nici vacă și se uită la copiii lui, cari tremură de frig și de foame în colțul vetrei" [16]) De asemeni *Românul* scriind într'un articol despre spiritul de abnegație al țăranului nostru, spune că datoria tuturor e de-a se îngriji de el. Asupra felului de viață al țăranului se scrie: „Țăranul ne nutrește în timp de pace și ne apără în timp de războiu. Și totuși, nutritor și apărător al țării întregi, nimeni nu este mai rău nutrit ca dânsul, nimeni nu este mai rău apărat" [17]).

Și studiile care apar în această epocă ne arată starea de mizerie a țăranului și primejdia degenerării rassei. Studiile acestea le-a cunoscut și Eminescu și s'a folosit de datele din ele. De scrierea lui I. Ionescu *Agricultura română din județul Mehedinți* (Buc. 1863) s'a folosit în *Rezultate ale uzurei în România,* de lucrarea doctorului V. I. Agapi *Cercetări demografice asupra populației României și în special a districtului și orașului Iași* (Buc. 1876) în care autorul arată decăderea elementului românesc față cu cel străin, Eminescu amintește în *Descreșterea populației;* de studiile economice ale lui Aurelian se vorbește în articolul din *Timpul,* 8 Mai 1881 *(Clasele superioare);* în același articol Eminescu se folosește și de lucrarea lui Vidrașcu în care autorul descrie starea mizerabilă a țăranului. In 1881 în *Timpul* din ziua de 5 Sept. Eminescu vorbește de lucrările lui A. V. Millo și C. I. Istrati. A. V. Millo în studiul său *Țăranul* [18]) ne arată mizeria în care a ajuns țăranul în ultimii ani, tocmai când s'au introdus cele mai multe reforme sociale la noi. Autorul scrie că țăranul ne hrănește cu munca lui, că el ne apără țara, dar că noi nu-l ajutăm să se ridice. Țăranul constitue adevărata națiune, dar

16) v. *Românul* 1876, 18 Dec.

17) v. *Românul* 1878, 3 Dec.

18) Fălticeni, Goldner 1881.

moralitatea lui e decăzută, legea rurală e pentru el un isvor de sărăcie, administrația e mai rea decât pe vremea când nu existau comitete permanente, consilii comunale și reprezentanți ai țăranilor în Cameră. Îl numim mereu pe țăran „națiunea română", dar îl tratăm ca pe dobitoace, aplicăm legea tocmelilor agricole ca niște barbari; bătrânii noștri erau mai puțin învățați, dar aveau mai multă durere pentru averea și sănătatea țăranului. Tabloul ce ni-l face autorul e un ansamblu de mizerie, ignoranță, boală, decădere fizică și morală a neamului. Doctorul C. I. Istrati într'o interesantă lucrare ne arată și el că viitorul țării și neamului e primejduit, că neamul descrește și degenerează din cauza mizeriei, boalelor, că momentul perzaniei nu e departe [19]).

Toate aceste mărturii ne arată că Eminescu n'a exagerat. Sub impresia gândului care l-a obsedat toată viața, gândul conservării și prosperării națiunei, Eminescu înfiorat de starea de mizerie a țăranului „nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvântului", a ținut să ne dea și el mărturii despre netrebnicia vremilor de altdată.

Eminescu critică stările de lucruri de la noi și se revoltă împotriva acelora pe care-i socoate vinovați.

Tot ce s'a făcut de către Stat, a fost spre răul țăranului, spre distrugerea a ceea ce el avea original. Pentru țăran, elementul conservator al limbei și datinelor, nu s'a făcut nimic care să corespundă realelor lui nevoi: „Dar nu e lege introdusă care să nu fi distrus sau să nu fi încercat de a distruge sentimentul lui de drept ce se păstrase din bătrâni ca obiceiu al pământului, ca datină moștenită; nu e școală înființată, care să nu fi fost o unealtă contra limbei lui și a bunului său simț, nu e instituție, care să fi răspuns la adevăratele lui trebuințe. In mijlocul formelor cosmopolite introduse la noi fără alegere, el e singurul ce și-a păstrat frumoasa limbă străveche, frumoasele datine, care și ele pier din zi în zi sub suflarea înghețată a unui veac străin de toată ființa noastră" [20]).

Țăranul a ajuns în stare tristă fiindcă pentru el nu s'a făcut

19) *O pagină din istoria contimporană a României din punct de vedere medical, economic și național.* Buc. Al. Grecescu 1880.

20) *Timpul* (III) 1878, 8 Octombrie. art. de fond.

nimic. A fost lăsat la discreția funcționarilor, proprietarului, arendașului, speculantului. Lăsat fără protecție din partea legei, el a căzut pradă spoliatorilor. Și proprietarii și arendașii creștini, ca și Evreii stabiliți la sate ca arendași, cârciumari ori prăvăliași, exploatează munca țăranului care abia poate plăti dobânzile, nècum capitalul împrumutat. Legiuitorii au avut grijă să consacre libertatea și dreptul de proprietate al fostului clăcaș, dar nu i-au ușurat posibilitatea de-a cultiva pământul fără să recurgă la ajutorul speculantului. Constatând mizeria păturii țărănești, Eminescu conchide că regimul libertății, așa cum există la noi, duce la exploatarea neomenoasă a agricultorilor, la sărăcirea lor, la micșorarea puterii statului [21]).

In loc să fie un ocrotitor, statul însuși e un exploatator al țăranului. Statul neomenos, străinii pripășiți la noi, demagogia, administrația, împreună toate acestea fac ca țăranul să sărăcească și să se peardă.

Sub regimul noilor Fanarioți starea țăranului a ajuns de plâns. Eminescu înșiră cauzele acestei stări de lucruri: „Cauza morbidității țăranului român este exploatarea neomenească la care este supus în linia întâia din partea statului, în linia doua de către mulțimea nenumărată de străini, pe care îi susține cu munca lui. Cauza e demagogia care se hrănește din spinarea lui, uzura roșie, administrația roșie, sporirea budgetelor de cheltueli ale statului, județene și comunale, prestațiunile făcute pe moșiile roșiilor, sărăcia ce urmează de acolo că i se fură timpul fără compensație, regimul alimentar rău, iar nu clima și epidemiile" [22]).

Impotriva administrației se revoltă mai cu seamă Eminescu. Ei i se datorește sărăcirea clasei țărănești. Pe vremuri administrația a fost mai bună. Felul cum se trăia în țară pe la 1837—1839 e o dovadă a priceperii pe care o aveau bătrânii în administrarea țării, în finanțe, în economie politică. Conducerea bună a unui neam nu se

21) *Chestiunea evreiască II: Rezultate ale uzurei în România, Timpul* (IV) 1879, 12 Iunie; ed. *Op. compl.* pp. 494—496.

22) *Timpul* (VI) 1881, 24—25 Aug., o. *cit.* ed. Min. pg. 159, *Efectele demagogiei.*

face cu știință culească din cărți franțuzești și dicționare enciclopedice. Conducătorii nepricepuți au sărăcit țărănimea și i-au mai pus încă pe spate și o clasă de scribi netrebnici [23]).

Administrația e o pacoste. Compusă din oameni nepricepuți și necinstiți, administrația jupoaie pe țăran, îl batjocorește și nedreptățește: „De Dumnezeu nu mai are nici o teamă muncitorul de la țară, pentru că Dumnezeu l-a părăsit pentru cine știe ce păcate în mâna acestei administrații compusă în cea mai mare parte din haitele de cafenegii, din ștrengarii și necăpătuiții de prin târguri. Această corporație liberală și umanitară nedreptățește, batjocorește și jupoaie pe țăran fără nici o milă; sunt membri în această onorabilă corporație, al cărora numai numele bagă în năbădăi sate întregi" [24]). Același atac vehement împotriva administrației, îl găsim și în alt articol: „Țăranul în genere este foarte sărac pentrucă produce pentru sine foarte puțin și astfel se hrănește rău mai mult din cauza lipsei decât din obiceiul frugalității; așa fiind, populația de la țară descrește mereu. In starea aceasta economică țăranul este dat pe mâna unei administrații stupide, corupte și brutale, care în loc să-i îngrijească de interese, să-l ajute a-și îmbunătăți soarta și să-l ocrotească, îl prigonește, îl jefuește și-l maltratează" [25]). Administrația pe care-am pus-o pe umerii țăranului e o sarcină pe care el n'o poate suporta. Pentru a hrăni lefegiii, el cheltuește prea mult în raport cu forța lui vitală și de aci boală și mortalitate atât de intinse [26]).

Atacurile lui Eminescu împotriva administrației și statului nu sunt ceva izolat în această epocă. De relele de la noi mulți alții și-au dat seama și au făcut să răsune strigăt de îndurerare și indignare. A. V. Millo scrie în lucrarea sa: „Când dar ruajul administrației nu se mișcă de cât în interesul politicei și a partizilor, când averea,

23) *Buna gospodărie bătrânească*, C. de Iași 1876, 4 Iulie; *o. cit.* ed. Sc. pp. 221—222.

24) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iunie, art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 177-178. *Mizeria vieții noastre publice.*

25) *Timpul* (V) 1880, 15 Februar, art. de fond.

26) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; *o. cit.* ed. Min. pg. 167, *Fanarioții și clasele dirigente.*

interesele județelor, munca țaranului nu sunt considerate decât ca niște recompense care se dau acelora ce știu a servi mai bine partidele, ce îmbunătățire se poate aștepta la soarta țăranului ?" [27]).

Mai categoric încă, un alt contimporan al lui Eminescu, studiind starea administrației la noi, scrie: „Administrația dar este un dușman plătit pus să pustiească ce e românesc și să împiedice înflorirea țărei noastre" [28]).

In atacurile sale Eminescu relua un proces făcut societății noastre de către *Junimea*. E nedrept D-l Ibrăileanu când susține că junimiștii au fost pentru transplantarea civilizației apusene dar numai pentru ei, că nu le-a plăcut ca și massa poporului să se folosească de civilizație, că doctrina lor a fost egoistă ![29]). Civilizație e și recunoașterea drepturilor clasei omenești muncitoare. Ideile apusene asupra drepturilor omului la cultură și stare materială bună, sunt întinse și asupra țăranului.

Maiorescu în *In. contra direcției de astăzi în cultura română* scrie că singura clasă reală e țăranul și că din sudoarea muncii lui susținem un edificiu fictiv pe care-l numim cultura română [30]). Tot Maiorescu ocupându-se într'un discurs de organizarea țării noastre, de înlocuirea vechilor legi cu altele noi, arătà cum doar avocații au profitat, dar poporul a sărăcit. Conducătorii au devenit adevărați exploatatori ai țăranului sub forma culturii, deși țăranul nu beneficia de adevărata cultură [31]). In alt discurs arătà că țăranul plătea din munca sa organele administrative create și cerea ocrotirea lui împotriva funcționarismului [32]).

T. Rosetti în *Despre Direcțiunea progresului nostru* spune că toate instituțiile create spre a ne da aerul de stat civilizat, nu sunt decât dovada egoismului nostru și nimic altceva. Noi cei din fruntea poporului avem trebuințe pe care ni le satisfacem introducând forme

27) *Țăranul* ed. cit. pg. 39.

28) Jipescu (Gr. M.) *Administrația românească. Rom. liberă* 1879, 22 Sept. Citat de Dr. Istrati în *O pagină din ist. contimp. a Rom.* ed. cit. p. 419.

29) *Spiritul critic în cultura românească*, Iași. Viața rom. 1922 pp. 100—101.

30) *Critice*, ed. cit. I, pg. 161.

31) Discurs din 21—22 Ian. 1876, *Disc. parlam.* ed. cit. I pp. 435—436.

32) Discurs din 2 Iunie 1878, *Disc. parlam.* ed. cit. II pp. 173—174.

de viață, calchiate după străinătate, forme inutile dar împovărătoare pentru cei de jos. Aparatul administrativ creat pornește din aceiași nevoie a celor de sus, dar e susținut cu munca celor de jos pe care i-am impus unei iobăgii apăsătoare în folosul celor de sus al cărora număr și trebuințe sporesc: „Emancipând poporul de jos de serbirea și iobăgia seculară, l-am supus unei iobăgii de alt soi, care a cu atât mai apăsătoare, cu cât numărul indivizilor în folosul cărora ea este constituită, cât și trebuințele lor s'au sporit cu mult" [33]). Statul nu și-a îndeplinit menirea față de țăran. Altdată țăranul era privit ca simplu instrument de muncă, dar de la legea rurală din 1859 el trebuia să fie înălțit la rangul de om și numai de la acea lege cuvintele „popor român" puteau să aibă un sens concret și practic. Organizatorii țării s'au arătat însă lipsiți de pricepere. Au ridicat vechile sarcini ce apăsau pe umerii țăranului, dar le-au înlocuit cu altele tot așa de grele. Aparatul administrativ creat nu făcea decât să treacă stăpânirea de fapt din mâna marei proprietăți teritoriale, în mâna unei clase de scribi pentru care populația țării nu era decât materie de impus pentru dări publice și private. Această clasă de scribi n'a arătat dragoste de neam, n'a arătat nici cultură, nici spirit de tradiție, ci a vrut numai să trăiască bine, să guste din toate plăcerile fără a ști de idei și de principii. Clasa funcționărească s'a ridicat pe ruinele țăranului. Zadarnic munceşte acesta, căci munca lui se irosește pentru folosul altora iar el duce pe spinare o organizație de stat, adevărată piatră a lui Sisif [34]).

Astfel Junimiștii protestează împotriva egoismului conducătorilor țării. Părerile lui Eminescu concordă cu acele ale junimiștilor. Mai mult, chiar mărturiile liberale ne dovedesc că afirmațiile lui Eminescu nu erau departe de adevăr. I. Brăteanu în amintitul discurs de la 16 Dec. 1876 spune că administrația e rea, că subprefecții sunt agenți ai dezordinei și corupției și că-au adus poporul la mizerie și desperare [35]). *Românul* constată în 1878 scăderile administrației la noi și scrie: „In toate ramurile de administrațiune... să introducem ordinea, activitatea și mai ales *onorabilitatea*. Mai presus

33) *Conv. lit.*, (VIII) 1874, 1 Aprilie pg. 9.
34) *ibid.* pp. 10—12.
35) v. *Românul* 1876, 18 Dec.

de toate să se ia măsuri pentru ca plugarul, partea cea mai interesantă și mai demnă de iubire a națiunii noastre, să nu mai fie jefuit după cum este astăzi" [36]).

Măsurile ce se luau pentru îmbunătățirea stării țăranului nu-l mulțumeau pe Eminescu, dimpotrivă erau o ocazie mai mult ca să-și exprime indignarea față de conducătorii țării. El socotea ineficace acele măsuri; cauza adevărată a mortalității era, după el, mizeria care rezulta din greutățile fiscale și angajamentele oneroase la care dădeau acestea naștere [37]). Vorbind într'un articol despre înființarea spitalelor la țară, Eminescu spune că există un alt mijloc mai bun pentru îndreptarea răului: să se înființeze o pușcărie pentru xenocrația ce apasă asupra țării. Starea țăranului nu se putea îmbunătăți fără schimbarea condițiunilor de viață și la aceasta nu se putea ajunge decât alungând de la conducere pătura de pungași și de cocote. Pe vremuri statul se interesa de starea clasei țărănești, dar sub regimul greco-bulgarilor țărănimea noastră, adevăratul popor românesc, a ajuns „de batjocura urdorilor și spurcăciunilor universului" [38]).

Insuflețit de cea mai caldă dragoste pentru păstrul naționalității noastre, Eminescu împroașcă cu invective pe cei pe care-i socotea el vinovați. Dacă s'ar fi oprit numai la asemenea explozii sentimentale, însemnătatea articolelor lui ar fi micșorată. Și de data aceasta, Eminescu cugetă la mijloacele necesare pentru îndreptarea răului și salvarea națiunii.

Statul trebuie să ia măsuri de îndreptare. Țăranii, hamalii omenirii, trebue ajutați să-și îndrepte starea materială și intelectuală. Statul trebue să deprindă clasele superioare cu munca, să le facă să înțeleagă pe spinarea cui trăesc, să ia măsuri împotriva semidoctismului și spoelii claselor care voesc numai să câștige mult cu muncă puțină [39]). Țăranul trbue descărcat de povara ce se află pe

36) v. *Românul* 1878, 29 Oct., art. de fond.
37) *Consil. jud. din Iași, C. de Iași* 1876, 3 Dec. o *cit.* ed. Sc. *Ingrijiri economice pentru starea sanitară și culturală a populației rurale* pg. 229.
38) *Timpul* (VI) 1881 20 Aug. *O. cit.* ed. Min. pp. 153—116, *Spitalele rurale.*
39) *Infl. austriacă*.. o. cit. ed. Scr. rom. pg. 53.

umerii lui, de aparatul administrativ complicat. Să-i asigurăm o viață liniștită, să renunțăm la importarea produselor străine, să dăm la naiba toți perceptorii, subperceptorii și sub-sub-perceptorii [40]).

Statul trebue să legifereze împroprietărirea și moștenirile de pamânt, astfel ca proprietatea să nu poată fi înstrăinată și divizată. Eminescu propune următoarele măsuri: „Neînstrăinarea absolută și indivizibilitatea pământurilor țărănești, moștenirea imobilului indivizibil de către primul sau ultimul născut, împroprietărirea celorlalți fii pe moșiile parcelate sistematic ale statului sub aceiași lege de moștenire, iată măsuri ultra-retrograde dar românești, care ar asigura sporirea populației și existența măcar a unei singure clase puternice, a țăranilor" [41]). Țăranul trebue sustras exploatării din partea cârciumarilor evrei. Debitul băuturilor să se acorde comunelor rurale, debitantul să fie locuitor și alegător în comună [42]).

Să se înființeze un minister al agriculturii și domeniilor, să se organizeze un bun învățământ agricol și technic pentru „ridicarea din întuneric a adevăratului și singurului popor românesc, a țăranului" [43]).

Conducătorii țării ar fi trebuit să dea națiunii o administrație cinstită, o legislație care să ocrotească pe adevărații muncitori și producători; numai astfel țăranul s'ar fi instruit, ar fi produs mai mult, între producția clasei muncitorești și cerința claselor superioare ar fi fost echilibru și desvoltarea țării s'ar fi făcut în mod firesc.

40) *ibid.* ed. cit. pg. 72.

41) *Timpul* (IV) 1879, 25 Mai art. de fond. ed. *Op. compl.* p. 490 col. 2. Aceleași idei le găsim în *Despre direcțiunea progresului nostru.* Și T. Rosetti cere împroprietărirea familiilor și reglementarea moștenirilor. Pentru noii însurățel, spre a se evita împărțirea pământului părintesc, el cere parcelarea moșiilor mânăstirești secularizate. *(Conv. lit.* (VIII) 1874, 1 Mai pp. 53—54). Despre aceleași chestiuni vorbesc și alți fruntași conservatori. P. P. Carp în ședința Camerei la 11 Dec. 1879 prezintă proectul de lege din inițiativă parlamentară pentru inalienabilitatea și indivizibilitatea pământurilor rurale (v. *Discursuri* I ed. cit. p. 209 și următ.). El stăruie deci pentru rezolvarea chestiunii prin soluțiile propuse de Eminescu câteva luni mai înainte. Mai târziu și Maiorescu protestează contra parcelării excesive a pământurilor țărănești. (v. *Disc parl.* ed. cit. III p. 111).

42) *Timpul* (IV) 1879, 17 Iulie, art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 183. *Soluția problemei sociale.*

43) *Timpul* (VI) 1881, 30—31 Mart.

Eminescu își spune gândurile în aceste rânduri pline de lumină și simțire: „A, dacă clasele dirigente compensau munca țăranului prin munca lor, dacă o administrație cinstită îl ocrotea de spoliare, dacă un cler luminat îl ferea de vicii și de demoralizare, dacă o legislațiune onestă ținea seamă de starea lui și-l ocrotea în loc de-a-l pune sub dispoziții cosmopolite; dacă, cu un cuvânt, există înțelegere pentru ceea ce e în adevăr esența statului, apărarea claselor producătoare în contra celor consumatoare, apărarea de exploatarea altora și de propriile sale înclinațiuni, atunci altceva! Dacă cu aceeași sumă de putere musculară, țăranul, prin instrucție, ar fi ajuns a produce de zece, de douăzeci de ori pe atât pe cât poate produce azi cu instrumente primitive și cu metod primitiv, atunci lucrurile ar avea o altă față. Atunci clasele de jos ar fi ținut pas în producțiune cu trebuințele celor dirigente, atunci ar fi fost echilibru și ar fi fost bine" [44]).

Câteva rânduri dintr'un articol în chestia țărănească ne arată cât suflet punea Eminescu în susținerea ideilor sale. Erau probleme care-l aprindeau până la paroxism. Eminescu îi cere odată lui C. A. Rosetti să nu-l sileasca a repeta crudele adevăruri în legătură cu plebea străină înțolită din sudoarea țăranului, căci atunci când ajunge să vorbească despre aceasta, „tot fanatismul nostru de rassă se deslănțue" și „praful se alege din gheșeftarii și patrioții de meserie" care-l servesc pe C. A. Rosetti [45]).

Iată cum Eminescu și în desbaterea chestiunii țărănești e plin de același ideal, asigurarea unei vieți bune și echilibrate neamului nostru. Fără ca țăranul să fie ocrotit și ridicat, nu se poate ca în țara noastră să fie bine. Chestiunea țărănească ia în ochii lui Eminescu amploarea unei chestiuni fundamentale pentru viața națiunii și de-aceea el nu se oprește de-a ataca pe cei vinovați, de-a ataca

44) *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept. O. *cit.* ed. Min. pg. 168, *Fanarioții și clasele dirigente.*

45) *Timpul* (VII) 1882, 18 Febr. art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 304. *„Timpul" și problema țărănească".*

chiar și statul a cărui organizație o socoate nedreaptă și neomenească [46]).

Eminescu nu e singur în manifestarea acestei dragoste pentru țărănime. Și înainte de el și după el s'au găsit suflete care să îmbrățișeze cu căldură cauza țărănească și s'o vadă în adevăratele ei proporții. Deja Bălcescu în a cărui scriere asupra stării sociale a muncitorului plugar, după spusa lui Kogălniceanu, „fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți" [47]), cerea în numele justiției reforma socială necesară și acuza de asasinat legile care îngăduiau ca pătura de jos să geamă în mizerie și să fie asuprită de un număr restrâns de egoiști. Inflăcăratul patriot scrie că a lega brațele țăranului și a dispune de munca lui în favoarea altuia e un asasinat [48]). Tot Bălcescu socotea înfrângerea de la Mireslău ca o pedeapsă a sorții fiindcă robisem pe țărani: „Noi, cari robiserăm pe frații noștri țărani din Țara românească și păstrasem în robia Ungurilor pe cei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărirea și fericirea ?" [49]).

C. Negruzzi se ocupa în *Săptămâna* de educația morală și intelectuală a țăranului și cerea îmbunătățirea stării acestei clase, spunând că aceasta era una din cele dintâi griji ale unei cârmuiri înțelepte și părintești [50]).

Boerescu apoi, în *La Roumanie après le traité de Paris du 30 Mars 1856* cerea emanciparea țăranilor și împroprietărirea lor, iar în altă scriere constată că legea agrară la noi e ca *Infernul* lui Dante din care nu mai ești odată ce-ai intrat în stăpânirea lui [51]), aștepta

46) Pasiunea pusă de Eminescu în apărarea clasei țărănești se explică și prin faptul că el avea convingerea că-i țăran de origine. Vezi asupra acestei chestiuni studiul meu *Mărturii în legătură cu originea lui Eminescu* în buletinul *Prietenii Istoriei literare* 1931 pp. 31—37.

47) *Desrobirea țiganilor, Ștergerea privil. boerești, Emanciparea țăranilor*, Buc 1891, pg. 30.

48) *Question économ. des Princip. danubiennes*, ed. cit. pg. 51.

49) *Istoria Rom. sub Mihai Viteazul. Mirislău* ed. Al. Lepedatu, Buc. 1908 pg. 373.

50) *Proza*, ed. cit. pg. 364.

51) *De l'amélioration de l'état des paysans roumains* Paris 1861, pg. 77.

de la împroprietărire bogăția, înflorirea satelor, progresul națiunii [52]), și în emoționante pagini făcea apel la boeri ca să se gândească la binele țării, să ia seama că în jurul nostru sunt dușmani bogați și puternici care nu ne vor respecta drepturile și teritoriul, dacă nu ne vom face demni de respect, că țăranul trebue să aibă libertate și demnitate de om, să aibă interesul de-a-și apăra țara, și că numai dacă ei boerii vor îmbrățișa cu entusiasm „sfânta cauză a țăranilor", societatea noastră va avea liniște și pace [53]).

Kogălniceanu a luat și el apărarea țăranilor, dar a fost nevoie de o lovitură de stat pentru impunerea unor noi legi. Kogălniceanu apărătorul asupriților era socotit de adversari „socialist" și „comunist" [54]), iar legea sa de emancipare, atunci când a trebuit să fie aplicată, a dat loc la multe nedreptăți pe care însuși el le recunoaște [55]).

Cu toate acestea care-i starea țăranilor în vremea lui Eminescu ?

In legătură cu legea de emancipare a lui Kogălniceanu, D-l Iorga scrie: „Casa de credit prevăzută de Kogălniceanu nu s'a întemeiat așa încât să fie la îndemână sătenilor. Nici o învoială cu prețul excesiv n'a fost declarată nulă. Comitetele permanente n'au făcut liste de prețuri și nici un guvern nu le-a publicat. Libertatea învoelilor a funcționat nu ca în Franța, mama libertăților, ci ca în Honolulu sau Siberia, batjocura lor" [56]).

Simpatia pentru țărani și recunoașterea dreptului lor la o viață demnă o găsim adesea exprimată în scrierile din epoca lui Eminescu.

I. Ghica în *Convorbiri economice*, T. Rosetti în *Despre direcțiunea progresului nostru*, I. Brăteanu în discursurile sale parlamentare, C. A. Rosetti în *Românul* recunoșteau dreptatea țăranilor. C. A. Rosetti arătând hotărîrea și abnegația cu care țăranii s'au luptat în războiul Independenții, scrie că în ce privește sistemul de condu-

52) *ibid*, ed. cit. pp. 92—95.

53) *ibid*. pp. 137—139.

54) Iorga (N.) *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Rom. și politica agrară a Românilor* Buc. 1908, pg. 66.

55) *Desrobirea țiganilor, Ștergerea privilegiilor, Emancip. țăranilor*, ed. cit pg. 47.

56) *Constatări istorice cu privire la viața agrară...* ed. cit. pg. 68.

cere al țării "nu poate fi ceva mai binefăcător pentru statul român, decât o sistemă bazată pe libertatea, pe ocrotirea și pe instruirea săteanului, element preponderant și temelia întregului organism social" [57]).

Am văzut, de asemenea, cu câtă grijă vorbesc despre starea țăranului V. A. Millo, Dr. Istrati și Dr. Agapi.

Chestiunea este, ce s'a îndeplinit pentru țărani în urma revărsării de simpatie din partea atâtor fruntași ai vieții noastre? In 1899, într'o lucrare care-i un proces făcut societății noastre de la sfârșitul veacului XIX-a, D-l Iorga constată că țăranu-i fără drepturi reale, fără civilizație reală, că nimeni n'are grijă de educația lui, că instrucția ce i se dă e nefolositoare: „Oh! ce pauvre paysan, proie des charlatans, officiels et autres, cible des fusils nouveau modèle, s'il s'avise de protester, à sa manière naive... Longtemps encore nos livres ne pénétreront pas dans les villages pour éclairer la raison des plus vrais, des plus honnêtes et des plus actifs fils de la patrie et pour réchauffer leur coeur endolori" [58]).

In 1899 cortina cade asupra unui decor care-i acela din epoca lui Eminescu. Un nou veac cu noi frământări trebuia să aducă realizări și să stabilească un real progres de la vremea când un boer deputat putea să strige că țăranul e capitalul boerului [59]).

Sufletul vibrător al lui Eminescu a îmbrățișat cu dragoste pe cei care până mai eri erau sclavi pe propriul lor pământ și i-a îmbrățișat nu din eftin sentimentalism, ci din conștiința că numai prin îndreptarea stării țăranului se putea pregăti desvoltarea temeinică a națiunii.

Eminescu a întrevăzut posibilitățile de îndreptare ale relelor și câteva din măsurile luate de atunci încoace sunt în vederile lui.

Eminescu a arătat nu numai o inimă caldă și plină de frățietate, nu numai un suflet indignat împotriva nedreptăților, ci și o minte clar-văzătoare. Câtă dreptate avea el să se îngrijească de cei de jos! Națiunea nu era pentru el clasa superioară, ci clasa muncitoare, a căreia conștiință trebue trezită pentru a deveni forță creatoare, clasa pe care nu te poți bizui dacă-i mereu neliniștită și îndurerată. El naționalistul înflăcărat a înțeles că nu poate exista suflu național realizator acolo unde nu-i încredere deplină în dreptatea instituțiilor, unde nu-i conștiință că interesele și scopurile particulare sunt conținute și realizate în interesele și scopurile statului. Din mulțimea frazelor care lămuresc ideile și sentimentele lui Eminescu, îmi revin în minte vorbele prin care ni se cere să organizăm astfel viața țăranului, încât să fie apărat și de exploatarea altora și de propriile lui inclinațiuni.

Ideile vechi și generoase ale înaintașilor au fost prinse pe aripile inimii și de Eminescu și de către el, apoi, trecute generațiilor următoare. Deși în conștiința șirului de generații nu s'au stins nici odată, căldura pusă de inima umană le-a făcut să pară mereu noi și mereu renăscute.

57) *Românul* 1877, 26 Oct. art. de fond.

58) *Opinions sincères: La vie intellect des Roumains en 1899.* Buc. 1899 pp. 158—159.

59) v. Bălcescu *Question économique des Princip danub.* ed. cit. pg. 49.

Cartea III-a.

NAȚIONALISMUL CULTURAL

CAPITOLUL I.

Problema purității limbii naționale.

Eminescu de timpuriu caută să-și explice sensul cuvântului civilizație. El știe că în raporturile dintre națiuni numai în numele civilizației proprii și adevărate se pot stabili grade de superioritate. Incă din 1870 analizând pretențiile Ungurilor la dominație asupra celorlalte națiuni din imperiul austro-ungar, el caută să dovedească Ungurilor că nu întrunesc cerințele unei civilizații. In cuprinsul adânc al acestui cuvânt intră între altele, după Eminescu, o limbă capabilă să exprime noțiuni, cugetări, sentimente într'o formă caracteristică, opere literare și artistice în care să se oglindească realitatea de viață a poporului, lucrări proprii în domeniul științific prin care omenirea să realizeze un progres [1]).

Având această convingere, nu-i de mirare că Eminescu în activitatea sa publicistică stăruie pentru o limbă românească plină de sevă autochtonă, într'o literatură națională, într'o cultură proprie.

In epoca lui Eminescu discuțiile în jurul problemelor limbii sunt încă vehemente. Filologi de meserie, poeți, istorici, jurnaliști, toți se simțeau obligați să-și spună părerile și să și le apere unii împotriva celorlalți. Scrieri științifice, opere literare, articole de ziar, toate trei formele sunt întrebuințate pentru afirmarea ideilor în legătură cu același bun național, limba, pe cari unii voiau să-l purifice în felul lor, alții să-l păstreze și salveze.

Cipariu care-și expusese părerile încă din 1854 în *Elemente de*

---

1) *Echilibrul, Federațiunea* (III) 1870, 4 și 11 Mai; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 19—20. Articolul e reprodus de I. Rădulescu Pogoneanu în *Câteva pagini din tinerețea lui Eminescu, Conv. lit.* (XXXVII) 1903, 1 April. p. 317 și următ.

limba română după dialecte și monumente vechi și-și fundase gramatica sa pe baze istorice, ținând seama de legăturile limbii noastre cu latina veche, de dialecte și de vechile monumente literare românești, dar nu primia în limbă decât aceea ce credea el că în adevăr s'a aflat *cândva* în limba română, trăia încă în această epocă, își avea adepții săi, se bucura de prestigiu în Academie, *Gramatica limbii române* vol. I era premiată în 1868. La începutul carierei sale Eminescu însuși a fost influențat de Cipariu și a împrumutat de la acesta formele de plural în ure — vânture, cânture, cerure, misterure — pe care le găsim în *Ondina,* poezie din 1866 [2]). De asemeni, scriindu-i lui Cipariu în legătură cu serbarea de la Putna, Eminescu întrebuințează o ortografie care trebue să fi făcut plăcere filologului român [3]).

Laurian, ca și Cipariu, era preocupat de readucerea limbii noastre la forme primitive mai curate și mai apropiate de latină. Arătase aceste preocupări încă din 1840 în *Tentamen criticum,* acum însă în epoca lui Eminescu apare *Dicționarul Limbei române* făcut în colaborare cu I. C. Maxim. Criteriul admis de cei doi lexicografi este romanitatea cuvintelor în forma și în materia lor, și în baza lui autorii decid că în dicționarul limbii noastre nu pot figura cuvinte de origine slavă ori altă origine nelatină; totuși ce doi autori ai dicționarului, deși purifică limba, sunt convinși că tot vor mai rămâne cicatrice „pre formos'a facia a acestei nobile și gratiosa vergine a Italiei".

Pumnul își arătase și el opiniile în *Indreptariu cel mai nalt în vorbirea, scrierea și formarea limbei românești* (cap. din *Neatârnarea limbei românești, Bucovina 1850)* și în *Formăciunea cuvintelor românești* (1856—1859). Ideile sale erau încă în vază, și în 1878 chiar apare gramatica unui adept al său, profesorul Circa. Puriști, latiniști, ciuniști își susțineau părerile. In Ardeal, în Bucovina, în România școale filologice își risipeau râvna pentru transformarea limbii, ori pentru păstrarea ei în formele pe care i le-au dat vremea

2) v. Bogdan Duică, ed. M. Eminescu *Poezii,* ed. cit. *Introducere* pg. 7.

3) v. această scrisoare în Bogdan Duică, *Titu Maiorescu și M. Eminescu* (Documente din Blaj) *Societatea de mâine* (I) 1924, 13 Iulie.

și geniul poporului. Lucrări filologice apar multe în toată epoca lui Eminescu, unele tratând chestiuni de pură linguistică, altele ocupându-se cu chestiuni de gramatică și ortografie. Toți marii scriitori și cărturari ai epocei au avut preocupări de limbă românească. Chestiunea părea tuturor extrem de interesantă, pasiunea era pusă în joc, fiecare lupta în felul său pentru gloria limbii noastre. De ce pasiunea era atât de mare, ne-o arată influența pe care o școală filologică putea să-o aibă în viața neamului. In adevăr, iată ce scrie D. Petrino în *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina,* lucrare în care combate școala lui Pumnul: „Băeți români din toate părțile Bucovinei cercetează gimnaziul din Cernăuți, unde se propune limba română. Ei vin vorbind românește, vorbind cum se vorbește în toate țările locuite de Români și se întorc vorbind cum nu-i mai înțelege nimeni. Ei se întorc *filologi,* chiar atunci când ar fi studiat numai o clasă de gimnaziu, fiindcă filologia a devenit la noi o boală de care se umple omul cel mai sănătos, din momentul când calcă pe pragul vreunei școli din Bucovina unde se propune limba română" [4]).

Fiind socotit atât de mare pericolul unei școale filologice rătăcite, e firesc să vedem pretutindeni atitudinea serioasă față de problemele limbii noastre.

Care-i în această vreme atitudinea contimporanilor cu care Eminescu era în legătură, sau ale căror păreri puteau să-i ajungă la cunoștință și să-l ajute a-și forma și el convingeri definitive? *Columna lui Traian* de sub direcția lui Hașdeu acorda mare atenție literaturii populare și era împotriva latiniștilor și franțuziților. Aci publică Hașdeu în 1872 comedia sa *Ortho-Nerozia* în care ironizează pe Iorgu și pe Consule care stricau limba, spunându-le prin glasul lui Hagi Pană: „A scălcia avuta, frumoasa și bărbata limbă românească, după cum o pocești D-ta într'un fel și franțozitul într'altul... amândoi buni de dus la Balamuc, nu este ortografie și ortho-nerozie" [5]).

4) ed. Cernăuți 1869 pp. 9—10.

5) *Columna lui Traian* 1872, 20 Mart.

Campanie mai violentă duc *Convorbirile literare*, combatanți fiind diferiți colaboratori sub conducerea spirituală a lui Maiorescu. In *Despre scrienea limbii române* (1866) Maiorescu susținea necesitatea de-a avea și noi ca orice popor modern nu numai o formă de stat națională, ci și o literatură și o limbă națională [6]). El e împotriva fonetismului aplicat în mod absolut, fapt care-ar fi avut ca urmare să nu ne mai înțelegem unii cu alții [7]). In *Limba română în jurnalele din Austria* (1868) Maiorescu arată cum jurnaliștii denaturau limba și în același timp spiritul național, fără să fie conștienți de răul ce-l făceau [8]). Folosindu-se de exemple luate din *Gazeta Transilvaniei, Albina, Telegraful român, Federațiunea* și altele, autorul arată cum se introduceau în limbă construcții false, stil greoi, germanisme. Maiorescu amintea Transilvănenilor că în apărarea cauzei naționale aveau nevoie de o limbă maternă nefalșificată cu elemente străine [9]). In *Direcția nouă în Poezia și Proza română* (1872) Maiorescu se arăta dușman al purificării limbii de slavonisme [10]), iar în *Neologismele* (1881) era în contra înmulțirii cuvintelor de origină străină, în contra înlocuirii cuvintelor neaoșe cu altele nouă și neînțelese [11]).

Alături de Titu Maiorescu diferiți filologi exprimau în *Conv. literare* ideile *Junimei*. Burlă critica gramatica lui Cipariu și arăta că filologii noștri nu priveau limba ca un organism natural, nu învățau ei de la limbă, ci voiau ca limba să învețe de la ei [12]). Tot Burlă protesta în contra ministrului Tell care însărcinase cu stabilirea regulelor pentru ortografie o comisiune de oameni care nu cunoșteau principiile limbisticei moderne și care dăduse la iveală o lucrare menită să aducă confuzie în școale [13]). Lambrior ataca Academia pentru

6) *Critice* ed. cit. II pg. 13 și următ.
7) *ibid. cd. cit.* II pg. 59.
8) *ibid. ed. cit.* I pg. 83.
9) *ibid.* pg. 103.
10) *ibid.* pg. 226.
11) *ibid. ed. cit.* II pg. 178.
12) v. Conv. lit. (V) 1871, 1 Mart. *Observări critice as. gramat. limb. rom. I. analitică, de Tim. Cipariu.* Buc. 1870, Stud. continuă în nr. Mart.—Oct. 1871.
13) *Contra ortografiei impuse școalelor rom. de Min. Instr. publ., Conv. lit.* (VI) 1872, 1 April. pg. 41 și următ.

calea greșită ce-o luase și-și exprima credința că limba nu va putea fi stricată cu toată sârguința filologilor [14]). In *Literatura poporană* susținea că pentru alcătuirea unei limbi culte trebue să ne adresăm poporului de jos, singurul vrednic să fie ascultat când e vorba de limba istorică a locului [15]). G. Vârnav Liteanu în *Cugetări asupra limbei române* vorbește despre lipsa noastră de spirit conservator în materie de limbă, despre graba de-a transforma totul, despre pretenția neîntemeiată a academicianilor noștri de-a forma ei limba [16]).

In aceeași epocă Odobescu își desfășură activitatea-i literară și-și exprimă părerile asupra limbii noastre. In discuțiile la Academie în 1871 asupra Dicționarului, Odobescu e împotriva felului cum Laurian și Maxim înțelegeau să-și îndeplinească însărcinarea dată. In ședința de la 14 Sept. el propune ca Academia să nu-și ia răspunderea ideilor cuprinse în proectul de dicționar [17]). In *Prandiulu Academicu* din 15 Sept. 1871, râdea de latinizatori și introducători de neologisme exagerate [18]). In 1874, în cap. X din *Pseudokinegeticos* vorbește și de *Glosariu* și arată cum lexicografii noștri scornitori de graiu nou și pocit asvârl ca borhot mai bine de jumătate din beata frumoasă limbă românească [19]). Tot aci vorbind de iepurii de casă care în *Proectul de dicționar* elaborat prin însărcinarea Academiei sunt numiți *cunicule, cunicle*, iar în *Codicile civil* art. 468 sunt botezați *lapini*, Odobescu scrie :

D'așa lătinie dobitocească,
D'așa păcălitorie franțuzească
Unul Domnul să ferească
Limba noastră părintească [20]).

Tot Odobescu în studiul *Vechii Poeți*, din 1878, vorbind de redeșteptarea noastră națională, înalță limbii aceste laude: *„Limbei,*

14) *Lumba română vechie și nouă (Tălmăcirea rom. a scrierilor lui Oxenstiern). Conv. lit.* (VII) 1873, 1 Dec.
15) *Conv. lit.* (VIII) 1874, 1 Mai pg. 83.
16) *Conv. lit.* (VIII) 1874—1875, 1 Dec.—1 Ian.
17) *Scrieri lit. și ist. ed. cit.* II pp. 334—336.
18) *ibid.* pg. 338.
19) *ibid.* III pg. 173.
20) *ibid.* pg. 212.

dar *limbei noastre,* mai mult decât oricărui alt dar moștenesc al poporului nostru suntem datori această minunată reînviere. Deci, tot de la stăruitoarea cultivare a *limbei* noastre trebuie să așteptăm și înaintarea și întărirea naționalității noastre pe viitor. Cu limba noastră vom învinge până întru sfârșit toate limbile dușmane din jurul nostru" [21]).

In aceiași epocă Alecsandri își spune părerile sale. In *Chirița în Provincie, Chirița în Iași, Iorgu de la Sadagura,* combătuse franțuzismul de pe la 1850. In *Concina* și *Rusaliile* arunca săgeți școalei lui Pumnul, în *Millo Director* eroii piesei cântau în cor *Marseilleza ciuniștilor.* In *Dicționar grotesc* ataca pedanții „cloanțele infernale" care ne poceau limba. In scrisorile către Maiorescu și Iacob Negruzzi îi îmbărbăta pe aceștia la luptă împotriva stricătorilor de limbă. Intr'o scrisoare către Maiorescu îi spune acestuia că menirea ce trebuiă să-și-o asume era de-a înfrână „avântul balamutic ce a luat limba română sub impulsul pedanților sterili din epocha noastră" [22]).

In câteva scrisori către Iacob Negruzzi Alecsandri combate pe latiniștii transilvăneni, pe ciuniști și încurajează Junimea în lupta ei pentru apărarea limbei „tezaurul cel mai scump" moștenit de la strămoși, „simbolul sacru al naționalității noastre" [23]). In altă scrisoare către Negruzzi, Alecsandri spune următoarele: „Am câștigat procesul nostru în lume, am redobândit numele nostru adevărat de Români, să probăm acum că suntem Români înțelepți, practici, spirituoși, iar nu grei de minte, pedanți, urâcioși" [24]). In altă scrisoare către același dădea acest îndemn: „Nu neglija însă Academia brașovenească din București, acea fabrică de brașoave limbistice condusă de Laurian și Maxim. Ascuteți condeiul și-l prefă în stremurare pentru pedanții grecești, care precât sânt înflăcărați de nulitatea lor literară, pe atât sunt de ridicoli ca persoane" [25]).

21) *ibid.* pg. 260.

22) Scrisoarea din Buc. 12 Iunie 1874, *Scrisori* ed. cit. pg. 3.

23) Scrisoare din Mircești, 1 Noembrie 1869, *Scrisori* ed. cit. pg. 50. Asupra sfaturilor date de Alecsandri *Junimei* vezi O. Densușianu *Alecsandri și Junimea, Viața nouă* (I) 1906 pg. 97 și următ. Maiorescu însuși de altfel mărturisește rolul lui Alecsandri în îndrumarea *Junimei,* în *Direcția nouă..., Critice* ed. cit. I pg. 215.

24) Scrisoare din Mircești, 8 Ghenar 1872, *Scrisori* ed. cit. pg. 55.

25) Scrisoare din Mircești, 27 Mai 1874, *Scrisori* ed. cit. pp. 66—67.

Iacob Negruzzi redactor și colaborator statornic la *Convorbiri literare,* prieten bun al lui Eminescu, consacră și el numeroase pagini apărării limbei noastre. In *Satira II* atacă pe Ureche și pe G. Sion fiindcă stâlceau limba, iar în *Scrisori* desbate chestia neologismelor, latinizatorilor, franțuziților; arată aci că stricarea limbei e atingere adusă originalității poporului, că-i o lipsă de respect pentru naționalitatea noastră, că-i o dărâmare a celei mai puternice temelii a naționalității. In *Gramaticale* din *Copii după natură* Iacob Negruzzi arată cum e stricată limba prin împestrițarea cu franțuzisme. In *Impăcarea* sunt săgeți la adresa ciuniștilor și franțuziților.

Deasemenea Gr. H. Grandea președinte al grupării literare *Orientul* formată în București la 1 Aprilie 1869 și din care făcea parte și Eminescu ca reprezentant al Moldovei pentru culegeri de material folkloristic și de material ce interesa istoria neamului, publică în *Albina Pindului* (15 Aug. 1869) *Dicționarul grotesc* de care Alecsandri spunea că nu-i o colecție de glume ci „o critică foarte serioasă" [26]).

In epoca în care Eminescu studia și scria, luptele filologilor erau încă pasionate, iar elevii se grupau tot cu aceiași pasiune în jurul magiștrilor lor. La *România Jună* din Viena cauza principală de fricțiuni era chestia ortografiei și direcția nouă a lui Maiorescu. Slavici în *Amintirile* sale ne spune că atunci când Eminescu și-a început studiile universitare, lupta pentru puritatea limbii era în toi, că elevii lui Pumnul, ai lui Cipariu căutau să impună vederile profesorilor lor, că derivau cuvinte din latină ori născoceau vorbe noi cu ajutorul sufixelor. Eminescu își bătea joc de asemenea inovatori și avea o constantă preocupare de limbă [27]). Tot Slavici scrie în aceiași lucrare: „Numai puțini... pot să-și închipuie îndârjirea cu care se discutau chestiunile de gramatică pe timpul când Eminescu și eu urmam studiile la Viena" [28]).

26) Scrisoare din Mircești, 1 Noembrie 1869, *Scrisori* ed. cit. pg. 50.

27) *Amintiri* ed. cit. pg. 37 și următ.

28) *ibid.* pg. 164.

Panu scrie în *Amintiri de la Junimea* în legătură cu preocupările de limbă ale acestui cerc: „Pe atunci chestiunile limbei interesau pe toată lumea, nu numai interesau, dar chiar pasionau; toți oamenii care se ocupau pe țărâmul intelectual, sau aproape toți erau filologi, limbiști, fiecare avea un sistem și propunea unul" [29]).

Aceasta era situația de fapt în epoca lui Eminescu. Fără dreptate scrie d-l Ibrăileanu că Eminescu n'a vorbit mult în privința limbii fiindcă în vremea lui nu mai era nevoie de luptă împotriva stricătorilor de limbă și că Eminescu nu era om care să sfarme uși deschise [30]).

Vedem că tocmai în această epocă Laurian și Maxim încearcă să triumfe în Academie; vedem că literați și filologi, scriitori grupați în jurul *Convorbirilor literare, Columna lui Traian* ori în afară de cercul acestor reviste luptă cu toții spre același țel: apărarea limbii. Azi noi ne dăm seama că era firesc ca bunul simț să triumfe, dar pe vremea lui Eminescu lupta era încă necesară. D-l Ibrăileanu scrie că preocupările lui Eminescu în materie de limbă nu au însemnătate și că-s cu totul incidentale în cariera-i de scriitor [31]). Totuși Eminescu a avut o constantă preocupare de limbă, fiindcă în concepția lui o limbă națională cât mai neaoșă și cât mai cultivată era una din condițiile civilizației și culturii naționale.

In vremea lui Eminescu primejdia venea nu numai din partea unor filologi și a ciracilor lor, ci și din partea celor cu educație străină. Și după 1860 era nevoie de luptă pentru salvarea limbii, și D-l Haneș observă cu dreptate că însuși faptul că școala maioresciană deopotrivă cu Alecsandri și Odobescu continuă în privința limbii rolul școalei de la 1840, e o dovadă că această școală nu-și îndeplinise misiunea și că nu avusese proporțiile grandioase pe care i le atribue D-l Ibrăileanu [32]).

Nu se putea ca Eminescu să nu ia și el atitudine în privința limbii, asemenea atâtor fruntași intelectuali ai vremii. Conștient de însemnătatea ce-o are limba în manifestarea geniului unui neam, E-

29) *Amintiri de la Junimea* ed. cit. pg. 158.
30) *Spiritul critic în cultura rom.* ed. cit. pg. 157 și 165.
31) *ibid.* pg. 165.
32) v. Haneș (P.) ed. Russo *Scrieri* ed. cit. pp. 409—410.

minescu dă toată atenția limbei naționale, soră a spiritului național. E cu atât mai interesant să cunoaștem atitudinea lui Eminescu în chestia limbii în această epocă în care părerile erau încă împărțite și un confuzionism dăunător domnia în toate provinciile românești, cu cât în sufletul lui Eminescu se reflectă toate marile probleme ale vieții naționale.

Am văzut că el socotea limba ca o condiție a unei civilizații. Intr'un articol manuscris, vorbind de însemnătatea limbii, el scrie că aceasta nu-i numai un element esențial, ci-i chiar un criteriu al culturii [33]). Cultivarea limbii naționale e în același timp cultivarea spiritului național, lupta pentru deșteptarea la viață a limbii e luptă pentru redeșteptarea sufletului unei națiuni. De aceea Eminescu încă din 1870 ia apărarea lui Pumnul împotriva jignirilor ce i le aducea D. Petrino și scrie că Pumnul și alții ca el "au deșteptat la viață limba română și cu ea simțul național" [34]).

Pentru Eminescu limbă și spirit, limbă și naționalitate sunt aproape aceleași lucruri și de aceea apără cu înflăcărare dreptul la limba lor proprie a Românilor din Transilvania. Intr'un articol din 1876 el scrie: „Și fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că Românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin" [35]). Numai prin limbă se poate păstra naționalitatea, fiindcă numai prin limba ei proprie o națiune poate exprima ce simte, ce gândește; numai prin ea se reflectă caracterul unui popor, căci prin ea numai un popor afirmă că vrea să fie într'un fel deosebit de alte popoare. După exprimarea acestor idei, Eminescu trage imediat concluzia firească pentru Români: „Prin urmare simplul fapt că noi Românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, „una singură" ca ne-alte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine ce ne încungiură, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu altfel" [36]).

33) *Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 187; o. cit. ed. Sc. pg. 12, *Rolul lit. naț. în spiritul public.*
34) *O scriere critică, Albina* 1870, 7—9 Ianuar; o. cit. ed. Sc. pg. 67, *Despre curent. filolog. rom. din Bucovina.*
35) *România și Austro-Ungaria, C. de Iași* 1876, nr. 125—130; o. cit. ed. Sc. pg. 138.
36) *ibid.* ed. cit. pp. 138—139.

Această concepție asupra limbii ne explică atitudinea severă a lui Eminescu față de contimporanii săi, la care nu vedea dragoste pentru limba strămoșească. Încă din *Geniu pustiu* el critică starea de lucruri din țară și scrie că mai de grabă se găsesc oameni care pun la vot existența lui Dumnezeu decât suflete îndrăgostite de limba și datinele strămune [37]).

Când e vorba de limba înaintașilor, Eminescu e tot poetul îndrăgostit de trecut. E același care în *Scrisoarea II* vorbea de „limba veche și înțeleaptă" [38]).

Eminescu, poetul ce adesea se cufunda în cetirea cronicilor, a ajuns la o deosebită dragoste pentru limba cronicarilor. In *Curierul de Iași* reproducea bucăți din vechile scrieri românești, la întruniri literare cetea din aceste scrieri, ca profesor dădea elevilor săi să traducă în germană fragmente din cronice [39]).

Dragostea pentru vechea limbă românească e un sentiment constant la Eminescu. Cu ocazia ceremoniei descoperirii bustului lui Gr. Ghica la Iași, sentimentele poetului ies la iveală îndată ce aude cântările preoților; în acestea el vede „dulcea limbă a trecutului" [40]).

Chiar și în epoca de ziaristică la *Timpul*, printre vehemente atacuri la adresa celor pe care-i considera dușmani ai națiunii, Eminescu își exprimă dragostea pentru limba de altădată. Iată cum odată laudă limba pe care-a scris-o un Bălcescu: „Limba lui Bălcescu este tot odată culmea, la care au ajuns românimea în deobște de la 1560 începând și până astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici, și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin „păsărească" [41]) „gazetarilor". Tot aci Eminescu pune în opunere limba prezentului cu aceea de altădată: „Nicolae Bălcescu e de altmintrelea o dovadă, că limba românească pe vremea lui și înainte de dânsul era pe deplin formată și în stare să reproducă gândiri cât de înalte și simțiri cât de adânci, încât tot ce s'a făcut de

37) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 23; ed. *Op. compl.* pg. 242 și col. 2.

38) *Poezii*, ed. Ibrăileanu pg. 150.

39) v. I. Scurtu în Eminescu *Scrieri polit. și lit.* ed. cit. pg. 324 nota 1.

40) *Gr. Ghica Voevod, C. de Iași* 1876, 3 Oct. la „Rev. int."; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 80.

41) Pentru Eminescu era păsărească limba în care nu erau potrivite cu firea ei alegerea, întrebuințarea și așezarea vorbelor. (Slavici, *Amintiri* ed. cit. p. 153).

atunci în coace în direcția latinizării, franțuzirii și a civilisației „pomadate" au fost curat în dauna limbei noastre" [42]). Altdată el aliază dragostea vechii noastre limbi cu ironia la adresa contimporanilor: „Ba, pentrucă limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri, am dat-o la o parte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într'o săptămână de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu Domnii de atunci și c'un sinod general al bisericei noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceiași, una și nedespărțită în palat, în colibă și în toată românimea, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrul limbei, n'o mai înțelege.

Dar Varlaam era un prost. In zilele noastre nici membru la Academie n'ar putea să fie" [43]).

Eminescu e revoltat de faptul că fiecare pronunțăm cum voim, ba uneori ne facem o glorie din pronunțarea ca în provincia de obârșie. El crede ca rolul școalei e de-a face pe toți Românii s'ajungă la o pronunție generală [44]). Altdată într'o mică notiță critică în legătură cu *Albina Carpaților*, Eminescu își arată bucuria că fonetismul progresează în Transilvania. El spune că fonetismul e un puternic mijloc „pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă și normă unică în pronunție" [45]). Și aci sub stăpânirea gândului la unitatea sufletească a națiunii, Eminescu își dă seama că numai o limbă omogenă și generală face un tot compact supus legilor ei, din întregul popor ce-o vorbește.

Eminescu e împotriva franțuzismului. In *Tinerimea franțuzită* el atacă pe contimporanii grăbiți să introducă noutăți și să dispre-

42) *Bălcescu și urmașii lui, Timpul* (II) 1877, 24 Noembrie p. III; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 93.

43) *Timpul* (V) 1880, 22 Ianuar, art. de fond.

44) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 55; o. *cit.* ed. Sc. pg. 411, *Chestiuni de pronunț. rom.*

45) *Foloasele ortografiei fonetice, C. de Iași* 1877, 26 Aug. la „Noutăți"; o. *cit.* ed. Sc. pg. 330, *Răspândirea ortografiei fonetice în Transilvania.*

țuiască aceea ce-i românesc și se întreabă cum de limba vrednică a lui Nistor și Grigore Ureche a putut fi pusă pe fugă de jargonul franco-bulgăresc a lui V. Alexandrescu [46]).

In numele adevărului obiectiv Eminescu susține că norma limbii scrise trebue să fie aceea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos și a societății mai fine, și nicidecum fantasiile filologilor [47]).

Eminescu e împotriva filologilor purificatori. El spune că vorbele pe care aceștia voesc să le alunge sunt încrescute în țesătură limbii și că a voi să le alungi, e a rupe însăși țesătura. Dar el e și împotriva acelora ce nu voesc purificare de loc și constată că multe vorbe grecești ori rusești au dispărut din limbă și că multe altele vor dispărea încă. Limba se purifică în mod firesc, pe încetul, căci are înaintea ei un trai lung. In loc să căutăm a o purifica cu forța, trebue să-o îmbogățim cu noțiuni, lăsând generațiilor viitoare sarcina de-a-i da o formă clasică [48]).

Eminescu e împotriva stricătorilor de limbă. Lăudând felul cum e scrisă cartea lui D. Comșa *Pomărițul*, el scoate la iveală părerile greșite pe care le-au avut cărturarii transilvăneni în materie de limbă. Aceștia scriau cu un vocabular latinizat după șabloane maghiare ori germane, și uitau că limba noastră nu e nouă, ci dimpotrivă veche și staționară, deplin formată în părțile ei și foarte bogată în locuțiuni dacă nu în cuvinte. Cărturarii transilvăneni căutau să purifice limba și, alungând cuvintele de origină slavă, le înlocuiau cu altele prin prădarea lexicoanelor latinești și romanice. Eminescu constată că acești cărturari n'au înțeles că limba noastră și-a asimilat vocabularul străin și că a încerca să-l smulgem din țesătura limbii e o dovadă de neștiință în materie de viață a unei limbi. In ce privește limba, scrie Eminescu, 'Românii au ținut prea mult seamă de părerile străinilor, au căutat prea mult să trăiască și să vorbească după placul altora, ceea ce-i nedemn de un popor. Datoria noastră e după Eminescu de-a vorbi limba noastră pentru noi; a-

46) *Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 262, v.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 232.

47) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 233; *o. cit.* ed. Sc. pg. 21, *Despre Titu Maiorescu (Criticele și personalitatea sa).*

48) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 68; *o. cit.* ed. Sc. pp. 14—15. *Purificarea limbii.*

tunci când vom scrie în ea lucruri de seamă, străinii vor veni singuri și vor învăța-o [49]). Eminescu e însă împotriva celora care voiau să îmbogățească limba cu cuvinte noi inutile. El spune că bogăția adevărată a unei limbi nu constă în cuvinte, ci în locuțiuni. In acestea limba noastră-i bogată, acestea-i dau o fizionomie proprie și constitue averea ei specială: „acasă la dânsa limba românească este o bună gospodină și are multe de toate" [50]).

Eminescu critică pe toți cei ce stâlceau graiul nostru. Ziarele, profesorii, până și Academia ne stricau, după el, limba și făceau din ea o păsărească împotriva căreia e un singur mijloc de apărare: cunoașterea limbii românești în scrierile celui mai mare prozator al vremii, C. Negruzzi și ale celui mai mare poet, V. Alecsandri [51]). Scriind în *Curierul de Iași* despre moartea lui Maxim, Eminescu spune că Dicționarul Academiei la care a colaborat răposatul e o babilonie care-a avut la bază unicul principiu de-a nu lăsa nici un cuvânt neschimonosit [52]).

Altdată Eminescu îl critică pe Eliade și spune că acesta-i unul din marii vinovați ai stricării frumoasei limbi vechi [53]).

Eminescu e împotriva filologilor care voesc să transforme limba în baza vre unui sistem. El spune că limba-i creația poporului și că a crede că nu-i bună și a încerca să-o transformi după teorii ticluite între patru pereți, e a aduce o insultă națiunii noastre care-a vorbit și a scris înainte de-a apărea filologi pe meleagurile noastre:

49) *Despre limba cărturarilor români din Ardeal, Conv. lit.* (XI) 1877, 1 Aug. p. 197 și următ.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 311.

50) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 242; *o. cit.* ed. Sc. pg. 314, Scurtu socoate notița un concept al articolului precedent de la nota 49.

51) *Bibliografii, C. de Iași* 1876, 24 Dec. la „Noutăți"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 329, *Edițiile Socec ale lui C. Negruzzi și V. Alecsandri.*

52) *I. C. Maxim, C. de Iași* 1877, 8 Iunie la „Noutăți", *o. cit.* ed. Sc. pg. 329, *Despre I. Maxim.*

53) *Monumente, C. de Iași* 1877, 11 Mart la Diverse"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 201, *Monumente marilor Români.* Totuși la începutul carierei sale literare Eminescu a fost influențat de Eliade și se observă în *Geniu Pustiu* pătrunderea ortografiei etimologiste și diferite cuvinte întrebuințate de Eliade (v. asupra acestei chestiuni I. Scurtu *Introducere* pg. XXIV la *Geniu pustiu* ed. Minerva și Bogdan Duică, *Eminescu, Eliade, Gutzkow (Conv. lit.* (XXXVIII) 1904, 1 Februar pg. 167 și următ.

„o asemenea credință este o insultă pentru națiia românească, care au vorbit și scris bine și într'un fel înainte chiar de a fi sămânță de filologi pe plaiurile Daciei lui Traian" [54]).

Astfel Eminescu e împotriva tuturor acelora care voiau să altereze spiritul limbii fie în numele vre unei teorii, fie din simplă nepăsare ori ignoranță. Stricarea limbii e pentru el o insultă adusă națiunii. El care voia să vadă națiunea capabilă de creație originală în toate domeniile, trebuia să apere limba de toate încălcările, să lucreze pentru cultivarea ei, să-o restitue în drepturile ei legitime, să-o apere de străinisme năvălitoare, să-o facă astfel mai mult capabilă de creare și să dea în același timp națiunii mai mult posibilitatea de exprimare originală a sufletului ei.

Eminescu a dat atenție problemelor limbii noastre, a luat atitudine în diferite chestiuni, deși, singur o recunoaște, nu-i specialist în această materie. In 1870 el socotea părerile lui cu totul subiective și nu avea pretenția să controleze lucrările altora ori să tulbure pe filologi [55]). El n'a fost întotdeauna atât de conciliant, a știut la ocazie să fie vehement ori ironic.

Alături de marii scriitori ai vremei e preocupat și el de chestiunile de limbă și urmează curentul bunului simț. In această epocă vedem atitudine precisă împotriva puriștilor, latiniștilor, ciuniștilor, etimologiștilor, Academiei; vedem critica severă a stricătorilor de limbă prin neologisme, franțuzisme și germanisme; vedem conștiința trează de însemnătatea limbii naționale, de rolul limbii în păstrarea naționalității și asigurarea existenței pentru viitor. Și Eminescu e conștient de rolul limbii naționale și stăruie pentru o limbă omogenă și generală. Părerile sale sunt în acord cu cele exprimate de fruntașii vremii. Eminescu e ca și Hașdeu împotriva latinizatorilor, franțuzismului, ciunismului, e ca și Maiorescu și Odobescu conștient de însemnătatea limbii naționale și împotriva tendințelor stricătoare ale Academiei, ca și Maiorescu e împotriva spiritului provincial mândru de forme particulare în pronunțarea limbii, e contra denaturării limbii prin germanisme, maghiarisme, franțuzisme, e contra neologismelor inutile. Are pentru limba poporului dragostea pe care au exprimat-o Burlă, Lambrior, Iacob Negruzzi la *Convorbiri literare*, Odobescu în diferite scrieri ale sale. Atacă pe Laurian și Maxim așa cum i-au atacat Odobescu și Alecsandri. Eminescu împărtășește ideile cercului junimist cu care a fost în legătură și ale marilor poeți și scriitori ai vremii. In același timp ideile sale sunt în acord cu acele ale lui Kogălniceanu în parte.

Pentru Eminescu limba și naționalitatea sunt noțiuni aproape identice. Știm că Eminescu l-a cunoscut de aproape pe Pumnul, că a locuit în casa acestuia, și poate prin influența lui Pumnul Eminescu și-a dat de timpuriu seamă de însemnătatea limbii în salvarea naționalității. Și Pumnul stabilește legătură stringentă între limbă și naționalitate; și el crede că libertatea națională e libertatea limbei, că atât timp cât supraviețuiește limba, supraviețuiește și națiunea română. Pumnul în *Neatârnarea limbei române* scrisese un motto asupra căruia de sigur că Eminescu va fi meditat adesea: *„Națiunea* e cuprinsul unui popor de același sânge, care vorbește aceeași limbă și are aceleași datine. Poporul este trupul națiunii, *iar limba este sufletul ei.* Pentru aceea, precum trupul fără suflet e mort, așa e moartă și națiunea fără limbă. Naționalitatea este dumnezeescul, eternul, înnăscutul și neînstrăinabilul drept de a-și întrebuința limba sa în toate trebuințele vieței: *în casă, în biserică, în școală și administrațiune*" [56]).

La Eminescu observăm însă și un sentiment exprimat de el adesea și care se furișează și atunci când e vorba de chestiunile limbii noastre. Dragostea de limbă e însoțită la Eminescu de sentimentul trecutului. Alianța acelorași două sentimente o întâlnim la Russo care și el deplângea năruirea trecutului și stricarea limbii în *Studie Moldovană* și în *Cugetările* sale.

In părerile lui Eminescu vedem nu numai un îndrăgostit de

54) *Despre limba cărturarilor români din Ardeal, Conv. lit.* (XI) 1877, 1 Aug. pg. 197 și următ.; *o. cit.* ed. Sc. p. 311.

55) *O scriere critică, Albina* 1870, 7 și 9 Ianuar; *o. cit.* ed. Sc. pg. 74, *Despre curentele filologice românești din Bucovina.*

56) Aron Pumnul *Voci asupra vieții și însemnătății lui dimpreună cu documintele relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească... precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, publicate de D-l Ion al lui G. Sbiera,* Cernăuți 1889 pg. 192.

limba românească, un pătimaș iubitor al limbii poporului nemurdărită de străinisme, neatinsă de savantlâc, al limbii așa cum se vede în producțiile poporului și ale marilor scriitori, al limbii ieșite din directa comuniune a spiritului național cu împrejurările vieții, vedem nu numai un poet cuprins de sentimentul trecutului și un naționalist ce se simte insultat în neamul său când i se stâlcește graiul strămoșesc, ci și un om cu bun simț care se opune cu curaj babiloniei filologice din epoca sa.

CAPITOLUL II.

Problema literaturii naționale.

O parte din civilizația unui popor e și literatura pe care el o produce. Eminescu și-a dat seama de însemnătatea literaturii, și într'o notă manuscrisă spune că elementul moral și estetic al culturii își are isvorul principal în literatura națională. Această literatură e pentru Eminescu focarul spre care concurg raze din toate direcțiile vieții spirituale și ne oglindește astfel viața publică spirituală [1]).

Din felul cum judecă Eminescu literatura trecută și prezentă surprindem concepția sa asupra unei literaturi naționale. Ceea ce avem de observat e că Eminescu nu-i întotdeauna perfect obiectiv. Intr'un loc el scrie că aceea ce-i neadevărat, nedrept, urât, rău, nu devine adevăr, drept, frumos și bun pentru simplul fapt că-i național. Astfel înțelege el și-și însușește principiul lui Maiorescu „naționalitatea în marginile adevărului" [2]). Nu se lasă orbit de naționalism, cercetează repertoriul ce-l oferă autorii noștri când e vorba de fondarea unui teatru în Transilvania, instituție în care „să ni șoptească geniul național" [3]), critică cu severitate comediile lui Alec-

1) *Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 187; *o. cit.* ed. Sc. pg. 12, *Rolul lit. naț. în spiritul public.*

2) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 233; *o. cit.* ed. Sc. pg. 21, *Despre T. Maiorescu (Criticile și personalitatea sa).*

3) *Teatrul românesc și repertoriul lui, Familia* 1870, 18/30 Ian.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 55.

sandri și Millo [4]), dar în același timp laudă *Baladele* și *Cântecele și plângerile* lui Bolintineanu, care apare ca un geniu numai fiindcă Eminescu a găsit în lucrările lui sentimentul trecutului [5]).

Deasemenea în *O scriere critică* el atacă școala de partizani ai lui Maiorescu apărută în urma celebrelor *Critice*, dar în același timp, în numele naționalismului, scuză pe Pumnul și școala sa, și evitând o apreciere a lui Pumnul și Șincai ca oameni de știință, îi consideră nemuritori și mari fiindcă amândoi au fost însuflețiți de ideia românismului [6]). Astfel ca la un adevărat poet, la Eminescu uneori judecata scânteiază dar alunecă, pe când pasiunea rămâne și determină opinii și atitudini.

Privind literatura vremii, Eminescu îi găsește cusurul că nu-i în armonie cu cultura. După părerile lui, clasele privilegiate ar fi culte, dar cultura lor e superioară literaturii naționale și-i străină; clasele de jos, în schimb, n'au cultură dar sunt creatoare de literatură națională [7]).

In ce privește literatura simpatiile lui Eminescu merg spre trecut. In plimbarea în alte vremi și în mângâierea găsită într'o poetizare fruct al fantasiei proprii, spiritul lui Eminescu nu e numai desgustat de actualitate, dar e convins că în trecut tot ce crea sufletul scriitorilor era o manifestare a vieții intelectuale naționale. Vorbind de scriitorii din alte vremi, Eminescu spune că în apropierea acestora se simte în contact cu scriitori care și-au desvăluit gândurile și simțirile pentru un public [8]). Același sentiment de dragoste pentru scrierile vechi apare și în *Archaeus*. Criticând pe învățații a căror înțelepciunea constă în cuvinte „cojile unor gânduri", Eminescu spune că-i plac scrierile vechi și că în ele caută lumină [9]).

4) *ibid.* ed. cit pg. 56.

5) *ibid.* ed. cit. pg. 58.

6) *O scriere critică, Albina Pesta* 1870, 7 și 9 Ian.; *o. cit.* ed. Sc. pp. 72—73, *Despre curent. filolog. din Bucovina.*

7) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 68; *o. cit.* ed. Sc. pg. 15, *Purificarea limbii.*

8) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 9; *o. cit.* ed. Sc. pg. 13, *Literat. rom. înainte de Eminescu.*

9) *Ms. Ac. Rom.* 2269 fol. 23; *o. cit.* ed. Sc. pg. 285.

Scriitorii moderni însă îi fac impresie de ceva străin, aceştia reprezintă o cultură importată, nu ceva născut în mod firesc din organismul nostru naţional: „Faţă cu cea mai mare parte din scriitorii noştri moderni ţi se impune simţimântul că ei nu sunt pentru public, nici publicul pentru ei, în fine că ei nu sunt inele în lanţul continuităţii istorice a culturii noastre, ci cum s'ar zice extra — muros —. Şi asta e soarta oricărei culturi importate atât de nefireşte ca a noastră" [10]). Aceşti scriitori moderni „sunt inele din desvoltarea unui cap strein, o ramură din nuc din care, crescut pe jumătate, ai vrea să cultivi un trunchiu de stejar; pe când numai din disoluţiunea acelei ramure în pământ se pot trage atome constitutive şi pentru stejar" [11]). Eminescu scrie şi altădată că nu avem o literatură cu adevărat românească ieşită din viaţa noastră naţională. In 1877 el scrie într'un mic articol că începuturi bune au fost înainte de 1848, dar că de la data aceasta un spirit străin a triumfat pretutindeni: „frumoasele şi spornicele începuturi ale unei literaturi într'adevăr româneşti" au fost înăbuşite [12]).

Eminescu critică deci literatura prezentului, fiindcă nu-i manifestarea vieţii noastre spirituale, nu-i în armonie cu cultura din ţară, nu-i scrisă pentru un public românesc, nu-i o literatură ieşită din viaţa noastră naţională.

O poezie în care poetul Eminescu îşi spune părerile asupra scriitorilor din deceniile anterioare, *Epigonii*, adaugă încă o notă la această cugetare. Refugiindu-se în contemplarea vieţii de altdată, mintea poetului se plimbă printre cărturarii şi poeţii deceniilor trecute şi opune măreţiei acestora prezentul a cărui inimă e rece, sceptică, prozaică.

Poetul laudă mulţime de poeţi între cari unii n'au decât o mică însemnătate. Alături de ei laudă pe unii pentru nota patriotică din operele lor, Mureşeanu şi Cârlova, pentru dragostea de ţărani, Boliac, ori pentru dragostea de scrierile noastre vechi, Negruzzi. Intr'o

10) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 9: *o. cit.* ed. Sc. pg. 14, *Lit. rom. înainte de Eminescu.*

11) *ibid.*

12) *Cele două generaţii rom.: dinainte şi după 1848, C. de Iaşi* 1877, 16 Iunie la „Noutăţi": *o. cit.* ed. Sc. pg. 331.

strofă întreagă îl cântă pe Alecsandri ca poet legat de patria noastră a cărei frumuseţe a descris-o, şi ca evocator al vremilor de vitejie străbună. In schimb pentru prezent Eminescu nu are decât o critică amară. Cum se explică atitudinea lui Eminescu faţă de scriitorii mediocri de care-i vorba în *Epigonii?* D-l Densuşianu crede că Eminescu avea despre aceşti scriitori în adevăr părerile exprimate în poezia sa [13]), că *Epigonii* par a fi ecoul cetirii *Lepturariului* lui Pumnul şi că din această antologie Eminescu a avut impresiile care l-au dus la caracterizarea poeţilor din trecut [14]). Adevărul e că Eminescu îşi dă singur seama de exagerările lui şi ne explică şi cauza laudei generaţiei trecute. El spune că nu i-a lăudat pe scriitorii din trecut pentru meritul real al lor, „ci numai pentrucă într'adevăr te mişcă acea naivitate sinceră, neconştiută cu care lucrau ei. Noi ceşti mai noi cunoaştem starea noastră, suntem treji de suflarea secolului şi de aceea avem atâta cauză de a ne descuraja". Eminescu adaogă apoi: „Poate că *Epigonii* să fie rău scrisă. Ideia fundamentală e com-a aruncat văl de poezie asupra înaintaşilor, dar le cunoştea adevărata valoare.

Eminescu ar fi vrut să vadă o literatură naţională plină de credinţă, însetată de ideal, însufleţită de încrederea în viitor. Poetul a aruncat văl de poezie asupra înaintaşilor, dar le cunoştea adevărata valoare.

Dar dacă literatura cultă a vremii îl umple de dispreţ, literatura populară încânta sufletul lui Eminescu.

El dă o deosebită atenţie literaturii populare şi în aceasta

13) *Epigonii lui Eminescu şi Junimea, Vieaţa nouă* (I) 1905, 15 Febr. pg. 38 şi următ. Şi Gh. Panu în *Amintiri de la Junimea*, în legătură cu lauda adusă de Eminescu lui Cichindeal, scrie: „Orice scriitor mai vechi era la dânsul un mare scriitor. orice scriitor nou, oricâtă valoare ar fi avut, era un decăzut", *(ed. cit.* II p. 141) luând astfel drept adevăr obiectiv ceea ce e adevărat numai în mod subiectiv în poezie.

14) *Recenzie asupra lui Scurtu; ed. Scrieri polit. şi lit. ale lui Eminescu, ibid.* 1906, 1 August pg. 310 nota 1.

15) Scrisoarea către I. Negruzzi, Viena 17/6 1870. v. Negruzzi (Iacob) *Amintiri din Junimea* Buc. Viaţa românească, pp. 263—265. v. şi *Studii şi documente literare I: Junimea*, ed. cit. pp. 311—312.

urmează curentul general pentru susținerea și cultivarea acestei literaturi. In adevăr, mișcarea începută în epoca anterioară de Kogălniceanu, Russo, Alecsandri își continuă mersul în mod fructuos. Exemplul dat de Alecsandri prin culegerile de producții populare, este urmat de mulți alții. Acum în epoca lui Eminescu avem culegerea lui I. Florentin Pop, *Cântice voinicești despre zile din bătrâni* (Bârlad 1870), a lui Caranfil *Cânticele populare de pe valea Prutului* (Huși 1872), a lui Pompiliu *Balade populare române* (Iași 1870), a lui Sevastos *Cântice din Moldova* (Iași 1880).

Revistele dau și ele atenție literaturii populare. *Convorbirile literare* primesc în paginile lor culegerile lui Marian *Doine din Bucovina* (1877—1878 (XI) nr. 6 și 9). Tot aci Burada publică *Datinile poporului român la înmormântări* (1882—1883), iar Creangă își publică povestirile cu inspirație poporană *Povestea lui Harap Alb* (1877, 1 August) și *Fata Babei și Fata Moșneagului* (1877, 1 Sept.). Altă revistă a vremii, *Columna lui Traian* publică culegeri de literatură poporană și studii asupra acesteia. Aci George Missail își publică *Datinile, obiceiurile și tradițiunile poporului român* (1870), Tocilescu scrie despre *Poesia populară a Românilor* (1872). *Columna* dă literaturii populare un loc însemnat, îndată ce renunță la caracterul de ziar politic și ia cu totul înfățișarea unei reviste de literatură și știință.

Maiorescu scrie în *Convorbiri literare* (III) 1868, 15 Ian. o dare de seamă asupra culegerii de poezii populare a lui Alecsandri, arătând că această culegere este și va rămânea „o comoară de adevărată poezie și totodată de limbă sănătoasă" și scoțând în evidență naivitatea și lipsa de artificiu a producțiilor populare [16]).

Junimea în programul conferințelor ei dă atenție acestei literaturi. G. Panu ține o conferință întitulată *Poesia populară*. (v. darea de seamă asupra ei în *Conv. lit.* (VIII) 1874, 1 Iunie). Un strălucit colaborator al *Convorbirilor literare* Al. Xenopol publică aci articolul *Ceva despre literatura poporană* (1872 (VI) 1 Iulie) în care vorbind despre frumusețea literaturii populare, susține că având în vedere fierberea interioară din țară care se manifestă prin

16) v. *Critice* ed. cit. I pg. 74.

producții poetice, pentru a nu ne rătăci, trebue să avem ca model această literatură.

Odobescu are și el deosebită dragoste pentru literatura populară. El scrie odată aceste rânduri pline de entusiasm: „O! vechi cântine și vechi cântice ale poporului! ce dulce farmec coprindeți voi în naivele voastre expresiuni! Aspra critică se sfărâmă dinaintea voastră, căci mintea omului, deprinsă cu voi din pruncie, pare că se scaldă, la auzul vostru, în nevinovăția-i primitivă. Voi sunteți pentru noi amintiri suave ce înviază junia în suflete!

Pentru popoare sunteți floarea neuitării! sunteți lanțul nesfârmat al frăției!

La răsunetele voastre, aceleași doruri fac să bată inimile pe culmile Pindului și sub poalele Carpaților" [17]). Același în *Artele din România în periodul preistoric*, spune într'un loc că nici o producție estetică nu va face să palpite mai mult sufletul românesc ca o producție inspirată din instinctele naționale și din tradițiile străbune, și, adresându-se artiștilor, îi îndeamnă să-și îndrepte privirile spre pământul nostru și să-i contemple frumusețile, să dea atenție portului românesc cu coloritul lui armonios, să facă să răsară din paleta lor gloria matiunii, să spicuiască rămășițele artelor străbune, să reaprindă geniul adormit al neamului și în operile lor să nu peardă din vedere nici simțimântul frumosului, nici conștiința patriei [18]).

Miron Pompiliu care a fost în strânse legături cu *Junimea* și în special cu Eminescu, la culegerea de balade din 1870 scrisese o prefață plină de entusiaste laude a poeziei populare, singura care după el manifesta în deplină putere originalitatea neamului" [19]).

Față cu atenția contimporanilor pentru creațiile populare, față cu ensusiasmul și căldura ce-o pun în atitudinea lor fruntașii vremii, care-s sentimentele lui Eminescu ?

Eminescu a culeș poezii populare și încă din 1869 a făcut parte

17) *Scr. lit. și ist.* ed. cit. I pg. 235; *Rev. rom.* 1861; *Albumul macedo-rom.* 1880.

18) *ibid.* ed. cit. II pp. 243—244; *Conferință* la Ateneul Român la 17 Dec. 1872.

19) Asupra lui Miron Pompiliu, legăturile lui cu Eminescu și rolul avut în formarea lui Eminescu ca artist v. Pavel (Const.) *Miron Pompiliu...* Beiuș 1930 cap. *Eminescu și Miron Pompiliu și Opera lui M. Pompiliu.*

din societatea literară de sub conducerea lui Grandea, ca reprezentant al Moldovei; a recomandat publicului culegerile făcute de Baican și în prefața pe care-o scrie arată cum din acele culegeri se poate cunoaște firea veselă și batjocoritoare a Românului [20]); s'a inspirat direct din literatura populară [21]) și despre semnificația înrâurirei populare asupra lui Eminescu, un cunoscător al chestiunii scrie: „Chiar și înrâurirea poporană era un mijloc de desmărgenire, lua la el o formă pe care n'a mai avut-o la nimeni alt ul de atunci: era năzuință de a spori propria simțire, prin larga resonanță dată de viața obștească a neamului" [22]).

Pe Eminescu îl încântă naturalul și simplitatea vieții așa cum reiese din producțiile populare. De aceea el e gata să treacă cu vederea diferitele imperfecțiuni și nedibăcii din această poezie și să-o prefere simplă și curată cum e, oricăror producții cu pecetea artificialității. Intr'una din cugetările sale el spune: „Și să sperăm, că tot se vor mai găsi suflete, care să nu fie jignite de rima neîndemânatecă sau de simplitatea unui cuvând vechiu, ci vor prefera a se adăpa mai bine la isvorul curat ca lamura și mai prețios ca aurul al poeziei noas re populare, decât să bea din izvorul de apă de zahăr cu portocale" [23]).

Eminescu și-a arătat disprețul pentru literatura cultă a vremii, opunându-i literatura deceniilor trecute. Urmând aceiași atitudine, el îi opune și producțiile populare. Lui Dorjescu, Bota, Grădișteanu, Macedonski și alții, el opune modele ce se găsesc în poeții vechi și „mai ales în neîntrecuta poezie populară" [24]).

Intr'o notiță manuscrisă Eminescu asemuie poeziile populare cu florile mirositoare dar sălbatece din cununa regelui Lear. Și în poeziile populare ca și în aceste flori sălbatece e parfum și adâncime.

---

20) Baican (E.) *Literatura popul. sau Palavre și anecdote* I Buc. 1882 *Pref. de Eminescu.*

21) Astfel Pavel Const. arată în *o. cit.* pp. 38—39 că Eminescu în *Ce te legeni codrule* e influențat de cântecele din Bihor ale prietenului său M. Pompiliu și că stihuri întregi din *Bradul* se găsesc în poezia lui Eminescu

22) Caracostea (D.) *Personalitatea lui Eminescu* Buc. Socec 1926 pg. 76

23) Citat de Chendi în *Prefață* la Eminescu *Lit. popul.* Buc. Min. 1902. pg. IX.

24) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 233; *o. cit.* ed. Sc. pg. 21. *Despre T. Maiorescu (Criticile și personalitatea sa)*

Din poeziile naționale s'a inspirat orice poet mare și național, la ele s'a adresat și Shakespeare care-i mare tocmai fiindcă a rămas legat de viața poporului său [25]).

Intr'o notiță literară Eminescu critică revistele provinciale care publicau traduceri din autori mediocri în loc de culegeri populare. Datoria revistelor e, după el, de-a ne da icoana locului „prin culegerea *exactă* a formelor caracteristice alé gândirii poporului" [26]).

Pentru limba producțiilor populare Eminescu are mare dragoste. In opoziție cu limba cosmopolită, nesemnificativă și abstractă a științei, el pune „formele vii, mlădioase și încântătoare prin originalitate ale poporului" [27]). Eminescu și-a arătat dragostea pentru literatura populară fiindcă în aceasta găsea el oglindită viața și sufletul neamului, în aceasta afla el o viață simplă, curată, naturală, în ea vedea el gândirea poporului prinsă într'o limbă vie, mlădioasă, încântătoare. In poezia populară Eminescu găsea și originalitatea sufletească și originalitatea limbii neamului nostru.

Această dragoste a fost constantă. Și în ultima epocă de viață sufletească Eminescu și-a arătat sentimentele. In scurta-i activitate la *Fântâna Blanduziei*, pentru a reacționa împotriva scepticismului, Eminescu găsește ca mijloc bun literatura și artele. Acestea au rolul să însănătoșească inteligențele de boala psichologică a scepticismului, și Eminescu ne îndeamnă spre cercetarea și adâncirea literaturii antice și a literaturii populare „isvor pururea reîntineritor" [28]).

---

25) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 52 v.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 397, *Shakespeare și arta națională.*

26) *Despr. rev. lit. din provincie, C. de Iași* 1877, 5 Ian. la „Diverse"; *o. cit.* ed. Sc. pp. 307—308.

27) *Despre lit. popul. C. de Iași* 1877, 10 Aug. la „Noutăți"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 307

28) *Fântâna Blanduziei* (I) 1888, 4 Dec.; ed. *Op. compl.* pg. 398 col. 1. In cercetarea atitudinei lui Eminescu față de producțiile populare și a sentimentelor pe care le avea față de viața curată și naivă de la țară, n'am utilizat bucata *Sf. Gheorghe în oraș și la țară*, atribuită lui Eminescu, dar care nu e a lui. Această scriere a apărut în *Curierul de Iași* 1877, 14 Sept. și de aci a fost reprodusă ca a lui Eminescu în *Nuvele* ed. Șaraga, în ed. Scurtu, Buc. 1905 și *Op. complete* Iași 1914. Inainte însă de-a apărea în *Curierul de Iași* scrierea a fost publicată în *Timpul* nr. 94 din 24 Aprilie 1877, la partea literară sub titlul *Sf. Georgie. Icoane zugrăvite cu degetul* și e semnată de „Tanda", un pseudonim care nu poate fi al lui Eminescu. D-l Scarlat Struțeanu mi-a comunicat mărturia proprie a lui Slavici că e autorul bucății atribuite lui Eminescu.

CAPITOLUL III.

Menirea civilizatoare a neamului.

Cunoscând prin studiu și, în parte, prin propria-i experiență de viață manifestările sufletești ale neamurilor, Eminescu și-a dat seama că aceea ce se impune și în prezent și de-alungul veacurilor ca adevărată expresie a vieții unei națiuni e cultura pe care aceasta a fost în stare să-o creeze. Nu e deci de mirare dacă într'un moment când istoria neamului nostru lua o întorsătură fericită și bogată în urmări, Eminescu, punându-și întrebarea asupra menirii pe pământ a Românilor, găsește că ei sunt datori să stabilească o stare de ordine și să creeze o cultură.

In 1878 atunci când unii reprezentanți ai națiunii dădeau dovadă de atâta lipsă de seriozitate încât contestau alegerea ca deputat a lui Maiorescu pe motiv că acesta era adept al filosofiei lui Schopenhauer, Eminescu scrie luând apărarea filosofului german și a lui Maiorescu, și arătând că rolul nostru intern e de-a crea o cultură temeinică națională care să se resfrângă asupra tuturor Românilor. Rolul nostru e, după Eminescu, de-a forma „stratul de căpetenie al unei culturi naționale comune" [1]).

In 1879 se discuta încă recunoașterea independenței noastre ca stat, dar știam că vom sfârși prin a o căpăta. Eminescu condamnând tot ce s'a făcut în țară de la 1848 până la el, scrie ca chestiunea cea mare e cum vom face uz de independența ce ni se va acorda. Arătând decăderea morală și materială a țării, arătând viața noastră publică infectată de politicianism și spirit de căpătuială, el spune că trebue, dacă se mai poate, să apucăm pe calea cea adevărată [2]).

Intr'unul din articolele din *Timpul* Eminescu spune că avem de îndeplinit o misiune istorică, o misiune pe care „Dumnezeu ne-a încredințat-o din ziua în care Traian împăratul a pus piciorul pe malul

---

1) *Timpul* (III) 1878, 8 Febr. *Contestarea alegerii D-lui Maiorescu.*

2) *Timpul* (IV) 1879, 23 Iunie art. de fond; o. *cit.* ed. Scr rom. pg. 179, *Mizeria vieții noastre publice.*

stâng al Dunării" [3]). In ce consta această misiune? Chestiunea era de o însemnătate deosebită și Eminescu o desvoltă în unul din frumoasele articole din *Timpul*.

Dând dovadă de o seriozitate la înălțimea clipelor prin care treceam, Eminescu statornicește pentru generația lui și pentru cele viitoare datoria pe care trebuia să-o îndeplinim ca neam. Vorbind despre noua situație ce avea să se creeze țării, el spune că datoria Românilor e de a dovedi că faptul istoric al lui Traian a fost bun și dătător de roade. Traian a voit să stabilească la gurile Dunării ordine și cultură, dar nădejdea străbună nu s'a realizat încă: e menirea noastră să-o realizăm. Eminescu recunoaște că vremile prin care trecea țara erau mari, că țara era mică, dar că ea avea și așa toată posibilitatea de-a înfăptui ceva bun: „E mică țărișoara noastră, îi sunt strimte hotarele, greutățile vremurilor au știrbit-o, dar această țară mică și știrbită e țara noastră, e țara românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc; într'însa găsim toate putințele desvoltării întocmai ca într'una oricât de întinsă" [4]). Eminescu adaugă hotărît: „Trebue să fim un strat de cultură la gurile Dunării; aceasta e singura misiune a statului român, și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii strămoșilor noștri" [5]).

Nu numai Eminescu își pune întrebarea asupra misiunii noastre în Orient. Alături de mărturiile lui găsim altele încă, doveditoare de seriozitate de gândire a unora din contimporani și oglinditoare a atmosferei spirituale a vremii. Independența pe care-o visaseră atâți bărbați strălucițî răscolise conștiința publică. Acum se reînoește buna tradiție începută de Kogălniceanu care și el și-a pus toată ființa în slujba națiunii și a susținut că națiunile ca și oamenii au o solie pe acest pământ, că și ele sunt răspunzătoare de petrecerea lor aci jos, că-s răspunzătoare și pentru slava ce și-au câștigat-o și pentru pământul ce li s'a dat moștenire [6]).

---

3) *Timpul* (IV) 1879, 14 Oct. art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 191—192. *Triumful principiilor conservatoare.*

4) *Timpul* (IV) 1879, 2 Noembrie, art. de fond.

5) *ibid.*

6) v. Dragnea (Radu) *M. Kogălniceanu* Buc. 1926 pg. 42.

Astfel Odobescu în *Indemnări la Independență* scria: „Piară acum dintre noi inimile codașe! Să lăsăm în lături potecile piezișe, și, călcând drept înainte către țelul spre care am înaintat treptat în curs de douăzeci de ani, să nu mai pregetăm azi când totul ne îmbie deșteaptă a afirma cu vorba și cu fapta că *voim* și că *putem* să fim un *Stat român independent*, strejă a civilizațiunii europene la capătul răsăritean al Dunării" [7]). Tot Odobescu spunea într'o lecție la Universitate: „Și apoi, domnilor, nu este datoria tradițională a noastră a Românilor, de a aduce cultura Occidentului pe țărmii sălbătăciți ai Dunării?" [8]).

De asemenea unul din fruntașii politici ai vremii, Boerescu, în discursurile parlamentare amintește adesea menirea ce-o avem în răsăritul Europei. Intr'un discurs el spune: „Independența dar a României însemnează întărirea naționalității române, cu propria sa individualitate; însemnează moderațiunea, ordinea, pacea, progresul, civilizațiunea la porțile Orientului" [9]). Tot Boerescu într'un discurs rostit ca Ministru de Externe în 1880, spune că noul stat independent devine în Orient „o condițiune de ordine și civilizație" [10]).

Atunci când vorbește de misiunea culturală a neamului, gândul lui Eminescu trece dincolo de îngustele granițe ale țării independente.

Credincios programului *Convorbirilor literare* care explicau printr'un colaborator al lor că ținta societății *Junimea* era de-a atrage pe toți Românii la munca intelectuală și de-a ajuta ca în țară să se creeze forme de viață care să se răspândească la toți Românii și să ajungă comune tuturor Românilor [11]), Eminescu se gândește și la Românii din afară de granițele statului nostru și cere ca țara liberă să ajungă centrul de cultură spre care să graviteze tot ce e suflare românească.

---

7) *Scrieri lit. și ist.* ed. cit. III pg. 446; *Românul* 1877, 2/14 Mai.
8) *Istoria Archeologiei I* Buc. Socec 1877 Lecția VI pg. 249.
9) *Discursuri politice* ed. cit. II pg. 728.
10) *Ibid.* pg. 1038.
11) X *Radicalismul în învățământ și în cărțile didactice, Conv. lit.* (XI) 1877. 6 Sept. pg. 211

Independența țării îi umple sufletul nu numai de bucurie ci și de înțelegere a seriozității momentului. Privind certurile din țară, el își dă seama că acestea puteau primejdui menirea noastră și scrie: „Nu mai putem astăzi să ne desvinovățim ca în trecut, cu vrăjmașii ce ne înconjură și nu ne lasă să înaintăm spre împlinirea misiunei noastre: oridecâteori ne oprim în cale, dovedim că nu suntem vrednici de locul la care ne-a pus întâmplarea" [12]).

Independența trebuia deci să însemne pentru noi bucuria posibilității de-a interveni de-acum înainte ca factor în domeniul culturii și civilizației. E ceva frumos în gândirea lui Eminescu. In desvoltarea națiunii el are înaintea privirilor o ființă morală și socială care trebue să meargă spre anume țintă. El se ridică până la acest gând asemenea altor mari fruntași ai epocei, și bucuria faptului istoric ce se îndeplinea nu-l îndepărtează de la atitudinea serioasă în fața problemelor existenței naționale. In mijlocul unei societăți de neamuri creatoare de cultură, el își vede și neamul său conștient de vocația lui și asociat la scopul pe care propunându-și-l sieși, îl propune și societăți întregi.

Eminescu nu s'a mulțumit să fixeze menirea noastră ca națiune. El privește societatea românească și observă dacă ea corespunde menirii stabilite. Și de data aceasta Eminescu e nemilos față de tot ce i se părea rău. Cultura noastră e, după părerea lui, falșă; tinerimea e necoaptă, conducătorii n'au legătură cu țara, importăm aceea ce-i străin și stricăm tot ce-i românesc. „O maturitate nematură, falsă, necuprinzătoare a principiului vieții pătrunde țara noastră de la un capăt pân' la altul, o cultură artificială și importată din câteși patru unghiurile lumii se impune spiritului românesc și l-a corupt chiar până la un grad oarecare" [13]). Eminescu găsește că desvoltarea țării e mai mult decât ciudată. Vechea stare de lucruri a fost ștearsă printr'un regulament impus de Ruși și printr'un constituționalism împrumutat de la Francezi. Clasa noastră cultă nu e românească, de aceea nici cultura noastră nu reprezintă viața intelectuală a na-

---

12) *Timpul* (IV) 1879, 2 Noembrie.
13) *Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 262; *o. cit.* ed. Sc. pg. 231; *Tinerimea franțuzită.*

țiunii. Vina cea mare o găsește Eminescu tinerimii care-și făcea studiile în străinătate, dar nu era capabilă să încheie un compromis cu elementul istoric și să dea naștere astfel unei desvoltări sănătoase [14]).

Eminescu scrie acestea deși el însuși a studiat ani de zile în străinătate. In vorbele lui se vede obișnuința-i pornire contra franțuziților înstrăinați de neam și țară și importatori de lucruri străine, dar e și o observație de ordin general. Eminescu ar fi voit să vadă la cei întorși din străinătate o cugetare proprie și o înțelegere a împrejurărilor de viață la noi. El arată într'un loc cum tinerii cu cultura făcută în străinătate iau în mod absolut lucruri care au numai valoare relativă în raport cu țara în care s'au petrecut. Tinerii noștri se întorc acasă cu „coji de gândiri străine" dar n'au cugetare proprie, nu înțeleg că lucrurile ce li se predau în universitățile străine sunt rezultatul unei culturi pe care străinătatea o are, dar pe care noi n'o avem. Eminescu scrie despre această chestiune o pagină de adâncă chibzuință și mare înțelegere a desvoltării unei națiuni: „Unul din relele culturii în străinătate și mai ales a acelei culturi, care în doi sau trei ani, adesea în mai puțin, galopează prin facultatea juridică, este că tinerii iau în mod absolut ceea ce li s'a predat în mod relativ numai. Cutare teză e pentru ei absolut adevărată, pentru că profesorul a susținut-o, cutare adevăr e absolut statornic pentru că cutare carte franțuzească sau nemțească zice așa. Despre judecată proprie nici vorbă. Pe când în fericita și într'adevăr neîntrecuta antichitate greco-romană școala era o gimnastică a minții omenești, adică o continuă și roditoare desvoltare a inteligenții proprii, tinerii noștri cred a fi oameni mai mari, cu cât mai multe coji de gândiri străine au grămădit nemistuite în cap, cu cât mai puțină cugetare proprie au. Pentru țările respective, în care tinerii învață carte, nenorocirea nu-i tocmai mare. Lucrurile ce se predau sunt rezultate ale unei culturi vechi și continuitive, încât în momentul în care se predau se și potrivesc sau c'o stare actuală de lucruri sau c'un viitor foarte apropiat la care nația aspiră" [15]).

14) *ibid.*
15) *Ms. Ac. Rom.* 2264 ff. 427—428.

Eminescu era convins că cu asemenea tineri nu se putea crea în țară o cultură proprie și o viață națională sănătoasă. El ar fi vrut să vadă la ei cugetare serioasă, și poate și altceva. Eminescu nu odată scrie că singurul mijloc de ridicare a unei națiuni e munca. Muncă ar fi vrut el să vadă la cei veniți de la studii și dragoste pentru un neam pe care să-l ajute a se ridica. Desigur însă că la mulți în loc să vadă c'au învățat a munci și că-s plini de entusiasm creator, vedea cult al parvenirii și politicianism atât de înrădăcinat, că cultura însăși nu era decât un mijloc de parvenire în posturile politice.

Eminescu are numai cuvinte aspre despre cultura românească a vremii. Aceasta nu numai e falsă și importată, ci se desvoltă și în mod nefiresc. E acesta un gând exprimat încă de pe când studia în străinătate. In *Cultură și Știință* vorbind despre progresul firesc în cultură, după ce compară universul cunoștințelor și elementelor vieții spirituale cu un cerc imens al cărui centru ar fi interesul general uman la ele, iar cercuri concentrice ar reprezenta terenuri ale științei sub forma de cerc de cercuri, Eminescu raportând teoria la starea din țara noastră scrie într'o notă: „N'am amestecat noi Românii aceste cercuri, n'am lăsat neobservate lucruri mai apropiate interesului bine înțeles al nostru și ne-am alipit de cercuri ale culturii cu mult mai depărtate? Centrul cercurilor concentrice este incert în viața spirituală a Românilor" [16]). Și mai târziu după înapoierea în țară, Eminescu critică cultura de la noi. Adevărata cultură națională merge alături cu cultura generală; ea la noi nu poate avea o temelie sigură atâta vreme cât țăranul nu știe ceti nici scrie. Orașele noastre și-au pierdut rostul unei culturi adevărate și se instruesc din *Dramele Parisului* nu din sănătosul Anton Pan. Orașele trebue reîntoarse la cunoașterea limbii și obiceiurilor de la țară [17]).

Când critică cultura vremii sale, fiind vorba de însăși menirea națiunii, Eminescu nu rămâne în domeniul teoretic ci merge direct la țintă, indicându-ne mijlocul de-a crea o cultură națională: școala. Stat, școală și națiune sunt instituțiuni în strâns raport și cu bună dreptate un cercetător al ideilor pedagogice ale lui Eminescu scrie:

16) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 238 notă.
17) *Timpul* (IV) 1879, 19 Iunie, art. de fond.

„Școala este pentru Eminescu unul din mijloacele practice cele mai puternice prin care își poate ajunge educația țelurile sale. Iar statul este mântuitorul școalei precum și a altor mijloace educative, prin care se apără, se exprimă și se valorifică nația" [18]).

In școală ca instituție, Eminescu are deplină încredere. Pentru refacerea morală a țării Eminescu n'are încredere în contimporani, dar își pune nădejdea în generațiile ce vor veni, dacă vor fi crescute într'o școală pusă în slujba neamului.

Am văzut că după Eminescu menirea națiunii e de-a crea și o stare de ordine. Cum fără o viață politică sănătoasă nu-i posibil așa ceva, tot școala e destinată să crească o generație capabilă să înțeleagă instituțiile și să le dea tot cuprinsul necesar. Privind ce se petrecea în țară, încă depe când era student el nota că n'avem o tinerime crescută bine care să înțeleagă temeiul adânc al instituțiilor ce se crează. Trebue să creștem o astfel de tinerime [19]).

In țară nu avem o viață politică sănătoasă și nu avem nici o cultură adevărată: școala așadar nu-și îndeplinește menirea și statul nu-i capabil să organizeze o școală în slujba națiunii. Și școala și statul sunt aspru criticate de Eminescu.

Pentru a crea o școală de civilizație, statul a înființat instituții înalte deși n'aveam specialiști nici pentru universități și nici măcar pentru licee; la sate chiar sunt învățători care nu știu nici unde trebue punct ori virgulă [20]). Trebuea să facem instituții cu cuprins real căci numai astfel am fi ajuns să avem o generație care să gândească și să scrie cu cumințenie [21]).

Școala nu-și îndeplinește rolul ei educativ. De aceia avem o tinerime care discută orice, își ia aere cu orice prilej, dar nu oferă nici o garanție de seriozitate. Școala dă numai cunoștiințe intelectuale sterpe, dar abdică de la rolul ei educativ, ceea ce are urmări grave pentru viața națiunii: „Ușurința cu care tinerii la noi discută oameni și lucruri, expresiile de care se servesc, suficiența și lipsa de naivitate, e un semn că avem a face cu oameni îmbătrâniți înainte de vreme, cărora le-am prezice de pe acuma lipsă de statornicie și impotență morală. Aceasta-i pedeapsa ce ne-o dă Dumnezeu, pentru c'am făcut din școli numai unelte, în care se îngrămădește învățare unei mulțimi de cunoștințe, fără să fi îngrijit de loc pentru creșterea inimii și caracterului, căci niciodată tăria unui popor n'a stat în instrucție și numai în instrucție, ci totdeauna în creștere. O cunoștință, mai ales în școalele secundare, care nu are rol educativ, e o cunoștință stearpă și nefolositoare" [22]).

Eminescu a fost revizor școlar din Iulie 1875 până în Iunie 1876, și și-a dat seama prin propria experiență că școala nu-și îndeplinea menirea și că împrejurările nu erau prielnice unei școli bune. Toată organizația noastră socială e rea, de aceea și școala e o ficțiune. Biserica, administrația, omul însuși nu-i pregătit pentru ceva bun, e firesc ca nici școala să nu fie bună: „Școala va fi bună când popa va fi bun, darea mică, subprefecții oameni ca să știe administrație, finanțe și economie politică, învățătorii pedagogi, pe când adică va fi și școala școală, statul stat și omul om..." [23]).

Altdată raportând ministrului asupra stării de lucruri constatate în inspecții, Eminescu arăta că mediul social și administrativ făcea ca școala să fie aproape un lucru de prisos. Eminescu constatase frequență mică, sărăcie, mortalitate înspăimântătoare, incurie administrativă. El socotea zădarnice cheltuelile cu școala rurală [24]).

---

18) Chiricuță (Toma) *Eminescu pedagog* Botoșani 1927, pg. 22.

19) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 69 v.; *o. cit.* ed. Sc. pg. 393. *Despr. partid. polit. din România* II.

20) *Icoane vechi și icoane nouă IV: Ilustrații administrative*, *Timpul* (II) 1877, 18 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 127

21) *ibid.*

22) *Probleme pedagogice*, *C. de Iași* 1877, 5 Iunie; *o. cit.* ed. Sc. pp. 237—238. *Lipsa de respect a tinerimii pentru autoritatea statului.* Părerile exprimate aci pot fi puse în raport cu una din cugetările lui Eminescu: „Intre caractere și inteligență n'ar trebui să existe alegere. Inteligențele se găsesc foarte adesea, — caracter foarte arare" (*Ms. Ac. Rom.* 2269 fol. 55 v.; ed. *Op. compl.* pg. 348 col 2).

23) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 213 v.; *o. cit.* ed. Sc. pp. 270—271. Scurtu crede că e ciorna de scrisoare menită să constitue răspunsul la raportul prefectului de Vaslui, după ieșirea lui Eminescu din postul de revizor.

24) *Reorganizarea școalelor rurale din Vaslui*, *o. cit.* ed. Sc. pp. 248—250. Raport din 5 Sept. 1875.

Acesta-i după Eminescu halul învățământului rural. Dar nici învățământul secundar nu-i mai bun. Și aci Eminescu vede profesorii nepregătiți, fără vocație, fără entusiasm. Rolul profesorului e acela al unui slujbaș care cetește an după an caetul unsuros plin de note și le dictează unor urechi mereu nouă. In afară de aceasta și politicianismul înconjurator al incompetenței a contribuit la decăderea învățământului. Eminescu pune această legitimă întrebare: „Latineasca e de vină dacă un reteveist cu patru clase primare, agent electoral de soiul birtașului Purcel, e șef al diviziei instrucției în România ?" [25]).

Dar oare Universitatea se prezintă mai bine? Eminescu ni-o arată și pe aceasta pe mâna nepregătiților: „D-l X. bunăoară e plătit de Stat ca să învețe pe studenții de la Universitate limba română din punct de vedere filologic și Istoria Românilor, două obiecte pe cari nu le cunoaște de loc" [26]) „Tot astfel e d-l Y și bună parte din cumularzii Universităților. Am luat profesori de Universitate, pentru că un institut înalt de cultură poate ilustra mai clar starea noastră de decadență" [27]).

Rezultatul unei asemenea școli e că n'avem cultură reală. Când vrem să vedem mai de-aproape această cultură, ne trezim că n'avem nici știință, nici literatură. Ceeace se tipărește are un scop lucrativ: desfacerea în școli. Cărțile de știință și de literatură câtă se face, se face în paguba celor ce se consacră lor, dacă producătorii n'au dibăcia de-a-și acoperi cheltuelile cu subvenții de la stat. Efectele sociale ale învățământului sunt dezastruoase, căci dă doar fiecăruia posibilitatea de-a căpăta o slujbă. Eminescu, față cu aceste rezultate condamnă întreaga organizație școlară: „Astfel activitatea intelectuală a generației actuale pare a se mistui în singura direcție a câștigului fără muncă, pe acele mii de cărări ale influenței morale, pe cari le deschide atot puternicia demagogică, în socoteala însă și cu paguba poporului. O imensă plebe de aspiranți la funcțiuni, iată ce au scos la lumină învățământul democratic" [28]).

N'avem cultură fiindcă n'avem nici școală serioasă. Insăși organizația noastră socială în loc să încurajeze o școală bună, crează instituții școlare fără cuprins real. Dar Eminescu, adânc observator al societății noastre, vede încă o pricină a lipsei de cultură: politicianismul. Politicianismul nu lasă tinerimea să se pregătească, politicianii caută să și-o atragă și să se servească de ea în frământările politice.

Intr'un articol Eminescu sfătuiește pe tineri să nu se lase ademeniți de politicieni, ci să muncească și să se pregătească: „Ori nu vedeți, cum se face mereu apel la *generațiile mai tinere?* Bătrânii în loc de a-i îndemna pe tineri la muncă, îi cheamă să ia parte la luptele politice, îi hrănesc cu otrava urei politice, și încă din vârsta copilăriei ar voi să-i boteze în legea lor fatală.

Noi nu îi vom chema, ci le vom zice: „Munciți, băeți, dacă puteți și dacă vă lasă inima. Eară dacă nu puteți, uniți-vă toate puterile, toată energia, ca să vă creați această putință" [29]).

Invățătură serioasă și muncă într'o școală cu cuprins real, sub conducerea unor profesori pregătiți, în sânul unei societăți conștiente de importanța învățământului, ar fi dus națiunea spre împlinirea misiunii ei. In loc de aceasta, Eminescu vede numai degradare și a instituțiilor culturale și a sufletului tinerimii.

Eminescu a criticat cu neîndurerare o stare de lucruri pe care-o socotea primejdioasă, dar a fost și la o înălțime morală demnă de relevat. Propunându-i-se să ocupe postul de profesor de filosofie la

25) *Timpul* (V) 1880, 28 Iunie; *o. cit* ed. Scr. rom. pg. 247, *Invățământul clasic.*

26) *Icoane vechi și icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec.; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 100.

27) *ibid.* ed. cit. pg. 101. Aceiași critică la adresa profesorilor universitari o face T. Rosetti în *Despre direcțiunea progresului nostru (Conv. lit.* (VIII) 1874, 1 Mai pg. 58). Odobescu în *Istoria Archeologiei* ed. cit. lecția V pg. 181), Maiorescu în *Literatura română și străinătatea (Critice* ed. cit. III pg. 24). Eminescu i-a atacat pe V. A. Ureche și A. Vizanti. Părerile sale sunt confirmate și de d-l Iorga care scrie că V. A. Ureche nu cunoștea subiectul pe care-l studia, nu poseda științele auxiliare istoriei *(La vie intellectuelle des Roumains en 1899,* ed. cit. pg. 29) și că Andrei Vizanti era „ignorant ca cel mai ignorant dintre noi, neglijent atât cât poate fi cineva în cel mai obscur colț al Orientului". *(ibid.* pg. 35). Aspră critică a profesorilor universitari găsim și în articolul lui Eminescu din Timpul *(III)* 1878, 21 Oct., art. de fond.

28) *Timpul* (V) 1880, 8 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 252—253. *Invățământul democratic.* Aceleași păreri în T. Rosetti *Despre direcția progresului nostru (Conv. lit.)* (VIII) 1874, 1 Mai pg. 56) *Maiorescu (Discursuri parlam.* ed. cit. II pp. 511—512) și Xenopol *Studii asupra stării noastre actuale (Conv. lit.* (XI) 1877, 1 Iulie pg. 119).

29) *Timpul* (IV) 1879, 18 Noembrie, art. de fond.

Universitatea din Iași, Eminescu a refuzat fiindcă nu se simțea îndeajuns de pregătit [30]).

Pentru Eminescu cultura nu e învățarea câtorva manuale, ci fuziunea desăvârșită a ceea ce-au produs sufletele străine cu propriul suflet al celui ce studiază, numai această fuziune asigurând posibilitatea de-a crea ceva nou. El spune în aceiași scrisoare din 1874: „Kant mi-a intrat relativ târziu în mână, Schopenhauer de asemenea. Îi posed într'adevăr dar renașterea intuitivă a cugetărilor în mintea mea, cu specificul miros de pământ proaspăt al propriului meu suflet nu s'a desăvârșit încă" [31]).

Eminescu stabilește ca țintă a neamului crearea unei stări de ordine și a unei culturi proprii. Intreaga cultură a noastră i se pare falsă, neizvorîtă din propriul suflet al neamului. Singură literatura populară și scrierile vremurilor trecute își găsesc simpatia lui Eminescu. Toate instituțiile noastre de cultură de la cele mai umile până la cele mai de sus sunt criticate și socotite simple forme fără cuprins. Raportate la timpul prin care treceam pe-atunci, criticele lui Eminescu sunt prea aspre, raportate la aspirațiile pe care trebue să le-avem în suflet de-alungul vremilor, cerințele lui Eminescu sunt legitime.

Eminescu a fost neîndurător fiindcă n'a înțeles că fiecare fază din desvoltarea istorică a unui neam trebue să rezolve anumite probleme pe care le impune realitatea vieții. Eminescu voia cultură atunci când noi nu eram încă siguri de ziua de mâine. El voia preocupări intelectuale atunci când nădejdea unică a noastră trebuia să fie o zguduire a lumii spre salvarea etnică a neamului. Realitatea impunea alte preocupări decât cele culturale. Toată epoca lui Eminescu e dominată de lupte politice, fiindcă politica trebuia să primeze în statul nostru nou abia intrat într'o eră constituțională. Probleme grele politice și sociale trebuiau soluționate fie și vremelnic, pentru a avea ca stat o viață de echilibru, rămânând ca după aceea numai să avem și preocupare de-a crea o cultură. Epoca lui Eminescu avea

30) v. Scrisoare din Charlottenburg, 5 Februarie 1874; v. ed. *Op. compl.* pp. 652—653.

31) *ibid.* ed. cit. p. 652.

menirea să ne lase moștenire un stat independent și organizat, gătind doar calea a ceea ce avea să vină.

Ridicându-ne însă de-asupra realităților ce ni se impuneau, nu ne putem opri de-a constata înălțimea de gândire a lui Eminescu. El a avut viziunea desvoltării armonice a facultăților spirituale a întregei națiuni, și a dorit crearea unei culturi spre care să graviteze tot ce e suflare românească.

Definind pentru sine însuși ce este adevărata cultură, atunci când a scris că voia să i se fructifice sufletul și să ajungă la un nou stadiu de conștiință prin studiu, Eminescu ne-a arătat care-i concepția lui asupra culturii unui neam. Desele sale critice la adresa învățământului nostru au la bază convingerea că acesta nu fructifica sufletul tinerimii. Eminescu nu vedea în urma acțiunii învățământului nostru „mirosul de pământ proaspăt" al propriului suflet românesc. Ceea ce vedea el în învățământ era simplă înmagazinare de cunoștințe, fără acțiune adâncă asupra ființei umane. Eminescu voia să ajungă prin studiu la un nou stadiu de conștiință, dar și un neam nu are cu adevărat o cultură decât când în sufletul lui umanitatea atinge un stadiu de conștiință, el însuși aspect armonic între stadiile de conștiință reprezentate de celelalte culturi naționale.

Eminescu e contra profesorilor care fac politică în loc să se țină de carte, contra profesorilor simbriași, contra politicianismului acaparator al tinerimei. Pasiunii politicianiste el îi opune pasiunea nobilă a muncii intelectuale: spre aceasta îndeamnă el pe tineri.

Eminescu le spune tinerilor să muncească și dacă nu pot munci, să-și unească puterile pentru a-și crea această putință. El știa din propria-i frământare câtă străduință și câtă învingere de sine cere cultura, câte poticniri opresc ființa umană în lupta-i pentru înălțare. O cultură proprie culmea supremă a neamului. O tinerime care țintește culmea spre care se avântă, dar are și răbdarea să străbată încet și trudnic calea ce duce spre înălțimi, știind că culmile se cuceresc nu se primesc în dar:

Din nici un creer românesc n'a scânteiat mai multă lumină întru desvăluirea căilor viitorului.

PARTEA II

NATURA NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

CAPITOLUL I.

Desvoltarea gândirii lui Eminescu.

Eminescu își arată de timpuriu sentimentele și ideile sale; el manifestă de timpuriu o atitudine față de problemele vieții naționale. Din primele încercări poetice se vede dragostea lui pentru neamul și țara noastră. In poeziile din 1866 *La Moartea lui Aron Pumnul, Din Străinătate, La Bucovina* și *Horia* găsim lauda frumuseții Bucovinei, nostalgia patriei, celebrarea unui erou transilvănean. Astfel la 16 ani, în afară de ținutul natal, Eminescu își îndreaptă sufletul și spre două provincii românești de sub stăpânirea străină. Bucovina o cunoscuse de copil și fusese la Cernăuți bibliotecarul lui Aron Pumnul. Transilvania a cunoscut-o probabil prin 1865. Dorința de-a cunoaște centrul vieții românești din Ardeal, îl îndreaptă pe Eminescu spre Blaj. Acest oraș era pentru Eminescu locul „de unde a răsărit soarele românismului". Ajungând la marginea orașului, după cum povestește I. Cotta tovarășul de călătorie al lui Eminescu, acesta și-a ridicat pălăria și a salutat orașul cu cuvintele: „Te salut din inimă Roma-mică. Iți mulțumesc. Dumnezeule, că m'ai ajutat s'o pot vedea" [1]).

Grama neînțelegător al sentimentelor lui Eminescu, îi face acestuia o imputare care-i o cinste pentru copilul deja naționalist: „Umblă după aceea prin Blaj fără de nici un scop, numai fiindcă auzise de renumele Blajului" [2]).

In 1867 în *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* Eminescu e deja un entusiast îndrăgostit de țară, un om conștient de măreția trecutului strămoșesc și de nevoia solidarității naționale.

---

1) Dr. E. Dăianu *Eminescu și Blajul, Familia* (XXXVIII) 1902, 30 Iunie p. 302.
2) *M. Eminescu* ed. cit. pg. 188.

In aceste poezii nu avem privire critică asupra vieții politice ori sociale.

Două poezii din această epocă fac excepție. In *Junii corupți* apare deja tendința de critică socială; Eminescu e indignat de viața ușoară a tinerimei, se îndoiește de patriotismul tinerilor din epoca sa. In *Dați-mi arpă* alături de entusiasm juvenil e critica națiunii care în loc de semne de viață, dă semne de sclavie. Acum apare și suferința în fața nenorocirilor neamului. Intr'o notă marginală la această poezie Eminescu scrie că țara-i bogată, lanu-i plin de spic de aur, dar noi suntem robii altora: „pe grumazii noștri s'apasă jugul de lemn al boului ce lucrează" [3]).

Tot din această epocă trebue să fie și versurile de îmbărbătare scrise sub vădita influență a lui Mureșeanu

> Deșteaptă-te Române....
> Nu plânge pe cenușa geniilor străbuni,
> E timp să 'nalți stindardul în numele Dreptății,
> E timp să-ți calci tiranii, e timp să te răsbuni [4]).

Ceea ce-i interesant în aceste versuri e credința lui Eminescu că o ridicare a Românilor e o faptă în numele Dreptății. Când va lua apărarea Românilor transilvăneni, de multe ori va aminti Eminescu de Dreptatea care trebue să triumfe odată.

Din 1868 și 1869 e planul lui Eminescu de-a vedea Maramureșul și de a ține aci câteva prelegeri publice. Titlurile acestor prelegeri, notate într'un manuscris, ne arată de ce gânduri era stăpânit Eminescu. Iată ce prelegeri avea el de gând să facă: *Geniul național, In favoarea teatrului, Studii asupra pronunției, Patria Română, Poezia populară* [5]).

Inainte de plecarea la studii în Viena, Eminescu cunoscuse aproape toate ținuturile locuite de Români. Din această epocă el rămâne cu impresia că pretutindeni neamul nostru e condus de străini

3) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 56 v.
4) *Ms. Ac. Rom.* 2258 fol. 222 v.
5) v *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 58.

și se hotărăște să ia apărarea elementului autochton [6]). Impresia pe care-a avut-o copilul avea să se manifeste ca o teorie socială mai târziu.

D-l Rădulescu Motru crede că Eminescu în susținerea teoriei păturii superpuse nu se gândea la stările din țara liberă, ci la acelea din Bucovina [7]). Mărturisirea lui Eminescu ne arată că la baza teoriei păturii superpuse era cunoașterea unor triste realități din provinciile subjugate, dar nimic nu ne împiedică de-a crede că și în țara liberă el vedea străini ajunși la conducere. Astfel Eminescu dinainte de studiile la Viena e un înflăcărat iubitor de țară, un poet ce îmbrățișează cu dragostea sa Bucovina și Transilvania, un om conștient de măreția trecutului și de nevoia înțelegerii între Români; el se îndoiește de patriotismul contimporanilor și rău impresionat de străinismul păturii conducătoare, se hotărăște să lupte contra ei.

Pentru viața sufletească a lui Eminescu avem interesante mărturii din epoca studiilor la Viena. La *România jună* e unul din naționaliștii entusiaști, e unul din aceia care știu să transmită și altora focul lor interior și să dea îndrumări. El i-a fost lui Slavici îndrumător în ideile naționaliste [8]). La *România Jună* vine rar un timp, fiind că studenții români imitau obiceiurile studenților germani. El spunea colegilor: „Păcat de vreme, mă plictisesc. Membrii nu produc nimic original. Imitează pe studenții nemți, fără să cugete că deprinderile acestora se sprijinesc pe o vechime istorică seculară și că au rostul lor în vechimea de sute de ani de existență a Universității din Viena și nu se potrivesc cu deprinderile Românului și nici nu se vor lipi vreodată de sufletul nostru" [9]). Când colegii săi renunță la petrecerile imitate după străini și fac petreceri cu caracter românesc, Eminescu exclamă: „Minunat, așa înțeleg și eu. Este viața din viața noastră românească care se lipește de sufletul no-

6) *Materialuri etnologice, Timpul* (VII) 1882, 8 Aprilie pp. II—III; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 315—316.
7) *Naționalismul* ed. cit. pg. 63.
8) v. *Amintiri* ed. cit. pg. 6.
9) Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu, ed. cit. pg. 76.*

stru" [10]). Iată-l deci pe Eminescu la 19 ani naționalist, conservator și tradiționalist [11]). Este epoca în care după obiceiul studenților de la *România Jună*, Eminescu își salută colegii cu cuvintele „trăiască națiа" și răspunde la acest salut cu un „sus cu dânsa" [12]).

Din această epocă e poate nota manuscrisă în care Eminescu vorbește de organizarea unei societăți între Români, asemenea societății funcționarilor ori iezuiților, cu scopul de a ține un registru de tot sufletul românesc, de-a încuraja pe cei slabi, de-a lăudă și a face mai buni pe cei fără speranță [13]).

In 1869—1871 Eminescu trăește într'un cerc dominat de ideia națională. Chiar și cearta bărnuțiștilor și maiorescienilor are la bază naționalismul înțeles în fel deosebit de unii ori alții din membrii *României june*. Din 1869 avem tabloul dramatic *Mureșeanu* în care-i pusă problema națională a tuturor Românilor. Intr'o notă marginală adăogită mai târziu la text, Eminescu spune: „Am scris-o într'un timp când sufletul meu era pătruns de curățenia idealelor, când nu eram rănit de îndoială" [14]).

Din epoca studiilor la Viena e *Amor pierdut — viață pierdută* în care găsim aliate diferite sentimente: dragostea de trecut și de reverie, dragostea pentru scrierile cronicarilor, admirația pentru ruinele amintitoare de măreția trecutului. *Epigonii* e din 1870. In această poezie apare exaltarea trecutului și criticism față de prezent. Atitudinea critică din *Junii corupți* devine acum mai accentuată, mai expresivă, mai artistică.

---

10) *ibid.* pg. 78.

11) Ortiz Ramiro. *M. Eminescu Poesie. Introd.* ed. cit. pg. XXXVI.

In legătură cu atitudinea conservatoare a lui Eminescu încă din tinerețe, e interesantă scrisoarea ce-o reproduce după manuscrisele lui Eminescu D-l Bogdan Duică. Vorbind despre starea din Germania, în legătură cu politica, Eminescu face următoarea caracterizare „In der Politik also demokratische Seiltänzer, liberale Transacteurs". Deci Eminescu încă din 1870 nu simpatizează nici pe liberalii germani, dănțuitori pe funii, așa cum îi va vedea el și pe liberalii de la noi. (scrisoarea lui Eminescu și comentarii asupra ei în Gh. Bogdan Duică *Eminescu și Germanii, M. Eminescu* nr. 2 Cernăuți 1930, pp. 34—37).

12) Stefanelli. *Amintiri despre Eminescu* ed. cit. pg. 97—98.

13) v. *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 246.

14) v. *Ms. Ac. Rom.* 2259 fol. 28.

In câteva articole din 1870 apar noi sentimente și idei ale lui Eminescu. In *Teatrul românesc și repertoriul lui* Eminescu între altele critică frazeologia franceză a lui Pantazi Ghica și spune că teatrul trebue să reprezinte autori naționali în genere [15]). In *O scriere critică* se vede admirația lui Eminescu pentru Pumnul pe care el îl socoate un redeșteptător al limbii naționale și cu aceasta al spiritului național. Eminescu face însă rezerve asupra mijloacelor de care s'a servit Pumnul. In *Să facem un Congres* Eminescu își exprimă ideile asupra drepturilor naturale ale unei națiuni de a fi stăpână pe ea însăși. In *Echilibrul* el arată că legile unui popor, drepturile lui purced de la el însuși. Eminescu e acum pentru federalizarea Austriei. In acest articol Eminescu vorbește și de influența franceză la noi și spune că aceasta ni s'a impus prin superioritatea culturii franceze. Și notele manuscrise din această epocă sunt foarte însemnate. In *Chestiuni de pronunție* Eminescu e pentru o pronunție generală și contra regionalismului dus prea departe. In *Educațiune și Cultură* e contra educației străine care implică spirit străin. Și aci Eminescu arată încredere în triumful Dreptății și al românismului. In *Articoli nepoliticoși* Eminescu e adversar al politicianismului, funcționarismului și parvenitismului. El e convins de imoralitatea vieții de partid la noi, e contra ziarelor liberale care fac paradă de patriotism [16]). In *Dragostea de poporul românesc* se văd zorii teoriei păturii superpuse [17]). In *Din ședințele societății România Jună* Eminescu e adversar hotărît al cosmopolitismului. El cere solidaritatea între studenți. In una din ședințele de discuție asupra unirii societății *România* cu *Societatea literară și științifică*, Eminescu cere unirea necondițio-

---

15) Astfel Eminescu atacă galomania încă din Ianuarie 1870. Nu-i întemeiată părerea D-lui Ibrăileanu că Eminescu atacă pe franțuziți în faza a II-a a desvoltării sale. aceea din vremea *Influenței austriace*. (v. *Spiritul critic...* ed. cit. pg. 174 și următ.). De altfel și în *Geniu Pustiu* Eminescu critică pe aceia din Români care's Români din naștere dar Francezi în inimă. (v. *Op. compl.* pp. 242—243).

16) E neîntemeiată părerea D-lui Ibrăileanu că Eminescu în faza dinainte de *Influența austriacă* e independent față de partide (*Spirit critic în cult. rom.* ed. cit. pg. 174 și următ.). Atacuri la adresa liberalilor sunt și în *Dragostea de poporul românesc*, notiță din 1870.

17) Și această teorie Eminescu o atinge în faza I, nu în aceia a *Influenței austriace* cum susține d-l Ibrăileanu (*Spiritul critic în cult. rom.* ed. cit. pg. 174 și următ.).

nată [18]). In *Despre Titu Maiorescu (Criticele și personalitatea sa)* Eminescu e contra filologilor stricători de limbă, e admirator al limbii și literaturii populare. Acum el și-a însușit principiul maiorescian „naționalitatea în margenile adevărului". In *Adevăratul naționalism* el își exprimă disprețul pentru paradarea naționalistă. Acum Eminescu are ocazia să lupte și cu fapta nu numai cu vorba. Este epoca serbării de la Putna la a cărei organizare ia parte cu Pamfil Dan. Eminescu semnează ca secretar, alături de N. Teclu și Petru Bita, apelul către public în Mart 1870, cerând sprijin moral și material pentru a se putea face o serbare demnă și de Ștefan cel Mare și de neamul nostru [19]). După expresia lui Eminescu, ideia serbării, el „a clocit-o" [20]). Cu această ocazie Eminescu își arată preocupările de viitorul neamului. In *Notiță asupra proectatei întruniri la mormântul lui Ștefan cel Mare* apărută în Conv. lit. din 15 Sept. 1870, Eminescu cere solidarizarea și aceiași direcție a spiritului din partea generației tinere. Chiar de acum Eminescu e convins că țara noastră trebue să urmeze o desvoltare organică.

Acum arată el până la ce înălțime era capabil să renunțe la individualism și să se pună cu totul în serviciul națiunii. Acum pentru Eminescu națiunea e punctul central al vieții lui sufletești. El spune că gândurile și ideile sale sunt determinate de națiune, că renunță cu desăvârșire la individualism pentru a primi aceea ce națiunea îi impune: „meritul nostru va consista numai în formularea ideilor și trebuințelor existente ale poporului, nu în crearea unor altora; ne vom lăsa îndreptați de cugetarea și trebuințele poporului nostru, nu de ale noastre proprii, recepute poate dela străini, ne vom lăsa conduși de curentul ideilor națiunii și nu vom pretinde rolul de a conduce noi prin ideile noastre individuale" [21]).

Acum Eminescu e deplin încrezător în forțele neamului și-i convins de necesitatea faptei. Lui Slavici care-i spunea că mulți se

18) Grămadă (I.) *M. Eminescu (Contribuții la studiul vieții și operei sale)* ed. cit. pg. 14.

19) v Apelul în *Federațiunea* (III) 1870. 3 Iunie/22 Mai pg. II.

20) Stefanelli. *Amintiri despre Eminescu* ed. cit. pg. 105 nota 1.

21) *Scrisoare către D. Brăteanu* 3/15 Aug. 1871; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 39.

vor pune de-a curmezișul acțiunii, Eminescu îi răspunde: „Dai fără milă în ei" [22]).

Eminescu e convins că la unitatea politică trebue să se ajungă prin unitatea sufletească și culturală. Acum prin stăruința lui Eminescu studențimea întemeiază *Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor*, al cărui memoriu e redactat aproape în întregime de Slavici [23]). Acum însă vederea neînțelegerilor dintre Români îl face pe Eminescu să înțeleagă că mult e de făcut pentru închegarea sufletească a națiunii și să exprime un gând amar asupra situației: „Nu există poporul român, ci numai putința de a-l închega" [24]).

Deziluziile ce le-a avut cu ocazia serbării și atacurile ce le-a primit la *România Jună*, îl fac să-și piardă nădejdea în isbândă. El spune că luptă numai din *datorie:* „Își face fiecare datoria cum știe și cum poate, dar răspunderea pentru efectele faptelor sale nici un om cu minte n'o primește" [25]).

Totuși din 1871 este *La Arme*, imn patriotic plin de vehemență și avânt, scris poate în timpul entusiasmului pricinuit de serbarea de la Putna [26]).

Și alte însemnări din epoca studiilor în străinătate ne arată preocupările lui Eminescu. In *Natura și statul* exprimă părerea că instituțiile nu sunt decât organe firești ale societății; în *Echilibrul în Stat* e contra mișcărilor revoluționare, contra cosmopolitismului. Aci Eminescu arată că fiecare națiune își are menirea ei și că datoria individului e de-a se pune în serviciul națiunii din care face parte. In *Despre cul nostru social* Eminescu exprimă convingerea că românismul a apucat pe o cale străină. In *Literatura română înainte de Eminescu* se vede mărturisită părerea că scriitorii noștri moderni nu

22) Slavici *Amintiri* ed. cit. pg 72.

23) v Mehedinți (Simion) *Direcția Conv. lit. și îndrumarea poporului român*, *Conv lit* (LIX) 1927 număr jubiliar Ian.-April pg. 19.

24) Slavici. *Amintiri* ed. cit. pg 47

25) *ibid* pg. 120

26) Aceasta-i părerea d-lui Rădulescu Pogoneanu în *Din poesiile inedite ale lui M. Eminescu*, *Conv. lit.* (XXXVI) 1902. 1 Aprilie și a lui I. Grămadă în *M. Eminescu* ed. cit. pg. 22.

sunt inele în lanțul continuității istorice a vieții noastre, că noi avem cultură importată. In *Rolul literaturei naționale în spiritul public* se vede ce importanță acordă Eminescu literaturii pe care-o socoate focarul spre care converg direcțiile vieții spirituale ale națiunii. In *Despre luptele naționale* apare gândul că la baza faptelor omenești este numai egoism.

Notele capitale pentru cunoașterea stadiului la care a ajuns gândirea eminesciană sunt acele menite să alcătuiască studiul *Cultură și Știință*. Adevărata cultură e, după Eminescu, manifestarea spiritului național. Cultura crește din pământul spiritului național. Ea trebue să exprime înălțimea și stadiul spiritului național. Eminescu scrie aci că cultura noastră nu a urmat un progres firesc.

Tot în epoca studiilor Eminescu e frământat și de gândul de-a scrie un roman în care să-și spună părerile asupra evenimentelor din țară și stării Românilor în epoca de transiție. Romanul *Naturi catilinare* avea să fie o sinteză a gândurilor și sentimentelor lui Eminescu. In scrisoarea pe care-o trimete lui Iacob Negruzzi din Viena la 6 Februarie 1871, Eminescu spune că scheletul romanului e făcut, că note, cugetări, pagini deja scrise își au destinat locul lor. Romanul, după cum spune Eminescu, avea să poarte „signatura timpului" [27]). *Geniu pustiu* e probabil o parte din romanul proectat. Aci avem manifestată dragostea pentru Transilvăneni. Din lucrare reese naționalismul exaltat și intransigent al luptătorilor revoluționari de la 1848. Romanul e o apologie a românismului, dar e și o critică a societății noastre înstrăinate. Aci Eminescu e contra cosmopolitismului, e un visător care-ar vrea să fi trăit în altă epocă sub forma de bard al neamului.

Și așa neterminat *Geniu Pustiu* e bogat în date asupra gândirii lui Eminescu în epoca studiilor. Lucrarea e făcută în epoca în care Eminescu e plin încă de credință și de ideal. Mai târziu el va socoti ridicole paginile din *Geniu Pustiu* consacrate valorii geniului, schimbării ordinei sociale etc. El va spune: „Toma Nour s'a stins de mult. L-am îngropat cu ani de zile îndărăt. Căci așa cum eram la douăzeci de ani am murit de mult" [28]).

27) v ed. *Op. compl.* pp. 647—648. *Studii și documente lit.* I: *Junimea*, ed. cit. pg 316—317

28) v Lovinescu (Eugen) *Critice I. Geniu pustiu*, ed. II Buc. 1920, pg. 24.

In *Sărmanul Dionis* publicat în *Convorbiri literare* 1872—73, întâlnim ca sentiment al naționalistului Eminescu simpatia pentru epoca lui Alexandru cel Bun. Aci Eminescu sprijină existența sentimentului național pe metempsichoză, spunând prin glasul lui Ruben: „...oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor. Sunt tot ei, cei care renasc în strănepoți..." [29]).

Din anul 1874 avem un document foarte interesant. In scrisoarea de la 5 Februar Eminescu îi dă lui Maiorescu amănunte despre studiile făcute la Charlottenburg. După ce vorbește de filosofia dreptului, filosofia de stat și filosofia istoriei la Schopenhauer și Hegel și stabilește deosebirea dintre aceștia, Eminescu arată cum gândul său era la nevoile vieții noastre publice. De la ideile lui Schopenhauer el trece la interesul practic pe care ele l-ar putea avea pentru țara noastră. El scrie: „Interesul practic pentru patria noastră ar consta acum în înlăturarea teoretică a tuturor îndreptățirilor pentru importare nechibzuită a unor instituții străine, care nu-s altceva de cât organizații speciale a societății omenești în lupta pentru existență, care pot fi primite în principiile lor generale a căror cazuistică trebue însă să rezulte în mod empiric din împrejurările particulare ale fiecărui popor și ale fiecărei țări" [30]). In Februar 1874 Eminescu are deci următoarele convingeri: spiritul public la noi trebue schimbat, arătându-se în mod teoretic că nu există îndreptățiri pentru a primi instituții străine; trebue să primim de la străini numai principiile generale în materie de instituții; instituțiile înseși trebue să fie potrivite cu starea reală a țării noastre.

Eminescu găsește deci în cercetările sale filozofice îndreptățirea luptei împotriva formelor de cultură străine. De sigur că în aceasta el a suferit și influența *Junimei*. Eminescu a fost secretar al lui Th. Rosetti la Berlin până în Dec. 1873 și desigur că va fi discutat cu acesta asupra vieții noastre publice. In April 1874 Th. Rosetti își publică în *Convorbiri literare* studiul cetit mai întâi la adunările Junimei, *Despre direcțiunea progresului nostru* în care e un serios atac contra instituțiilor împrumutate de la străini. Maiorescu mai

29) ed. *Op. compl.* pg. 200 col. 2.

30) v ed. *Op. compl.* pg. 653 col. 1. Scrisoarea e tradusă în rom. de editor.

înainte încă atacase formele străine și fără fond de la noi, și D-l Pogoneanu are probabil dreptate să considere scrisoarea lui Eminescu drept un răspuns la un apel făcut de Maiorescu care-i atrăgea lui Eminescu atenția asupra vieții din patrie [31])

Vedem la Eminescu gândul statornic la interesele neamului chiar și în momentele studiilor filosofice. El găsia în Schopenhauer principii care trebuiau aplicate la viața publică. Un articol din *Fântâna Blanduziei* scris mulți ani mai târziu, confirmă influența lui Schopenhauer în formarea spiritului lui Eminescu. El arată în acest articol acțiunea fructuoasă a filosofiei lui Schopenhauer în purificarea atmosferei științifice de „miasmele unei frazeologii în care cuvinte abstracte, lipsite de cuprins și neînsemnând aproape nimic, pretindeau a rezolva problemele universului". Critica lui Schopenhauer însă ne-a descoperit contrazicerea constantă între ideile noastre și formele civilizației, necesitatea de-a trăi în mijlocul unor instituții ce ni se par mincinoase, și ne-a făcut pesimiști [32]).

Astfel la înapoierea în țară în 1874 Eminescu avea fixată atitudinea sa față de multe din problemele vieții noastre politice și sociale. In scrierile sale publicate și în notele manuscrise el mărturisise deja :

— credință naționalistă și dușmănie față de cosmopolitism
— interes pentru viața Românilor din Bucovina și Transilvania ;
— credința statornică în puterea neamului și în triumful Dreptății ;
— stabilirea drepturilor neamului pe legi naturale și condamnarea asupririi cu sila din partea unei suveranități străine ;
— credință în unitatea politică a Românilor ca urmare a unității sufletești ;
— viziunea unei lupte de eliberare la care iau parte Românii de pretutindeni ;
— dușmănie față de obiceiurile străine, dragoste pentru tot ce are caracter românesc ;

31) *O corespondență din anul 1874 între Eminescu și Maiorescu* în *Studii* ed. cit pp 60—61.

32) *Fântâna Blanduziei* 1888, 4 Dec.; ed. *Op. compl.* pg. 397 col 2

— critică a galomaniei, dar și recunoaștere a superiorității culturii franceze ;
— critica educației străine ;
— critica societății înstrăinate ;
— admirație pentru trecut ;
— criticism față de prezentul lipsit de patriotism, de credință și de ideal ;
— sentimentul trecutului aliat cu dragostea de reverie ;
— preocupări de limbă, literatură, cultură, toate subordonate ideii naționale ;
— renunțarea la individualism și identificarea cu nevoile și aspirațiile neamului ;
— critică a politicianismului ;
— atingere a teoriei păturii superpuse ;
— preocupări de organizare a statului și de rolul instituțiilor ;
— convingerea ca țara trebue să urmeze o desvoltare organică ;
— neîncrederea în mișcările revoluționare ;
— condamnarea formelor străine pe bază de principii filosofice ;
— spirit conservator.

In această epocă Eminescu luptă pentru națiune și cu vorba și cu fapta. In unele scrieri apare germenul fatalismului și scepticismului și tendința criticistă. Acesta-i Eminescu când ajunge în contact nemijlocit cu cercurile *Junimei* la Iași. E deja stăpân pe adevărata-i gândire și rămânea să găsească treptat noi forme de exprimare a ei. E deja un spirit format, dar trebue să recunoaștem că de mult încă era în curent cu ideile și sentimentele Junimei.

După ce se înapoiază în țară, cu toate ocupațiile sale, Eminescu găsește vreme și pentru propaganda națională. In Oct. 1875 îl vedem plecând la Cernăuți și făcând propagandă patriotică, îl vedem răspândind în mod clandestin o scriere în legătură cu răpirea Bucovinei [33]), tocmai în vremea când oficialitatea se pregătea să sărbătorească inaugurarea Universității germane [34])

33) E probabil broșura publicată de Kogălniceanu In *Lumea prin care am trecut (Conv. lit.* 1930, Aprilie pg. 397). Slavici ne spune că broșura a scris-o el în colaborare cu Kogălniceanu. Înțelegem astfel mai ușor și zelul pe care l-a pus prietenul lui Slavici, Eminescu la răspândirea lucrării în cercurile bucovinene

34) Stefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, ed. cit pg. 149 și următ

Asupra idelor și sentimentelor lui Eminescu în 1876 avem foarte multe date. Un document de-o importanță considerabilă este conferința *Influența austriacă* ținută la cercul Junimei la 16 Martie. E o sinteză de idei și sentimente în parte exprimate deja incidental, e o închiegare de principii într'o doctrină naționalistă precisă. E deasemeni cea mai deseamă dovadă a alipirii lui Eminescu la concepția junimistă. Eminescu e contra cosmopolitismului și contra jugului străin în materie economică. Analizează stările vieții noastre publice din trecut, îi pune în evidență relele — individualismul și nestabilitatea.

Eminescu se declară partizan al monarhiei, singura formă de stat în care se poate realiza armonizarea intereselor și protejarea clasei muncitoare. Eminescu arată importanța stabilității în domnie și deplânge decăderea claselor pozitive pe ruina cărora s'a ridicat o clasă a scribilor și s'a înfiltrat o massă de străini, în special de Evrei. In *Influența austriacă* avem și o parte de critică socială. Eminescu recunoaște ca singură clasă pozitivă pe țărani. Aceștia trebuesc protejați căci ei sunt națiunea; pentru Eminescu principalul nu-i forma de guvernământ ci salvarea naționalității. Trei sunt mijloacele pentru a se ajunge la aceasta: *stabilitate, muncă și economie.* Tot aci Eminescu e contra vieții de partid la noi a cărei lipsă de idealism o scoate în evidență. Aci Eminescu exprimă și convingerea că sub o domnie stabilă și priceputa ca aceea a Mușatinilor, noi în 1866 am fi ajuns la realizarea unității naționale. Intr'o singură conferință Eminescu sintetizează: naționalism, xenofobie, concepție monarhică, țărănism, critică a funcționarismului și a politicianismului, primatul națiunii asupra statului; el indică și mijloacele de realizare a unei vieți de stat naționale.

Influența austriacă revelă nu numai o concepție serioasă și unitară, dar și o minte care vizează realizări și preconizează mijloace. E momentul cel mai important în desvoltarea sufletească a scriitorului naționalist.

Articolele publicate în *Curierul de Iași* în 1876 și 1877 exprimă alte idei și sentimente ale lui Eminescu. Aceste articole arată concentrarea lui Eminescu spre anumite probleme. In *Despre societățile*

studențești atacă politicianismul, în *Buna gospodărie bătrânească* critică administrația proastă de la noi, în *Descreșterea populației* critică introducerea de legi traduse din franțuzește și pe cei ce se întorceau cu pretenția de-a reforma țara. In *Teatru de vară* și *Despre Universitatea din Cernăuți* e critica galomaniei, în *Despre mișcarea culturală a Românilor ardeleni* și în *Despre societatea academică* e contra formelor fără fond. In *Grigore Ghica Voevod* Eminescu e contra certurilor de la noi între partide, în *Teama Austro-Ungariei de România, Evenimentele din Balcani și presa românească, Descreșterea populației, Despre Greco-Bulgarii din România* e contra păturii superpuse. Eminescu continuă să dea atenție problemelor de viață a Românilor de pretutindeni și se ocupă de ele în *Grigore Ghica Voevod, România și Austro-Ungaria, Românii din Serbia și războiul sârbo-turc, Românii din a dreapta Dunării.* Acum Eminescu nu mai crede în realizarea unui stat românesc în întreaga Dacie, socotind aceasta drept o chestiune neserioasă, în *Maghiarii și Daco-românismul.* E încă epoca războiului oriental și Eminescu cu toată dragostea pentru Românii de pretutindeni, trebuia să fie prudent în scrierile sale, pentru a nu pricinui vre-un rău țării noastre a cărei situație era penibilă.

In *Imitația civilizației străine* e contra formelor străine și cere realizarea progresului pe calea muncii. In *Idealul istoric al Rusiei* e contra occidentului, în *Elenismul* arată desgustul ce i-l produc Grecii. Acum Eminescu își îndreaptă atacurile în special împotriva Evreilor, în multe articole ca *Concurența evreiască, Evrei din Roma pentru cei din România, Iarăși Evreii.*

Acum reapare neîncrederea lui Eminescu în generația prezentă, sentiment pe care-l exprimă în *Descreșterea populației.* Totuși în admirabilul articol *Grigore Ghica*, Eminescu preocupat de destinele viitoare ale neamului, exprimă dorința de-a vedea ridicându-se din neamul domnesc de la noi vlăstarul care să răzbune suferințele Românilor și să reîntregească patria.

Aceleași preocupări de viața noastră politică și socială, le are Eminescu și în 1877. In *Rostul administrației la noi* critică reaua și neinteligenta administrație, în *Meseriile* atacă plaga funcționarismului și parvenitismului, în *Probleme pedagogice* critică învățământul de la noi. Și acum el vede numai patriotism și naționalism de

fi aze la generația prezentă și regretă patriotismul generației trecute, în *Cele două generații: dinainte și după 1848.*

Eminescu dă atenție și problemelor de limbă în *Despre revistele literare din provincie, Despre limba cărturarilor români din Ardeal, Monumente, Foloasele ortografiei fonetice.*

El desbate chestia evreiască în *Evreii și conferința,* e preocupat de politica externă și de situația noastră ca stat în *Politica slavă și Europa, Neutralitatea României, Dualism și federalism în Austro-Ungaria.* Acum atacă el mișelia săvârșită de Austria în *Răpirea Bucovinei.*

In *Repertoriul teatrului românesc* și în *Conservatorul din Iași,* el arată că pricina scepticismului la noi e nestabilitatea în tot ce se face. De data aceasta Eminescu ezită să condamne formele introduse. El arată că din ceea ce s'a făcut în epoca anterioară, unele instituții introduse erau de-o necesitate care se putea discuta „până la un punct oarecare". El recunoaște că unele instituții aveau un caracter îndoelnic nu prin ele însile, ci prin bazele rele pe care se sprijineau.

Eminescu spune că rămâne în sarcina viitorului să arate dacă dreptatea era de partea scepticilor ori a celor plini de încredere în instituțiile introduse. E un moment în evoluția sufletească a lui Eminescu. De-acum înainte el nu va mai ataca doar formele în sine, ci va cere realizarea cuprinsului corespunzător. D-l Ibrăileanu scrie că Eminescu odată ajuns la *Timpul* nu mai e împotriva constituționalismului și că el atacatorul formelor noi spune că formele sunt opera conservatorilor [35]).

Eminescu nu se convertește din motive politice, odată ajuns la *Timpul.* Transiția e ușor de observat; Eminescu își urmează evoluția lui sufletească și nu-i omul care să împrumute idei ori atitudini din simplă oportunitate.

Din epoca de după întorcerea din străinătate sunt și încercările dramatice *Bogdan Dragoș* și *Mira.* In acestea avem sentimentul trecutului și preocupări de chestiuni naționale. In *Mira* Eminescu opune prezentului sceptic trecutul plin de măreție. Aci, prin Arbore, Eminescu mărturisește visul unității tuturor Românilor.

35) *Spiritul critic în cultura românească* ed. cit. pg. 178.

Inainte de venirea la *Timpul* Eminescu studiase variate chestiuni în legătură cu viața politică, socială și culturală a neamului. Ceea ce se poate observa e că atitudinea lui devine din ce în ce mai criticistă și că preocupările de anumite chestiuni sunt tot mai dese. Chestia israelită, forma fără fond, pătura superpusă, decăderea administrației, galomania trec pe primul plan.

Eminescu însă îmbrățișează cauza tuturor Românilor. In ce privește viitorul neamului poetul e optimist, ziaristul are accente de desnădejde alături de altele de mari speranțe.

Eminescu își începe colaborarea la *Timpul* ca scriitor cu concepție politică și socială clară și hotărîtă. Gândul la națiunea noastră și interesele ei rămâne dominant în toate preocupările, în desbaterea tuturor chestiunilor. Articolele lui Eminescu ating marele probleme de viață politică și socială a României în deosebi, dar nu trec sub tăcere nici interesele românismului de pretutindeni.

In toamna lui 1877 când își începe colaborarea la *Timpul,* Eminescu are fixate în mintea sa problemele pe care avea să le desvolte. E epoca în care Eminescu vrea să-și prezinte ideile în ciclu de articole care să dea realmente impresia de serioase studii sociale. Editorii care-au frânt ciclurile și au reprodus articolele fără să țină seamă de ordinea lor și de legătura lor stringentă, au comis o impietate față de Eminescu și au micșorat valoarea însăși a articolelor [36]).

In ciclul *Icoane vechi și icoane nouă* fiecare articol tratează o problemă de interes pentru viața noastră publică. In *Actualitatea* se arată decăderea instituțiilor, politicianismul ruinător, formele fără fond, legile străine care ne conduc, năvala străinilor, netrebnicia clasei dominante. Articolul e o revistă a decăderii țării din toate punctele de vedere. In *Paralele economice* e atinsă problema situației economice la noi. Suntem săraci și sărăcim mereu din cauza instituțiilor nepotrivite cu noi. Suntem țărani și trebue să ne gospodărim țărănește. In epoca liberalismului statul nostru e unealtă în mâna politicienilor. In *Bătrânii și tinerii* se arată că legile noastre sunt străine și că la noi s'a introdus un spirit bolnav. Țara-i con-

36) O excepție face ediția *Icoane vechi și icoane nouă;* Văl. de Munte 1909.

dusă de o pătură străină și se înstrăinează mereu. In *Ilustrații administrative* sunt atacate formele apusene introduse la noi fără să li se dea cuprinsul corespunzător, și se arată că adevăratul progres nu poate veni decât prin muncă. In *Din abecedarul economic* se susține că cheltuiala ce-o facem cu formele străine nu ne mai lasă banii necesari pentru a crea o cultură națională. In *Frază și adevăr,* după recapitularea tuturor relelor noastre sociale, ca o concluzie a ciclului întreg, Eminescu condamnă sistemul liberal și se declară pentru un regim fie și absolutist, dar bun pentru desvoltarea națiunii.

In afară de acest ciclu, câteva articole tratează chestiuni speciale. In art. de fond din 11 Decembrie se condamnă cosmopolitismul și galomania, în articolul *Dorobanții* din 30 Dec. e atacat guvernul pentru mizeria în care au fost lăsați soldații care au câștigat războiul Independenței.

Marile chestiuni ale anului 1878 sunt războiul nostru și pierderea Basarabiei. Alte chestiuni sunt deasemenea atinse de Eminescu. Astfel în cronica *Pro Domo* din 5 Ianuarie, Eminescu exprimă părerea că liberalii sunt pui de fanarioți. La 13 August Eminescu constată că la noi statul nu mai e armonizator al intereselor claselor sociale, la 10 Oct. că nu există progres fără muncă. Față de instituțiile de la noi Eminescu nu are nici o considerație. La 22 Decembrie el preferă un stat cu instituții barbare dar sănătos, unui stat bolnav dar cu instituții frumoase.

Analizând starea noastră politică în epoca războiului, Eminescu scrie un admirabil articol asupra politicei Rusiei, *Tendențe de cucerire.* Aci arată politica de expansiune a Rusiei și primejdiile care ne așteaptă în viitor.

In ce privește războiul nostru, Eminescu mărturisește sincer că a fost contra lui. La 26 Aprilie el scrie: „Nouă ni se pare, deci, că de-am fi urmat cum urmau bătrânii, de ne-am fi păstrat pentru vremi, în care în adevăr existența țării ar fi fost în joc, mai bine am fi făcut"

Pe Eminescu îl doare pierderea Basarabiei. La 6 Octombrie el scrie că soarta neamului e pe mâna unor stâlpi de cafenele, De aceea neagra străinătate a izbutit să-și întindă ghearele asupra unei părți

din țară. Cu o violență care depășește orice margeni Eminescu într'o poezie (*Ms. Ac. Rom.* 2259 ff. 184—185) din care va lua materialul pentru *Scrisoarea III,* atacă și pe Ruși și pe liberali pentru pierderea Basarabiei.

In cursul anului 1878 Eminescu e foarte violent față de guvernanții țării. Războiul victorios și totuși cu urmări triste pentru noi, explică această atitudine a lui Eminescu. In afară însă de chestiunile speciale în legătură cu evenimentele de la noi, Eminescu desvoltă și diferite principii politice și sociale. La 6 August arată urmările rele pe care le-ar avea pentru cultura umanității triumful principiilor socialiste. La 2 Sept. el desvoltă ideia că legile și instituțiile sunt expresia instinctului de conservare al popoarelor. La 8 Noembrie arată primejdia liberalismului și conservatismului exagerat.

Anul 1879 e dominat de chestiunea israelită.

La 5 Ianuarie Eminescu reia ideia susținută cu câteva săptămâni înainte și spune că încercarea de-a crea un stat român în Dacia întreagă n'ar avea sorți de isbândă și ar primejdui și existența României. Tot aci Eminescu scrie că formele introduse nu trebuesc nimicite ci umplute.

La 9 Mai condamnă politicianismul de la noi și spune că nu există țară de pe lume în care să se facă mai multă politică.

Chestiunea care absoarbe preocupările lui Eminescu e aceea israelită. Eminescu o tratează în marele studiu *Chestiunea israelită* și în multe alte articole de fond. Acum Eminescu serie frumoase articole care-ating problema țărănească și cere rezolvarea acesteia ca singur mijloc de a rezolva și chestiunea israelită.

Frumoase sunt articolele din Noembrie. Era vorba de recunoașterea independenței și, cu tot atacul contra conducătorilor, Eminescu își dă seama de importanța excepțională a acestui act. El e contra certurilor din țară. La 2 Noembrie el arată că din cauza frământărilor politice nu ne putem îndeplini la Dunăre menirea de-a crea o stare de ordine și o cultură proprie. La 11 Noembrie el scrie că viața publică e ceva serios, nu o comedie, iar la 18 Noembrie cere tinerilor să nu se lase prinși în ghearele politicianilor, ci să muncească serios. In același timp Eminescu e convins că avem nevoie

de o singură ideie conducătoare și cere oamenilor politici să se ridice deasupra intereselor de partid și să se gândească la originea noastră latină și menirea noastră pe lume.

Eminescu tratează și alte chestiuni. La 11 Noembrie cere să înaintăm încet, dar păstrându-ne firea noastră românească, iar la 29 Noembrie amintește că statul trebue să fie apărătorul meritului și muncii. Și în cursul acestui an câteva articole ating chestiuni de doctrină politică. La 14 Oct. Eminescu se arată adversar al ideilor din *Contractul social*. In articolele din 12, 16 și 30 Ianuarie Eminescu desvoltă problema statului ca organism.

In 1880 de la începutul anului Eminescu aruncă o privire asupra situației din țară și ceea ce-l impresionează în deosebi e atitudinea publicului față de viața politică imorală și decăzută. La 9 Ianuar Eminescu constată că poporul a ajuns să privească totul cu scepticism și ironie. La 12 Februarie Eminescu scrie că de pe urma politicianismului poporul a ajuns la fatalism.

In Decembrie 1877 în *Icoane vechi și icoane nouă* Eminescu trecuse în revistă relele vieții noastre publice. In 1880 el simte nevoia de-a-și sintetiza părerile în alt ciclu de articole întitulat *Studii asupra situației*. In cele 5 articole de la 17, 19, 21, 22 și 24 Februar, Eminescu își expune ideile sale. In primul articol avem o expunere de principii. Eminescu e contra mișcărilor revoluționare și vrea desvoltarea progresivă a națiunii prin muncă fizică și intelectuală. El recunoaște că oarecare progres s'a făcut în domeniul politic, dar că suntem încă în epoca formelor goale. In al doilea articol arată că Independența nu-i creația liberalilor și că viața publică în epoca liberalismului e la noi un bal mascat de panglicari și negustori de vorbe. In articolul al treilea Eminescu constată că statul nu-și îndeplinește menirea de armonizator al intereselor, în al patrulea că statul e pe mâna unor naturi catilinare, în al cincilea că partidele sunt stat în stat și că poporul e simplă massă impozabilă. Concluzia lui Eminescu e că statul nostru nu-i serios.

La 2 Mart Eminescu susține că menirea statului nostru e de a fi național. Acum Eminescu pune în opunere partidul conservator cu cel liberal.

El arată că liberalii sunt patrioți numai când e vorba de câștig, că epoca liberală e epoca fanariotă. La 15 Iunie Eminescu cere instituirea ordinului sfintei cânepe. Eminescu arę deplină încredere în sentimentele naționale ale conservatorilor, arată la 13 Iulie că tot ce s'a făcut ori se va mai face bun în țară e opera conservatorilor.

Eminescu e preocupat și de alte chestiuni. La 22 Ianuarie atacă galomania; în articolele de la 28 Iunie și 8 Iulie arată că școala e singura instituție de la care putem aștepta îndreptarea relelor în țară, dar că la noi învățământul e cu totul decăzut și că nu produce decât o clasă de aspiranți la funcții.

Spre sfârșitul anului la 14 Noembrie, aruncând o privire asupra situației din țară, Eminescu constată că România a ajuns o mlaștină de scurgere a străinilor și că rassa noastră sărăcește și degenerează. E anul în care Eminescu critică violent, neîndurător. E anul în care desnădăjduiește de viitorul neamului dacă-i lăsat pe mâna regimului liberal. Eminescu însă face acum cea mai călduroasă profesie de credință în puterea mântuitoare a unui regim conservator. E de altfel anul când se face constituirea formală a partidului conservator. Programul acestui partid apare în *Timpul* de la 16 Februar 1880.

In 1877 Eminescu arătase toate relele de care suferea viața noastră publică. In 1880 el vede aceleași rele pretutindeni. In plus, el are în fața ochilor durerile unei țări care ieșise mutilată dintr'un războiu victorios. Acum Eminescu rostește asupra regimului liberal cea mai severă condamnare pe care-o putea rosti sufletul lui de îndurerat patriot. La 22 Iulie el scrie că aliarea cu Rușii e o trădare de țară. Ca articole de doctrină avem cel din 17 Februarie, primul articol din ciclul *Studii asupra situației*, în care se susține necesitatea unei desvoltări sociale pe cale progresivă. La 22 Iulie Eminescu combate teoriile abstracte raționaliste.

Anul 1881 e anul tratării pe larg a teoriei păturii superpuse. Acum se arată că rușii sunt venetici din Bizanț, că o fac pe românii dar nu cunosc geniul neamului și că demagogia la noi e de origină fanariotă. Acum Eminescu insistă violent asupra decăderii țării și arată că sub Carol Ingăduitorul totul se înstrăinează. Acum el in-

sistă asupra faptului că elementul istoric e cel care trebue să decidă asupra caracterului statului și vieții noastre ca neam. La 6 August Eminescu scrie precis că ori țara aceasta rămâne cu caracterul ei românesc, ori nu merită să mai existe. Statul nostru trebue să fie național și intereselor lui trebuie să se subordoneze interesele străinilor de la noi.

Pe cât e de vehement împotriva conducătorilor și păturii superpuse, pe atât e Eminescu de cald în apărarea țăranului. Și în această epocă țărănimea e pentru Eminescu singura clasă pozitivă. Acum Eminescu definește la 20 Oct. teoria socială a compensației, după ce la 3 Septembrie ceruse organizarea societății noastre pe principiul apărării și încurajării muncii.

E anul *Scrisorii III* și de sigur că nu fără intenție Eminescu, după ce-o publicase în *Convorbiri literare,* o reproduce în *Timpul* de la 10 Mai imediat după programul serbărilor de încoronare ale Regelui. In 1881 Eminescu a ajuns la culmea activității lui de ziarist. El își expune toate ideile, își desvăluie toate aspectele talentului său și toate capriciile temperamentului. E anul în care parcă *Timpul* i-a fost lăsat în deplină stăpânire. Eminescu s'a folosit de această ocazie până la ultima limită. In cursul anului el critică în special organizația noastră socială, organizație favorabilă veneticilor și clasei dominante, dar primejdioasă pentru existența păturii muncitorești. Insistând mai cu seamă asupra problemei sociale la noi, Eminescu îndeplinește un punct din programul conservator. Maiorescu în legătură cu activitatea partidului conservator, amintește că odată ce programul divanurilor ad-hoc de la 1857 a fost realizat, odată ce Independența a fost recunoscută și Regatul proclamat, ținta vieții publice în țară este organizarea administrativă și reforma socială [37]).

In cursul acestui an avem ca articole de o deosebită importanță pe acela din 8 Mai unde-i expusă teoria statului ca produs al naturii, ideie susținută cu statornicie de Eminescu cu începere de la *Influența austriacă.* In articolul de la 6 August Eminescu expune părerile lui în privința luptei pentru existență și insistă asupra importanței prin-

37) v Maiorescu, *Discursuri parlamentare* ed. cit. III p. 1

cipiului adaptabilității. La 20 Oct. Eminescu expune teoria compensației muncii.

La 1 Ianuarie 1882, în articolul de fond al *Timpului* Gr. Peucescu fruntaș conservator și colaborator la *Convorbiri literare,* anunță că ia direcția ziarului. Articolul de fond e interesant pentru că se vede în el tendința ziarului de a-și schimba întrucâtva atitudinea față de adversarii politici. Gr. Peucescu spune că liberalii au prezentat acțiunea conservatorilor sub două aspecte: lupta împotriva poporului din partea boerilor și instrument în mâna străinilor pentru sugrumarea țării. Opoziția conservatoare a răspuns și ea cu defăimări: „Iar ziarele opoziționii și mai ales cele conservatoare, exasperate de această îndoită însinuare calomnioasă, exprimau în termeni prea colorați desgustul ce simțeau cu drept cuvânt în fața acestor manopere, și căutau din parte-le idei tot așa de defăimătoare cu care să vesejească pre adversarii lor". In vorbele lui Peucescu e o aluzie transparentă la stilul articolelor lui Eminescu și la teoria păturii superpuse.

Din articolul lui Peucescu s'ar părea că èra invectivelor și a defăimărilor trecuse și că o îndulcire a relațiilor dintre partide era la ordinea zilei. S'ar părea că Eminescu însuși trebuia dat la o parte ori făcut să înțeleagă că încetase vremea intransigenței de idei și virulenței de limbaj. Poate că și Eminescu însuși se săturase de a exploata mereu aceiași chestiune. Aceasta nu-l împiedica să însemne în manuscrisele lui sentimentele adevărate de care era însuflețit. Poate din această epocă e următoarea însemnare: „Ce bucurie pe tagma patriotică, că nu-i mai relevăm cusurul de căpetenie care face în adevăr din rolul politic ce și-l atribue acești oameni o absolută necuviință socială. In adevăr ? ce se cocoțează grecul și jidanul în țara noastră, cu strania pretenție de a dicta legi poporului nostru..." ? [38]).

Eminescu însă nu era omul care să-și reverse sentimentele în taină. Cu tot cuvântul împăciuitor al lui Peucescu, cu toată aluzia transparentă la articolele lui Eminescu, acesta nu renunță de-a-și exprima și mai departe sentimentele și părerile lui. La 26 Ianuarie el

38) *Ms. Ac Rom.* 2264 fol. 335. Nota cuprinde și o injurătură trivială.

e în adevăr ceva mai împăciuitor, spune că și străinii sunt liberi să trăiască în țara noastră cu condiția de-a nu încerca să fie element determinant. Dar la 13 Februarie atacurile violente reîncep, Eminescu de pe vremuri răbufnește în vorbele: „Da într'un spital ați prefăcut țara, pe care prin importul vostru de fraze ați îmbolnăvit-o și moralicește și fizicește". La 20 Martie el constată că țara-i un hotel, poporul o amestecătură, că străinii ne exploatează. La 5 August Eminescu crede că Românii nu mai sunt o națiune, ci o adunătură de naționalități. El are convingerea că 50 de ani de domnie liberală sunt suficienți ca poporul adevărat să fie înlocuit cu venetici. La 3 Septembrie el scrie că domnia roșilor e peirea neamului românesc. La 1 Decembrie Eminescu atacă elementele străine de la noi, condamnă clasa guvernantă înstrăinată și neștiutoare de ceea ce-i patrie și naționalitate, și încheie cu părerea întunecată că istoria Românilor se încheie cu veacul XIX. Printre atacuri și constatări dureroase Eminescu atinge și problemele lui favorite. La 13 Iulie vorbește de decăderea vieții noastre la țară, de mizeria păturii țărănești și exclamă: „Tot plugul lui Mircea Vodă brăzdează acest nefericit pământ". La 12 Noembrie el scrie că veacurile viitoare vor zâmbi de ușurința cu care noi am renunțat la bunurile morale transmise de înaintași.

Alături de virulente atacuri contra păturii conducătoare. Eminescu scrie calde pagini de simpatie pentru țărani și de dragoste pentru datinele și instituțiile strămoșești. Deasemeni de o importanță deosebită e articolul din 12 Oct. în care-i expusă teoria evoluției și adaptabilității; îl vedem pe Eminescu în curent cu filosofia evoluționistă engleză.

Și în 1883 găsim în *Timpul* articole de-ale lui Eminescu. Dar deja în 1882 el nu mai aducea ceva nou ca ideologie și ca atitudine, doar expresia era uneori mai colorată. In 1883 Eminescu se repetă și ca fond și ca formă. La 29 Ianuarie arată că față cu murdăria vieții noastre publice poporul a devenit desgustat și apatic. La 11 Februarie reia chestia imitației franceze și spune că din dragoste pentru Franța am devenit maimuțe și ne-am îmbătrânit înainte de

vreme. La 30 Martie Eminescu crede că ținta lui I. Brăteanu și a lui C. A. Rosetti era nimicirea României.

Din 1883 este și *Doina*, dureroasă sinteză a tuturor suferințelor neamului și a sentimentelor lui Eminescu.

Și atunci când isbucnește boala Eminescu rămâne cu gândul ațintit asupra unor chestiuni ce l-au frământat de-alungul anilor. In manuscrisul 2255 ff. 351—423 sunt multe pagini neinteligibile, mărturii ale rătăcirii minții. Ici colo găsim cuvintele: ciocoii; trădare; epoca de decadență: de la Fanarioți până la Carol I [39]) inclusiv; Ei nimeni nu înghite jidani fără să se otrăvească; Ștefan Vodă; De la Nistru până la Tisa.

Și în momentele de rătăcire a minții revin în sufletul lui Eminescu vechile preocupări. La spital deasemenea va recita în fața lui Vlahuță versuri, având privirea ațintită asupra celor două cuvinte scrise pe-o hârtie: „gloriosul voevod".

Din 1884 avem o mărturie care ne-arată constanta dragoste a lui Eminescu pentru popor. La un banchet pentru sărbătorirea eroului Horia, Eminescu închină pentru țărănimea românească [40]).

Trecerea sa pe la *România liberă* și *Fântâna Blanduziei* nu mai aduce nimic nou. Astfel în articolul de la 4 Decembrie 1888 în *Fântâna Blanduziei* el exprimă admirația pentru literatura populară pe care o socoate un isvor pururea reîntineritor. Acum Eminescu e împotriva scepticismului pe care-l socoate o boală a sufletului. Atitudinea e interesantă, dar ca idei nu avem nimic deosebit în acest articol. De asemenea în articolul de la 11 Decembrie, intitulat *Formă și fond* Eminescu reia o veche temă și scrie că formele lipsite de cuprins nu compensează sacrificiile aduse de popor. In acest articol optimismul său transpare cu evidență: „Nepotrivite vor fi fost pentru noi înaintatele forme ale civilizațiunii pripite, introduse ca o plantă exotică pe pământul nostru, dar cu încetul și cu stăruință cultura se va aclimatiza și din cosmopolită, va deveni națională"

---

39) Carol Ingăduitorul.

40) v. articolul D-lui Cuza în *Eminescu comemorativ* ed. cit. Iași 1909.

In *România liberă* desigur că de Eminescu e articolul *Iconarii D-lui Beldiman* publicat la 13 Noembrie 1888, în care nu uită să amintească faptul că ţara noastră e „mlaştina de scurgere a tot ce supraproducţiunea europeană are de prisos". De asemenea în articolul *Iar Iconarii* de la 20 Noembrie 1888, autorul scrie în legătură cu realele primejdii ce ne ameninţă: „Dacă vom continua ca în trecut a nu realiza nici o reformă pentru ridicarea claselor muncitoare, dacă prin măsuri înţelepte nu vom îmbunătăţi soarta ţăranului, ci-l vom lăsa să vegeteze în mizeria actuală, dacă nu se va introduce o echitate mai mare în relaţiunile lui de muncă, se poate întâmpla ca efecte exterioare să aibă oarecare influenţă asupra celor nemulţumiţi..." In articolul de la 5 Ianuar 1889, Eminescu recunoaşte că s'au făcut îmbunătăţiri în ţară, dar în legătură cu tulburările ţărăneşti din Ialomiţa, Dâmboviţa şi Vlaşca, el spune că „numai ameliorarea situaţiunei economice şi culturale a săteanului poate înlătura perspectiva altor turburări viitoare" Şi poate tot de Eminescu e art. de la 13 Ianuar 1889, strecurat, după cum anunţă a doua zi ziarul, fără autorizaţia redacţiei. Aci autorul se întreabă dacă guvernul va putea face faţă împrejurărilor, îşi va îndeplini programul fixat în Martie 1888 şi va rezista majorităţilor care voiau să facă din guvern o unealtă servilă a luptelor şi manoperilor de partid. Autorul se întreabă de asemeni dacă nu cumva ne va fi dat să vedem iarăşi timpul de curând trecut când pretutindeni se desfăşura o neomenească exploatare a populaţiei şi o vânătoare ruşinoasă de funcţii.

In 1889 Eminescu e plin de aceiaşi admiraţie pentru trecutul nostru şi istoria neamului. El îi spunea lui Gh. Panu: „Ştii tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nostru, trecutul lui, tot, tot, este un şir neîntrerupt de martiri" [41]).

La spital chiar el e preocupat de chestii sociale, de un plan de reorganizare a societăţii. Această preocupare, după cum spune Vlahuţă, îi dădea lui Eminescu nopţi de insomnie şi ucigaşe dureri de cap [42]).

Nici în epoca de decadenţă Eminescu nu renunţă la gânduri şi preocupări care sfârşiseră prin a face una cu întreaga lui fiinţă.

41) *Amintiri de la Junimea* ed. cit. I pp. 333—334.
42) Vlahuţă, *Curentul Eminescu* ed. cit. p. 3.

CAPITOLUL II.

Substratul afectiv şi ideologic al naţionalismului eminescian.

Neamul românesc cu trecutul său de glorie şi de suferinţe, cu prezentul neliniştit de grijile viitorului, cu aspiraţiile ce-l împingeau cu puterea naturii spre împlinirea formelor de viaţă organizată capabile să-i facă vădite însuşirile, a atins sufletul lui Eminescu şi l-a făcut să vibreze când intonând imn de slavă, când scriind plin de revoltă şi ură neîmpăcată.

Ţinut pururi treaz ca sub o baghetă magică dominatoare şi călăuzitoare de acorduri, de gândul naţiunii, sufletul lui Eminescu a trecut printr'o variată gamă de simţiri. Versuri şi proză ne-au arătat ce-a tălăzuit în adâncimile lui, confundându-se cu sbuciumul unui neam nemulţumit de soarta sa şi mereu aspirând să şi-o schimbe.

După ce ştim cum se înfăţişează în opera lui Eminescu ideia naţională şi locul precumpănitor pe care-l ocupă, e bine să ne dăm seama dacă în faţa evenimentelor în mijlocul cărora trăia, atunci când a reacţionat cu atâta înverşunare, Eminescu a făcut-o numai sub imboldul momentului, mânat de simple resentimente personale ori de partid, sau dacă nu cumva se aflau în sufletul său convingeri adânci şi principii generale de conducere, scăldate într'o ambianţă afectivă particulară, care aveau să rămână ca substrat permanent în desfăşurarea sentimentelor şi ideilor lui.

Desigur că în acest caz mai multă însemnătate se poate hărăzi vorbelor lui Eminescu, ca unele ce nu vin din sufletul unui nemulţumit de împrejurări şi oameni, ci al unui scriitor care judecă şi preţuieşte în baza unor principii şi sentimente statornice.

Nu trebue să trecem cu vederea acest lucru, cu atât mai mult cu cât cel mai pătrunzător suflet ce-a venit în contact cu Eminescu ne întăreşte înclinarea acestuia spre lumea gândurilor şi principiilor: „lumea în care trăia el, după firea lui şi fără nici o silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce şi le însuşise şi le avea pururea la îndemână" [1]).

1) T. Maiorescu, *Poetul Eminescu*, prefaţă la *Poezii* Buc. 1907 pg. VIII. Vezi de asemenea *Eminescu şi poeziile lui* în *Critice* ed. cit. III pg. 113.

Il vedem pe Eminescu deplângând de câteva ori în opera sa relele sociale ce trec de granițele unei națiuni. In *Viața, Impărat și proletar, Despre creștinism, Repaosul de Duminică,* se vede mila lui Eminescu pentru suferința umană și revolta lui împotriva celor ce o cășunează. In *Geniu-Pustiu* Toma Nour vorbește de asupririle la care-s supuse popoarele și de relele de care sufere omenirea de pe urma diplomaților și războiului aducător de chinuri și distrugeri. Inspirat de Kant care în *Idea unei istorii universale din punct de vedere cosmopolit* vorbește de viitoarea societate a statelor în care fiecare stat va avea dreptul de a se conduce și desvolta, iar în *Spre pacea eternă* vorbește de crearea unui tratat de pace și unui stat al popoarelor, ori în curent cu ceea ce se scria pe la 1870 în jurnalele apusene și cu nădejdile într'o federație europeană exprimate chiar și de un poet, Victor Hugo, în *En plantant le chêne des Etats unis d'Europe* (14 Juillet 1870), Eminescu într'un elan al gândului vede înfăptuirea păcii între popare printr'un tribunal suprem.

Gândul acesta nu l-a stăpânit mult timp pe Eminescu. Observarea faptelor sociale îl duce spre altă convingere, anume că înfrățirea popoarelor e un gând menit să rămână ceva teoretic. Cei ce vreau să stabilească pacea universală sunt victime ale unei iluzii deșarte, se lasă duși de gândurile lor și fac abstracție de realități precumpănitoare: naționalitatea, religia, istoria, obiceiurile...[2]).

Eminescu nu se pune în serviciul umanității. Naționalismul său exprimat sub atâtea forme, atât de fanatic și de cuprinzător, în afară de legătura naturală pe care Eminescu o simțea între el și ceilalți membri ai neamului, are la bază și o concepție precisă asupra națiunii.

După Eminescu omul nu aparține întregii omeniri ci numai unei părți. Această parte care-i națiunea are de îndeplinit o menire pe lume. Singurul lucru pe care-l poate face individul e de-a se pune în serviciul națiunei sale, pentru a o ajuta să-și îndeplinească misiunea ce-i este hărăzită [3]).

2) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 182; *o. cit.* ed. Sc. pg. 394, *Naționalii și Cosmopoliții.*
3) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 51; *o. cit.* ed. Sc. pg. 3, *Echilibrul în stat.*

Pentru umanitate ca ființă colectivă nu se poate lucra decât punându-te în serviciul celor ce-s alături de tine, celor împreună cu care ești destinat să trăești. Cine vrea să lucreze cu folos pentru umanitate, trebue să lucreze pentru națiunea în sânul căreia s'a născut. Cosmopolitismul e o imposibilitate, realitatea de care suntem legați prin lanțuri ce nu se pot desface e națiunea [4]).

Cosmopolitismul e o simulațiune. El n'a fost niciodată un adevăr, la temelia lui a fost totdeauna un interes. Străinii simulează cosmopolitismul pentru a nu-și primejdui interesele ce le au în țara noastră, statele slabe simulează și ele cosmopolitismul pentru a ponegri și da pe față tendințele statelor inamice mai tari. Cosmopolitismul e simulație, fățărnicie, pretext al lenei și indiferentismului [5]).

Gândurile acestea exprimate în epoca studiilor la Viena, vor rămâne aceleași și mai târziu. In 1876 pentru Eminescu cosmopolitism și egoism e același lucru. Cosmopolitismul e numai pretextul de-a nu face nimic pentru o parte din omenire, din partea unui individ care nu lucrează nimic pentru universul întreg [6]).

Chestiunea aceasta a cosmopolitismului și naționalismului nu frământă numai sufletul lui Eminescu. E o chestiune viu desbătută în epoca lui Eminescu. Atacurile în numele naționalismului sunt dese și înverșunate.

Astfel *Columna lui Traian* scrie într'un articol de fond: „Un văl de roșeață acopere fruntea adevăratului român, când privește cu desperare pogorîșul, pe care ne-a tot împins pe nesimțite în curs de douăzeci de ani sistematicul altoi al cosmopolitismului" [7]). Într'o conferință desbătând aceiași chestiune, Hașdeu se referă la starea politică a Franței în epoca războiului din 1870 și spune că numai cosmopolitismul e cauza decăderii țării [8]). Cosmopolitismul e pentru Hașdeu un dușman al umanității, căci o coboară pe aceasta la o brută

4) *Din ședințele societății România jună, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 230; *o. cit.* ed. Sc. pg. 18, *Despre naționalism și cosmopolitism.* Prima propoziție din citat e alterată în ed. Scurtu.
5) *ibid.* ed. Sc. pg. 19.
6) *Influența austriacă... o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 49.
7) *Columna lui Traian* 1870. 1 Iulie.
8) *Cosmopolitism și naționalism, Columna lui Traian* 1870, 30 Sept.

uniformitate [9]). In altă conferință condamnând cosmopolitismul, Hașdeu spune că naționalismul e o condiție esențială în toate creațiunile mari în sfera ideii. Ceea ce-i originalitatea pentru individ, e naționalitatea pentru popor [10]).

In această epocă, pentru Hașdeu cosmopolitismul în țara noastră e reprezentat de C. A. Rosetti [11]).

Tot în revista lui Hașdeu un colaborator scrie. „Curând, curând, cu toți sub steagul naționalismului, căci de nu — perim!" [12]). In această vreme cosmopolit mai înseamnă și adept al principiilor de la *Convorbiri literare* [13]). In adevăr, revista lui Hașdeu atacă pe junimiști numindu-i cosmopoliți. Intre aceștia îi vedem enumerați pe Maiorescu, Iacob Negruzzi, Slavici, Xenopol și Eminescu [14]).

Convorbirile literare se apără de învinuirea ce li se aducea. Maiorescu arată că *Junimea* e contra cosmopolitismului, că-i partizană a ideii de naționalitate [15]), că și el și Xenopol sunt împotriva ideilor cosmopolite [16]). In 1876 fiind atacat din nou pe aceiași chestiune, Maiorescu în discursul dela 5 Februar spune că și el și toți din gruparea *Junimei* au fost și sunt partizanii ideii naționalității și că acuzatorii sunt niște mistificatori ai opiniei publice [17]). Și Iacob Negruzzi condamnă cosmopolitismul și într'o prelegere la *Junimea* spune că cosmopoliții sunt lipsiți de simțul realității [18]).

9) *ibid.*

10) *Cauzele și rezultatele cosmopolitismului, Columna lui Traian* 1871, 15 Februar.

11) v. *Columna lui Traian* 1871, 26 April, la „Bulentin interior".

12) Rădulescu (Tudor P.) *Școala cosmopolită și școala națională, Columna lui Traian* 1871, 17 Mai.

13) v. Rădulescu Pogoneanu *Câteva pagini din tinerețea lui Eminescu, Studii*, Buc. 1910 pg. 2.

14) v. *Columna lui Traian* 1871, 23 August. Aceasta se petrecea în epoca serbărilor de la Putna. Și Slavici vorbește în *Amintiri* de mânia „naționaliștilor" pentru rolul ce l-au avut la serbările de la Putna membrii *Junimei*.

15) *Direcția nouă în Poesia și Prosa română, Critice* ed. cit. I, pp. 209-210.

16) *ibid.* pg. 211. Asupra chestiunii v. amănunțit în *Direcția nouă, Critice* I pp. 208—212.

17) v. *Discursuri parlamentare* ed. cit. I pp. 463—464. Aceleași lucruri se afirmă în discursul din 9 Februar 1876 *(ibid.* pp. 483—484).

18) v. rezumatul conferinței în *Conv. lit.* (VIII) 1874, April pp. 34—37.

In afară de învinuirea adusă de Hașdeu, și la ședințele societății *România Jună* i se aruncă lui Eminescu vorbele „cosmopolit" și „plătit de străini" [19]). Eminescu își scrutează propria conștiință și-și mărturisește credința naționalistă. Ii va rămâne credincios în toată activitatea poetică și ziaristică, în această epocă în care între fruntașii noștri acuzațiile pe motivul cosmopolitismului sunt dese și se aruncă cu multă ușurință.

Eminescu are deplină încredere în vitalitatea națiunii. In sufletul lui e înrădăcinată convingerea că oricâte piedici i s'ar pune în cale, o națiune sfârșește prin a învinge. De aceea vorbind într'un loc despre desnaționalizarea urmărită de Unguri, Eminescu le spune acestora că nu se ucid lesne națiunile [20]). In ce privește națiunea noastră, el are deplină încredere în puterea-i de rezistență și în vitalitatea-i biruitoare asupra tuturor asupritorilor și restriștilor: „limba și naționalitatea românească vor pieri deodată cu Românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin desnaționalizare și renegațiune" [21]).

Altă convingere a lui Eminescu e că națiunile au dreptul de-a se ridica și de-a-și determina singure soarta. „Toate națiunile trebue aduse la valoarea lor proprie", scrie el odată [22]). Nu trebue să ne mai mirăm de vehemența ce-a pus-o Eminescu în articolele de apărare a națiunii noastre subjugate în Austro-Ungaria.

Triumful națiunii e pentru Eminescu triumful dreptății: acest triumf trebue să vină odată: „E pietroasă și încovoiată calea Dreptății, dar e sigură" [23]).

Pe această convingere se sprijină Eminescu când scrie că na-

19) *Din șed. soc. Rom. Jună, Ms. Ac. Rom.* 2257, f. 230; *o. cit.* ed. Sc. pg. 18. *Despre naționalism și cosmopolitism.*

20) *Educațiune și cult., Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 32; *o. cit.* ed. Sc. pg. 34. *Despre politica desnaționalizării.*

21) *România și Austro-Ungaria, C. de Iași* 1876, nr 125—130; *o. cit.* ed Sc p. 139.

22) *Echilibrul, Federațiunea* 1870, 4 și 11 Mai; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 30

23) *Educațiune și cultură, Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 32; *o. cit.* ed. Sc. pg. 34 *Despre politica desnaționalizării.*

țiunea noastră trebue să birue asupra tuturor vrăjmașilor. Vrăjmașii sunt, după el, doar vijelii trecătoare, neputincioase de-a abate stejarul națiunii [24]). Sprijinit pe credința în triumful dreptății, Eminescu susține nu numai că națiunea noastră se va elibera de vrăjmași, dar că și celelalte națiuni vor sfârși prin a ieși de sub jugul ce li s'a impus de națiuni mai puternice.

Eminescu nu exprimă numai o credință mistică în triumful dreptății.

El se bazează pe faptele istorice, pe dreptul natural al fiecărei națiuni atunci când exprimă cu hotărîre părerea că o națiune nu are dreptul să domnească asupra alteia, că singure națiunile au dreptul de-a fi stăpâne asupra lor însile, de-a avea suveranitatea și legislația proprie și că a trece suveranitatea unei națiuni în brațele alteia e o crimă împotriva celei dintâi [25]). Pe baza acestor convingeri Eminescu cere drepturi nu numai pentru Românii din Austro-Ungaria, ci pentru toate națiunile oprimate.

Scopul principal al unei națiuni e de-a-și asigura existența. Eminescu privind realitățile de care depindea viața națiunii noastre, e nevoit să admită și necesitatea șireteniei și minciunii în materie de politică de stat. Ajunge la exprimarea acestui gând el Kantianul care cetise în *Spre pacea eternă* că o antinomie între politică și morală e ceva mincinos și monstruos, că principiile politice trebue să subsiste cu cele morale și că acestea din urmă trebue să triumfe.

In preajma războiului din 1877, Eminescu recunoaște că față cu situația noastră bizantinismul în diplomație se impunea ca un ce necesar. Referindu-se la situația noastră între Rusia și Austro-Ungaria, Eminescu scrie că duplicitatea, „bizantinismul nostru diplomatic" e o necesitate, de oarece noi ca neam suntem ca un om onest care are de-a face cu semeni în care nu te poți încrede [26]). Politica pe care trebue să-o facă țara noastră e numai aceea care asigură existența națiunii. Țării noastre nu i se putea cere o politică absolută, de vreme ce împrejurările înseși dictau o politică de oportunitate. Nouă nu ne era permis să manifestăm simpatie nici pentru Orient nici pentru Occident. O singură simpatie ne era o datorie: pentru neamul nostru „oriunde s'ar afla pe pământ și care vede în existența noastră garanția existenței sale" [27]).

Intre rigorismul Kantian și nevoia salvării națiunii, Eminescu nu șovăie. Imprejurările noastre de viață îl fac să meargă și mai departe: el crede că națiunea trebue salvată chiar și în paguba principiilor umanitare. In ce privește viața statului și a societății, Eminescu crede că nu există adevăruri absolute. Legea supremă în această materie e conservarea și salvarea națiunii. Toate dispozițiunile ce au legătură cu ființarea unei națiuni, cu viața ei juridică ori economică, trebue să rezulte din legea supremă „a conservării naționalității și a țării cu orice mijloc și pe orice cale, chiar dacă mijlocul și calea n'ar fi conforme cu civilizația și umanitarismul" [28]). Ceea ce se numește civilizație și umanitarism nu e, după Eminescu, decât o mască sub care apusul se luptă cu civilizațiile rămase în urmă ori eterogene. Noțiunea *om* nu trebue substituită noțiunilor nație, țară, român. Eminescu e împotriva acelora care au introdus „americanism" în viața statului nostru și afirmă că va lupta toată viața împotriva ideilor cosmopolite, chiar dacă acestea sunt ideile veacului, având ca unică țintă salvarea naționalității și țării: „Și chiar dacă amintirea noastră ar pieri în umbra vremurilor și s'ar șterge din memoria tuturor, tot pe aceiași cale a conservării naționalității și țării vom stărui, fără a face în această supremă privire nici o concesie primejdioasă ideilor veacului" [29]).

Părerile lui Eminescu asupra statului au la bază tot concepția sa asupra națiunii. Pentru Eminescu națiunea reprezintă o sumă de puteri vii care merg în direcția hotărîtă de propria lor natură. Desfășurarea puterilor naturii nu poate fi de nimic oprită în cale. Politica de stat maghiară e zadarnică, de oarece forțele națiunii noastre

24) *Mureșeanu, Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 81; *Op. compl.* pg. 132 col. 2.

25) *Să facem un congres, Federațiunea* 1870, 17 April.; *o. cit.* ed. Scr. rom pg. 4.

26) *Politica slavă și Europa, C. de Iași* 1877, 14 Ian. la „Rev. externă"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 175.

27) *Politica externă a României, C. de Iași* 1876, 10 Dec. la „Rev. internă"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 192.

28) *Timpul* (IV) 1879, 27 Mai. ed. *Op. compl.* pg. 490 col. 2.

29) *ibid.*, ed. cit. pg. 491, col. 2.

se vor desvălui în direcția impusă de natura lor și vor înfrânge ideia de stat autro-ungar [30]). E în vorbele lui Eminescu nu numai încrederea în triumful națiunii, dar și convingerea că în lupta dintre stat și națiune, aceasta din urmă sfârșește prin a birui. Pentru Eminescu adevărata unitate socială capabilă de-a înfrânge piedicile și de-a se desvolta de-alungul veacurilor nu-i statul ci națiunea. Istoria contimporană a confirmat părerea lui Eminescu.

Nu-i de mirare deci că Eminescu se gândește mai mult la națiune decât la stat. Statul e dependent de națiune, existența lui e inferioară existenței națiunii, deci pe aceasta din urmă trebue să-o asigurăm. In împrejurările nesigure din vremea războiului oriental Eminescu exprimă clar ideia că ținta noastră trebue să fie asigurarea naționalității, nu formarea unei Dacii politice [31]).

In *Influența austriacă* Eminescu arată pe larg ideile sale asupra statului. Adâncind problemele istoriei neamurilor moderne, el ajunge la convingerea că statele în care principiul monarhic a fost în floare au progresat și au ajuns cele mai puternice în Europa. Popoarele, scrie Eminescu, sunt producte ale naturii, nu ale inteligenței. La începutul desvoltării ele au nevoie de un centru spre care să graviteze și se grupează în jurul dinastiei ca albinele în jurul mătcii lor [32]). In ce privește viața internă a popoarelor, aceasta-i numai o luptă între ideia statului și individualism. Individualismul exagerat distruge, cel inteligent e creator de armonie. Când individualismul se gândește și la interesele colective, se ajunge la armonizarea intereselor individuale. Ideia statului e *ideia armonizării intereselor*. Interesele comune crează *clase*, părerile comune dau naștere la *principii*, pentru realizarea principiilor se formează *partide*. Statul nu trebue să vadă în clase indivizi deosebiți, ci un singur individ: *națiunea*.

30) *Politica slavă și Europa*, C. de Iași 1877, 14 Ian. la „Rev. externă"; *o. cit.* ed. Sc. pg. 174.

31) v. *România și Austro-Ungaria*, C. de Iași 1876, nr. 125—130; *o. cit.* ed. Sc. pg. 135). *Austro-Ungaria* (C. de Iași 1876, 25 Iunie; *o. cit.* ed. Sc. pg. 184, *Libertatea Românilor de peste Carpați* (*Timpul* (IV) 1879, 5 Ian.).

32) *Influența austriacă... o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 51.

Clasele ca părți ale națiunii trebue să rămână egal de importante în fața statului a cărui menire statornică e de-a le aduce în armonie. Societatea există prin exploatarea unei clase prin alta, dar la bază e o clasă care singură produce, căci e singura care lucrează deadreptul materiile prime. Statul trebue să aibă grijă de această clasă de producători; să-o ferească de spoliatori, să-o cultive, să vegheze la prosperitatea ei materială și să-și îndeplinească astfel scopul lui moral [33]).

Având în vedere caracterul firesc al claselor sociale, viața socială e un câmp de schimbări, e *mișcare*, iar statul care-i regulatorul acestei vieți e *stabilitate*. Pentru ca organizarea claselor să fie cu putință, e nevoie de-o dinastie [34]).

Eminescu e pentru o dinastie în jurul căreia să se cristalizeze viața statului și care să asigure armonizarea intereselor de clasă. Istoria noastră i-a arătat că atât timp cât în statul nostru a fost stabilitate a domnilor, noi am progresat: exemplu este epoca lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare în Moldova, a lui Mircea cel Mare în Muntenia. Când însă sub influența dreptului public polon ne-am răsturnat mereu domnii, am decăzut, trezindu-ne în pragul epocei contimporane desbinați și cu trupul țării sfâșiat, în timp ce în jurul nostru state uriașe au luat ființă, numai fiindcă aveau o monarhie stabilă: „Țările române în care acest punct central lipsește, se închircesc, perd puterea lor fizică, armata, perd guvernul lor național" [35]).

Urmărind istoria țărilor noastre ruinate de individualism destructiv, de nestabilitate în domnie, de asuprire a claselor productive, Eminescu ajunge la concluzia că pentru păstrarea naționalității avem nevoie de-o organizare de stat care să permită următoarele condițiuni: a) *stabilitate* prin monarhia ereditară mai mult ori mai puțin absolută, b) *muncă*, adică excluderea paraziților condeiului și

33) *ibid.* ed. cit. pp. 52—53. In legătură cu scopul moral al statului, Eminescu vorbind altdată de mijloacele de ridicare a păturii țărănești scrie că apărarea claselor producătoare împotriva celor consumatoare este „în adevăr esența statului". (v. *Timpul* (VI) 1881, 3 Sept.; *o. cit.* ed. Min. pg. 168, *Fanarioții și clasele dirigente*).

34) *ibid.* pg. 54.

35) *ibid.* pg. 61.

silirea lor la muncă productivă, c) *economie*, adică cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială și sacrificiile făcute pentru ea.

Avem nevoie de această organizație fiindcă numai ea salvează naționalitatea, adică principalul scop pe care trebue să-l urmărim: „Nu dreptul public, ci păstrarea naționalității noastre e lucrul de căpetenie pentru noi și ar fi mai bine să nu alegem deputați decât să se peardă nația românească" [36]).

In concepția lui Eminescu asupra statului ideia monarhică e punctul central. De ea Eminescu leagă și posibilitatea stabilității și asigurarea triumfului meritului. Eminescu socoate că în țara noastră e absolut necesară o dinastie cu autoritate morală, al cărei rol e de-a asigura înaintarea pe baza muncii și meritului [37]).

Cugetarea lui Eminescu e interesantă fiindcă ne arată pe de-o parte maturitatea scriitorului, pe de altă parte spiritul sănătos care-și făcuse drum în țara noastră. In adevăr se trecuse de la principiul electiv care favoriza în atâta măsură intrigile și detronările păgubitoare țării, la biruința în spiritele cele mai alese a principiului ereditar. Eminescu deși încă tânăr, nu se lasă dus de antidinasticismul care stăpânea unele cercuri. El își arată hotărît încrederea în monarhia ereditară și biciue cu ironie republica ploeșteană a lui Candiano Popescu. Profesia de credință dinastică a lui Eminescu e profesia de credință a conservatorilor. In această epocă agitațiile antidinastice sunt numeroase, dar Eminescu nu se lasă influențat de curentul reprezentat de Hașdeu la *Traian*, de liberali la *Românul*, nu devine antidinastic din simpatie pentru Francezi în epoca războiului din 1870, nu se lasă dus de patimile deșteptate în țară după publicarea scrisorii Domnitorului în *Augsburger Allgemeine Zeitung* în 15/27 Ianuar 1871, când s'a găsit un Blaremberg care de la tribuna Camerii să amintească Domnitorului soarta lui Maximilian în Mexic, nu-l urmează pe I. Câmpineanu care în ședința secretă de la 11 Mart 1871 salută abdicarea domnitorului [38]). In vremea în care

36) *ibid.* pg. 73.

37) *Timpul* (VI) 1881, 6 Mai; o. *cit.* ed. N pg 122 *Desvoltarea istorică.*

38) Despre toate aceste chestiuni v. Mai escu *O scurtă privire asupra ist. polit. a Rom.* în *Discursuri parlamentare.* ed. cit. I; v. de asemeni *Istoria contimporană a României* ed. cit. pg. 73. și următ.

atacurile contra domnitorului erau urmate cu furie de coaliția de la Mazar Pașa, de D. Sturza în *Politik* din Praga, de G. Mârzescu în *Spionul prusian*, de ziarele *Românul, Alegătorul liber, Ghimpele*, Eminescu se raliază la atitudinea serioasă a cercului junimist. Maiorescu scrie că junimiștii de la intrarea lor în politica militantă au fost fără șovăire și la guvern și în opoziție partizani ai principiului monarhic [39]) și că rolul guvernului conservator de la 1871 până la 1876 a fost menținerea ordinei monarhice și înaugurarea stabilității în afacerile publice [40]). Conferința din 1876 e pentru Eminescu un prilej de-a face profesia sa de credință într'o chestiune vitală pentru națiunea și statul nostru.

Statul trebue să fie reazimul sigur al națiunii și să-și îndeplinească un rol moral prin ocrotirea meritului și muncii. Astfel Eminescu scrie: „noi primim ideia statului ca apărător al meritului legitimat, al averii legitime, al muncii legitime, ca ceva superior dispozițiilor generale ale unei generații, ca un element moral alături cu imoralitatea eventuală a tendențelor existente în societate" [41]).

In concepția sa asupra statului, Eminescu pleacă de la realitatea vie: ‚națiunea". Pentru Eminescu „Salus reipublicae summa lex esto", nu-i o simplă frază. Scopul prim nu-i forma de guvernământ, ci bună starea națiunii. Pentru Eminescu un stat absolut în care oamenii trăesc bine, e preferabil unui stat liberal în care pretutindeni e numai boală și mizerie [42]).

Când e vorba de conducere într'un stat, toate gândurile și sentimentele lui Eminescu se ordonează în jurul unei singure axe: națiunea. Sistemul de guvernământ care nu-și îndeplinește rolul de-a duce spre progres națiunea e un sistem rău și condamnabil: „Noi credem însă, că un sistem care, oricât s'ar îmbogăți patrioții, are de rezultat moartea reală a unei nații, e tot ce se poate mai rău și mai ucigaș ca sistem" [43]).

39) *Discursuri parlamentare* ed. cit. I pp. 51—52.

40) *ibid.* II, pg. 3.

41) *Timpul* (IV) 1879, 29 Noembrie.

42) *Icoane vechi și icoane nouă VI: Frază și adevăr, Timpul* (II) 1877 23 Dec.; o *cit.* ed. Scr. rom. pg. 147.

43) *Timpul* (VI) 1881, 8 Mai; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 266, *Clasele superioare.*

In lumina realizării interesului național judecă Eminescu formele de stat și de guvernământ. După acest criteriu laudă el forma oligarhică și condamnă liberalismul. Eminescu scrie că forma oligarhică a asigurat desvoltarea normală a societății omenești. Criticând pe liberali Eminescu scrie că statul e un product al naturii, că asemenea unui copac urmează anumite faze de desvoltare, că asemenea unui organism își are evoluția sa. Numai acele societăți s'au desvoltat în mod firesc, care s'au ferit și de demagogie și de despotism, primind o formă de guvernământ oligarhică [44]).

Statul demagogic nu-și poate îndeplini menirea, e dominat de interese personale, e condamnat să fie slab și înăuntru și în afară: e un stat care nu rezistă descompunerii [45]). Statul demagogic devine o unealtă în mâna politicianilor. Departe de-a asigura desvoltarea armonică a claselor sociale, departe de-a încuraja meritul și munca, statul acesta e o organizație de paraziți și salariați în slujba nu a națiunii ci a partidului. Statul acesta e un mecanism fără moralitate, fără suflet, fără ideal. Asupra lui Eminescu dă această definiție tăioasă: „Statul e azi mașina prin mijlocul căreia cei lași se resbună asupra protivnicilor lor politici" [46]).

Statul lăsat pe mâna politicianismului asigură realizarea intereselor personale, a parvenirii, a scăpării de răspundere prin paravanul parlamentarismului [47]).

Statul demagogic nu are respect pentru popor, pentru sănătatea lui, pentru tradițiile lui, e statul egoismului: „Dar se ruinează poporul? Le e cu totul indiferent. Dar se alterează dreptatea moștenită a caracterului național, dar se viciază bunul simț, dar se împrăștie ca de vânt comoara de înțelepciune și de deprinderi, pe care neamul a moștenit-o din bătrâni mai vrednici din generația actuală? Ce-i pasă liberalului de toate astea? Toată lumea să peară, numai Manea

44) *ibid.* ed. cit. pp. 264—265. Prin 1879—1880 Eminescu îi mărturisea lui Z. Arbore că numai oligarhia ar putea vindeca relele sociale din țară (v. Arbore (Zamfir) *Eminescu ziarist și cugetător politic, Semănătorul* (VIII) 1909 nr. 26 pg. 532).

45) *ibid.* ed. cit. pg. 264.

46) *Icoane vechi și icoane nouă II: Paralele economice. Timpul* (II) 1877, 13 Dec.; o *cit.* ed. Scr. rom. pg. 116.

47) *Timpul* (IV) 1879, 18 Ian.

să trăiască" [48]) Statul demagogic nu realizează armonia intereselor clasei dominante cu acele ale clasei muncitorilor [49]).

Asupra aceleiași chestiuni Eminescu scrie altdată: „Ideia abstractă a statului ca apărător al intereselor tuturor claselor societății, ca scut al individualității contra tiraniei personale și a tiraniei uliților se sbate pe moarte neavând nici un sprijin..." [50]). Cercetând altdată ideia statului ca armonizator al intereselor, Eminescu scrie că această ideie nu trebue lăsată la discreția unui partid [51])

Condiția principală pe care trebue să-o îndeplinească statul nostru e aceea de-a fi un stat național: „Statul nostru nu are altă rațiune de a fi decât aceea că e stat românesc, deci desvoltarea elementului românesc este și cată să fie ținta noastră de căpetenie" [52]).

Dacă viața noastră de stat nu ne asigură această condiție, nici nu meritâm să mai existăm: „sau țara aceasta să fie în adevăr românească sau nici nu merită să fie" [53]).

Numai statul național poate realiza condiția ca elementul românesc să-și impună geniul lui specific și să fie determinant în viața societății. Realizând un asemenea stat național, nu mai avem a ne îngriji de elementele străine care-și supun interesele lor desvoltării noastre naționale [54]).

Soarta și caracterul neamului trebue să fie determinate de elementul național: „De aceea credem, întemeiați pe vorbele bătrânului Matei Basarab, că țara este în linia întâia, elementul național, și că e scris în cartea veacurilor ca acest element să determineze

48) *Timpul* (VII) 1882, 1 Aprilie art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 307, *Arta guvernării.*

49) *Rostul administrației la noi, C. de Iași* 1877, 5 Ian.; o. *cit.* ed. Sc. p. 225, *Vechiul și noul regim administrativ în România.*

50) *Timpul* (III) 1878, 13 Aug., art. de fond.

51) *Studii asupra situației III, Timpul* (V) 1880, 21 Februar; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 226, *Ideia statului monarhic.*

52) *Timpul* (V) 1880, 2 Martie, art. de fond.

53) *Timpul* (VI) 1881, 6 August; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 279—280, *Teoria păturii superpuse.*

54) *Timpul* (VI) 1881, 17 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 297, *Problema evreiască.*

soarta și caracterul acestui stat" [55]). Altdată Eminescu scrie: „Natura poporului, instinctele și înclinările lui moștenite, geniul lui, care adesea neconștiut urmărește o ideie, pe când țese la războiul vremii, acestea să fie determinante în viața unui stat..." [56]).

Aceste condiții nu erau realizate în statul nostru demagogic, după părerea lui Eminescu, și de aci violența împotriva păturii conducătoare și superpuse, de aci atacul împotriva liberalismului. In loc de stat național, iată ce vede Eminescu: „Patria un otel, poporul o amestecătură, biserica un teatru pentru politiciani, țara teren de exploatare pentru străini, viața noastră publică o ocazie pentru ilustrarea și ridicarea în sus a imigrațiunei din câteși patru unghiurile lumii" [57]). Față cu această situație, atunci când scrie: „nu odată am demonstrat în aceste coloane că rămânerea roșilor la putere este peirea neamului românesc" [58]), Eminescu condamnă un întreg sistem de conducere și o întreagă organizație de stat.

Ideile pe care le are Eminescu asupra limbii, literaturii, culturii pornesc tot din convingerea că toate acestea trebue să contribue la păstrarea caracterului național și la triumful spiritului național în domeniul creațiilor intelectuale și artistice. Noi ne deosebim de tot restul umanității prin limbă și însuși acest fapt natural hotărăște viarea noastră ca ceva absolut distinct. Faptul că ținem la această situație e o dovadă că vrem să fim cum ne-au creat legile naturii și nu altfel [59]).

Pentru Eminescu unitatea noastră de limbă și de pronunție e „vechea noastră avere națională" [60]).

Limba are deasemenea un mare rol în realizarea solidarității

55) *Timpul* (VII) 1882, 26 Ian. art. de fond.

56) *Timpul* (VII) 1882, 1 Aprilie, art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 309, *Arta guvernării.*

57) *Timpul* (VII) 1882, 20 Mart.

58) *Timpul* (VII) 1882, 3 Sept. art. de fond.

59) *România și Austro-Ungaria, C. de Iași* 1876, nr. 125—130; o. *cit.* ed. Sc pg. 138.

60) *Foloasele ortografiei fonetice, C. de Iași* 1877, 26 Aug. la „Noutăți"; o. *cit.* ed. Sc pg. 330, *Răspândirea ortografiei fonet. în Transilvania.*

națională. Odată explicând că solidaritatea e direcția unică de mișcare, e gravitarea individului spre un punct central, sufletul, e contopirea sufletească cu colectivitatea, e resimțirea unei loviri individuale ca lovire adusă întregului organism, Eminescu scrie că acestea se obțin „la un semnal dat în limba națională" [61]). Altdată în aceiași chestiune, el scrie că o totalitate de oameni se numără pe ei înșii că sunt una, numai dacă au comune o sumă de note caracteristice: limba, religia, obiceiurile etc.: „Cu cât aceste note sunt mai risipite, mai puțin sau mai șters în conștiința singularilor indivizi, cu atâta sentimentul aparținerii unul de altul e mai slab, cu cât însă aceste note în totalitatea lor sunt mai vii în conștiința fiecăruia, cu atâta simțimântul subiectiv al națiunii, va să zică al solidarității naționale e mai intensiv și mai înrădăcinat" [62]).

Având aceste convingeri, Eminescu a dat atenție problemelor limbii noastre, a stăruit pentru unificarea pronunției și scrierii, a apărat-o împotriva celor ce voiau să-o strice, a atacat franțuziții care-o transformau într'o păsărească nesuferită, a cerut dreptul la libera întrebuințare a limbii lor pentru frații de sub dominație străină.

Literatura trebue să fie produsul simțirii și gândirii naționale. Eminescu în toată cariera-i de ziarist rămâne stăpânit de această convingere. In 1882 scriind în *Timpul* o dare de seamă asupra volumului *Novele din popor* a lui Slavici, Eminescu afirmă că „nici o literatură puternică nu poate exista decât întemeindu-se pe baza largă a geniului național" [63]).

Față cu disprețul pentru literatura cultă copleșită de spirit străin, Eminescu laudă literatura poporană [64]). La baza acestei atitudini nu-i numai convingerea că literatura poporană reprezintă sufletul românesc în ce are el mai curat, mai expresiv și mai original ci-i și un simțământ particular de care trebue să ținem seamă, fiind că ne arată până la ce grad sufletul lui Eminescu se contopește cu

61) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 176.

62) *Ms. Ac. Rom.* 2285 fol. 179

63) cf. Nicu Xenopol, *Un critic de la „Timpul": D-l M. Eminescu, Teleg. afun.* (XII) 1882, 2 Aprilie.

64) v *Prefața* lui Chendi la Eminescu *Lit. populară*, ed. cit. pg. IX.

acela al neamului. Alături de massa poporului Eminescu stăpânit parcă de ecoul filosofiei lui Schelling, care cerea absorbirea spiritului individual în cel universal, se simte parte a unei totalități cu care identificându-se, are impresia de ceva dumnezeesc: „Nu perd nici odată ocazia, de-a lua parte la petrecerile poporale. Ca un prieten pasionat al poporului, când acesta se adună în masse, simt că sunt o parte a totalității. *E ceva dumezeesc în acest sentiment*, așa că orice serbare a poporului mi se pare o sărbătoare sufletească, o rugăciune cucernică" [65]).

Eminescu admite numai existența artei naționale: „numai arta națională are rațiune de a fi, numai ea naște în inimile indivizilor întărirea și intensivitatea acelui simțământ subiectiv care-i face ca toți să se numere de membrii aceluiași corp" [66]). După Eminescu numai artele naționale sunt „bucăți din viața subiectivă a poporului" și numai ele întăresc conștiința națională și-i lărgesc orizontul [67])

Cultura adevărată nu-i decât o manifestare a spiritului național Și știința și învățații lucrează pentru națiune; învățații prin munca lor aduc la înflorire spiritul comun național: „Știința și servii ei, învățații, ei lucrează numai pentru națiunea lor, pentru susținerea și înălțarea spiritului național, ei lucrează pentru a aduce isvoarele sucului vieții lor în spiritul public comun și spre a-l aduce pe acesta la înflorire" [68]). In același manuscris *Cultură și știință*, Eminescu exprimă sub altă formă legătura între știință, învățați și spiritul național: „Pe pomul cunoștinței, care crește din pământul spiritului național, știința se poate compara cu acele intime puteri agente, care sugând și alăptând scot sucurile din adâncimile isvorîtoare și-l trimit modificat în toate ramurile; trunchiul și rădăcinele sunt purtători consistenți ai științei, învățații ; viața firească, văzută fru-

65) *ibid.* pg. VII. Chendi traduce nota din limba germană.
66) *ibid.* pg. VI. *Ms. Ac. Rom.* 2285 fol. 179
67) *ibid.* pg. V. *Ms. Ac. Rom.* ibid.
68) *Cultură și știință, Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 217. Citatele pe care le dau din *Cultură și știință* nu's inedite. Au fost deja puse în evidență de Pr. Toma Chiricuță în studiul pe care l-am menționat *Eminescu pedagog.*

moasă și mirositoare în frunze, flori și fructe, este cultura generală, care resare dn cele precese" [69]). Deși cultura e individuală, totalitatea indivizilor are menirea de-a exprima și-a da viață spiritului național: „și cultura e înainte de toate individuală, însă totalitatea indivizilor și prin urmare și fiecare la locul său au de-a exprima și a pune în viață înălțimea și stadiul spiritului național, acesta-i scopul cel comun tuturor" [70]).

Cercetările istorice și linguistice sunt apreciate de Eminescu numai fiindcă pun în relief sufletul original al națiunii. Odată recensează revista *Columna lui Traian*, laudă activitatea lui Hașdeu și scrie că lucrările de istorie și de filologie servesc la desgroparea României însăși. In spendide cuvinte Eminescu ne face să înțelegem cât de indisolubil legate sunt în sufletul lui ideia culturii cu ideia națională „Ceea ce se desgroapă prin aceste documente istorice și linguistice nu sunt dar numai materialuri de interes archeologic, ci e România însăși, e geniul poporului românesc de pe care se înlătură păturile superpuse de ruine și de barbarie. Fiece pas înainte se face aci în înțelesul reconstruirii naționalității române și pentru ca ea însăși să se recunoască pe sine, să-și vie în fire. Blestemul din biblie: „In sudoarea frunții tale îți vei câștiga hrana", n'a fost un blestem ci o binecuvântare. „In sudoarea frunții tale te vei cunoaște pe tine însuți", zicem cercetătorilor pe terenul istoric și a linguisticei, bucurați de aceste rezultate ale unei munci naționale, rezultate greu de câștigat în comparare cu deprinderea mecanică a formelor exterioare ale unei civilizații străine" [71]).

Eminescu a văzut în școală mijlocul de-a crea cultură națională. De la școală așteaptă el regenerarea națiunii prin educație. Școala trebue să înmulțească numărul oamenilor culți, căci superioritatea spiritului național depinde și de întinderea numerică a celor culți: „Innălțimea și demnitatea spiritului național nu se determi-

69) *ibid.* fol. 218.
70) *ibid.*
71) *Bibliografie: Columna lui Traian, Timpul* (VII) 1882. 1 Aprilie.

nează numai prin cuprinsul celor ştiute (în ştiinţe) ci şi după întinderea numerică a celor culţi" [72]).

Şcoala trebue să dea o educaţie naţională. De aceea Eminescu critică educaţia străină pe care-o aveau o bună parte din cei ce organizau şi conduceau statul nostru. Relele aduse în ţară de o educaţie străină au fost arătate de diferiţi fruntaşi ai epocei, de Kogălniceanu în *Chestia Universităţii din Iaşi* [73]) de Maiorescu în unul din discursurile sale [74]). Eminescu e şi el împotriva educaţiei străine stricătoare a fiinţei naţionale. Educaţia străină implică spirit străin şi un corp cuprins de spirit străin e asemenea unei pietre desprinse din zid. Aceasta aparţine zidului prin destinaţie, însă spiritul străin al atracţiei pământului o face să cadă [75]). Având pururi înaintea ochilor necesităţile de viaţă ale naţiunii, Eminescu critică pe cei ce se înstrăinau sufleteşte de tulpina neamului. Consecvent credinţei că „factorul infectat de străinism e o mortăciune morală a corpului" [76]), Eminescu în tot cursul vieţii a luptat împotriva acelora care prin educaţie străină perdeau simţul istoric şi contribuiau la denaturarea caracterului naţional al vieţii noastre publice.

In atacarea formelor străine — legi, instituţii etc. — introduse la noi, se întrevede una din pricinile fundamentale ale atitudinii lui Eminescu: e convingerea că aceste forme stăine au contribuit la sărăcirea populaţiei, că sunt primejdioase vieţii naţionale, fiindcă prin ele s'a creat o atmosferă publică pentru plante exotice, de care planta autochtonă moare [77]).

Insă la baza atitudinii lui Eminescu sunt şi convingeri filosofice expuse adesea în scrierile sale.

72) *Cultură şi ştiinţă*, l. cit. fol. 218.

73) v. N. Iorga *M. Kogălniceanu, scriitorul, omul politic, românul*, ed. cit. pg. 141.

74) v. Discursul din 16 Ianuar 1883. *Disc. parlam.* ed. cit. III pg. 199.

75) *Educaţiune şi cultură*, *Ms. Ac. Rom.* 2257 ff. 30—32; o. cit. ed. Sc. pg. 31 *Despre politică desnaţionalizării.*

76) *ibid.* ed. cit. pg. 32.

77) *Icoane vechi şi icoane nouă II: Paralele economice*, *Timpul* (II) 1877, 13 Dec.; o. cit. ed. Scr. rom. pg. 109.

Expunând ideile sale asupra statului şi societăţii ca fapte ale naturii, Eminescu scrie că statele au tendinţă naturală de-a se osifica în forme, de-a avea forme stabile prin care generaţiile trec de-a rândul asemenea materiei fără viaţă care trece prin formele existenţei. In societatea privită din orice punct al desvoltării sunt conţinute fazele ei viitoare, legile, dreptul, religia: acestea nu sunt decât organele de viaţă ale societăţii [78]). Instituţiile îi apar deci lui Eminescu ca simple organe ale corpului social ce se desvoltă după legile naturii. Privind felul cum se introduceau la noi instituţii neisvorîte din propria noastră viaţă, era firesc ca Eminescu să ajungă la convingerea că acestea constituiau un atentat la legile de desvoltare firească a unui stat.

Legile după care se guvernează un stat trebue să reiasă din necesităţile de viaţă ale naţiunii. Aceasta-i convingerea lui Eminescu încă din primele articole din *Federaţiunea* [79]).

De această convingere e însufleţit în apărarea drepturilor Românilor transilvăneni, şi tot ea îl va face mai târziu să atace şi legile introduse cu deridicata la noi.

Astfel atunci când îşi expune teoriile politice şi sociale în *Timpul* Eminescu nu uită să revie asupra caracterului oarecum fatal pe care trebue să-l aibă legile şi instituţiile unui popor. Acesta mânat de instinctul de conservare îşi găseşte singur formele care-i sunt potrivite: „Precum haina se îndreptează după climă şi e în ţările calde un obiect de lux, supus unor schimbări foarte fantastice, pe când la nord devine un apărător foarte neschimbat contra frigului, adaptându-se agenţilor naturii, tot astfel legile şi instituţiile nu sunt decât expresia acelui instinct de conservaţiune al popoarelor, instinct în toate popoarele acelaşi şi totuşi manifestat în sute de forme deosebite, căci un popor, ca societate organizată prin natură contra agenţilor destructori ai naturii, are a se lupta ici cu arşiţa, dincolo cu apele mării, colo cu nefertilitatea pământului, colo iar cu invaziuni repetate, şi având toate acelaşi scop adică conservarea existenţei

78) *Ms. Ac. Rom.* 2287 ff. 29 v. — 30 v.; o. cit. ed. Sc. pp. 1-2, *Natura şi statul.*

79) *Echilibrul*, *Federaţiunea* Pesta 1870, 11 Mai; o. cit. ed. Scr. rom. pg. 18, 26, 27

proprii, popoarele se folosesc pentru ajungerea lui de cele mai deosebite mijloace" [80]).

Pentru Eminescu statul e un organism, un foarte gingaș organism. Intocmai după cum un organism își caută formele-i firești de viață, și statul are nevoie de instituții reieșite în mod firesc din natura lui, spre a-și exprima viața. Asupra statului ca organism găsim multe pagini în articolele lui Eminescu. Voiu alege câteva cugetări mai caracteristice pentru evidențiarea concepției lui Eminescu. Astfel el scrie: „...ce fin, ce gingaș organism e statul, ca tot ce produce înțeleapta natură! Cum în consecuțiunea de generații și într'o desvoltare sănătoasă, ajung sus tocmai elementele de care societatea are mai multă necesitate! In epoce eroice, când lupta pentru existență e grea, curajul, puterea de sacrificii, caracterul nestrămutat, care nu cunoaște frică de moarte, ajung la cârmă și mănțin cu tărie existența statului; când din contra — viața fizică a statului e întrucâtva asigurată și când munca și tendența de economie ajunge a fi firul roșu al vieții naționale, ajunge sus știința disciplinată și cunoscătoare, căci științele nu sunt de cât ochii muncii.

Nu se poate aștepta — se înțelege — ca într'o țară ca a noastră, care a admis toate formele de organizație a celor mai înaintate țări, aceste forme să se întrupeze numai decât în oameni pe deplin potriviți ca statură intelectuală cu grelele și gingașele probleme, cu cari sunt însărcinați. Nivelul culturii generale a nației nu-l poate ridica nimeni cu umărul — timpul și munca împlu neajunsurile. Dar ceea ce ar trebui să se observe, e tendența spre bine, voința de a numi oameni, cari se pricep în cutare ramură, începutul unei luări în serios a vieții statului" [81]).

Altdată Eminescu scrie: „Un stat este un întreg organic, și întocmai precum eu am totdeauna cunoștință prealabilă despre actele de voință ce se petrec în trupul meu, așa și țara trebue să știe tot ceea ce urmează a se face în numele și în interesul ei" [82]).

80) *Timpul* (III) 1878, 2 Sept. art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 167, *Din filosofia dreptului.*

81) *Timpul* (IV) 1879, 12 Ianuarie, art. de fond.

82) *Timpul* (IV) 1879, 16 Ianuarie, art. de fond.

Aceeași identificare a statului cu un organism o găsim aiurea: „In zadar ar încerca cineva să dovedească, că statul e un rezultat al convențiunii și al punerii la cale prin teorii; — el este și rămâne un product al naturii, un organ al societății și precum omul nu-i liber de a-și schimba inima sau creerul sau plămânii după plac, asemenea nici societatea într'o stare anumită de lucruri economică și de cultură, nu poate să schimbe după plac forma și funcțiunile statului, nu poate să se joace nepedepsită de-a parlamentul și de-a guvernul" [83]).

Cu organismul statului omul politic trebue să se poarte cu prudență. Organismul acesta nu suportă fără crize primejdioase aceea ce-i legislație artificială: „Reacțiunea noastră se întemeiază pe convingerea, că țară nu mai poate merge cu această organizare laxă, favorabilă naturilor catilinare și reputațiilor usurpate. fără de pericolul de-a înceta să fie țară *românească,* pe convingerea în fine, că statul e asemenea un produs al naturii ,care are legile organice după care trăiește și că dacă se introduce o legislație artificială în locul celei care s'ar fi potrivit și ar fi resultat din stadiul organic al lui, arbitrariul unei asemenea substituțiuni se traduce în crize, ce pot pune capăt existenței noastre chiar" [84]). Concepând statul ca un organism Eminescu arată și în ce constă arta politică: „arta politică e ca arta medicului: are să subvină acțiunii și reacțiunii binefăcătoare a naturii". Menirea artei politice e „să subvină acțiunii și reacțiunii binefăcătoare a naturii, nu să impună legi *a priori* unui organism, care nu poate trăi decât în conformitate cu legile lui înnăscute" [85]).

Pentru înțelegerea atitudinii lui Eminescu față de formele introduse la noi, alături de concepția asupra statului ca organism și instituțiilor ca organe firești ale acestuia, trebue să-i expunem ideile lui asupra progresului și civilizației.

83) *Timpul* (IV) 1879, 30 Ian., art. de fond.

84) *Timpul* (IV) 1879, 3 Aug., art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 187—188, *Spiritul de gașcă.*

85) *Timpul* (VII) 1882, 18 Febr., art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 305, *„Timpul" și problema țărănească.*

Convingerea lui Eminescu e că societatea nu progresează prin salturi. Insușindu-și principiul leibnitzian, Eminescu scrie: „Cine-și închipuiește a putea progresa prin salturi, nu face alta decât a da înapoi [86]). Altdată, lăudându-l pe Epureanu, Eminescu spune că acesta înțelesese că garanția duratei și trainicei desvoltări a unui stat cu instituțiile lui e „împăcarea formelor tradiționale de existență cu cuprinsul lor nou, cu desvoltarea nouă" [87]).

Eminescu atacă aceste forme nouă și fiindcă nu s'a ținut seamă de fondul românesc tradițional. Trebuia să înaintăm încet păstrându-ne caracterul românesc: „Noi susținem că poporul românesc nu se va putea desvolta, ca popor românesc, decât păstrând drept baze pentru desvoltarea sa tradițiile sale istorice astfel cum ele s'au stabilit în curgerea vremilor". Iar mai departe: „Noi susținem că e mai bine să înaintăm încet, dar păstrând firea noastră românească, decât să mergem repede înainte, desbrăcându-ne de dânsa prin străine legi și străine obiceiuri" [88]). Noi am introdus forme noi fără controlul, fără elementul tradițiilor naționale și am mers împotriva legilor naturii: „oricine va voi să definească marele mister al existenței, va vedea că el consistă în împrospătarea continuă a fondului și păstrarea formelor. Forme vechi dar spirit pururea nou" [89]). Față cu aceste convingeri nu-i de mirare că Eminescu socoate constituția noastră „opera unei singure nopți de insomnie, copiată după texte străine" [90]).

Și altdată expune Eminescu ideile sale asupra progresului firesc al unei societăți. Progresul se face încet și gradat. Prin ereditate ne simțim legați de trecut, suntem tradiționaliști, prin adaptabilitate căpătăm aptitudini nouă potrivite cu mediul; ereditatea încetinează mersul înainte, adaptabilitatea cauzează progresul; în mersul înainte nici o schimbare nu se face spontan căci atunci puțini progresează,

86) *Descreșterea populației*, C. de Iași 1876, 17 Aug.; o. cit. ed. Sc. pg. 223.

87) *Timpul* (VI) 1881, 22—23 Mai; o. cit. ed. Min. pg. 128, *Desvolt. istor. a României.*

88) *Timpul* (IV) 1879, 11 Noemb. art. de fond; o. cit. ed. Scr. rom. pg. 196, *Reacționarismul partidului conservator.*

89) *Timpul* (VI) 1881, 6 Mai; o. cit. ed. Min. pg. 121, *Desvoltarea istorică.*

90) *Timpul* (VI) 1881, 22—23 Mai; o. cit. ed. Min. pg. 129, *Desvol. istorică a României.*

iar majoritatea rămâne în urmă. E o pagină manuscrisă care merită să fie citată și pentru limpezimea ei, și pentru că ne arată direcția filosofică pe care-o urmează Eminescu atunci când atacă felul cum se introduceau la noi formele și instituțiile apusene și dă pe față răul de la temelia vieții noastre de stat: „Și dacă ne întrebăm care e cauza începătoare a acestui rău, nu găsim alta de cât liberalismul, copiat din străinătate. Natura e conservatoare; celor mai multe ființe din lume ea nu le acordă mai nici un progres; scara ființelor de sub om e staționară. Omul are, prin aparatul lui nervos, un instrument de înaintare, dar nu de înaintare prin salt, ci încet și gradat. Pentru a satisface trebuințe nouă un popor trebue să aibă timp a-și apropria calități nouă, căci calitățile pe care le-a câștigat în trecut sunt bune pentru condițiile de viață din trecut. Nu poți face dintr'un pește o vietate de uscat, căci va peri; nu poți schimba peste noapte condițiile sociale și economice ale unui popor, fără ca acesta să fie amenințat de peire. Indivizii, deci și poporul, sunt resultante a două principii contrarii, întâiu a principiului eredității, cel conservator, care-l face să ție la datină și deprinderi din trecut, să trăiască ca în trecut, să urmeze procederile părinților, al doilea al adaptabilității, prin care poporul caută a câștiga sptitudini nouă, potrivite cu mediul nou în care trăiește. Dacă mediul se modifică încet, dacă progresul se face gradat, fiecine are putința și timpul de a se adapta împrejurărilor, dacă schimbarea e spontană, prea puțini merg înainte, marea majoritate rămâne în urmă și-i merge rău. Acesta e un adevăr valabil după Darwin pentru toată lumea organică, deci și pentru om" [91]).

Stăpânit de aceleași convingeri filosofice Eminescu condamnă pripeala cu care la noi se introduceau legi și reforme, într'unul din articolele din *Timpul*. El constată că nivelul de cultură e scăzut și sus și jos, cu toate aerele noastre de stat civilizat, și face observația că societatea noastră contractează necesități nouă, dar nu contractează și aptitudini nouă. La calitățile ce se transmit prin ereditate trebue să se adauge altele căpătate prin adaptabilitate. Noi nu am ținut seamă de legile desvoltării firești și de aceea am ajuns în sta-

91) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 284.

rea că exigențele prezentului sunt disproporționat de mari față de calitățile trecutului [92]).

Iată de ce Eminescu se ridică împotriva inovatorilor care introduceau legi și instituții fără să țină seamă de legile naturale ale progresului și fără să respecte ceea ce era tradiție și fond național. De aci rolul pe care și-l asumă Eminescu la redacția *Timpului*, de-a arăta cum spoiala și fraza mascau numai o lipsă de fond adevărat, de aci rolul de „a biciui frazeologia neadevărată și a formula sinteza unei direcții istorice naționale" [93]). De aci cugetarea aceasta care arată că Eminescu era deplin convins de adevărul susținut de el și de ușurința inovatorilor: „veacurile viitoare nu vor putea să treacă fără un zâmbet de dispreț peste ușurința, cu care aruncăm la noi bunuri morale pentru care un alt popor, mai aspru, mai primitiv și mai tânăr, ar risca liniștea publică chiar" [94]).

Și în numele a ceea ce-i adevărată civilizație, Eminescu atacă formele introduse. Civilizația adevărată nu înseamnă introducerea formelor de viață potrivite cu alte națiuni care-și urmează evoluția lor firească. Statul fiind un organism viu, cu el se potrivesc anumite forme de viață și nu altele. Legile cele mai perfecte și mai bune aiurea pot să ducă spre prăpastie un alt stat, după cum e doctorie bună pentru un organism, poate fi dăunătoare pentru un altul [95]).

Civilizația adevărată răsare din adâncimi proprii, din rădăcini proprii nu din maimuțarea obiceiurilor străine, limbilor străine, instituțiilor străine. Pentru a ajunge la civilizație nu trebue să adoptăm „cu deridicata" legi, forme, instituții. Să ne desvoltăm în mod firesc și organic propriile noastre puteri și facultăți. Nu există o civilizație umană generală accesibilă tuturor în același grad și în același chip. Fiecare națiune trebue să-și aibă civilizația ei proprie. Unele națiuni o au, altele nu: noi nu avem o civilizație românească [96]).

92) *Timpul* (VII) 1882. 12 Oct., art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 320 și următ., *Progresul real și cel fictiv.*

93) Maiorescu, *Poetul Eminescu* în *Eminescu: Poezii* ed. cit. pg. XII.

94) *Timpul* (VII) 1882, 12 Noembrie art. de fond.

95) *Icoane vechi și icoane nouă III' Bătrânii și tinerii. Timpul* (II) 1877, 14 Dec. *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 118.

96) *Timpul* (VI) 1881, 25 Oct.: *o. cit.* ed. Scr. rom. pp. 292-293, *Semi-Barbaria.*

Pentru a ajunge la o civilizație adevărată trebue să ținem seamă de aceea ce trecutul nostru a creat și pe baza lui să mergem înainte: „Deci, orice civilizație adevărată nu poate consista de cât într'o parțială întoarcere la trecut, la elementele bune, sănătoase, proprii de desvoltare" [97]). Faptul că la noi s'au introdus instituții și forme nu-l înșeală pe Eminescu; el crede că avem numai o falsă civilizație. Instituțiile convenționale și legile scrise nu arată nici măcar că statul nostru e sănătos. Eminescu preferă să fim un stat sănătos cu instituții barbare, decât un stat putred cu instituții frumoase: „După noi statul este un product al naturii și nu al instituțiilor convenționale și precum un om poate fi bolnav, având ideile cele mai sublime în cap, tot așa nici sănătatea sau trăinicia unui stat nu atârnă de la legile scrise pe care le are. Un stat poate fi sănătos și trainic cu instituțiuni barbare, un altul poate fi putred cu toate instituțiunile lui frumoase, încât toate laudele ce se aduc misiunii scrise pe hârtie nu ne încălzesc pe noi" [98]).

In numele civilizației adevărate și progresului firesc, Eminescu a atacat formele introduse la noi. El le-a atacat și fiindcă pricinuiau istovirea și sărăcirea națiunii pe de o parte, și nu țineau seama de tradițiile și fondul național de altă parte. Și în această atitudine se vede gândul statornic la națiunea noastră pe care voia să-o vadă progresând în mod firesc spre o civilizație proprie.

Eminescu a înțeles că odată ce-am apucat pe calea primirii formelor străine, nu mai puteam da îndărăt. Eminescu credea că instituțiile introduse depășeau spiritul public și apăreau lipsite de conținut, pe când calea normală ar fi fost ca spiritul public să fi depășit instituțiile condamnate la înlocuire. Cum însă nu se putea să ne mai întoarcem îndărăt, Eminescu asemenea celorlalți junimiști, cere să se dea formelor un cuprins, nu să fie nimicite: „Nu tăgăduim c'ar fi fost mai bine dacă ideia statului avea putere mai mare, ca să fie în stare a înfrâna costisitoarele și nemărginitele ambiții personale ale nulităților, de-a ajunge la cârma țării. Și aceasta ar fi fost mai bine -- nu absolut — ci relativ pentru că la noi oamenii nu-și cântăresc

97) *ibid.* ed. cit. pg. 294.

98) *Timpul* (III) 1878, 22 Dec. art. de fond.

încă pe deplin bine interesele. Dar o lungă experienţă învaţă, că paşuri îndărăt nu se pot face. Vom pierde multă vreme încă pentru a împlea formele civilizaţiunii, pe care le-am împrumutat, dar ele trebuesc împlute, nu nimice" [99]).

Eminescu ne arată şi unicul mijloc de-a ajunge la realizarea unui cuprins corespunzător formelor introduse: munca. Intr'un articol el spune: „Munca este legea lumii moderne care nu are loc pentru leneşi" [100]). Altdată Eminescu scrie precis că numai munca serioasă ne poate duce la un progres real: „Nici ziare, nici lege, nici academii, nici o organizaţie asemănătoare cu cele mai înaintate, nu sunt în stare de-a înlocui munca, şi o stare de lucruri ce nu se întemeiază pe ea, e o fantasmagorie, care va dura mai mult sau mai puţin, dar se va preface în fum la suflarea rece realităţi" [101]). O cugetare ne arată convingerea intimă a lui Eminescu; „natura comună nu munceşte decât de silă" [102]).

La noi s'a venit cu legi şi lumea s'a lăsat înşelată. Temeiul unui stat e munca, bogăţia unui popor stă în muncă, nu în bani [103]).

Intr'o notă manuscrisă găsim următoarea gândire: „Fiecine şi

99) *Timpul* (IV) 1879, 5 Ian., art. de fond.

Deja în 1872 Maiorescu scrie: „Tot ce este astăzi formă goală în mişcarea noastră publică trebue prefăcut într'o realitate simţită *(Direcţia nouă în Poesia şi prosa română, Critice* ed. cit. I pg. 230).

100) *Elenismul, C. de Iaşi* 1876, 10 Oct. la „Rev. externă"; o. *cit.* ed. Sc. pg. 127. Un scriitor care adesea vorbeşte de rolul muncei e I. Ghica. In *Convorbiri economice*, în studiul *Munca* el spune că progresul îşi are isvorul în muncă (ed. cit. I § I pg. 20) şi că munca este cea dintâi condiţie a averii şi libertăţii *(ibid.* pg. 18). De asemeni în studiul *Industria* I. Ghica scrie că democraţia nu e compatibilă decât cu munca *(ibid.* § 1 pg. 243) şi că datoria publicistului român e de-a deştepta în spiritul şi inima naţiunii noastre dorinţa de-a lupta cu neamurile civilizate prin inteligenţă şi muncă, *(ibid.* pg. 244).

101) *Imitaţia civilizaţiei străine, C. de Iaşi* 1876, 22 Dec. la „Rev. externă"; o. *cit.* ed. Sc. pp. 241—242.

102) *Icoane vechi şi icoane nouă I: Actualitatea, Timpul* (II) 1877, 11 Dec.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 101.

103) *Icoane vechi şi icoane nouă IV: Ilustraţii administrative, Timpul* (II) 1877, 18 Dec. O. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 126.

mare şi mic, datoreşte un echivalent de muncă societăţii în care trăeşte" [104]).

Gândindu-se la tinerii care uitau de limbă şi datini prin cafenelele Parisului, Eminescu se întreabă: „Fi-vor în stare acei tineri să înţeleagă că nimic pe acest pământ, pentru a fi priincios, nu se câştigă fără muncă îndelungată, că toate cocoţările lor de-a gata prin intrigi de partidă şi prin linguşirea deşerţilor şi făţarnicilor roşii, nu sunt de nici un folos pentru ţară? Fi-vor destul de înţelepţi, ca să nu linguşească patimile mulţimei cu fraze sunătoare, ci s'o facă a vedea lămurit că munca şi numai munca este isvorul libertăţii şi a fericirei...?" [105]). Progresul regulat şi sigur nu se face prin demonstraţii şi mişcări de uliţă ci „numai şi numai prin muncă" [106]).

Nici progres intelectual nu se poate fără muncă individuală, fără studiu: „Civilizaţia omenească se începe oarecum din nou şi din fundament cu orice generaţie nouă, care dacă nu e silită a repeta anevoiasele cercetări făcute de părinţi, totuşi trebue să-şi câştige prin propria memorie şi judecată cunoştinţele lor" [107]).

„Armata noastră poate câştiga bătălii, Alecsandri poate scrie versuri nemuritoare, un ministru de externe poate conduce politica în afară cu nemai pomenită dibăcie; toate acestea împreună vor forma luxul istoric al existenţei noastre, dar acest lux nu va opri discompunerea sângelui nostru social, peirea noastră prin peirea muncii" [108])

O naţiune din sânul căreia nu se ridică oameni de muncă, ci paraziţi care debitează fraze, e o naţiune pe care-o aşteaptă ruina şi demoralizarea [109]). Progesul e condiţionat de desvoltarea continuă a muncii fizice şi intelectuale. Adoptarea de vorbe ce exprimă instituţii

104) *Ms. Ac. Rom.* 2261, fol. 184.

105) *Bălcescu şi urmaşii lui, Timpul* (II) 1877, 24 Noembrie pg. III; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 95.

106) *Timpul* (III) 1878, 10 Oct., art. de fond.

107) *Timpul* (III) 1878, 6 August, art. de fond; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 165; *Liberalismul socialist.*

108) *Timpul* (III) 1878, 9 Dec., art. de fond.

109) *Timpul* (V) 1880, 17 Februarie; *Studii asupra situaţiei I: Despre program;* o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 215.

nu înseamnă o realizare, fiindcă vorba poate fi fraza culturii, dar nu cultura însăși, nu munca reală a inteligenței. Ceea-ce a făcut la noi generația trecută e faptă de utopiști: „Nu o utopie, o mie de utopii populau capetele generației trecute, care-și închipuia libertatea fără muncă, cultura fără învățătură, organizația modernă fără o desvoltare economică analoagă" [110]).

De asemenea într'un frumos articol din 1882 Eminescu arată că puterea unei națiuni o constituesc muncitorii, nu negustorii de vorbe. Statul nostru n'a încurajat munca, de aceea în locul erarhiei muncii și meritului s'a format la noi o erarhie a vicleniei și necinstei. Eminescu scrie în acest articol: „Ierarhia muncii se constitue, prin chiar natura ei, în piramidă. La zece mii de oameni învățați pe toate terenele se naște un Darwin sau un Buckle, ca vârf al piramidei... Această ierarhie firească o susținem și noi". Și adaogă tot aci aceasta reflecție general valabila: „Dacă dar secretul pentru existența unei rasse este păstrarea calităților ei musculare, secretul vieții lungi a unui stat este păstrarea ierarhiei meritului" [111]).

Eminescu cere tuturor fiilor țării contribuția muncii pentru a avea dreptul să se bucure de viața în stat. El numește teoria aceasta *„teoria socială a compensației"*, în baza căreia o clasă socială ori un individ compensează numai prin munca intelectuală ori muschiulară aceea ce primește. Eminescu se socoate autorul acestei teorii [112]).

In baza acestor gânduri Eminescu neagă Evreilor drepturile politice fiindcă, după el, Evreii nu muncesc ci speculează; condamnă clasa scribilor ca inutilă, înfierează pătura parazitară a politicianilor și a elementelor superpuse și dominante; cere depline drepturi și toată atenția statului pentru pătura muncitoare, clasa țărănească.

Privind viața publică a vremii și găsind pretutindeni saltimbanci ai vorbii, nepregătiți gata să jongleze cu orice principii, improvizați gata să reformeze totul prin magia jocurilor de cuvinte, înstăriți și înscăunați în ranguri peste noapte profesând o limbuție neserioasă dar lucrativă, Eminescu arată singura temelie a progresului și civilizației: munca.

110) *ibid.* ed. cit pg. 213.
111) *Timpul* (VII) 1882. 17 August.
112) *Timpul* (VI) 1881. 20 Oct.: o cit. ed. Scr. rom. pg. 287. *Teoria compensației muncei.*

In atitudinea lui Eminescu se vede o statornică admirație pentru trecutul neamului alături de un statornic dispreț pentru înfăptuirile și oamenii prezentului. Era prezentul atât de decăzut ca să merite neîndurata critică a lui Eminescu, era trecutul atât de măreț ca numai spre el să-și îndrepte poetul gândul, ori la temelia acestei atitudini mai presus de cunoașterea adâncă a trecutului și înțelegerea deplină a prezentului, stunt stări sufletești determinante ?

Parte din critici în explicările date atitudinii lui Eminescu, n'au ținut seama de temperamentul poetului. In *Decepționismul în literatura română* Gherea scrie că pricina acestei atitudini sufletești a lui Eminescu trebue căutată în anomaliile societății burgheze [113]). Ideia e susținută și în studiul asupra lui Eminescu. Pricina decepționismului este „păcătoșenia civilizației burgheze introdusă la noi după 1848. „Toate ticăloșiile ce-au rezultat din introducerea acestei civilizații au atins dureros inima lui Eminescu și l-au făcut să cânte mizeriile acestei vieți [114]). In sufletul lui Eminescu trebue să se fi petrecut, după Gherea, o luptă înverșunată în urma căreia poetul și-a strămutat idealul în trecut: „Eminescu nu și-a strămutat idealul în trecut fără împotrivire, fără luptă lăuntrică; astfel de luptă a trebuit să fi fost, se înțelege de la sine" [115]).

Cu acest „se înțelege de la sine „Gherea rezolvă totul și trage concluziile. Eminescu după el a fost idealist, iar pesimismul său nu-i decât rezultatul înrîuririi mediului social. Lăsând cu totul la o parte înclinările firești pe care le va fi avut Eminescu, Gherea admite transformarea sufletului idealist din fire, idealist în tendințe, prin influența mediului ticălos și a principiilor conservatoare [116]). Ca să explice dragostea lui Eminescu pentru trecut, Gherea pleacă de la ura pentru prezent și neîncrederea în viitor: „Urînd prezentul, necrezând în viitor, de unde ar putea poetul să mai ia material pentru plăsmuirile sale? Două izvoare i-au rămas încă: trecutul și fantazia; din acestea poate să scoată material" [117]). Aceiași ideie-i exprimată

113) *Studii critice.* Buc. Viața rom. 1925. I pg. 72.
114) *Eminescu ibid.* pg. 83.
115) *ibid.* pg. 86.
116) *ibid.* pg. 95.
117) *ibid.* pg. 96.

tot atât de precis în alt loc: „Neputând cheltui acest idealism pentru viața socială prezentă, pe care-o ura, nici pentru cea viitoare, pe care n'o pricepea, el s'a întors îndărăt și a scăldat viața socială trecută în idealismul lui, făcând-o blândă, bună, mare, armonioasă, ajungând în această zugrăvire câte odată la curată naivitate" [118]).

Chendi pentru explicarea devotamentului lui Eminescu pentru trecut pleacă de la starea societății noastre. Acest devotament al lui Eminescu e „în parte și o urmare psichologică a lipsei de conștiință națională în neamul nostru de pretutindeni pe timpul activității lui Eminescu" [119]).

Vlahuță crede și el că dezamăgirile l-au făcut pe Eminescu să se cufunde în trecut [120]).

D-l Ibrăileanu scrie că Eminescu idealizând trecutul făcea ceva potrivit cu sentimentalitatea lui. Fără voință „incapabil de-a reacționa azi, plin de groază la gândul necesității de-a reacționa mâine", se aruncă cu toată puterea de idealizare în trecut, căci în această idealizare este exclusă chiar și imaginea unei reacționări [121]).

Același critic numește dorința de întoarcere la trecut a lui Eminescu o „utopie retrogradă" [122]). D-l Ibrăileanu afirmă cu seriozitate că Eminescu ar fi vrut să ne întoarcem îndărăt la stările pe care le-a idealizat el: „Junimea vrea să stăm pe loc, dacă nu chiar să ne întoarcem puțin îndărăt. Eminescu vrea să ne întoarcem îndărăt" [123]).

Plecând de la trăsăturile sufletești ale poetului Eminescu, D-l Dragomirescu, neajungând încă la ideia despărțirii totale între personalitatea umană și cea artistică a unui scriitor, afirmă că din calitățile incluze în personalitatea artistică a lui Eminescu derivă unele calități sufletești ale lui ca om: conservatism, iubire de trecut, ură contra străinilor [124]). Tot D-l Dragomirescu stabilind o deosebire între Eminescu poetul și Eminescu omul și luptătorul din lucrările de natură practică, scrie că Eminescu nu cere în acestea din urmă să

118) *ibid.* pg. 122.
119) *Prefața* la *Eminescu Lit. populară*, ed. cit. pg. XII.
120) *Din goana vieții, Amintiri despre Eminescu*, Buc. Alcalay III pg. 74.
121) *Scriitori și curente, Curentul eminescian*, Iași, Viața rom. 1909 pp. 36—37.
122) *ibid.* pg. 39.
123) *Spiritul critic în cultura românească* ed. cit. pg. 266.
124) *Critica științifică și Eminescu*. Buc. 1925 pg. 98.

se realizeze condițiile politice de pe vremea lui Mircea, Vlad Țepeș ori Ștefan [125]). Cu alte cuvinte, Eminescu nu s'a refugiat în trecut din ură pentru prezent, calitățile de poet l-au făcut să iubească trecutul; și prezentul l-a înțeles potrivit cu înclinările sale poetice, dar în lucrările de natură practică și-a dat seama de imposibilitatea întoarcerii stărilor din trecut.

Față cu aceste opinii ale criticei, să plecăm de la opera poetică și polemică a lui Eminescu și să vedem la ce concluzii ne poate duce însăși realitatea textului.

Eminescu simțea o deosebită plăcere în exilarea sufletească în alte vremi și în altă societate. Realitatea adesea ori nu-l interesa și visul numai era starea ce-i umplea sufletul de vrajă. Poetul care imaginează transpunerea lui Dionis în cadrul epocei lui Alexandru cel Bun, poate că la sine se gândește când spune de eroul său că din naștere era determinat la nepozitivism, că pentru el visul era o viață și viața un vis [126]). In *Archaeus* vedem mărturisită aceiași înclinare. Aci ne spune autorul că în „Corabia lui Noe", cârciuma cu bun vin unguresc, așezându-se la măsuța din colț când i se ura cu cetitul și cu scrisul, se simțea copil și i se părea că trăește pe vremea lui Sim, Ham și Iafit [127]).

Mărturisirile dintr'o scriere mai veche sunt și mai prețioase. Eminescu s'a lăsat adesea în vraja visătoriei poetice și visului i-a înălțat în *Geniu pustiu* un adevărat imn de slavă: „Visul, o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă și parfumată a dumbrăvilor de laur — visul își deschise auritele lui gratii și mă lăsă să intru în poeticele și etern junele lui grădini" [128]).

De la dragostea de reverie la dragostea de trecut trecerea e foarte firească. Reveria lui Eminescu se contopește chiar uneori cu reveria altor epoce. El însuși ne mărturisește cum lăsându-se în prada fantasiei, făcea planuri de aur, cugeta asupra vieții poparelor

125) *ibid.* pg. 67.
126) *Sărmanul Dionis*, ed. *Op. compl.* pg. 195 col. 2.
127) *Ms. Ac. Rom.* 2269 fol. 23; o. cit. ed. Sc. pg. 285.
128) *Ms. Ac. Rom.* 2255 fol. 68; ed. *Op. compl.* pg. 264 col. 2.

și le urmărea în mersul lor spre progres ori spre decădere: „Sunt un fantast. Cu capul aplecat asupra mesei îmi făceam planuri de aur — cugetam asupra acelor mistere din viața popoarelor, din mersul generațiunilor, care asemenea fluxului mării duc cu o teribilă consecință ici la înălțare, colo la cădere" [129]). Nu numai că se simțea bine în vraja visătoriei, dar poetul ar fi fost fericit să fi trăit de fapt în alte vremi. Ca și cum în prezent ar fi un exilat, Eminescu are nostalgia altei vieți pe care și-o imaginează și în care se transpune. El se figurează pe sine însuși în alt cadru de vreme, cum ar fi dorit să fie și se îmbată de priveliștea eului propriu asupra căruia și-apleacă sufletul. El evadează din eul prezent și trăește un eu fictiv, imaginat în epoce de mult apuse. El se vede în epoca marilor voevozi și în cadrul format de domni în haine de aur, de bătrâni înțelepți și de popor entusiast, el e geniul care inspiră, el e preotul durerilor și bucuriilor neamului nostru: „Mi-ar fi plăcut mult să trăesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceea când Domni îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni — poporul entusiast și creștin undoind ca valurile mării în curtea Domniei — iară eu, în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunei, în mijlocul poporului plin de focul entusiasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul plin de inspirațiune — preot durerilor și-a bucuriilor — bardul lor.

Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vre-o câteva cronice vechi..." [130]).

Iată deci sentimentul trecutului, viziunea poetică a altor vremi, dorință de confundare cu sufletul națiunii dragostea de vechile scrieri românești, contopite într'o singură frază de un poet îndrăgostit de reverie.

Intr'o dramă rămasă nesfârșită, Eminescu exprimă prin glasul lui Arbore deplina sa contopire sufletească cu trecutul, în două din cele mai frumoase versuri ale sale :

> Trecutul e în mine și eu sunt în trecut
> Precum trăește cerul în marea ce-l respiră [131]).

129) *ibid. ms.* fol. 31; ed. *Op. compl.* pg. 246 col. 2.
130) *ibid. ms.* fol. 32; ed. *cit. pg.* 264 col. 2.
131) *Mira, Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 70 v.; ed. *Op. compl.* pg. 309 col. 2.

In această stare sufletească, amestec de reverie și de sentiment al trecutului, în *Sărmanul Dionis, Geniu pustiu, Mira, Scrisoarea III* trecutul nu mai e decât o viziune poetică în care realitatea istorică dispare și în locul ei, în nimb strălucitor, se înalță pe planul lumii ideale poetice o pseudo-realitate.

Eminescu evocă adesea ori trecutul în opera-i poetică. Astfel ni-i evocă în câteva poezii pe Dragoș-Vodă, Dabija, Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrân, Horia și Mureșeanu. In încercările-i dramatice ni-i evocă pe Dragoș Voevodul Maramureșului și pe fiul său Bogdan, pe Ștefăniță, pe Arbore. Evocarea epocei lui Alexandru cel Bun o găsim în *Sărmanul Dionis*, trecutul lăudat fără reticență în opunere cu prezentul decăzut, îl găsim în *Epigonii, Mira* și *Scrisoarea III-a*. Sentimentul trecutului e una din trăsăturile principale ale poetului și-i o trăsătură temperamentală vădită și în opera din tinerețe *Geniu pustiu* și în opera de maturitate *Scrisoarea III*.

In articolele sale istorice și politice Eminescu are cuvinte de laudă pentru anumite epoce din trecutul nostru: epoca lui Alexandru cel Bun, Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare, Matei Basarab. El are de-asemenea cuvinte bune pentru regimul boerilor.

Pentru a înțelege atitudinea lui Eminescu, trebue să ținem seama de convingerile și de sentimentele sale patriotice. Am văzut că Eminescu era convins de necesitatea de-a se lua ca bază trecutul pentru a se pregăti progresul viitor al țării. El se întreabă odată: Oare să fim un popor atât de bătrân, încât să fi pierdut memoria trecutului? Să nu știm că numai în păstrarea bunurilor morale cu greu câștigate în trecut, în păstrarea elementelor educative ale istoriei române e rădăcina spornică a viitorului ?" [132]).

In afară de convingerile pe care le-am văzut deja, Eminescu are motive speciale de-a iubi anumite epoce ale trecutului, fiindcă acestea îi încântă sufletul său de român îndrăgostit de neam și visând înălțarea țării sale.

Eminescu laudă veacul XV-a al istoriei noastre fiindcă-i epoca de glorie când neamul românesc prin domnii lui străluciți și prin faptele lui vitejești era poporul cel mai însemnat al Europei. Pă-

132) *Timpul* (VII) 1882, 26 Mai.

rerea lui Eminescu e că în acest veac avanscena teatrului universului era ocupată de Români. Ca exemple în susținerea părerei sale, Eminescu ni-i dă pe marii domnitori Ion și Matei Corvin, Mircea cel Bătrân, Vlad Dracul, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare. Eminescu scrie că în acest veac „Românii sunt poporul cel mai însemnat al Europei" [133]). In afară de convingerea lui că iubire de patrie înseamnează iubirea de trecut [134]), și motive sociale îl fac pe Eminescu să-și manifeste cultul trecutului. El regretă că nu se pot readuce vremile trecute când națiunea era în creștere, când poporul nostru făcea să dispară în fața puterii lui de viață triburile slave și tătare. Cum n'ar vrea el să readucă vitejia și bogăția de altdată ! : „a readuce vulturescu având al Basarabilor, starea de bogăție din vremea lui Petru Rareș ori a lui Matei Basarab, a le readuce ar fi merit și a fi reacționar ar fi identic cu a fi sporitor neamului 'țării" [135]). Eminescu e mult mai clar altdată și ne arată limpede ce înseamnă reacționarismul său. El scrie : „susținem din nou că starea veche de lucruri — care nu se mai poate reîntroduce în nici un chip, să fie bine înțeles — era mai favorabilă existenței și desvoltării normale a poporului nostru" [136]). In alt loc, el laudă epoca lui Matei Basarab fiindcă a permis deslănțuirea energiei naționale prin stăvilirea pusă năvalei străinilor. In această epocă națiunea ia avânt în toate domeniile [137]). Iată de ce vorbind odată de importanța literaturii, în legătură cu intenția sinodului de-a retipări vechile scrieri bisericești, Eminescu își arată în următoarele vorbe toată dragostea lui pentru epoca lui Matei Basarab: „Dorim ca spiritul veacului XVI-a, spiritul lui Matei Basarab să domnească asupra acestei măreție lucrări..." [138]). Și epoca boerilor e lăudată numai fiindcă starea materială a poporului era pe-atunci bună, poporul avea trezie morală, pricepere, voiciune, bucurie de viață [139]). E-

133) *Ms. Ac. Rom.* 2257 fol. 415.

134) *Timpul* (V) 1880, 22 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 260, *Reacțiunea.*

135) *ibid.* pg. 259.

136) *Timpul* (VII) 1882, 25 Sept. art. de fond.

137) *Timpul* (VI) 1881, 30 Iulie; *o. cit.* ed. Min. pp. 139-140, *Elementele streine.*

138) *Timpul* (VI) 1881, 10 Oct.

139) *Timpul* (VI) 1881, 20 Aug.; *o. cit.* ed. Min. pg. 154, *Spitalele rurale.*

minescu nu cere întoarcerea la trecut, ci crearea condițiilor de viață de pe vremuri, când neamul creștea și progresa. El își spune părerea cu precizie într'unul din manuscrisele sale: „Legea tocmelelor trebuie schimbată, trebuesc create neapărat condițiile bunului traiu al țăranilor, căci altfel chiar existența națională a României e amenințată. In loc de-a ne certa pe barba lui Ștefan Vodă, am face poate mai bine a ne certa pe aflarea obiceiului pământului din vremea lui, care-i asigura puterea militară formidabilă de care se bucura într'o vreme atât de depărtată îndrăznețul Domn al Moldovei. De aci am afla că munca omului de țară n'a fost nici când robită ci rezultatul unei transacțiuni în genere avantagioasă pentru el, că chiar pământurile pe care le avea în arendă, le avea din neam în neam, nu pe un răstimp scurt; că beția era pedepsită ca un lucru de rușine și de batjocură, în loc ca exploatarea și lățirea sistematică a acestui viciu prin colportori jidani să fi fost un isvor de venituri; că proprietatea era sfântă, deși nu era decât *jus utendi,* nu un *jus abutendi*" [140]). Deasemenea într'un articol Eminescu scrie: „Dacă ne place uneori a cita pe unii din Domnii cei vechi, nu zicem cu asta că vremea lor se mai poate întoarce. Nu. Precum lumina unor stele ce s'au stins de mult, călătorește încă în univers, încât raza ajunge ochiul nostru într'un timp în care steaua ce au revărsat-o, nu mai există, astfel din zarea trecutului mai ajunge o rază de glorie până la noi; pe când cauza acestei strălucire, tăria sufletească, credința, abnegațiunea nu mai sunt. Degeaba, pitici moderni, ar îmbrăca zalele lor, mâncate de rugină, dacă nu pot umplea sufletele cu smerenia și credința celor vechi" [141]).

Eminescu nu s'a refugiat în trecut din cauza mizeriei vieții prezente, ci fiindcă temperamental poetul se simțea bine în trecut. Departe de a-și fi stabilit prin luptă lăuntrică idealul în trecut, el e firesc atras de acesta și se îmbată de voluptatea pe care-o putea da reveria altor vremi. Această voluptate e întovărășită uneori de

140) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 207.

141) *Timpul* (VII) 1882, 9 Dec. art. de fond; *o. cit.* ed. Scr rom. pg. 327, *Guvernul care ni trebue.*

gândul la națiunea noastră, de visul poetului de-a fi profet al bucuriilor și durerilor neamului.

Eminescu s'a adâncit în trecut încă de timpuriu, cum ne-o mărturisesc scrierile din tinerețe, încă de pe vremea când dezamăgirile vieții nu-l atinseseră. N'a idealizat trecutul fiindcă acesta-i prezenta o stare în care era exclusă reacțiunea. Eminescu a arătat și în scrierile sale în chestia Românilor transilvăneni și în articolele din *Curierul de Iași* și *Timpul* că știa să fie și luptător, știa să reacționeze față de evenimentele vremii. Dar chiar când e poet, nu e tot o reacțiune în sfârșitul din *Doina* și din *Scrisoarea III?* Nici o scriere a lui Eminescu nu ne permite să spunem că-i era groază la gândul de-a reacționa mâine.

In afară de dragostea temperamentală pentru trecut, motive filosofice îl fac pe Eminescu să laude trecutul în scrierile sale polemice: el are o concepție precisă despre progresul firesc într'o societate. El laudă epoce precis datate pentru vitalitatea și bărbăția de care dăduse dovadă neamul nostru.

Eminescu avea prea mult bun simț ca să ceară o întoarcere îndărăt. Nu în acest fel era el reacționar. El cerea să creem condițiile de viață bună pe care le-a avut neamul nostru în epocile voivodale. Vădite motive temperamentale în opera poetică, aliate cu vădite motive filosofice și sociale în opera de natură practică sunt la baza sentimentului trecutului, dar și în opera praotică și în cea poetică se întrevede naționalistul înflăcărat, cu gândul la nevoile neamului, cu inima încălzită de-o măreție proectată în trecut, dar care poate nu era pentru Eminescu decât justificarea unei măreții pe care-o dorea pentru viitor.

Va fi fost Eminescu îndreptat spre trecut în poezie numai din motive sentimentale? Va fi fost determinat în lucrările practice numai din convingeri filosofice și sociale, atunci când laudă trecutul? Iată ce nu se poate stabili și de aceea e riscată distingerea definitivă între o personalitate artistică și una omenească. Trebue să admitem că opera poetică și cea practică la un inspirat om de convingere ca Eminescu, au elemente comune și pleacă dintr'o regiune sufletească în care om și poet fac una.

Eminescu a lăudat trecutul, dar a criticat prezentul. A văzut la

contimporanii săi numai lipsă de credință, de ideal, de bărbăție, de patriotism.

Motive naționale nuanțează sentimentul trecutului și în scrierile poetice și în cele de natură practică. Oare nu e temperamentală și viziunea pesimistă a vieții sociale, nuanțată și ea la rândul ei tot de motive naționale?

Scrierile lui Eminescu ne arată la el convingerea că la baza acțiunilor omenești e răul, că la fața lucrurilor sunt forme și vorbe frumoase pe care le putem cunoaște, de care ne lăsăm minținți, fără să avem curajul de-a cerceta ce se ascunde sub aparențele frumoase.

Cugetând asupra vieții interne și externe a istoriei, Eminescu o compară cu o femeie al cărei trup e plin de bube dar învăluit într'o mantie albă care-i dă demnitate. In faldurii frumoși ai mantiei se reflectă infidel mișcările trupului bolnav. Faldurii și creții frumoși ai mantiei sunt frazele mari și pompoase, sunt criticele fine, sunt presa și literatura, dar sub toate se ascunde răul, minciuna și decadența [142]).

Intr'o notă manuscrisă Eminescu își exprimă gândurile în legătură cu viața istorică a unei națiuni și cu istoria povestitoare a acestei vieți. In fondul tuturor acțiunilor omenești este egoism. Acesta singur vivifică formele de viață. Sâmburele de egoism după cum îl avem noi, îl vor avea și urmașii noștri. Ei nu se vor interesa să-l cunoască ci se vor simți atrași de culori, de limbile varii și multe, de poezie și arte, de teoriile apărate și susținute de oameni care în fond nu cred în ele, de aceea ce e în aparență minciună atât de frumoasă, dar în fond e țesătura durerilor noastre. O istorie care ar arăta viața națională desbrăcată de filosofie, de politică, de pompa exterioară, ar fi o istorie seacă, neplăcută. In istorie ne interesează paradele, pompa, haina, nu adevărata rădăcină a tuturor neroziilor săvârșite: egoismul [143]).

Intr'un loc din *Sărmanul Dionis* Eminescu exprimă ideia că în afară de natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor, există o altă natură meschină, mascată de cea dintâi. Toate lucrurile au o apa-

142) *Ms. Ac. Rom.* 2287, fol. 21; o. *cit.* ed. Sc. pg. 23. *Despre presă în genere.*

143) *Ms. Ac. Rom.* 2287 fol. 7 v.; o. *cit.* ed. Sc. pp. 10—11. *Despre luptele naționale.*

renţă înșelătoare. Floarea ne minte că e fericită înlăuntrul gingaşelor ei organe, omul acopere cu ipocrizie şi vorbe mari tocmai aceea ce-i adevărata rădăcină a faptelor lui: egoismul. In întreaga noastră viaţă suntem minţiţi pentru a nu cunoaşte adevărata stare a lucrurilor, pentru a ne resemna să trăim. In şcoală, în biserică, în stat ni se minte că trăim într'o lume de dreptate, de iubire, de sfinţenie, şi numai la sfârşitul vieţii ne dăm seama c'am trăit într'o lume de nedreptate şi de ură. In loc de adevărata stare de lucruri, ni se spun poveşti: numai astfel putem avea dorinţa de a trăi [144]).

Varianta *Mureşeanu* e bogată în gânduri pesimiste asupra vieţii sociale. Eminescu vede cum o gintă e asuprită de alta, cum răul triumfă pretutindeni. Suferinţele neamului nostru îl duc la convingerea că sâmburele lumii e răul

E atâta minte — atâta plan de rele
S'a grămădit puternic în viaţa ginţii mele
Incât îmi vine-a crede că sâmburile lumii
E *răul* Cartea lumii d' eternă răutate
E scrisă şi-i menită [145]).

Bravura e doar împilarea celui slab, onoarea e orgoliul de-a întrece pe alţii şi a-ţi impune persoana infamă, linguşirea şi lauda mulţimilor proaste te duc la mărire, spunerea adevărului te duce la răstignire, şireţii domnesc în lume iar cei proşti duc greul, erou e cel ce omoară fericirea unui popor întreg, neam mare e cel ce se înalţă pe spatele altora, dreptatea e a celui tare [146]).

Răul joacă primul rol oriunde, pe el îl găsim în orice voinţă, în orice faptă

....La bine nu-l putea
S'aduci doi oameni — răul l'urmeaz' întregi popoare:
Căci răul este colţul vieţii. Vecinic răul
Intâiul rol îl joacă — e colţ în orice cuget
In oricare voinţă, în orice faptă mare.

144) ed. *Op. compl.* pg. 203 col. 1.
145) *Ms. Ac. Rom.* 2254 fol. 74 v.: ed. *Op. compl.* pg. 131 col. 1
146) *ibid.* fol. 75 recto şi verso: ed. *Op. compl.* pg. 131, col. 2.

Numai prin răutate se ajunge la ţintă, ce-i sfânt şi bine e numai pentru proşti [147]).

Istoria e constituită numai de fapte rele. Fără de rău şi de ură n'ar exista istorie.

In mână de vei prinde a istoriei carte
Şi dacă tu de frică sau poate de ruşine
In faptele ei rele nu vei incifra bine,
Vedea-vei cum sub ochi-ţi în plin se desfăşoară
Răul şi iarăşi răul — că vremea se măsoară
După a răutăţii păşire, *Rău şi ură*
Dacă nu sunt, nu este istorie [148]).

Iată gânduri din primele scrieri ale lui Eminescu. El nu vede pretutindeni decât răul furişat sub tot ce-i aparenţă de viaţă curată şi frumoasă. Atunci când îşi începe activitatea-i ziaristică, Eminescu arată cu o pasiune neînfrânată pretutindenea răul. Sub activitatea publică a contimporanilor, sub cuvintele şi sub gesturile lor el nu vede decât egoism, interesare, parvenitism, dragoste de câştig, lipsă de patriotism şi de naţionalism adevărat. Smulgând cu cruzime masca de vorbe şi forme, el arată la baza vieţii publice numai decădere. Ziaristul însă ar fi trebuit să ne dea aspectele *reale* ale vieţii noastre politice şi sociale.

Nu cumva o temperamentală viziune pesimistă în planul cunoaşterei apare în scrisul ziaristului şi-l face să vadă numai o faţă a lucrurilor omeneşti? In acest caz trăsături permise poetului încalcă un domeniu străin şi stabilesc o legătură între opera poetică şi aceea practică. Scriitorul avea de câştigat, ziaristul numai de pierdut. A iubit Eminescu trecutul fiindcă dispreţuia prezentul? şi-a revărsat el dispreţul asupra prezentului fiindcă iubea trecutul? Iată întrebări la care nu se poate răspunde, întrebări de altfel inutile. Nimic nu legitimează stabilirea de legături de cauză şi efect între sentimentul trecutului şi viziunea pesimistă a vieţii publice contimporane. Ambele stări sufleteşti pot foarte bine coexista fără legătură genetică

147) *ibid.* fol. 75 v.; ed. *Op. compl.* ibid.
148) *ibid.* fol. 75 v.; ed. *Op. compl.* pg. 132 col. 1.

între ele, izvorînd în mod firesc din aceleași adâncimi sufletești ale unei bogate ființi umane.

Optimism, pesimism sunt formule adesea întrebuințate în caracterizarea operei lui Eminescu. Pe baza atitudinei sufletești a lui Eminescu, D-l M. Dragomirescu stabilește o deosebire definitivă între Eminescu omul-optimist și Eminescu poetul-pesimist. Atitudinile contradictorii din opera lui Eminescu atrag atenția D-lui Petrovici care caută într'o posibilă cunoaștere a filosofiei lui Hartmann din partea lui Eminescu, concilierea pesimismului metafizic cu activismul practic [149]).

Cred că e util să plecăm de la mărturii sigure și de la textele înseși ale lui Eminescu, spre a vedea la ce concluzie am putea ajunge în această chestiune.

Vom observa mai întâi că atitudinea lui Eminescu nu se poate reduce la cele două aspecte: optimism și pesimism. Eminescu a cunoscut și înalta stare de conștiință a ființei umane, când indiferent de încrederea ori neîncrederea în eficacitatea faptelor, acționezi fiindcă așa e porunca interioară. Astfel Slavici ne spune că la *Timpul* Caragiale era cel mai sceptic dintre toți. El căuta să-l convingă și pe Eminescu de inutilitatea luptei, dar acesta-i răspundea că spunerea adevărului e o chestie de demnitate omenească și că trebue să lupți pentru a-ți face datoria: „Demnitatea prin bărbăție și prin lepădare de sine se susține, și mulțumirea e cu atât mai vie și mai covârșitoare, cu cât mai multe și mai mari sunt greutățile pe care le învingi și primejdiile pe care le înfrunți, ca să-ți faci datoria" [150]).

Dar acesta-i Eminescu care mărturisește odată: „Dar ne este cineva amic ori adversar, dar român sau străin, adevărul spus de noi

149) Dar Eminescu are păreri defavorabile asupra lui Hartmann E greu de admis atunci o influență atât de deosebită din partea lui Hartmann asupra atitudinei de-o viață a lui Eminescu (Vezi părerile lui Eminescu asupra lui Hartmann în Bogdan Duică *Eminescu și Germanii*, *M. Eminescu* (I) 1930 nr. 2 pg. 35).

150) *Amintiri* ed. cit pg. 182.

rămâne același pentru toți. Ne mărginim la constatarea de fapte exacte și la rezumarea lor în adevăruri generale..." [151]).

Desigur că în poezie Eminescu se simția dator să exprime adevărul subiectiv, dar oare în articolele sale n'a expus adevărul așa cum l-a văzut el? Nu trebue să uităm că avem de a face cu un poet care-a spus prin glasul unui personaj dintr'o lucrare a sa: „Dac'ai avea pentru moment ochii mei, ce altfel ți s'ar arăta această lume..." [152]). Adevăr obiectiv ori subiectiv, ceea ce ne interesează e că Eminescu se simte dator să-l exprime. Nu ne vom mira dacă Jeronim spune vorbele: „Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s'o scap printr'o minciună, eu n'aș spune-o, ci aș lăsa lumea să piară" [153]).

Dar în afară de această stare sufletească mai presus de optimism și pesimism, e încă o chestiune de care trebue să ținem seama. Faptul că în articolele sale Eminescu e atât de vehement și că expresia lui poartă întipărirea celei mai aprige convingeri nu ne poate face să credem că avem de-a face cu un optimist. Nu putem confunda optimismul cu aceea ce-i energie de desfășurare a unui sentiment. Se poate susține că Eminescu e optimist de vreme ce luptă, dar tot cu atâta dreptate s'ar putea susține că vehemența luptei e un semn de pesimism. Eminescu pare în articolele sale un om plin de atâta desnădejde uneori, încât își dă drumul clocotului său din adâncuri și biciue fără cruțare o lume pe care nu mai credea să-o vadă apucând vreodată pe calea cea bună.

In stabilirea atitudinei lui Eminescu trebue să distingem ideia exprimată de reacțiunea sufletească în fața acestei idei. Câteva din cele mai bune poezii ale lui Eminescu sunt foarte interesante din acest punct de vedere. Ideia că geniului lui nu-i e dat să se bucure de fericiri pe care și muritorul de rând le are e tristă, totuși în *Luceafărul* său Eminescu este, ca atitudine sufletească, stoicul capabil să înțeleagă strâmta viață socială și înălțându-se în sfera lui, să ră-

151) *Timpul* (VI) 1881, 2 Sept. art. de fond; *o.i cit.* ed. Scr. rom. pg. 284. *Metodă și formă.*

152) *Cezara*, ed. *Op. compl.* pg. 219 col. 2.

153) *ibid.* ed. cit. pg. 220 col. 1.

mâle „nemuritor şi rece". In *Scrisoarea I* ideia nimicniciei vieţii omului e plină de atâta tristeţe, totuşi atitudinea lui Eminescu e senină în general, zeflemistă pe alocurea. In *Cugetările sărmanului Dionis* poetul ajunge la amara gândire că poezia şi sărăcia merg împreună, totuşi în atitudinea lui Eminescu e un umor nuanţat doar cu uşoară melancolie.

Problema se poate urmări şi în lucrările de care ne-am servit în studiul nostru. In *Junii corupţi*, cu inteligenţa lui, Eminescu descopere numai defectele tinerimei, totuşi sensibilitatea-i se revarsă, glas profetic se înalţă spre încurajarea tinerimei: şi aceasta deşi Eminescu înţelege că vocea sa răsună în darn. In *Daţi-mi arpă* poetul vede naţia sa dând semne de sclavie, dar cu ce energie barbară se revarsă totuşi sensibilitatea lui! In *La arme* deşi situaţia Românilor e văzută în culori triste, poezia e un cânt plin de optimism şi o viziune a luptei tuturor Românilor pentru eliberare. Sub ce triste aspecte ni-i arătat prezentul prin figura lui Ştefăniţă în drama *Mira!* Totuşi Arbore care reprezintă sentimentele lui Eminescu, se încântă de viziuni şi profetizează unirea tuturor Românilor.

In *Epigonii* Eminescu vede în prezent numai prozaism şi scepticism, dar voinţa şi sensibilitatea autorului se desfăşoară cu putere, sensibilitatea înfloreşte epoca trecută, voinţa se descarcă în critică socială. In marile creaţii *Scrisoarea III* şi *Doina*, Eminescu vede lucrurile de la noi din ţară numai în rău, critica stării politice şi sociale e amarnică, totuşi sensibilitatea poetului se încântă de viziunea trecutului măreţ ori se îndreaptă spre un Ştefan şi Ţepeş de la care aşteaptă mântuirea neamului. Prin finalul lor, noi socotim în general pesimiste aceste două poezii, dar rezolvirea procesului sufletesc e pesimistă numai din punctul de vedere al inteligenţei noastre practice,nu din acela al afectivităţii poetului: afectivitatea se vrăjeşte singură cu o viziune spre care se îndreaptă cu luciditate în acel plan al imaginaţiei unde lucrurile nu se mai petrec conform cu realitatea obiectivă şi logica noastră; afectivitatea se desfăşură în mod firesc şi-şi găseşte potolirea în *sens optimist* prin îndreptarea ei spre trecutul de mărire şi încântare de la care poetul *crede* că poate veni mântuirea neamului.

Din punctul de vedere al cunoaşterii bazate pe analiza şi scrutarea realităţii poetul e pesimist, din punctul de vedere al sensibilităţii e însă optimist.

Cum se înfăţişează articolele politice din acest punct de vedere? In articolele din *Federaţiunea* găsim un Eminescu plin de încredere în puterea naţiunii şi în triumful ei. E vremea în care Eminescu socoate triumful naţiunii ca un triumf al Dreptăţii. Poate din această epocă e şi nota care dă pe faţă un Eminescu mistic credincios într'un triumf al naţiunii:

> Dar ţie îţi zic
> Mult iubit popor românesc,
> Există în secret Dumnezeul lumii
> Mecanica Universului [154]).

In *Influenţa austriacă* Eminescu arată toate relele vieţii noastre publice, dar şi mijloacele prin care s'ar putea ajunge la salvarea naţionalităţii noastre. In articolele *Răpirea Bucovinei* şi *Grigore Ghica Voevod* apărute în *Curierul de Iaşi* e deslănţuire de sentimentalism şi credinţă în viitorul neamului. Avem de a face fără îndoială cu un Eminescu optimist.

Totuşi acelaşi Eminescu în *Descreşterea populaţiei*, în *Monumente*, în *Tinerimea franţuzită* arată neîncrederea nu numai în generaţia prezentă ci şi în cea viitoare. Tot din această epocă e şi nota manuscrisă care începe cu cuvintele: „*Un* om nu poate face nimic într'o ţară rău întocmită" [155]).

Inainte de toamna lui 1877 când vine ca redactor la *Timpul*, Eminescu e optimist în unele scrieri şi pesimist în altele.

Unul din primele articole în *Timpul* ne arată la Eminescu o amară îndoială asupra celor ce se vor petrece cu neamul nostru: „Oare un stejar care-l rupi de la rădăcină şi-l sădeşti în mod meşteşugit într'o grădină de lux, are viitor? Oare neamul românesc cu toată trăinicia rădăcinilor, are viitor, când trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru şi răsădit în mod meşteşugit în stratul unei desvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franţuzească ?

---

154) *Ms. Ac. Rom.* 2263, fol. 430.
155) *Ms. Ac. Rom.* 2264 fol. 213: *o. cit.* ed. Sc. pg. 270

Iată întrebări la care nu îndrăsnim a răspunde. Dumnezeul părinților noștri să aibă îndurare de noi" [156]). Iată deci un Eminescu care vede lucrurile în culori negre și-i cuprins de îndoială asupra viitorului neamului. La *Timpul* Eminescu vede adesea lucrurile în negru. Desgustat de tot ce se petrecea în țară, el îi spunea lui Zamfir Arbore: „Știi ce, dragul meu, hai să demisionăm, tu de la *Românul* eu de la *Timpul,* și hai să ne călugărim, căci nu suntem făcuți noi ca să trăim între lupi. La mânăstire, în chiliile solitare, să scriem letopiseți în care să înșirăm tot ce îndură nenorocitul neam românesc, pentru ca să se știe cât amar a suferit Românul, cât a trăit pe acest pământ" [157]).

La *Timpul* Eminescu vede numai ce e rău în țară, crede că rassa degenerează, socoate că cu secolul XIX-a se încheie viața noastră ca stat.

In jurul său Eminescu vede lipsă de patriotism, frazeologie goală, politicianism, spoială de civilizație, străini care ne exploatau, venetici care ne alterau caracterul național, țărănime decăzută din punct de vedere moral și material, școală demagogică.

In scrisoarea sa din 1882 Eminescu e desamăgit și-i convins că zadarnic a luptat la *Timpul* timp de șase ani [158]).

Același Eminescu însă e și optimist. La 17 Februarie 1880 recunoaște că s'a făcut la noi progres pe tărâmul politic, la 26 Februarie același an exprimă o ușoară speranță în îndreptarea lucrurilor din țară. La 29 Iunie 1880 exprimă cu claritate încrederea în eficacitatea scrisului lui: „dacă n'am avea speranță că poporul românesc își va veni în fire și va începe a distinge minciuna și golul demagogiei de ideea serioasă a unui stat bine organizat, am arunca condeiul pustiei, lăsând ca opinia publică să se formeze prin bene-merentele *Nichipercea*". Articolul din 18 Februar 1882 e o celebrare a virtu-

156) *Timpul* (II) 1877, 24 Noembrie, *Bălcescu și urmașii lui*, o. cit. ed Scr. rom. pg. 96.

157) Arbore (Zamfir) *Vederile politice ale lui Eminescu*, *Adevărul* (XX) 1909, 21 Iunie.

158) v. Vlahuță (Al.) *Clipe de liniște*, *După Eminescu*, Buc. Min. 1907 pp 274—275.

ților țăranului care pentru Eminescu reprezintă tinerețea noastră etnică [159]).

La 16 Mai 1882 în articolul de fond din *Timpul* Eminescu exprimă convingerea că demagogia nu ne va distruge neamul, căci unui popor tânăr ea nu-i ia decât mințile pentru o bucată de vreme.

Iată dar că cu toate relele pe care cu înverșunare le critică, Eminescu rămâne adesea ori optimist, exprimă credința că poporul nostru e încă tânăr și că va birui asupra tuturor primejdiilor în cursul existenței sale.

O pagină din 1 Februarie 1880 aruncă încă o lumină asupra problemei optimismului și pesimismului lui Eminescu ca scriitor naționalist. Iată ce scrie el în articolul de fond din *Timpul:* „Ca un fel de refugiu de multele inconveniente ale vieții, Dumnezeu în înalta sa bunăvoință, a dat omului râsul cu toată scara de la zâmbetul ironic până la clocotirea homerică. Când vezi capete, atât de vitreg înzestrate de la natură, încât nu sunt în stare a înțelege cel mai simplu adevăr, capete în care, ca niște oglinzi rele, totul se reflectă strâmb și în proporții pocite, făcându-și complimente unul altuia și numindu-se sarea pământului, ai avea cauză de a te întrista și de a dispera de viitorul omenirii, dacă n'ai ști că după o sută de ani de pildă peste amândouă despărțămintele geniilor *contimporani,* peste balamuc și pușcărie, va crește iarbă și că în amintirea generației viitoare toate fizionomiile acestea vor fi perit fără de nici o urmă ca cercurile din fața unei ape stătătoare.

Garanția învingerii adevărului și binelui în lumea aceasta, este moartea. Dacă moartea nu s'a îndura să ne scape de o generație în disselecțiune, care produce atâția Mihalești, Fundești, Pătârlăgeni, Costinești, dacă moartea n'ar pune adevărul la adăpost de onoarea de a fi coexistat alături cu partea criminală și stupidă a omenirei, niciodată națiile n'ar fi putut strânge acel capital de adevăruri, care înobilează aspra lor luptă pentru existență. E o fericire pentru noi că, prostia și perversitatea fiind nemuritoare, cel puțin proștii și perverșii în concreto sunt muritori.

159) „*Timpul*" și *problema țărănească*, o. cit. ed. Scr. rom. pg. 303

De acolo râsul, ca un voios semn de încredere în zădărnicia acestei priveliști" [160]).

Iată deci un Eminescu care vede în rău ființele concrete care alcătuiau generația lui, dar e plin de încredere în viitorul care odată cu noile generații continuatoare a realității numite neamul românesc, avea să aducă și triumful adevărului. Inteligența lui Eminescu scrutând realitatea o vede numai sub aspectul ei decăzut, dar partea mistică a sufletului lui crede în triumful adevărului.

La Eminescu avem o temperamentală viziune pesimistă în planul cunoașterei. Scrierile lui Eminescu ne arată la el convingerea că la baza acțiunilor omenești e răul. Această convingere apare în *Despre presă în genere*, în *Sărmanul Dionis*, în varianta *Mureșeanu*, *Scrisoarea III*, *Doina;* activitatea ziaristică ne arată un om care în tot locul vede numai rău și decădere. S'a vorbit deja de caracterul intelectual al pesimismului lui Eminescu. S'a mers însă până acolo că s'a susținut că acest pesimism ar putea fi numai o ideologie împrumutată și de valoare pur speculativă [161]).

E greu de admis ca ideologie de împrumut ceva ce face una cu întreaga ființă intelectuală a lui Eminescu. Mai degrabă putem admite o mare înrudire spirituală între Eminescu și Schopenhauer. In adevăr după spusele lui Frauenstaedt opinia lui Schopenhauer era că pesimismul este „Sache der Erkenntniss". In cazul acesta înțelegem una din pricinile aviditații cu care Eminescu l-a cetit pe filosoful german și cultului pe care i l-a păstrat întreaga-i viață. Inrudirea spirituală l-a făcut pe Eminescu să cetească în Schopenhauer frământările propriului său suflet, iar în atitudinea lui Schopenhauer în fața vieții, Eminescu a recunoscut atitudinea pe care i-o impuneau și lui imbolduri venite din adânc.

In general nu se poate susține teza că Eminescu e pesimist în poezie și optimist în articole. In poezie avem pesimism în planul cunoașterei dar sensibilitatea se desfășură impetuos și-și găsește nu numai o calmare ci și o încântare, uneori în viziunea trecutului măreț altdată a viitorului. In articole avem constatare a tuturor relelor

160) v. o. cit. ed. Scr. rom. pg. 201, *Optimism.*
161) v. Lovinescu (Eugen) *Istoria lit. rom.* I: *Evol. ideolog lit.* pg 189

vieții noastre publice, dar sensibilitatea lui Eminescu se desfășură în sens pesimist uneori, optimist altdată. Articolul de la 1 Februarie 1880 ne arată că Eminescu după cum ca poet își găsea încântarea în trecut, în *Scrisoarea III* și *Doina,* tot așa ca ziarist, cu toată scârba ce i-o produceau aspectele vieții publice contimporane, își găsea încrederea și încântarea în viziunea viitorului pe care-l vor aduce generațiile ce aveau să vină.

Avem aceiași personalitate și în opera poetică și în aceea de natură practică. Deosebirea între cele două opere nu e de personalitate, ci de material de realizare și finalitate a acestui material Aceiași energie naturală pe care-o numim personalitate a unei ființe omenești se manifestă sub formă de poezie ori de proză, după cum o energie a naturii fizice, electricitatea, potrivit cu împrejurările și cu materialul ce îi e pus la dispoziție, se manifestă simultan și sub formă de lumină și sub formă de căldură.

Eminescu așteaptă de la un program conservator crearea tuturor condițiilor necesare unui progres firesc în toate ramurile de activitate ale națiunii. Apropierea lui Eminescu de convingerile conservatoare se observă din notele lui manuscrise și din diferite articole mărunte din vremea studiilor universitare. *Influența austriacă* însă, cuprinde întreaga doctrină conservatoare pe care Eminescu avea s'o expună și în articolele din *Timpul.* In articolele lui Eminescu se vede bine convingerea lui că numai conservatorii pot salva națiunea și că un stat liberal nu poate fi puternic. Astfel odată scriind în chestia evreiască în legătură cu enervanta revizuire a art. 7 din Constituție, Eminescu spune că chestia israelită e ducerea la absurd a liberalismului și că liberalii dacă sunt cu adevărat patrioți, ar trebui să creeze un guvern cu autoritate pentru a asigura astfel domnia elementelor conservatoare din țară: „Dacă statul român ar fi puternic — ceea ce un stat *liberal* nu poate fi, căci el renunță la puterile sale în favoarea individului, dacă nația românească ar fi economicește puternică, ceea ce o nație agricolă nu poate fi, căci valoarea producerii ei e mărginită într'un mod fatal, atunci chestiunea israelită n'ar fi un pericol, ba nu s'ar fi născut niciodată. Chestiunea israelită e ducerea *ad absurdum* a liberalismului din România și dacă

liberalii sunt patrioți, sunt naționaliști, vor trebui să renunțe la principiile lor cosmopolite și să admită principiul Romanilor: *salus reipublicae summa lex*, vor trebui să creeze un guvern autoritar și statornic, un guvern puternic, care să lupte altături cu națiа întreagă în contra unui pericol, cu un cuvânt vor trebui să sprijine și să asigure *domnia elementelor conservatoare din țară*. Dacă liberalii sunt patrioți și naționaliști, vor trebui să devie reacționari și să împărtășească cu noi acest titlul, cu care azi ne fac imputări" [162]).

Pentru punerea la adăpost a naționalității și țării trebuesc introduse principii retrograde nu cosmopolite, în această epocă de demagogie și primejdie: „Se cer lucrări de organizare și introducerea unor principii în legislațiunea noastră, care departe de-a fi liberale-cosmopolite, vor fi binișor retrograde, dar vor avea meritul de a pune pe de-apururea la adăpost naționalitatea noastră și a țării noastre" [163]).

Numai conservatorii sunt capabili să vindece relele din țară, numai legile conservatoare pot fi bune și oricine voește îndreptarea lucrurilor va trebui să devină mai mult ori mai puțin conservator [164]).

Increderea lui Eminescu nu se mărgineste la activitatea trecută și prezentă a conservatorilor, ci se răsfrânge și asupra a ceea ce ei vor face în viitor: „Unul este partidul conservator, cum una este țara, una constituția liberală dată de același partid conservator, precum tot ce s'a făcut și se va face vr'odată pentru unirea neamului românesc, de către partidul conservator se va face" [165]).

Eminescu arată care trebue să fie ținta partidului conservator. El nu trebue să lupte împotriva principiilor de libertate și egalitate, ci împotriva abuzului ce se face cu ele: „Partidul conservator e un partid de reacțiune, nu însă în contra libertății, nu contra egalității, ci contra abuzului ce se face de libertate și egalitate" [166]). Altdată

162) *Timpul* (IV) 1879, 27 Febr., art. de fond.
163) *Timpul* (IV) 1879, 8 Iunie, art. de fond.
164) *Timpul* (IV) 1879, 14 Oct., art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 190. *Triumful principiilor conservatoare.*
165) *Timpul* (V) 1880, 13 Iulie; *o. cit.* ed. Min. pg. 99: *Polemica cu Steaua României.*
166) *Timpul* (IV) 1879, 11 Noembr., art. de fond; *o. cit* ed. Scr. rom. pg. 195. *Reacționarismul partidului conservator.*

Eminescu face acest apel către toate partidele: „Să ne ridicăm cu toții, nu roșii, nu albii, ci românii, într'un puternic curent de reacție *nu contra libertății, nici contra egalității, ci contra abuzului care s'a făcut de aceste idei mari și binefăcătoare*, într'un puternic curent de reacție contra spiritului în care s'a conceput la noi realizarea dorințelor de libertate" [167]).

Convins că liberalii au falșificat instituțiile în ființa lor și că se folosesc de ele numai pentru paradă și satisfacere de interese, Eminescu crede că conservatorii au menirea de a da formelor un cupris real. Liberalii discreditează instituțiile prin abuz, conservatorii trebue să le *conserve* prin realizarea fondului lor [168]).

Eminescu își însușește pe deplin părerile lui Manolache Costachi Epureanu și pentru arătarea și mai limpede a operei pe care trebue să-o realizeze conservatorii, citează vorbele acestui bărbat de stat: „Intărirea instituțiilor, concordia între fiii aceleiași țări, asigurarea proprietății și a muncii, înlăturarea *elementelor parazite, cari, sub o formă sau sub alta, nu trăesc decât din averea sau din munca celorlalți:* aceasta trebue să fie mai ales ținta oricărui partid conservator, ba mai mult, a oricărui partid sérios, oricare ar fi denumirea sa" [169]).

In atitudinea sa politică Eminescu e intransigent în ce privește principiile. Convins fiind că instituțiille noastre trebue să reprezinte ceva real nu numai forme goale, Eminescu susține că tot ce se face în țară e nevoie să aibă ca punct de plecare Constituția țării în întregul ei. Eminescu înțelege constituționalismul ca păzirea reală a principiilor înscrise în pactul fundamental al țării. El înțelege ca factorii de guvernământ să-și îndeplinească fiecare misiunea prescrisă de legi și să nu treacă peste acestea; el cere ca fiecare factor să-și cunoască atribuția specială și să fie responsabil de îndeplinirea ei; el e contra imixtiunei de puteri; el cere ca alegătorul să-și exercite în conștiință datoria-i cetățenească și să nu fie supus presiunilor

167) *Timpul* (IV) 1879, 18 Noembrie, art. de fond.
168) *Studii as situației (Timpul* (V) 1880, 24 Febr.; *o. cit.* ed. Scr. rom pg. 242, *Declasarea.*
169) *Timpul* (V) 1880, 10 Sept.; *o. cit.* ed., Min. pg. 110, *Manol. Kost. Epureanu.*

morale și materiale. Constituționalism nu înseamnă deci simple forme sub care totul e fals, forme care ascund doar o societate organizată de exploatare și intimidare a țării [170]).

Și în alte dăți Eminescu își exprimă ideile sale. El cere realitatea instituțiilor noastre, nu pretextarea lor pentru ca guverne personale și parlamente servile să conducă țara după bunul lor plac [171]). El vrea realitatea în locul frazei, control real al actelor de guvernământ, responsabilitate adevărată nu ascundere „după clapiști iresponsabili" [172]). In loc de vorbe strălucitoare dar goale, el cerea un fond precis. Impotriva acelora ce adoptau toate principiile, toate programele liberale occidentale, dar nu se îngrijeau de înoirea sufletească ce-ar fi trebuit să corespundă legilor și instituțiilor adoptate, Eminescu cere aplicarea deplină a principiilor constituționale până la identificarea noastră cu principiile.

In baza principiilor conservatoare, desvoltarea țării nu se poate face decât pe cale evolutivă; de aceea conservatorii trebue să fie împotriva mișcărilor revoluționare. Ei trebue să creeze condițiile adevăratului progres, adică să desvolte posibilitățile muncii fizice și intelectuale [173]). Ținta supremă a partidului conservator trebue să fie întărirea elementului național și apărarea lui împotriva a tot ce l-ar primejdui: „Și ținta noastră a fost totdeauna conservarea elementului național și ocrotirea acestui element contra concurenței excesive și a propriei lui neprevederi. Fiece zi ce trece ne convinge mai mult că aceasta trebue să fie ținta supremă, nu numai a oricărui conservator, dar a oricărui Român care vrea să aibă o țară românească" [174]).

Astfel pentru Eminescu a fi conservator se confundă cu a fi bun Român și a voi binele națiunii. Felul cum înțelege el desvoltarea

170) *Timpul* (V) 1880, 15 Mai; *o. cit.* ed. Min. pp. 59—60, *Partidul constituțional.*

171) *Timpul* (V) 1880, 13 Iulie; *o. cit.* ed. Min. pg. 100, *Polemica cu Steaua României.*

172) *Timpul* (V) 1880, 22 Iulie; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 256-257, *Reacțiunea.*

173) *Studii asupra situației I, Timpul* (V) 1880, 17 Februar; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 211, *Despre program.*

174) *Timpul* (VI) 1881, 6 Dec.; *o. cit.* ed. Min. pp. 175—176, *Program de reforme.*

țării pe temeiul principiilor conservatoare, nu ni-l arată ostil progresului politic și social. In vorbele lui Eminescu e un spirit pe care trebue să-l înțelegem, un spirit conservator care vrea pregătirea unei evoluții, nu săvârșirea de salturi schimbătoare mai totdeauna numai a suprafeții lucrurilor. Intre cele două curente față în față, unul târzielnic în reforme dar sigur de realizări și altul revoluționar, primitor al oricărei noutăți, înfăptuitor a toate pe hârtie dar puțin schimbător al fondului lucrurilor, Eminescu preferă pe cel dintâi.

Acestea-s convingerile lui Eminescu în 1880 și 1881 când a susținut cu deosebită căldură principiile conservatoare formulate în programul apărut în *Timpul,* 16 Februarie 1880. Totuși Eminescu n'a acceptat de la început fără rezerve principiile conservatoare. El a pus față în față doctrinele conservatoare și liberale, le-a analizat și le-a scos în evidență defectele. Vorbind odată de doctrina conservatoare, el scrie că tutela ce-o exercită un regim asupra claselor de jos are și urmări rele căci le face pe acestea indolente. Eminescu în 1878 dorește o stare de echilibru, un compromis între liberalism și conservatism: „Intre acestea două extreme e poate meșteșugul adevăratei politice. A împreuna exigențele existenței neapărate a statului cu exigențele libertății individuale, a nu permite ca asociații de indivizi răpitori să facă din stat o unealtă a lor, și a nu lăsa pe de altă parte ca statul impersonal să lege cu totul mânile individului, asta e problema pe care mulți s'au încercat s'o deslege, dar de la Cezarii Romei și până la Cezarii moderni nu s'au găsit încă remedii radicale, ci numai paliative" [175]).

Eminescu crede în valoarea unui regim constituțional care respectă și aplică în totul constituția. In aceasta Eminescu împărtășește convingerea junimiștilor și altor fruntași ai vremii. Astfel Maiorescu spusese încă din 1876 că gruparea din care face și el parte voia „întemeierea ordinei monarhice sub dinastia ce avem astăzi, menținerea libertăților așa cum sunt înscrise în Constituțiune, până când avem această Constituțiune, și conștiincioasa lor practicare în

175) *Timpul* (III) 1878, 8 Noembrie, art. de fond; *o. cit.* ed. Scr. rom. pg. 172, *Liberalism și conservatism.*

organizarea internă a statului" [176]). De asemenea în 1878 Maiorescu spune în Parlament în numele conservatorilor, că partidul său respectă Constituția și dorește să-o vadă respectată [177]). Odobescu dorește și el un „constituționalism franc". E un cald partizan al regimului constituțional, crede în urmările bune ale aplicării lui, dar recunoaște că la noi acest regim a fost un mijloc de exploatare a țării, a fost „o cumpănă nedreaptă care clătește și amețește, sau — iertemi-se acest termin cam de rând — dă în dulap pe poporul român" [178]). In scrisoarea *Liberalii de altă dată* I. Ghica își exprimă în 1880 convingerea că Românii se vor grupa în jurul principiilor libertății și constituționalismului sincer aplicate și vor face să triumfe lumina și adevărul. El recunoaște însă că în 1880 starea morală a țării e rea și că principiile constituționale sunt călcate în picioare [179]).

Am ales câteva opinii în ce privește constituționalismul pentru a le alătura acelora ale lui Eminescu, dar toți oamenii politici ai vremii vorbesc în numele Constituției și legalității. In întreagă această epocă e mult retorism în tot ce spun partidele și oamenii politici, e un fel de legalism verbal pe care-l exprimă cu toți mai în același chip. Alături de legalismul verbal simțim însă cum se formează un sentiment al legalității și tocmai aceasta ne arată realizarea unui progres pe care avea să-l recunoască însuși Eminescu [180]). Formarea unui asemenea sentiment e cu atât mai interesantă cu cât alături de el își deschide calea și-și găsește expresia un alt sentiment: neîncrederea în regimul constituțional.

Câtă schimbare în opinia publică de la naiva piesă *Deputatul și Alegătorul sau fericirea Țărilor Române* jucată la Teatrul Național din Bârlad la 16 Dec. 1858, în care autorul ne arată un deputat ce nu se gândește decât la fericirea țării și care îngenunche împreună cu alegătorul strigând: „Să trăiască fericirea Țerilor Române! Jos

176) *Discursuri parlam.* ed. cit. I pg. 484, Discurs din 9 Februarie 1876.

177) *ibid.* II pg. 140; Discurs din 16 Mai 1878.

178) *Regimul constituțional. Românul* 1876, 15 Aug; *Scr. lit. și ist.* ed. cit. III pg. 340.

179) *Scrisori*, ed. cit. pp. 150—151

180) *Studii asupra situației I. Timpul* (V) 1880, 17 Febr.; *o. cit.* ed Scr. rom pg. 212 *Despre program.*

duhurile de partidă! Jos personalitatea! Țara este una!" [181]) până la Kogălniceanu care scria unui prieten asupra regimului din țară: „A schimba situațiunea țării pe *calea legală* cred că este foarte greu, pentru că însăși Constituțiunea este făcută așa încât nimene alții de cât oamenii dezordinii nu poate guverna" [182]); ce deosebire de la Kogălniceanu până la I. Ghica a cărui convingere în 1881 e că țara indiferent de cine-i condusă progresează, că progresul nu depinde de partidele noastre ci de națiune și de condițiile în care se află țara [183]). Alecsandri mai apoi avea să exprime o nouă etapă a stării sufletești ce prindea teren. In 1886 îi scrie lui Al. Papadopol Callimach să fie nepăsător față de frământările politice de la noi, căci țara totuși progresează: „Destinatele unui neam ca al nostru sunt mai pe sus de luptele grupelor de ambițioși ce se intitulează partizi politice. De când lumea și mai cu seamă de când regimul constituțional, aceeași comedie proastă este jucată de aceiași actori proști, în prezența unui public naiv, și cu toate aceste țara continuă mersul pe calea însemnată de puterea nevăzută care conduce planetele" [184]). Tot Alecsandri scrie în 1889 aceluiași prieten: „Cunosc din cetirea gazetelor hasmodiile parlamentare și m'aș mâhni dacă nu aș mai avea încrederea în Dumnezeul Românilor. El știe ce face și-și caută de treabă, lăsând cânii să latre. Sânt ani și ani de când asist la acest spectacol reprezentat de actori din Golia și cu toate nebuniile lor, țara înaintează sub împingerea acelei puteri oculte, care pune omenirea întreagă în mișcare" [185]).

Astfel alături de cei ce cred în valoarea unui regim constituțional sincer aplicat, sunt cei pe care frământările interesate ale partidelor îi îndreaptă spre indiferentism și fatalism. Alături de aceste convingeri, în atmosfera de lupte și sentimente contrare, începe să încolțească o altă ideie: inutilitatea regimului parlamentar. Ea își

181) Iorga (N.) *Scrisori și alte acte privitoare la Unirea principatelor* Buc. Soc. 1910 pg. 35.

182) Iorga (N.) *M. Kogălniceanu...* ed. cit. pg. 26.

183) *Scris. către V. Alecsandri* ed. cit. pg. 195; Scris. *Libertatea*, Ghergan. Iunie 1881

184) *Scrisori* ed. cit. 197; Scrisoarea din Paris 29 Dec. 1886.

185) *ibid.* pg. 230; Scrisoarea din Paris 14 Mart 1889.

va găsi într'o zi expresia. *Histoire d'une fiction. Le gouvernement des partis* a lui G. Em. Lahovary apărută în 1897 e o concluzie asupra epocei anterioare și un semn al vremei de un interes pe care nici azi nu și l-a perdut.

Pe cât i-i lui Eminescu de mare încrederea în conservatori și în ideia conservatoare, pe atât i-i de mare și siguranța că liberalii și în general liberalismul nu pot face ca o națiune să fie puternică și să progreseze în mod firesc și continuu.

Eminescu a atacat politicianismul liberal cu toate aspectele lui, a înfierat pe cei din proveniență incertă, care alcătuiau partidul liberal, a mărturisit adesea convingerea că liberalii sunt dușmani ai națiunii.

La baza neîncrederii în liberalii sunt, după Eminescu, și deosebiri de origine și deosebiri de caracter între ceea ce-i liberal și conservator în țară. Pe când conservatorul are ca armă adevărul, liberalul se servește de intrigă și vicleșug, pe când conservatorul spune sincer ce vrea, liberalul ascunde întotdeauna adevărata intenție [186]). Eminescu ajunge cu neîncrederea până acolo că nici faptul obținerii Independenții nu-l înveselește; el crede că se ascunde ceva sub cuvintele dubioase cu care puterile au recunoscut independența țării. Și de ce aceasta? „Singurul cuvântul, că nimic bun nu poate veni sub auspiciile roșilor e de ajuns pentru a ne răci față cu orice chestiune. Urmarea dovedește apoi că înăscuta noastră neîncredere contra oricării demagogii peste tot, contra demagogiei noastre în deosebi, au avut totdeauna dreptate" [187]). Eminescu deci avea la baza neîncrederii sale și motive de ordin general. Pentru el liberalism și demagogie era același lucru.

Eminescu a manifestat o nețărmurită dragoste pentru țărănime care pentru el se confunda cu însăși nația. Și această dragoste i-a mărit înverșunarea împotriva liberalilor care, după el, exploatau doar națiunea. E interesantă observația pe care o face el într'o convorbire cu Zamfir Arbore: „Sa se răscoale tăranii cândva în România pentru a scutura jugul ciocoilor, și atunci vei vedea, dacă vom trăi

186) *Timpul* (III) 1878, 7 April art. de fond.
187) *Timpul* (V) 1880, 14 Februarie art. de fond.

pe acele vremuri, cât de sanguinari și nemiloși vor fi acești democrați față cu poporul răsculat" [188]). Eminescu e convins că legislația liberală a încurajat la noi lupta de exploatare; această legislație e exclusiv în favoarea clasei de mijloc care la noi e formată din Evrei, așa că prin liberalism ne putem aștepta la o epocă de dominare a Evreilor, față de care domnia fanariotă ar fi o epocă de aur [189]).

Visul lui Eminescu era un stat puternic prin care națiunea să se desvolte și să-și îndeplinească menirea ei civilizatoare. Dar el e convins că un stat liberal nu poate fi puternic, fiindcă renunță la puterile sale în favoarea individului [190]).

Stat puternic nu poate fi decât cel conservator, reacționar chiar. Iată de ce Eminescu nădăjduește în posibilitatea ca adversarii săi politici să devină și ei reacționari așa cum e firesc la un popor tânăr: „poate vor deveni reacționari ca și noi, poate se vor convinge că un popor tânăr nici nu e în stare a fi altceva decât reacționar și că demagogia și republica universală nu sunt decât semne de marasm senil la o rassă învechită în zile rele, ale cării puteri morale s'au sleit" [191]). Iată cum Eminescu deși se apără atât de adesea de reacționarism, nu ezită de-a admite și spiritul reacționar când e vorba de salvarea poporului. El oferă astfel cazul rar al unui reacționar în opoziție într o țară în care de obiceiu opoziția e revoluționară și devine reacționară numai după ajungerea la putere.

In politică la baza atitudinei lui Eminescu nu-s numai sentimentele unui militant pentru un partid, ci gânduri bine fixate asupra conservatismului și liberalismului în genere.

Unele idei desvoltate de Eminescu sunt din cele favorite cercului junimist. Critica formelor fără fond e o influență vadit junimistă, cu toate că Eminescu se sprijină și pe filosofia lui Schopenhauer. Teoria păturii superpuse, deși Eminescu se socoate formula-

188) Arbore (Zamfir) *Eminescu ziarist și cugetător politic. Semănătorul* (VIII) 1909 nr. 26 pg. 533.
189) *Timpul* (IV) 1879, 19 Iunie art. de fond.
190) *Timpul* (IV) 1879, 27 Februarie, art. de fond.
191) *Timpul* (VII) 1882, 12 Febr., art. de fond.

terul ei, a fost tratată înainte de el de Eliade, Hașdeu și Bărnuțiu. Rolul muncii în desvoltarea societății a fost adesea afirmat de un scriitor pe care Eminescu l-a cunoscut bine: Ion Ghica. Parte din criticile aduse de Eminescu organizației sociale se găsesc în Titu Maiorescu, Teodor Rosetti, Al. Odobescu, Hașdeu, I. Brăteanu, Ion Ghica etc., Eminescu a fost în curent cu toate ideile care frământau viața spirituală a societății noastre.

Dar Eminescu e și un om cu cultură europeană în adevăratul înțeles al cuvântului. In articolele lui se poate urmări influența pe care-au avut-o curente literare ori cugetători politici străini.

S'a spus deja că în filosofia sa de stat, Eminescu a fost influențat de Kant și Hegel [192]), că în vremea când scria la *Curierul de Iași* își însușise ideile lui Buckle din *Istoria civilizației în Anglia* [193]); rolul pe care l-a avut Schopenhauer în formarea gândirei sale politice, ni-i mărturisit de însuși Eminescu. Prin Schopenhauer Eminescu a ajuns să cunoască o parte din filosofia și literatura străină. Astfel ideia că societatea umană e un „bellum omnium contra omnes" o va fi luat Eminescu din Schopenhauer, nu direct din Locke. De asemenea câteva versuri din Lucrețiu pe care le citează Eminescu într'un articol al său, le găsim și în *Lumea ca voință și reprezentare*. Astfel Schopenhauer influențează pe Eminescu, dar tot odată îi lărgește și cunoștințele literare și filosofice.

Din primele note manuscrise ale lui Eminescu se vede influența pe care-a avut-o asupra lui gândirea germană. Eminescu a cunoscut mișcarea romantică germană și pe precursorii ei, și era la curent cu tendințele manifestate în artă ori în politică. Găsim la el o exaltare a limbii naționale așa cum o aflăm la Herder în *Filosofia istoriei*; o glorificare a însușirilor vechii limbi românești, așa cum Herder glorifică însușirile limbei germane în *Fragmente pentru literatura germană*. Și dragostea pe care-o întâlnim la Eminescu pentru literatura populară își are origina în curentul deșteptat tot de Herder.

De timpuriu Eminescu l-a cunoscut pe Fichte. Poate că în acest filosof se află isvoarele unora din atitudinile și ideile lui Eminescu,

192) v. Scurtu *Introducere* la Eminescu, *Scrieri polit. și lit.* ed. cit. pp. XV-XVI.
193) v. Rădulescu Motru, *Naționalismul* ed. cit. 42.

și chiar dacă n'am merge așa de departe cu presupunerile, tot ni-i îngăduit să credem că în Fichte putea găsi Eminescu o întărire pentru ideile și sentimentele lui. Atitudinea lui Eminescu la *România Jună* când arată ce înțelege el prin patriotism și cosmopolitism, amintește problema pusă și de Fichte în *Patriotismul și contrarul lui* Atitudinea negativă și criticistă față de epoca prezentă e aceiași la Eminescu ca și la Fichte din *Cuvântări către războinicii germani* (1806) care arată aci decăderea epocei prezente în Germania. In *Cuvântări către națiunea germană* a lui Fichte putea afla Eminescu critica acerbă împotriva imitației străine, celei franceze în deosebi. In această lucrare Fichte, așa cum va face Eminescu la noi, visează reîacerea națiunii prin educația națională dată de o școală care se realizează prin stat. Aci Fichte exaltează deasemenea elementul original al unei națiuni și exprimă ideia că o națiune, pentru a nu pieri, trebue să-și exprime originalitatea ei.

De timpuriu se observă la Eminescu și influența lui Kant. In *Ideea unei istorii universale din punct de vedere cosmopolit*, între altele, Eminescu putea găsi ideea că scopul Statului e de-a armoniza instinctele sociale și antisociale. In *Spre pacea eternă* putea afla teoria unei societăți a națiunilor și a unui tribunal suprem, despre care vorbește el în *Geniu pustiu*. De asemeni în *Metafizica moravurilor* putea găsi Eminescu ideia pe care o desvoltă mai întâi în *Influența austriacă*, anume că statul are de îndeplinit un scop moral.

La *Timpul* desvoltă Eminescu în special gândirea sa politică și socială. Și în vremea activității la acest ziar se poate urmări influența gândirii germane. Astfel ideia că statul e un organism și că instituțiile sunt organele lui firești a căpătat-o Eminescu prin asimilarea teoriilor germane asupra statului și istoriei. Deja în *Dumnezeu* al lui Herder apărea ideia că universul e un sistem de forțe care acționează organic Schelling însă avea să răspândească teoria organicistă și prin el ideia de organism avea să fie aplicată la stat. Schelling în filosofia sa susține că după cum în spiritul nostru e o tendință nesfârșită spre organizare, și în lumea externă trebue să se revele o generală tendință spre organizare. Intreg sistemul universului apare filosofului idealist ca un fel de organizație.

Va fi luat Eminescu ideia direct din Schelling? S'ar putea crede că nu era nevoie să meargă direct la acest filosof, de oarece ideile

romantice și în special ideia statului ca organism ajunge la noi înainte de Eminescu și-i acceptată odată cu atitudinea reacționară de întreg cercul junimist [194]).

Pe Hegel deasemeni l-a cunoscut bine și multe din ideile acestui filosof apar în articolele de maturitate ale lui Eminescu.

Astfel în *Prelegeri asupra filosofiei istoriei* Hegel e contra liberalismului care duce la anarhie, la dezorganizarea societății. In *Filosofia dreptului* Hegel concepe statul ca un ansamblu de organe, e partizan al monarhiei ereditare, concepe constituția unei țări ca ceva reeșit din procesul organic al statului, susține ideia statului ca organism moral. Așa cum va face și Eminescu în articolele lui din *Timpul*, Hegel în *Tratat științific al dreptului natural* stabilește legătura stringentă între caracterul națiunii și instituțiile ei legislative și culturale. De asemenea Eminescu atât de mult și-a identificat sentimentele și aspirațiile cu acele ale națiunii, încât pare să fi voit să realizeze prin viața sa ceea ce în *Sistemul Moralității* Hegel susține că este moralitatea absolută: nu iubirea de patrie, nici iubirea de neam, nici iubirea de legi, ci viața absolută în neam și pentru neam [195]).

Am greși dacă am reduce numai la atât cultura filosofică a lui Eminescu. Articolele din *Timpul* ne mai arată cunoașterea teoriei legilor așa cum e formulată de Montesquieu, teoriei lui Malthus în *Incercare asupra principiului populației*, teoriei fiziologului Bichat, ideilor politice a lui John Stuart Mill, pe care le comentează Eminescu în articolul său de la 1 Aprilie 1882, teoriilor lui Darwin și Spencer. Eminescu a fost de asemenea în curent cu mișcarea antisemită din străinătate. In *Timpul* de multe ori apar coloane întregi de traduceri din reviste ori ziare belgiene și germane, privitoare la chestia evreiască. Xenofobia și intransigența lui naționalistă ar putea avea la origine și o influență a teoriilor rassiste din societatea prusacă a vremii. Din istoricul încălzit de patriotism pasionat Treitschke apar

194) v. Zeletin (St.) *Romantismul german și cultura-critică la noi, Minerva* (II) 1929 nr. 3 pg. 63 și următ.

195) In urmărirea teoriilor politice ale filosofilor germani clasici m'am folosit de lucrarea lui Victor Basch *Les doctrines politiques des philosophes clas. de l'Allemagne* Paris Alcan 1927

traduceri în *Timpul*, făcute poate de Eminescu, poate de alt colaborator ori redactor al ziarului. (v. spre exemplu *Timpul* (V) 1880, 1 Febr. în chestia evreilor germani).

A fost în curent și cu toată ideologia mărinimoasă care clădea pe alte temelii Italia modernă. Suflul patriotismului și neatârnării care însuflețea Italia mazziniană și garibaldină îi va fi aprins inima de multe ori, cu atât mai mult cu cât îndemnul luptei pentru libertate pleca din Italia spre Ungaria, Polonia, România și țările din Balcani. Cugetarea românească, germană, engleză, franceză, italiană apare în admirabilă sinteză în scrisul unui ziarist care nu s'a mulțumit cu ceea ce-i dădea sufletul său excepțional, ci s'a cultivat pentru a înțelege mai bine fenomenele sociale și politice pe care avea să le analizeze.

Eminescu a fost naționalist entusiast, visionar, intransigent, criticist dar nu numai o nețărmurită dragoste de neam e cauza atitudinei sale în viață. O concepție filosofică îi întărește sentimentele și atitudinea. Pentru Eminescu cosmopolitismul e o minciună, o înșelăciune. Națiunea e singura realitate, ea trebue salvată prin orice mijloace, fie și în dauna umanității, fie și prin duplicitate și bizantinism. Eminescu are deplină încredere în trumful națunii asupra tuturor formelor politice care vremelnic ar îngrădi-o. Eminescu nu s'a lăsat orbit de un umanitarism vag, el știa că națiunea noastră avea o misiune de îndeplinit. Pentru îndeplinirea acestei misiuni trebuia întărită naționalitatea și create posibilitățile de desvoltare a tuturor însușirilor ei. Eminescu a exaltat puterea de rezistență și de creație a națiunii, opunându-se acelor vânturători de idei care nu-și dădeau seama că o națiune mică fără religia naționalității se ruinează și se reduce la rolul de colonie în care promiscuitatea de idei și forme e un principiu. Națiunea e o ideie obsedantă la Eminescu, de aceea și pasiunea lui e așa de mare. Națiunea singura realitate, e singura nelimitată ca durabilitate, e singura creatoare de civilizație. Tot ce se va face într'o țară trebue să aibă pecetea națională. Increderea lui în vigoarea și triumful națiunii era atât de stăpânitoare, încât națiunea devine la el regulatorul tuturor gândurilor în domeniul politic și cultural. Națiunea era punctul central al vieții lui sufletești.

Statul însuși nu are alt rol decât de a ocroti națiunea, de-a o ajuta să se desvolte, de-a-i asigura o viață internă în armonie, prin o formă de guvernământ sănătoasă. Numai în statul monarhic vede Eminescu un asigurător al stabilității, muncii și economiei, cei trei factori ce puteau duce națiunea noastră spre progres și civilizație. Statul demagogic e menit să se descompună, statul cosmopolit nu ocrotește aceea ce-i național, de aceea Eminescu cere crearea unui stat național ocrotitor al elementelor autochtone și productive, stat condus de elemente istorice, cu o linie de conduită bine fixată căreia să-și supună activitatea și elementele neasimilate care voesc să trăiască în cadrul lui. Intr'un asemenea stat națiunea trebue să triumfe cu geniul ei particular în limbă, în literatură, în cultură. Acești trei factori servesc la păstrarea naționalității și-i asigură națiunii un loc în civilizația umană; iată de ce Eminescu le acordă o deosebită atenție. In slujba statului pentru realizarea unei culturi și unei educații naționale, e școala. Eminescu arată care trebue să fie menirea acestei instituții și condamnă spiritul străin pe care unii și-l însușiau în școala străină.

Națiunea fiind singura realitate socială menită să dureze și să învingă, are dreptul să-și impună formele de viață și instituțiile pe care și le crede necesare. Acestea răsar în mod firesc din însăși viața normală a unei națiuni. De aceea formele și instituțiile străine sunt condamnabile, căci ele nu numai nu-s expresia spiritului național, dar sunt istovitoare pentru națiunea care le suportă. Mai mult, instituțiile și formele străine introduse nu în cuprinsul ci în litera lor, împiedică formarea unei culturi reale.

O națiune nu poate progresa dacă nu-și respectă instituțiile trecutului și nu știe să înainteze în spirit, nu în formă. Progresul real e introducerea spiritului nou în formele tradiționale, e rezultat al muncii fizice și intelectuale statornice și continue. Instituția trebue să aibă un cuprins real. Atunci când e împrumutată, ea trebue primită cu esența ce-o are la neamul din a cărui viață a crescut ca rezultat firesc al unei evoluții sufletești. Instituția împrumutată nu trebue falsificată și degradată la mijloc de căpătuială a unei clase care-o introduce spre a o acapara și a se retranșa în ea întru vânarea de foloase și privilegii. O instituție odată introdusă trebue adaptată noii realități, iar realitatea însăși trebue ajustată la noua instituție.

Eminescu admite posibilitatea de a se înainta de la formă la fond și luptă pentru realitatea instituțiilor noastre.

Dragostea pentru trecut îl face pe Eminescu să evoce cu măreție, cu umor și cu grație figuri și epoce dispărute. Acest sentiment îl face să se plimbe printre domnitorii de altdată în cadrul epocelor de mult apuse. Insă în scrierile sale de natură practică, Eminescu e un spirit limpede care cere realizarea condițiilor de viață care pe vremuri îngăduiseră națiunii noastre să se desvolte și să frângă toate piedicile ce i se puneau în cale.

In atitudinea lui Eminescu față de prezent e multă înverșunare, multă ură. Ceea ce vede el mai ales la contimporanii săi e lipsă de credință și ideal, e lipsă de patriotism sincer. Pretutindeni Eminescu vede numai paradare de vorbe sonore, numai pișicherlâc, numai vânare de favoruri, numai satisfacere de apetituri. E aci la bază o înțelegere pesimistă a vieții sociale. In scrierile lui Eminescu se vede înclinarea temperamentală de-a vedea răul ascuns sub toate acțiunile și manifestările omenești. Dar și când se îndreaptă spre trecut ori demască răul, naționalistul e prezent, fie că se bucură de măreția trecută, fie că se revoltă contra decăderii prezente.

Pentru asigurarea vieții spornice a națiunii, pentru crearea unor condiții priincioase stabilității, muncii, economiei, progresului pe cale evolutivă, realizării unei treceri de la formă la fond, Eminescu luptă alături de conservatori. Pentru el a fi conservator se confundă cu a-ți iubi națiunea. A fi liberal e, dimpotrivă, a fi dușman al națiunii, deoarece liberalismul e incapabil să creeze un stat puternic care să ocrotească elementul autochton.

Suflet aprins și entusiast, minte gânditoare și preocupată de toate problemele vieții naționale, Eminescu și-a pus toată energia în serviciul ideilor pe care le socotea mântuitoare. In gândirea românească el nu reprezintă o simplă atitudine de poet ori de ziarist înfeudat unui partid, ci o clară concepție conservatoare naționalistă [196]).

El și-a luat în serios rolul de profet al neamului pe de-o parte, de censor al plăgilor vieții noastre publice pe de alta. Dar în lupta

196) Am expus deja pe scurt concepția conservatoare naționalistă a lui Eminescu în *Eminescu ziarist și scriitor politic*. Introducerea la *Scrieri politice* ed. Scrisul românesc Craiova 1931.

lui atât de adesea vehementă, el nu uită că viața publică e ceva serios, și aceasta-l înalță încă înaintea ncastră: „Stând la mormintele fraților lor căzuți pe câmpiile Bulgariei, Românii din ce în ce se pătrund mai mult și tot mai mult de convingerea că viața publică este un lucru serios iar nu o comedie, unde cel mai isteț trebue să fie răsplătit prin aplause" [197]).

CAPITOLUL III.

Privire sintetică asupra naționalismului eminescian.

In tot ce scrie Eminescu asupra limbii, culturii, civilizației, economiei, în cercetarea a tot ce-i activitate intelectuală ori fizică a societății e obsedat de gândul națiunii. El ar vrea să vadă pretutindeni întipărirea geniului neamului, ar vrea ca totul să fie manifestarea spiritului național. Eminescu ar vrea ca în tot ce-i activitate umană să se întrevadă sevă din seva națiunii, plecată din afunzimi și risipită până la cele mai mărunte manifestări. Limba trebue să fie omogenă, generală, să fie element de solidaritate și unitate națională, literatura și cultura trebue să fie mijloc de expresie a sufletului național, civilizația trebue să cuprindă triumful spiritului național în activitatea intelectuală, științifică, economică. școala să fie în slujba menirii națiunii. Eminescu vrea ca direcția vieții naționale să fie determinată de însăși firea națiunii, el vrea ca neamul să-și îndeplinească menirea lui ascultând numai de forțele lui lăuntrice: el vrea ca statul să cârmuiască națiunea așa ca forțele cheltuite în mod inteligent să realizeze și să se realizeze concomitent. El vrea ca neamul urmând impulsiunilor interioare canalizate spre un scop adecvat, sub o cârmuire sigură și inteligentă. să crească asemenea unui om în mod natural și în forțele de creare și în cele de recreare. Ideia națională ocupă în opera lui Eminescu locul ramurei pe care s'au depus în frumoși cristali sărurile apei în care-ai scufundat-o. Vor fi cristalii frumoși în ei înșiși, vor fi demni de admirație, dar cine vrea să pătrundă reali-

197) *Timpul* (IV) 1879. 11 Noembrie, art de fond; o. *cit.* ed Scr. rom. pg. 197 *Reactionarismul partidului conservator.*

tatea lucrurilor nu va trece cu vederea ramura care dă direcția generală și liniile ample ale siluetei.

Totul de la complicata organizație de stat până la mărunta activitate a unui individ are numai un caracter funcțional trebue să pună în relief vitalitatea națională. Eminescu și-a educat astfel sensibilitatea că pretutindeni nu vrea să freamete decât de contactul statornic cu suflet din sufletul națiunii. Națiunea e categoria supremă care însumează și practicul și politicul și culturalul. Națiunea e însăși lumea. Una din cele mai frumoase cugetări ale lui Eminescu sintetizează tot ce crede el despre națiune ca supremă categorie socială: „Eu e Dumnezeu. Națiunea mea e lumea; cum fără eu nu e Dumnezeu astfel fără națiunea mea nu e lume. Națiunea acest complex de *euri*". Eminescu subliniază cuvântul „euri" fiindcă în eu el vede nu un individ oarecare, ci o personalitate. Aci el se gândește la eul individualitate umană, nu la acel eu general, la „das Ichheit" a lui Fichte. După cum Dumnezeu ca ideal suprem de adevăr, de bine, de frumos nu există decât resfrânt în sufletul uman al unei personalități, tot așa umanitatea e o abstracție ce nu există decât resfrântă în conștiința totalității de euri ce formează o națiune. După cum ideia dumnezeirii are forma pe care i-o dă personalitatea omenească, și umanitatea se prezintă cu aspectele pe care i le acordă complexitatea de personalități numită națiune. In aceiași cugetare Eminescu aduce supremul omagiu și eului-personalitate și națiunii, legându-le indisolubil una de alta.

Și ideologia în legătură cu statul și națiunea, și sentimentalismul care face din națiune centrul preocupărilor și scopul spre care se îndreaptă toată energia sufletească, îl duc pe Eminescu la afirmarea necesității unei originalități care să diferențieze națiunea de oricare alta. Căutarea acestei note originale l-a făcut pe Eminescu să iubească literatura populară și graiul de la țară. Aci găsea el izvorul curat ca lamura, aci vedea el mijlocul de veșnică întinerire.

Eminescu vrea ca națiunea întocmai ca și un individ să-și aibă identitatea sa personală. După cum un individ e cu atât mai interesant cu cât se ridică din massa comună și răsare în văzul tuturor prin aceea ce natura i-a dat spre deosebire de alții, și o națiune își

are identitatea sa personală atunci când în afară de fondul comun uman pe care-l au toate națiunile, ea apare în lume cu ceva ce-i numai și numai al ei și spre ea trebue să se îndrepte umanitatea spre a se regăsi pe sine într'un aspect unic.

De aceea Eminescu e atât de înverșunat împotriva maimuțării a tot ce-i străin, împotriva împrumutării de legi și obiceiuri de-ale altora, ca și cum poporul nostru ar fi un popor de vite fără instituțiile lui proprii. Eminescu cere afirmarea personalității naționale: afirmarea unei sensibilități, unei gândiri, unei întregi vieți particulare, prin revărsarea concentrică a energiei naționale de la straturile cele mai de jos până la cele mai de sus.

In mod firesc Eminescu trebuia să ajungă să ceară smulgerea din mâna păturii înstrăinate a limbii, organizației sociale, bisericii, școalei și *dacizarea* tuturor acestor factori.

In mod firesc Eminescu era îndreptat spre căutarea a ceea ce națiunea are ca propriu; naționalismul său cere preeminența a ceea ce particularizează o națiune.

Eminescu vrea o civilizație națională *completă*. E un om care nu se mulțumește ca națiunea să triumfe în unele din însușirile sale, el vrea ca națiunea să triumfe în tot ce-i activitate umană. De aceea a analizat el toți factorii vieții neamului și în lumina ideii naționale a dat verdictul nestrămutat. De aceea a criticat el și organizația noastră de stat. El știa că nu-i suficient ca o națiune să aibă vlagă interioară. Națiunii trebue să i se dea posibilitatea de a-și valorifica vlaga în toate domeniile vieții sociale. Prin stat națiunea trebue să ajungă la realizarea în fapt a tuturor virtualităților sale. Eminescu a pus în lumină toate fețele ce le prezintă viața unei națiuni și a rezolvat teoretic un tip ideal de națiune. Față cu acest tip imposibil de realizat în împrejurările noastre de viață, el judecă tot ce se petrece în societatea românească. Nu-i de mirare că totul i se pare atât de întunecat.

Eminescu pleacă de la însușiri pe care le pot avea în parte națiunile concrete, dar însumând acele însușiri, construiește un tip abstract ca ideal pentru o națiune concretă ca a noastră. El ar fi vrut națiunea noastră pură de orice element, de orice amestec străin. Toată viața celorlalte națiuni îi arăta că nu există națiune pură, că

elementele străine aparțin totuși unei națiuni prin voința lor fermă și că încetul cu încetul se topesc în cheagul spre care s'au simțit atrase. Eminescu nu se mulțumește însă cu comunitatea de limbă, de trecut și de aspirații, el vrea sânge curat alături de spirit pur național. El ar fi voit refacerea națiunii noastre și în spiritul și în carnea ei, potrivit cu un ideal sublim dar de neatins.

Pentru Eminescu există o fatalitate a sentimentului național. Dintr'o națiune poți face parte prin o simplă adeziune, dar prin aceasta nu-ți apropriezi și sentimentul național. Nu oricine poate fi în adevăr român, poate simți în adevăr românește, poate trăi instinctiv durerile și aspirațiile neamului românesc. Sentimentul național îl moștenești odată cu clocotul sângelui.

Eminescu atacă cu înverșunare pe cei ajunși la conducerea neamului și cu toată profesiunea lor de credință naționalistă, îi socoate străini, îi biciue ca o vijelie cu cuvintele lui înflăcărate. El crede că nu pot să iubească națiunea noastră oameni care fac parte din ea „din întâmplare și prin strecurare pe furiș". El crede că trebue *să te naști* român spre a fi în adevăr înțelegător și iubitor al neamului. El crede că veneticii și înstrăinații, orice rang ar ocupa în stat, oricât ar face-o pe naționaliștii, *nu pot* fi români chiar dacă o voesc.

Eminescu se bucură la gândul că teoria păturii superpuse va fi trezit la cei vizați „salutara îndoială" dacă ei sunt în adevăr cei destinați să conducă neamul. Eminescu are încredere numai în elementele autochtone și numai lor le acordă dreptul de-a conduce și de-a face să triumfe caracterul și geniul neamului.

Nimeni altul la noi n'a adus un mai măreț omagiu clocotului special al sângelui uman numit naționalism.

Naționalismul lui Eminescu e de-o mare noblețe. Rar scriitor care să fi simțit mai intens și mai fără întrerupere emoția eminamente socială de-a te crede reprezentantul unei colectivități, de a scrie și lupta numai pentru interesele acesteia. Eminescu și-a trăit viața pentru națiune și s'a contopit deplin cu suferințele și nădejdile acesteia. Aceasta-i replica lui față de cei ce prețuiau numai ființa

lor individuală, față de cei ce nu știau că-s nimic în fața totului, că nu prețuiau nimic dacă sbuciumul gândurilor și simțirilor lor nu se integra în gândirea și simțirea colectivității. Departe de Eminescu atitudinea de plantă stearpă blestemată să nu înalțe nici odată mireasma ei în concertul miresmelor unei pajiști. Eminescu trăește în ritmul freamătului vieții naționale.

Încă din 1871 Eminescu abdică la toate interesele personale și vrea să trăiască numai interesele națiunii. De atunci el se consideră numai ca ființă prin care-și spune glasul o realitate mai puternică, singura realitate: națiunea. De-atunci în fiecare rând scris de el, Eminescu pune o profesie de credință și de simțire națională. Naționalitatea e pentru el ceva sfânt. După cum Hebreii nu aveau voie să pronunțe numele Dumnezeului lor, tot așa adevăratul naționalist nu va lua în deșert naționalitatea, nu va face profesie de ea cu vorba, ci o va simți cu toată inima sa. Poetul obișnuit să se topească în contemplarea naturii, poetul care a dorit contopirea lui deplină cu neantul în care voia să dispară fără urmă, nu se putea să nu meargă până la sentimentul pierderei sale desăvârșite în națiunea pe care-a iubit-o și de-a cărei ideie a fost mereu obsedat. Lui Eminescu îi place să se simtă parte a unei totalități. In sentimentul identificării cu massa poporului el găsește ceva dumnezeesc.

Eminescu e uneori cuprins de amară îndoială și de desnădejde în ce privește viața națiunii sale. Totuși din frământarea de sentimente și atitudini contradictorii, putem abstrage un Eminescu optimist și analiza credința lui politică. Acest Eminescu plin de încredere în viitorul națiunii scrie că-i natural ca o națiune să triumfe, că sistemul însuși al lumii cu forța tainică ce-l cârmuiește duce fatal la ridicarea națiunii.

Pe cât e de neîncrezător în prezent, pe atât e de convins de viitorul mare al neamului nostru. Eminescu disprețuiește prezentul, dar merge cu gândul în viitor pe cât știe să-l întoarne și în urmă spre trecut. S'a scris deja că încă din timpul serbărilor de la Putna în 1871, în neastâmpărul lui Eminescu era ceva profetic: „El vedea în adevăr, cum au să vie lucrurile și de aceea era așa de violent față

de cei ce nu vedeau ca dânsul și se puneau împotriva desfășurării firești a vieții noastre naționale" [1]).

Eminescu are în mintea sa un tip ideal de națiune, și în critica socială și politică pe care-o face e atâta convingere, încât ar trebui să credem că el socotea posibilă înălțarea până la acel tip. In momente în care starea politică a țării era nesigură, ce nu crede el c'ar trebui să realizeze neamul nostru? Dreptate socială, unitate politică, organizație de stat cu forme și instituții românești, cultură românească, limbă națională cât mai curată și cât mai unitară, artă românească. literatură cu rădăcini în viața neamului, comerț românesc, industrie românească, într'un cuvânt o desăvârșită civilizație națională.

In naționalismul eminescian atât de programatic în țintele de realizat, e parcă un fel de nostalgie a supremelor valori pe care-o națiune ajungându-le, se definește pe sine însăși ca forță naturală creatoare.

Eminescu are viziunea unei națiuni române căreia i s'au creat toate posibilitățile de-a realiza summum hotărît de natură în limbă, literatură, știință, instituții. Pentru crearea acestor posibilități luptă el, pentru înțelegerea de către contimporani a necesității de creare a acestor posibilități scrie el. Cu cât în concret vede limba mai înstrăinată și disprețuită, obiceiurile mai părăsite, patriotismul mai fals, viața morală mai călcată în picioare de politiciani, Eminescu prin reacțiune firească exaltează, idealizează, divinizează națiunea în abstract.

Eminescu e pesimist față de indivizi, față de națiunea ca concret pe care o avea în jurul său, dar e optimist față de națiunea în abstract, față de națiunea ca entitate mereu în viață, mereu în devenire. Dispariția indivizilor pe care-i critică neîndurat, e numai o condiție ca idealul să se realizeze. Dar acest ideal trăește tainic în adâncurile sufletului lui Eminescu naționalistul care se încântă cu viziunea unei națiuni capabile să se smulgă din ceea ce-o minează, să asimileze aceea ce-o primejduiește și să ajungă la o puritate bazată pe omogenitate de sânge, de credință, de gândire și de simțire.

1) Slavici *Amintiri* ed. cit. p. 52.

Naționalismul lui Eminescu e foarte cuprinzător. In primele sale articole el îmbrățișează cauza Românilor subjugați și-și expune ideile și sentimentele în legătură cu existența noastră etnică. De la începutul carierei Eminescu e intransigent cu principiile; cu vremea ei devine tot mai criticist ca atitudine; pe aceiași măsură însă, și sfera naționalismului său se restrânge. Atunci când *Timpul* absoarbe energia sufletească a lui Eminescu, punctul central al preocupărilor acestuia nu mai este existența întregului neam, ci a statului independent. Odată cu această restrângere a sferei naționalismului, și națiunea nu mai e pentru Eminescu neamul nostru de pretutindeni, ci-i țărănimea, singura și adevărata nație. De la îmbrățișarea națiunii integrale Eminescu ajunge la țărănism exclusiv. Articolele în legătură cu viața Românilor subjugați devin incidentale și au de scop nu să exalte românimea la lupta pentru libertate, nu să anunțe profetic triumful Dreptății, ci să calmeze tendințe care puteau fi primejdioase pentru existența României independente. Sfera naționalismului se restrânge, dar cuprinsul lui crește. Acum în numele ideii naționale, el analizează stările din România, critică tot ce i se pare rău, se ocupă cu tot ce-i expresie a vieții noastre materiale ori intelectuale.

La începutul carierei Eminescu își risipise cea mai bună energie a ființei lui în apărarea cauzei naționale; acum activitatea lui se epuizează în punerea în lumină a tuturor fețelor pe care le prezintă chestiunea națională din România liberă.

Se poate face o comparație între naționalismul lui Fichte și al romantismului german în genere și acela al lui Eminescu. Literatura războiului german de eliberare, a lui Iahn și Arndt răspândește ideia că Germanii sunt poporul ales; Novalis proclamă că Germania-i menită să ia direcția intelectuală a Europei. Și Fichte în *Discursuri către națiunea germană* vrea transformarea mentalității neamului său, vrea refacerea națiunii prin educație, dar se arată partizan hotărît al ideii de supremație germană asupra tuturor națiunilor. In al XII-a discurs al său e adevărat că Fichte nu mai e naționalistul înfocat din celelalte discursuri, că combate imperialismul de orice soi, dar el face aceasta numai fiindcă acest imperalism era reprezentat de Franța napoleoniană. Și în acest discurs Fichte socoate națiunea germană menită să creeze imperiul „das Reich", în sânul căruia să trăiască celelalte națiuni. In trasarea unei misiuni divine pentru națiunea sa, Fichte uită că orice națiune are aceleași drepturi ca și a lui.

In naționalismul lui Eminescu nu găsim această tendință de supremație. Deși consideră pe Români superiori tuturor neamurilor înconjurătoare, el nu s'a gândit niciodată la ridicarea noastră prin încălcarea drepturilor naturale ale altor națiuni. Eminescu sufere când vede că unele națiuni încalcă drepturile altora mai slabe. După cum apără națiunea noastră pe baza dreptului natural ce-l avem odată ce firea ne-a făcut altfel decât pe alții, Eminescu apără drepturile tuturor naționalităților subjugate.

Pentru Eminescu misiunea neamului nostru nu e de-a avea supremație asupra altora, ci de-a crea o stare de ordine și o cultură. După Eminescu preocuparea unei națiuni nu e numai asigurarea existenței; existența trebue să fie doar un mijloc pentru crearea a ceva de seamă în domeniul intelectual.

Nu numai națiunii ci și celorlalți factori Eminescu le hotărăște un scop moral. Statul trebue să fie un armonizator al intereselor, el trebue să vegheze ca pătura muncitoare să nu fie exploatată și să se desvolte din punct de vedere material și spiritual. Individul trebue să se simtă solidar cu totalitatea și să renunțe la individualism dăunător. Individul e dator să contribue la bunul mers al societății prin muncă fizică ori intelectuală. Eminescu desvoltă adeseori teoria socială a compensației In ce privește călcarea principiilor umanitare, el admite aceasta numai dacă națiunea e în legitimă apărare.

Naționalismul lui Eminescu e lipsit de orgoliu agresiv și megaloman; există o etică a acestui naționalism.

Entusiast și afirmativ, criticist și negativ, vizionar, Eminescu înfățișează în scrierile sale toate aspectele ideii naționale. De-alungul scrierilor sale el este însă și un adevărat semănător de gânduri și de observații asupra vieții noastre naționale. El e și un preconizator de reforme, din care unele s'au realizat în sensul vederilor lui. Eminescu nu-i numai un dărâmător de valori, e preocupat și de tot ce trebue să se facă pentru ca națiunea să ajungă la progres sigur

pe baze temeinice. Prin aceasta naționalismul lui Eminescu este și constructiv. Ca idei și sentimente Eminescu e același dela începutul carierei sale până la sfârșit. De sigur de-alungul anilor unul sau altul din sentimentele sale, una sau alta din ideile sale a avut locul precumpănitor, dar în notele și scrierile dinainte de 1875 e deja întregul Eminescu de mai târziu. Din primele note de pe vremea când era la Viena se vede alăturarea de cercul *Junimei*, din atitudinea lui la societatea academică a studenților din Viena se vede conservatismul lui naționalist. Din epoca studiilor încă, Eminescu e contra spoelii de civilizație, contra transformării limbii și obiceiurilor Din primele note e contra politicianismului, contra păturii superpuse, din epoca studiilor încă e împotriva formelor fără fond. De la primele scrieri literare ori politico-sociale Eminescu e un îndrăgostit de trecutul plin de ideal și de credință, ori de trecutul în care prin stabilitate și legi bune poporul putea progresa, e un tradiționalist poetic ori practic.

Sentimentele vor fi adâncite, ideile arătate cu tot cuprinsul lor, expresia va fi din ce în ce mai bogată, mai plină de pasiune, mai viguros dirijată spre țintă, dar în fond aceleași sentimente și idei vor reveni mereu sub pana scriitorului.

Au trecut peste Eminescu numeroase influențe, a filosofiei germane, a *Junimei*, a lui Eliade, Bărnuțiu și Hașdeu; Eminescu a fost un fel de matcă spre care s'au adunat curente din direcții diferite spre a fi unificate prin aceiași ideie, ideia națională; dar din primele lui note și scrieri se văd zorii tuturor sentimentelor și ideilor lui fundamentale.

Cultura filosofică și politică pare a-l fi ajutat pe Eminescu numai să citească în adâncul său, să se recunoască pe sine însuși, să-și vadă propriile lui tendințe cărora avea să le rămână credincios de-alungul etapelor de desvoltare. Continuitatea ideologică și sentimentală e încă una din trăsăturile naționalismului eminescian.

PARTEA III-a.

EXPRESIA LITERARĂ A NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

CAPITOLUL I.

Scriitorul.

Când citești un articol al lui Eminescu, ai de la început impresia că autorul e stăpânit de o ideie precisă, că are o concepție politică ori socială pe care vrea să-o pună în relief, că articolul nu-i decât mijlocul pentru a ajunge la acest rezultat. Însăși pasiunea extraordinară a lui Eminescu pare pusă tot în serviciul ideii stăpânitoare. Nu-i articol al lui Eminescu fără o ideie precisă în legătură cu viața națională, fără o cugetare reieșită fie din cultura politico-socială a autorului, fie din meditarea asupra stării lucrurilor la noi.

Cugetătorul apare mai la fiecare pagină. Chestiunea pe care-o discută e pentru Eminescu un prilej ca să se ridice la formularea de idei valabile și în afară de textul însuși în care-au fost prinse. Iată câteva exemple: „Fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa" [1]); „Suveranitatea și legislațiunea trebue să purceadă de la toate popoarele ca atare, și puterea executivă trebue redusă la simplul rol de mașină fără voință proprie în mecanismul cel mare al statului" [2]); „legea rezultă din trebuința poporului, din voința lui și din legiuirea liberă, neintimidată, a acelei voințe" [3]); „Oricare ar fi scopurile urmărite de clasa cultă a unui popor, ele sunt rele și de nimic, dacă nu echivalează sacrificiile aduse pentru realizarea lor" [4]); „lipsa de cultură adevărată e egală cu lipsa de moralitate în sens mai nalt al cuvântului, căci imoral este în înțeles mai nobil al vorbii fie-

---

1) *Ms Ac Rom.* 2291 55 v., o, *cit.* ed. Sc. pg. 23, *Despre presă română.*

2) *Să facem un congres. Federațiunea* (III) 1870, 17/5 April.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg 4

3) *Echilibrul Federațiunea* (III) 1870 11 Mai/29 April.: o *cit.* ed S r. rom. pg 27

4) *Buna gospodărie bătrânească C. de lași* 1876, 4 Iulie, o *cit* ed Sc pg 222

care, ce se însărcinează c'o afacere, pe care n'o pricepe îndestul de bine" [5]) etc.

Uneori Eminescu nu se mai servește de articole spre a-și presăra cugetările, ci le înscrie ca atare în manuscrisele sale. Parte din astfel de cugetări le-a publicat și în *Convorbiri literare*.

Cu toată bogăția de cugetări și idei din articolele sale, Eminescu era foarte modest. El însuși scrie odată. „Căci o comoară de idei mari nu sunt coloanele *Timpului;* chiar și adversarii noștri vor trebui să recunoască însă, că ele sunt un material prețios pentru istoriograful, care-și va pune odinioară de gând să studieze viața ideilor în zilele noastre" [6]).

Eminescu scrie uneori admirabile pagini de valoare literară pe care le subordonează unei idei. Astfel într'un articol povestește un frumos mit popular, dar nu pentru el însuși, ci numai pentru a putea mai bine susține că independența țării e creația marilor figuri strămune, nu a liberalilor [7]) Chiar și insultele personale ce le asvârle politicianilor, nu-s decât ceva secundar, un mijloc de-a atrage atenția asupra seriozității ideii susținute.

Baza ideologică a articolelor e totdeauna bine stabilită, armătura ideologică e închiegată cu atenție, articolul uneori ia forma de argumentare, ori în plin articol apare silogismul

> „Evreii se grămădesc în țările unde semicivilizația e unită cu pseudo-liberalismul și fug de civilizația adevărată și de libertatea adevărată
>
> Iar libertatea adevărată și neatârnarea economică sunt două noțiuni identice
>
> Și când vorbim de neatârnare economică înțelegem eliberarea continuă, prin cultură și prin împroprietărire a clasei celei mai numeroase și exclusiv productive, a clasei țăranilor" [8])

Eminescu nu trage concluzia, dar aceasta-i evidentă.

---

5) *Neștiința de carte a organizatorilor repezi. C de Iași* 1876 17 Dec. o *cit* ed Sc. pg. 241

6) *Timpul* (IV) 1879, 11 Noembr., art de fond o *cit* ed Scr rom pg 195 *Reacționarismul partidului conservator*

7) *Timpul* (V) 1880, 14 Febr.; o. *cit* ed Scr rom. pg. 203. *Independența*

8) *Timpul* (IV) 1879, 17 Iulie: ed Scr rom. pg 180-181. *Solus, probl sociale*

Această armătură ideologică e impresionantă, dar ar sfârși prin a fi obositoare dacă Eminescu nu ni-ar aduce aminte la fiecare pagină că-i și literat. El recurge adesea la frumoase imagini care nu-s decât mijlocul de a concretiza ideile. Iată cum vrea să ne dovedească urmările dezastruoase ale educației străine: „Educațiunea streină implică spirit strein și un corp cuprins de spirit strein e asemenea unei pietre desprinse din zid. Ea aparține zidului prin destinațiunea ei, însă spiritul strein al atracțiunii pământului o face să cadă" [9]). Vrea să ne arate toate urmările unei mici greșeli în viața socială ori economică? Imaginea-i la îndemână: „Un mic bulgăr de omăt căzând din vârful unui munte se face din ce în ce mai mare, rupe cu el copacii codrilor, strică ogoarele, astupă un sat. Un mic sâmbure greșit în organizația societății, în viața economică crește și îngroapă o națiune" [10]). Altdată Eminescu susține că în desvoltarea normală a unui stat se îndeplinește o împăcare a formelor tradiționale cu cuprinsul nou. O dovadă că așa trebue să se întâmple e că și în natură se observă același fenomen: „Astfel stejarul, oricât de mic ar fi la început, un vlăstar răsărit din pământ, are același caracter, aceiași formă ca uriașul secular care a dat naștere unui codru de stejari, care a asimilat cu esența și a absorbit în formele sale păturі din ce în ce mai adânci ale suprafeței pământului" [11]).

Și felul cum sunt construite articolele ne arată că avem a face cu un gânditor. Uneori Eminescu pleacă de la idei generale spre a se coborî la fapte concrete judecate în lumina ideilor. Astfel în *Actualitatea* pleacă de la considerațiuni asupra Statului și constituționalismului și ajunge la critica instituțiilor și atacul păturii conducătoare Astfel în *Semi-Barbaria* face considerațiuni asupra adevăratei civilizații și conchide că nu există o civilizație românească. Astfel în *Invățământul clasic* după ce vorbește de valoarea educativă a literaturii clasice, atacă școala noastră decăzută din pricina profesorilor nepregătiți și a politicianismului.

---

9) *Educațiune și cultură. Ms. Ac Rom.* 2257 fol. 30; o. *cit.* ed. Sc. pg 31 *Despre politica desnaționalizării.*

10) *Influența austriacă...* o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 67.

11) *Timpul* (VI) 1881, 22—23 Mai; o *cit* ed. Min. pp 128—129. *Dezvoltarea istorică a României.*

De cele mai multe ori articolele sunt un amestec de reflecţii şi constatări ale faptelor curente.

Tendinţa de-a ajunge la formularea unei idei ori a unei gândiri e o trăsătură firească la Eminescu. Odată ce formulează ideia, Eminescu şi-o ia ca punct de plecare ori punct de ajungere şi toată argumentaţia, toate constatările de fapt, toate observaţiile sociale se grupează în jurul ideii formulate. Notele manuscrise şi o bună parte din articolele politico-sociale dau pe faţă un scriitor dotat cu spirit cugetător şi logic.

Articolele lui Eminescu se pot uşor recunoaşte. E un suflu particular, care le străbate pe toate. E o sinceritate de accent, o credinţă în veracitatea ideilor susţinute, o eloquenţă pasionată şi o vervă îndrăcită care dau articolelor politice o întipărire proprie şi unică în ziaristica noastră. Unele articole denotă o pasiune dusă la paroxism. In vehemenţă Eminescu nu mai ştie de margeni, e excesiv şi în iubire şi în ură. E mai mult decât un gazetar, e un tip uman care nu ştie ce sunt menajamentele şi se pune cu totul în serviciul unei idei Argumentare, gândire, pasiune, expresie, toate sunt subordonate scopului şi toate trebue să impresioneze şi mintea şi sensibilitatea cetitorilor, pentru a se ajunge astfel la ţinta vizată. Pasiunea năvalnică se vădeşte pretutindeni şi răsare din rândurile coloanelor tot atât de înflăcărată ca şi acum 50 de ani. E pretutindeni un suflet uman, care se dă în întregime cauzei pe care-a îmbrăţişat-o. Cu drept cuvânt d-l Caracostea îl caracterizează pe Eminescu gazetarul politic „un om care săvârşia din plin, cu toată inima şi cu toată pasiunea, tot ceea ce făcea" [12]).

Eminescu e fără de cruţare în combaterea a ceea ce credea că-i rău. Nu cruţa nici pe membrii partidului lui când greşeau [13]) Odată ce ştia că adevăru-i de partea sa, nu mai ţinea seama de nimic. Poate că-i şi un regret în mărturisirea ce-o face lui Slavici după întremarea şi întoarcerea din Italia: „Prea sunt mulţi aceia pe care i-am

12) *Personalitatea lui Eminescu* ed. cit. pg. 66.
13) Slavici *Amintiri* ed. cit. pg. 95.

jignit spunând adevărul..." [14]). Din pasiunea adevărului Eminescu e vehement, brutal, chiar trivial uneori. El nu ştie şi nu vrea să ştie ce-i eufemismul în scriere. I s'a făcut imputarea că prea spune direct părerile: „Nouă nu ni se poate imputa, că nu am expus lămurit şi fără de şovăire ceea ce gândeam; din contră, ni se impută mereu, că prea afară din seamăn suntem sinceri şi nerezervaţi, că prea pe faţă spunem ceea ce avem pe inimă" [15]). Dar ce-i pasă lui Eminescu de asemenea imputări! El notează în manuscris: „O eufemism! Fericirea perozilor şi scăparea vicleniilor, cine te-a inventat a inventat forma în care se îmbracă laşitatea omenească, lipsa de convingeri limpezi, felonia..." [16]).

Pe Eminescu îl interesează adevărul şi salvarea naţiunii. El nu ştie de glumă: „Acum venim la forma în care scriem. Se zice că ea ar fi exagerată, c'ar cuprinde înjurături surugieşti etc... In realitate stilul nostru nu este eufemistic. Ne-am deprins a căta pentru orice ideie expresia cea mai exactă posibil. Dac'am voi să glumim, dacă nu ne-ar păsa de adevărul ce-l zicem, am putea să spunem lucrurile mai cu înconjur... aci nu ajută alifia îndulcitoare a eufemismului, ci numai scalpelul chirurgului; de aceea tăiem în putrejunea bubei noastre naţionale şi voim ca protoplasma naţională să reîntregească golurile create prin tăieturi..." [17]).

Aci e locul să amintim că Slavici l-a cunoscut pe Eminescu în adevăr până în adâncul sufletului. Paginile închinate lui Eminescu în *Amintiri* sunt indispensabile oricărui cercetător literar. Tot prin Slavici aflăm că Eminescu şi în tinereţe, înainte de-a intra în luptele politice, era aceiaşi fire sinceră şi gata să spună adevărul ori cât ar fi fost de dureros, fără să se îngrijească de menajamentele atât de necesare în viaţa socială. Dintr'o scrisoare a lui Slavici smulgem aceste rânduri asupra lui Eminescu din 1874: „In deobşte el este nesuferit, pentru că ştie cine este el, ştie cine sunt alţii, nu-i pasă de o

14) *ibid* pg. 30.
15) *Timpul* (IV) 1879, 11 Noembrie, art. de fond; o. *cit* ed. Scr. rom pg. 195. *Reacţionarismul partidului conservator.*
16) *Ms. Ac. Rom.* 2264, fol. 178.
17) *Timpul* (VI) 1881, 2 Sept.; o. *cit.* ed. Scr. rom. pp. 184—185. *Metodă şi formă.*

lume pe care trebue s'o despreţuiască şi stă că şi o carte deschisă înaintea tuturora. Toate sufletele alese sunt nerezervate şi tocmai pentru oamenii comuni lipsa de rezerve a unui suflet ales este nesuferită" [18]).

De aci toate epitetele la adresa politicianilor liberali: uzurpatori, demagogi, capete deşarte, leneşi, ciocoi boeroşi, turmă de nemernici, capete viclene şi tâmpite, straturi calitinare, sediment de pungaşi, inteligenţe potricălite de vicii şi bătrâneţe de rassă... etc.." [19])

Eminescu pune pasiune în tot ce scrie, dar cât e de variat în pasiunea lui! Căldură de simţire, suflet aprins în articolul *Grigore Ghica Voevod*, emoţie ce svâcneşte vulcanic la gândul mişelescului rapt în *Răpirea Bucovinei*, acerbă convingere aliată cu vehemenţă împotriva regimului de la noi în *Uzura*, indignare şi revoltă ascunsă sub o formă ironică în *Martiriul lucrativ*, răutate exprimată în fraze ce par lovituri de bici în *Roşii*, *Declasarea*, *Partidul roşu*, nestăpânită furie în *Cultura roşilor*, ură fără frâu în *Pătura superpusă* şi în *Spitalele rurale*. Şi ca ton Eminescu nu-i pretutindeni acelaşi. E grav în *Natura şi Statul*, *Echilibrul în stat*, *Rolul literaturii naţionale în spiritul public*, e când serios, când ironic, când caustic în *Articoli nepoliticoşi*, e demn şi sever în *Influenţa austriacă*, *Dualismul şi federalismul în Austro-Ungaria*, e dojenitor în *O scriere critică*.

Eminescu nu dispreţuieşte expresia care descreţeşte frunţile. Intr'un articol grav, *Din abecedarul economic*, şi gazetarul român şi Ştefan cel Mare sunt descrişi cu umor. De asemenea în alt articol serios *Paralele economice*, vorbind de viaţa de pe vremuri, Eminescu ne spune că pe atunci erau cu spor până şi cărările „pentrucă părintele, când se întorcea de la vre-un botez, în loc de a umbla pe una, umbla pe cinci". De multe ori în acelaşi aticol avem o mare varietate de ton. Eminescu scrie cu multă pasiune, susţine cu convingere ideile

18) *Scris. către Iacob Negruzzi*, Hinter-Brühl 6/18 Sept. 1874, *Ms. Ac. Rom.* Autografe Iacob Negruzzi.

19) Eminescu în întrebuinţarea avalanşei de epitete dezonorante a fost influenţat cu siguranţă de Eliade Rădulescu care în *Echilibrul între antiteze* întrebuinţează înaintea lui Eminescu epitetele: gunoaiele şi urdorile Fanarului, maloneşti, cavaleri de industrie etc. (v. cap. *Boerii şi ciocii* ed. cit. I pg. 78, pg. 81, pg. 82).

sale, atacă fără îndurare. El ştie însă să fie atât de variat că niciodată nu oboseşte. Alături de cea mai înaltă gândire apare cea mai vehementă deslănţuire pasională.

Eminescu are la îndemână bogate resurse de cultură. Va trebui odată într'o lucrare anume să se cerceteze sistematic câtă cultură filosofică şi literară s'a contopit cu fiinţa sufletească a lui Eminescu. Despre Eminescu scrie Slavici: „El era un fel de bibliotecă ambulantă. încât nu era cu putinţă să se pună la ordinea zilei vre-o chestiune, asupra căreia nu era orientat şi nu era în stare să-şi dea părerea mai înainte de a se fi dumerit în toate amănuntele. Inzestrat cu o memorie uimitoare, el nu uita niciodată ceea ce ştia şi se folosea cu uşurinţă de ştiinţa lui în ceea ce priveşte faptele şi oamenii" [20])

Eminescu e cunoscător al filozofiei clasice şi romantice din Germania, a cercetat şi a căutat să adâncească ideile lui Montesquieu, ale lui Iohn Stuart Mill, a aplicat în articolele sale ideile filosofiei evoluţioniste din Anglia. Multe din idei le va fi luat direct din autorii străini, altele îi vor fi venit pe cale indirectă prin *Junimea* ori prin Kogălniceanu. Unele din ideile susţinute fac parte din programul junimist şi au ca punct de plecare *Criticile* lui Maiorescu ori studiile în legătură cu situaţia de la noi scrise în *Convorbiri literare* de către Xenopol şi Th. Rosetti. Nu e greu să se stabilească legături între ideologia naţionalistă a lui Eminescu şi aceea a lui Eliade, Bărnuţiu şi Haşdeu. O cercetare sistematică în domeniul influenţelor exercitate asupra lui Eminescu, va da rezultate interesante [21]). S'ar putea să fie infirmată şi părerea D-lui Rădulescu-Motru când scrie despre Eminescu: „nu'şi întemeia părerile sale pe cercetări ştiinţifice conduse în mod sistematic, ele erau însă isvorîte dintr'o intuiţiune bogată de poet" [22]), şi aceea a D-lui Mehedinţi care afirmă că Eminescu a reprezentat ideia naţională mai mult în laturea ei romantică, pe când între junimişti Maiorescu a reprezentat-o mai ales sub aspectul ei teoretic filosofic [23]). In special articolele lui Eminescu

20) v. articolul lui Slavici în *Eminescu comemorativ* ed. cit.

21) D-l Profesor I. Raşcu a publicat fragmente documentate din lucrarea *Ecouri franceze în opera lui Eminescu*, în *Indreptar* (I) 1930 Bucureşti.

22) *Cultura română şi politicianismul* ed. III, Buc. Soc. 1904 pg. 170 nota

23) v. Soveja *Titu Maiorescu* Buc. 1925 pp. 114—115.

în *Timpul* ne arată o sistematică aprofundare a teoriilor politice și sociale expuse de diferiți celebri gânditori clasici și contimporani.

Eminescu e în curent cu studiile istorice și sociale. El le utilizează oridecâte ori articolele necesită o documentare serioasă. Această cultură iese la iveală în *Eșec Regelui*, în *Influența austriacă* în *Chestiunea israelită*, în afară de multele articole din *Timpul*.

Eminescu are deasemeni o admirabilă cultură literară. Elementele literare sunt frecvente în articolele sale. In *Bătrânii și tinerii* își îndreaptă gândul spre bătrânul Homer și spre imnele din *Rig Veda*, în *Polemica cu Steaua României*, în plin articol Eminescu intercalează o parte din epistola lui Horațiu către Bullațiu, în traducere în exametri, *Clasa patrioților* se încheie cu o cugetare a lui Goethe, un articol din *Timpul* 31 Oct. 1878 începe cu două versuri traduse în exametri din *Lauda filosofiei* a lui Lucrețiu, iar un articol din *Timpul* 12 Febr. 1880 se terminâ cu un vers din Faust: „Aud solia, dar nu cred în ea". In articolul din 9 Dec. 1882 în *Timpul* Eminescu își însușește din Keller imaginea stelei ce s'a stins de mult și ale cărei raze totuși ajung încă până la ochii noștri. In plin atac contra păturii superpuse, Eminescu nu uită să amintească de veroarea din tragedia lui Eschil.

Informație documentară, cultură filosofică, admirabilă cultură literară apar pretutindeni în articolele lui Eminescu. Scriitorul știe să se folosească cu dibăcie de această cultură și să mărească farmecul articolelor sale.

Dar nici cugetătorul nici pasionatul n'ar fi ajuns la nimic fără o bogată resursă de expresie literară. In scrierile lui Eminescu expresiile au o forță deosebită, virulența lor e ne mai întâlnită până la el, invenția sa verbală e unică în ziaristica noastră. Pasiunea sa nepotolită merge mâna 'n mână cu verva sa pamfletară.

Aceasta nu-l împiedică pe poet și scriitor să se dea ușor pe față. O expresie, o figură, o imagine e de-ajuns pentru a ilumina o pagină: Baladele lui Bolintineanu sunt „sânte oglinzi de aur ale trecutului românesc", filologii noștri vreau să pună lumea la cale „după teorii pe care le sug între patru pereți din degetul cel mic" „Limba de rând a ziarelor politice amenință a îneca, ca buruiana rea, holda limbii vii a poporului"; tratatele din epoca glorioasă a lui Mircea și

Ștefan erau iscălite „cu litere mari și bățoase pe piele de viței", și astfel Eminescu ne face să simțim energia extraordinară a marilor voevozi. Eminescu are o deosebită dibăcie în găsirea expresiei care trebue să impresioneze. Toată durerea Bucovinei, toată părăsirea în care-i lăsată de cotropitori răsare în această frază care-i cu atât mai impresionantă cu cât e mai simplă: „Și nu mai arde candela veșnică la capul bine credinciosului și de Hristos iubitorului Ștefan-Voevod. Biserica lui Alexandru cel Bun în Suceava stă de 80 de ani în ruină; iar Mitropolia Sucevei cu moaștele Sft. Ioan cine se îngrijește de ea ?" [24]).

E vorba de hotărîrile ce se vor lua în Cameră în chestia evreiască? Eminescu scrie că pentru posesiunea peticului de pământ românesc liber „se vor arunca sorții ca asupra cămașei lui Hristos" [25]). Inaintarea negrei străinătăți și căderea fizică și morală a țării merg împreună: „Inaintea negrei străinătăți, care împlânzește țara, cad codrii noștri seculari și, împreună cu ei, toată istoria, tot caracterul nostru" [26]). E de-ajuns ca gândul națiunii să revie în mintea lui Eminescu, și în mijlocul unei polemice expresia bogată și armonioasă sbucnește de sub pana scriitorului: „Dumnezeul mulțimilor înserate de dreptate a început să adieze sufletul său de foc și prin flamurile noastre. Sus flamura, jos masca!" Și după această isbucnire dominatoare ca o vestire de arhanghel al Dreptății, polemica își continuă mersu-i [27]). Eminescu nu desprețuiește expresia neaoșă plină de vigoare ori de sentimentalism popular. Vrea să exprime într'un fel național pe celebrul „Carpe diem"? El scrie: „Cât lumea n'avem să trăim, nu-i așa? Cât vom trăi să ne curgă laptele în pământ sat..." [28]). Vrea să arate cum bătrânii plini de dragoste de țară și-au luat ziua bună de la viață? Eminescu scrie: „luându-și ziua bună de la cel codru verde" [29]).

---

24) *România și Austro-Ungaria*, o. *cit.* ed. Sc. pp. 154—155
25) *Timpul* (IV) 1879, 25 Mai; ed. *Op. compl.* pg. 489 col. I.
26) *Timpul* (V) 1880, 22 Iulie; o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 259, *Reacțiunea*.
27) *O scriere critică*, *Albina* 1870 7/19 și 9/21 Ian.; o. *cit.* ed. Sc. pp. 66—67.
28) *Timpul* (II) 1877, 18 Dec. *Ilustrații administrative*: o. *cit.* ed. Scr. rom. o p. 132.
29) *Timpul* (II) 1877, 14 Dec. *Bătrânii și tinerii*: o. *cit.* ed. Scr. rom. pg. 123.

Pe lângă acestea Eminescu are o mare dibăcie de compoziție. *Actualitatea* e un model de îmbinare a argumentării logice cu indignarea morală. Începutul din *Să facem un congres* e admirabil ca ordine de idei și gradație. Expunerea ideilor din acest articol e făcută după un plan foarte chibzuit. În special în articolele din tinerețe *Să facem un congres*, *Echilibrul*, *Influența austriacă*, Eminescu nu disprețuiește arta laborioasă a compoziției. În articolele politice de mai târziu de multe ori ideile și sentimentele se vor prezinta tumultuos ca și sufletul pasionatului biciuitor de rele și nedreptăți sociale.

Cugetătorul știe să fie limpede și concis, autorul de studii știe să se documenteze, ziaristul îmbină admirabil cugetarea și pasiunea și se servește de toate resursele de cultură filosofică și literară.

Scriitorul știe să fie și violent, dar știe să impresioneze și printr'o simplă expresie, el știe să argumenteze logic și cu un bine stabilit plan de compoziție, dar tot atât de atrăgător e și în tumultuoasele pagini care freamătă de pasiune. Chiar și C. A. Rosetti atât de violent atacat în nenumărate articole, recunoaște în Eminescu pe cel mai deseamă jurnalist din țară [30])

Scrierile lui Eminescu sunt o admirabilă sinteză de cugetare, pasiune, cultură și expresie literară.

CAPITOLUL II

Poetul.

Oricine cercetează în ordine cronologică poeziile naționaliste ale lui Eminescu rămâne impresionat nu numai de progresul în adâncime al sentimentului dar și de progresul artistic în realizare.

La 16 ani Eminescu scrie deja poezii care vădesc sentimentele sale de dragoste pentru neamul și țara noastră. Știm ce cuprind pri-

30) Iacob Negruzzi povestește că îndată ce apăreau ziarele, primul articol pe care-l cetea C. A. Rosetti era acela al lui Eminescu în *Timpul*, fiindcă pe Eminescu îl socotea mai presus de toți ceilalți ziariști. (v. *Amintiri de la Junimea* ed. cit. pg. 279).

mele poezii, rămâne să cercetăm în ce expresie sunt realizate și de ce ele nu constitue decât o etapă care mai mai nu ne face să bănuim pe marele poet de mai târziu.

Din străinătate are ca fond un sentiment general de nostalgie a patriei realizat tot în termeni generali. Dulcile plaiuri ale patriei ori câmpii râzători sunt termeni care nu indică numai decât patria noastră. Părâul de argint, tenebra codrului sunt un cadru vag și general. *Din străinătate* pare o poezie de reminescențe mai mult decât de sentiment trăit, poetul pare că juxtapune formele generale de expresie ale sentimentului patriotic. Însăși sensibilitatea nu găsește decât termeni generali de exprimare: de aceștia sunt inima care geme de durere, inima tristă, sufletul care arde de dor. Termenii sunt și abstracți uneori colibele respiră în taină „plăceri mai naturale" Imaginile sunt comune: muntele se ridică în sus, își pierde fruntea în nori; sunt chiar și lipsite de proprietate: râul geme. Locul natal e doar un loc de fantasie, căci, după câte știm, din valea natală a poetului nu se vede de loc muntele.

În poezie e un sentiment general de dragoste de țară, fals în ce privește cadrul, abstract, impropriu, nepoetic în ce privește expresia. *In Bucovina* e mai interesantă ca sentiment, tot atât însă de slabă ca realizare. Sentimentul de dragoste pentru provincia românească în care și-a petrecut poetul și o parte din copilărie, poate fi sincer, dar e sufocat de sentimente de împrumut și de reminiscențe livrești. Geniile rele ce dormitau pe când poetul era în Bucovina, visul unei sorți demne de numele și steaua poetului sunt lucruri comice în poezia unui copil. Amintirea lui Selene ce tremură pe cer ori cântul din Valhala al lui Eol sunt expresii de școlar.

Generalul, abstractul, livrescul, stângăcia de expresie caracterizează această poezie. Când cetim versuri ca „Inima îmi bate, bate și nu tace..." sau „Inima mi-e grea". sau „Sufletul mi-apasă nouri de suspine" vedem ce prăpastie e între această poezie și realizările de mai târziu.

Horia e o poezie confuză. Nu-i lipsită și de ridicol. Horia stă călare pe munte și face impresia unei cununi sure a acesteia.

Ce-ți doresc eu ție dulce Românie e o lucrare plină de vehemență, de avânt dar și de declamație. Expresia e bombastică, vehemența

trece de marginile cuvenite. Ca intensitate de sentiment e superioară celor de până acum, ca realizare le e inferioară.

Junii corupți vrea să fie o poezie de critică socială. De la prima strofă expresia e de-o violență neîntâlnită până acum, dar lipsită de farmec poetic: „să vă ard fierea", „să vă scriu pe frunte, ca vita ce se înfiară cu fierul ars în foc" Poezia cuprinde atitudini juxtapuse, nu reduse la unitate: deși știa că tinerii sunt decăzuți și că lira sa „o să bată" de a surda, poetul declamă cuvinte de îmbărbătare la luptă. Cui se adresează Eminescu, la ce luptă îndeamnă el pe tineri? Poezia cuprinde poate intenția de-a îmbărbăta pe Români la lupta pentru libertate, e poate în ea o aluzie la unitatea Italiei, poate că Italienii sunt „poporul împărat", poate că „Roma a înviat" e reînvierea Italiei, dar precizie nu e în această lucrare. Eminescu îndeamnă pe tineri la luptă împotriva tiraniei și se gândește poate la Românii din Transilvania pe care ar vrea să-i vadă ridicându-se și cucerindu-și drepturile în epoca războiului pruso-austriac. In această poezie e un amestec de scepticism și de avânt la luptă care nu merg împreună, deoarece elementul intelectual și cel sentimental nu-s subordonate unei concepții clare. Sentimentul patriotic, scepticismul, ura contra tiraniei sunt stări sufletești ce vor apărea în viitoarele lucrări ale poetului. Critica prezentului e o atitudine statornică în opera luiEminescu. *Junii corupți* e interesantă pentru cunoașterea desvoltării psichologice a lui Eminescu, dar nu aduce nimic ca realizare artistică. Expresia e seacă, banală, vulgară, nepoetic de vehementă.

Pe aceiași treaptă ca și *Junii corupți* e *Dați-mi arpă*. Și această lucrare e interesantă pentru cunoașterea evoluției psichologice a poetului. Apare deja dorința lui Eminescu de a fi un bard al neamului. mărturisire pe care mai târziu o face lămurit în *Geniu pustiu*.

Tabloul dramatic *Mureșeanu* e străbătut de suflu național. Versurile în care-i descrisă suferința neamului, dar și puterea lui rezistență, deși nu-s desăvârșite, au o impresionantă viață interioară.

Tabloul e făcut mai mult pentru ochi decât pentru suflet. E-

fectele accesorii trec pe primul plan. In afară de aceasta, sunt în tablou atitudini și expresii exagerate:

> Ce ochi veghează umed?... ce sânge se frământă?
> Ce suflet țipă 'n doliu?... ce liră jalnic cântă?
> Sânt eu!...

Lucrarea-i interesantă pentru că-i scrisă, după cum Eminescu însuși spune, în vremea când îndoiala nu-i atinsese sufletul. E deci un document al evoluției sufletești mai mult decât o etapă în desvoltarea artistului.

La Arme e din 1871 și se crede că-i scrisă în vremea entusiasmului pricinuit de serbarea de la Putna. E o poezie plină de avânt, de caldă dragoste de neam, de nebiruită încredere în puterea națiunii. E prima poezie în care Eminescu înfrățește în lupta pentru libertate pe toți Românii de pretutindeni. E însă și ultima de acest gen.

Poezia însă ca sentiment e în întregime pe același plan. Expresia e uneori trivială și nepoetică. Pe alocuri limba e abstractă: „Sunteți cu totul enervați". Unele versuri necorecte strică ritmul de desfășurare al sentimentului.

Varianta *Mureșeanu* nu are o formă definitivă, versurile rimate se amestecă cu versuri albe. Având în vedere intenția autorului, lucrarea chiar de la concepție-i ratată. *Mureșeanu* e pentru Eminescu un mijloc de-a-și expune ideile asupra istoriei și vieții neamurilor In loc de desfășurare de sentiment, avem cugetare pesimistă ne la locul ei. Sfârșitul poeziei însă, e un entusiast imn la adresa națiunii noastre capabilă să reziste tuturor vijeliilor.

In poezie nu există unitate de concepție. Cugetarea pesimistă și entusiasmul naționalist sunt juxtapuse, nu-s reduse la unitate printr'o ideie centrală. Sunt însă și versuri frumoase:

> Tresare miază-noaptea în inima de-aramă
> A turnului de peatră.

sau următoarele :

Fiindcă tina lumii e grea, fiindcă tină
Și praf e universul întreg — fără de vină
Ai căzut geniu mândru, plin de îndărătnicie
In spații făr' de margeni, în evi de veșnicie !

De asemenea-i frumoasă comparația neamului nostru cu un stejar care-și însușește o rădăcină superbă prin vifore, arșiță, înghеț și asigură desvoltarea măreață a tulpinei.

De la Eminescu ne-au rămas trei mari încercări literare care terminate ar fi ocupat un însemnat loc în producția-i poetică: *Geniu pustiu, Bogdan Dragoș* și *Mira*. Dragostea de trecut și patriotismul sunt sentimentele fundamentale din aceste lucrări. Elemente lirice se amestecă pretutindeni.

Geniu pustiu avea să fie un roman social. In el Eminescu avea să cuprindă mizeriile unei generații în faza de transiție a desvoltării noastre istorice și de la începutul lucrării chiar se vede tendința spre critica socială. Desfășurarea acțiunii în manuscrisul rămas nu corespunde intențiilor inițiale. E un amestec de roman de dragoste și roman de război. Câteva episoade din revoluția de la 1848 sunt remarcabile prin calitățile descriptive ale autorului. Astfel aspectul munților în epoca revoluției, un sat asediat și dat pradă flăcărilor, casa preotului spânzurat de Unguri și moartea fiicei sale Maria, răsbunarea contra Sasului trădător sunt fragmente foarte interesante. In roman nu se vede concepție unitară, nu-i o acțiune care să-și subordoneze toate întâmplările, nu-i o legătură adâncă între cele două intrigi de dragoste — Ioan și Sofia, Toma și Poesis — și revoluția în sine. Tot episodul revoluției e însă străbătut de suflu patriotic, avântul colectiv al Românilor e bine redat. Pagina în care Eminescu arată contopirea naturii înconjurătoare cu ființa noastră etnică e foarte frumoasă „Ungurii cugetau încă odată, dar astăzi pentru ultima oară, cum că prin uniune și furci vor stinge pe Români de pe fața pământului. Credeau cum că vor putea unguri peatra rece și isvorul vergin, că vor putea unguri codrul cel bătrân și maiestos, că vor putea pune ideia uniunii ungare în creerii cei bătrâni și în-

fricoșați ai munților — creeri ce începuse a se înfierbânta de-o idee uriașă și sublimă: Libertatea. Ei credeau și au crezut-o pentru ultima oară, cum că bătrânii și înviorații garzi ai cetății Transilvania — munții cu capete de peatră vor dormi și acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele false ale descreeraților, cari inventau imperii și 16 milioane de Unguri, cari din fericire pentru lume nu există decât în oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii, regii s'au trezit. Freamătul codrilor ce desgheța din secularea lor amorțire, freamătul aripilor de fier ale vulturului român a speriat pe inamici..."

Incercarea aceasta de roman e interesantă și pentru că dă pe față câteva din sentimentele lui Eminescu: dragostea de reverie, de natură, naționalismul, sentimentalismul romantic. In Toma Nour uneori Eminescu se descrie pe sine însuși. Cadrul romanului e plin de romantism, atitudinile lui Toma Nour sunt teatrale. Personagiile rămân numai schițate. *Geniu pustiu* e însă remarcabil prin limba bine mânuită de Eminescu încă din tinerețe.

Fragmentul *Moldova* probabil că în intenția lui Eminescu trebuia să facă parte din drama *Bogdan Dragoș*. In acest fragment găsim o frumoasă evocare a descălecării lui Dragoș. In versuri admirabile ni se arată coborîrea voevodului și a mulțimii din munți, ieșirea poporului rânduri, rânduri de sub verzile ramuri și întinderea moșiei cucerite prin plug și spadă, până în tărmul mării. Apoi poetul amintește de năvălirea barbarilor și ne arată cum în mijlocul vijeliei Moldova stă neclintită și țese la pânza vremii. Fragmentul se termină prin admirația poetului pentru Mușatini. Limba admirabilă, imaginile frumoase, suflul interior fac din fragment un mărgăritar care poate trăi aparte de drama care n'a fost dusă până la capăt. *Bogdan Dragoș* cuprinde fragmente interesante pentru cunoașterea poeziei de dragoste și în al doilea rând a poeziei naționaliste a lui Eminescu. Aci avem o scenă în care domnitorul Dragoș își aduce aminte de țara ce se întinde din Carpați până în Dunăre și Mare, țara cu locuitori ce vorbesc aceiași limbă ca și el, țara bogată, frumoasă, cu șesuri mândre, cu râuri line și codri fără capăt. In privirile vulturești pe care Dragoș le aruncă de pe vârful Ceahlăului până spre Cetatea Albă, e avântatul sbor al sufletului lui Eminescu atât de obișnuit să îmbrățișeze cu căldură întregul pă-

mânt românesc. Alături însă de sentimentul național sunt alte sentimente mai puternice și mai expresiv redate, ambiția feminină, răutatea și invidia, aspectul întunecat al vieții istorice. Alături de fragmentul *Moldova, Peste vârfuri* din aceiași dramă neterminată, e o capodoperă fermecătoare prin limbă, prin versificația desăvârșită, prin muzicalitatea ce-o străbate până la ultimul vers.

Mira își are interesul ei pentru cunoașterea personalității literare a lui Eminescu. Lucrarea nu are deosebită valoare, nu-i terminată, acțiunea e doar schițată, dar e aproape în întregime lirică. Atunci când vorbește de trecut și de persoane aparținând istoriei, Eminescu nu se desprinde de gândurile și de simțirile lui, se descrie tot pe sine și pe contimporanii lui, uitând ca datoria de autor dramatic îi impunea obiectivitate. Zădarnic în unul din articolele sale Eminescu stabilește condițiile pe care trebue să le îndeplinească o dramă: caracter, scop, înlănțuire a evenimentelor, adevăr [1]). Eminescu se exprimă pe sine, transpunând în trecut preocupările lui din prezent.

Mira trebuia să cuprindă crezul naționalist al lui Eminescu. Din fragmentele rămase se vede bine că autorul voia să realizeze o concepție asemănătoare cu aceea din *Epigonii*, urmând același procedeu, dar lărgind cadrul subiectului. Și în *Mira* Eminescu pune față în față trecutul plin de credință în forța neamului și prezentul sceptic, lipsit de vlagă. Intre Ștefan cel Mare reprezentantul nevăzut al trecutului dar pretutindeni plutitor asupra acțiunii piesei, și Ștefăniță caracter bizar, nehotărît, e Arbore, care reprezintă încrederea în viitorul neamului.

Totul e tumultuos în fragmentele rămase. Pe Eminescu îl recunoaștem pretutindeni și în vorbele lui Ștefăniță și în cele ale lui Arbore. Un monolog a lui Ștefăniță nu-i decât prima formă a *Melancoliei*. Ființele acestea nu-s desprinse de sufletul lui Eminescu. In loc să le vadă în afară în firescul lor cadru istoric, Eminescu le vede înăuntrul său. Urmând fatalității geniului său, Eminescu trebuia să ne dea fără voia lui nu o dramă istorică, ci un poem liric.

1) *Teatrul românesc și repertoriul lui, Familia* 1870, 18/30 Ianuarie; *o. cit.* ed. Sc. pg. 58. v. deasemeni *Teatru românesc* Ms. Ac. Rom. 2254 fol. 303, *o. cit.* ed. Sc. pg. 334, *Moartea lui C. Brâncoveanu de Antoniu Roques.*

Chiar și fragmentele rămase n'au fost aduse la forma lor definitivă. Versuri care ar fi putut deveni o frumusețe rămân în stare nelucrată, par doar sclipiri în mijlocul unui material brut și informe.

Sunt și mici fragmente frumoase. Iată un exemplu:

.....De-aș scrie arăbește
Pe-o carte veche și apoi v'aș porunci: citește!
Voi m'ați privi pe mine cu îndoială 'n față.
Dar puneți pe 'nțeleptul ce-un veac de om învață
Și îți vedea cum ochiu-i cu foc pe șire-aleargă
Precum aleargă un vultur peste-o pustie largă.
Și cartea ce se pare pustiu și nerozie,
Gura lui înțeleaptă v'ar spune-atunci ce scrie.
Din semne moarte scoate-ar măreață 'nțelepciune
Și din o carte nouă eșire-ar o minune.
Astfel stau *Eu* în lume... ca litera cea moartă
Ca o ruină tristă, faptu 'mpietrit de soartă!
Dar voi nu înțelegeți cuprinsul meu adânc,
Ci eu, Doamne, mă crede... nu vă urăsc... vă plâng.

Și neterminată cum a rămas, *Mira* tot ne destăinue aspecte ale naționalismului eminescian. Aci găsim critica lipsei de credință a prezentului, admirația pentru Ștefan; sentimentul trecutului e exprimat în acele două admirabile versuri de o deosebită însemnătate pentru caracterizarea lui Eminescu ca poet :

Trecutul e în mine și eu sunt în trecut
Precum trăește cerul în marea ce-l respiră.

Prin glasul lui Arbore Eminescu mărturisește visul unității tuturor Românilor, dar acel fragment e mult mai neșlefuit, mult mai slab realizat ca multe altele din dramă.

Mira ar fi putut însemna o dată în evoluția artistică a lui Eminescu poet naționalist. Fragmentele rămase ne fac să credem că el ar fi realizat o dramă impregnată de lirism, iar părțile obscure în care vezi licărirea unor boabe de lumină ne fac să regretăm nedesăvârșirea ei, fie și sub forma unei creații lirice.

Trei sunt poeziile care trebuesc cercetate pentru a-l cunoaște pe Eminescu adevărat poet naționalist · *Epigonii, Scrisoarea III,*

Doina. In *Epigonii* sunt două părți bine distincte cu caracter special fiecare. In prima parte, de la început poetul ne ridică prin imaginația sa la contemplarea unei lumi de basme în care totu-i vrajă a inimii. Suntem transportați în epoca zilelor „de aur" a literaturii noastre. Când se gândește la această epocă, poetul are impresia că se cufundă într'o mare de visări, într'o lume cu veșnică primăvară, cu nopți mereu senine, lume în care zilele au trei sori, dumbrăvile sunt cu filomele, cu izvoare ale gândirii, cu râuri de cântări.

Visare, primăvară cu cortegiu de frumuseți, nopți și zile de basm, fermecător cadru al naturii, toate prinse într'o strofă menită să ne transporte într'o lume legendară, să ne încânte, să ne facă să acceptăm tot ce ne va spune apoi poetul.

Acesta pleacă de la o anticipare, de la o intuire a ansamblului și apoi numai trece la fiecare scriitor în parte. De la început vedem stabilirea atmosferei ce va colora întregul. Cu luciditate geniul își urmează și-și realizează finalitatea lui internă. Prima strofă din *Epigonii* ne orientează sufletul cu acest scop: șoapte de vrăjitor, aceasta-i începutul din *Epigonii*.

După ce poetul și-a fixat atitudinea sufletească și ne-a insinuat-o și nouă, începe să ne arate ce anume îl face să se creadă într'o lume de basm și să se topească sufletește în ea, atunci când cetește vechea literatură românească.

Poetul enumără scriitorii deceniilor trecute caracterizându-i prin expresii clare și concise. Frumusețea graiului, durerea din poezii, firea ciudată, glasul profetic sunt motive pentru care o parte din scriitorii noștri sunt imortalizați în poezia lui Eminescu. Există și aci o gradație în entusiasmul poetului. Unii scriitori sunt caracterizați într'un vers, alții în câteva versuri, dar acei pe care Eminescu îi socoate de-o valoare excepțională ocupă câte-o strofă întreagă: Eliad, Bolintineanu, Mureșeanu. Regele poeziei, Alecsandri singurul intronat deasupra tuturora ocupă trei strofe. Prin enumerarea scriitorilor și caracterizarea lor, Eminescu susține efectul emotiv obținut de la prima strofă, iar faptul că elementele enumerației nu sunt pe același plan dovedește o gradație interioară a sentimentului exprimat. Toți poeții și scriitorii evocați au o trăsătură comună: toți au scris o limbă: „ca un fagure de miere".

Intr'o scrisoare către Iacob Negruzzi Eminescu spunea că știa el singur cât de puțin însemnau unii din scriitorii evocați în *Epigonii*.

Despre câțiva dintre scriitorii evocați el vorbește și în articolele sale. Astfel în *Bălcescu și urmașii lui*, el laudă limba românească așa cum au scris-o Alecsandri, C. Negruzzi, Donici. In *Paralele economice*, el vorbește de frumoasa și vrednica limbă pe care-au scris-o Alecsandri, C. Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu. Intr'o notiță din *Curierul de Iași*, Eminescu dă ca modele demne de urmat pe Alecsandri pentru poezie pe C. Negruzzi pentru proză. Când e vorba de marii reprezentanți ai literaturii, Eminescu are aceleași păreri și în articole și în *Epigonii*. Pe când însă în articole scriitori sunt lăudați cu intenție practică, în poezie triumfă sentimentul, iar scriitorii devin piese ale stării sufletești a poetului. Schimbându-și nu esența ci semnificația, ceea ce în proza politică e element de cunoaștere, în poezie devine element al concepției. Eminescu îi vede pe reprezentanții literaturii deceniilor trecute ca poet lăsat în vraja imaginației. Ce sunt în această lume de poezie Cichindeal ori Prale ori Alecsandri chiar? Simple semne, simple simboluri, simple linii ori trăsături de penel într'un tablou feeric.

In realitatea de pe alt plan de existență, în realitatea văzută în interior și asupra căreia poetul se apleacă, o contemplă și se pierde în voluptate, ce devin acești scriitori evocați dacă nu sentimentele fundamentale ale lui Eminescu ?

Scriitori insignifianți iau caracterul frumosului fiindcă's priviți prin sensibilitate, ei au rolul de-a provoca contemplarea lui Eminescu. Ei sunt mărunți în lumina istoriei, priviți sub unghiul inteligenței scrutătoare, sunt însă mari ca obiecte contemplabile prin semnificația ce-o capătă în lumina sufletului contemplator. Scriitorii deseamă se prezintă astfel că aceea ce ei au real și caracteristic în general, se confundă cu aceea ce au semnificativ din punctul de vedere al poetului.

Văcărescu e începutul curat al iubirii, Donici înțelepciunea poporului, Pan istețimea producțiilor populare, Eliad credința, Boliac dragostea pentru nedreptățiții organizației sociale, Cârlova avântul ostășesc, Alexandrescu durerea personală însoțită de nădejdea umană într'un viitor mai bun, Bolintineanu cântăreț trist și duios al unei vieți ce se stinge înainte de vreme, Mureșeanu profetul viito-

rului, Negruzzi îndrăgostitul de vechile cronice, Alecsandri culegătorul de poezie populară, poetul dragostei, evocatorul măreției lui Ștefan cel Mare. Toți acești scriitori și poeți sunt evocați pentru teme și sentimente fundamentale în opera lui Eminescu.

Visătoria și dragostea de ce-i românesc — limbă, literatură populară, literatură veche, credință strămoșească, țărănime, oștire, trecutul strămoșesc — s'au întrunit pentru realizarea acestei prime părți din poezie.

Pe baza sentimentului său propriu alege poetul la alți scriitori notele caracteristice. Aceea ce-i caracterizează, alegându-se după sentimentul poetului, scriitorii evocați devin piese componente alle acelui sentiment. Nu mai avem de a face cu un obiect din afară contemplat de un poet, ci poetul însuși își este obiect.

Partea II-a din *Epigonii* ne dă noi lămuriri pentru a înțelege ce-a găsit Eminescu în poeții și scriitorii lumii evocate.

Lumii din partea I îi corespunde în partea II-a o lume de epigoni, de oameni fără simțire caldă, cu harfe zdrobite; în lumea aceasta oamenii sunt plini de patimi, inimile lor sunt îmbătrânite și urîte, Dumnezeu e pentru ei o umbră, patria o frază, totul e spoială și lustru.

Eminescu laudă poeții trecutului și pentru că tot ce ei scriau venea gândit de mintea lor, simțit de inima lor. Acești scriitori sunt de fapt *viitorul* trecut odată cu ei. Prezentul nu are inimă, e trist, e rece, e fals, e în realitate *trecutul*. In vorbele lui Eminescu e o viziune tristă a lumii. Cu ceea ce acum e trecut s'a stins credința, sinceritatea, patriotismul, s'au stins germenii unei existențe mai bune, s'a stins viitorul. Prezentul fără credință, fals și îmbătrânit nu-i decât un trecut din care nu poate însemânța nimic. Poeții trecutului aveau un ideal, convorbeau cu idealuri, se conduceau în viață de cugetări regine și se înălțau în sfere ideale. Pentru prezent nu există decât materie, ceru-i spațiu în care alunecă stele, marea e doar o totalitate de valuri.

Poeții trecutului au crezut în înțelepciune și s'au condus prin ea într'o viață-drum semănat de roze. Sufletul lor a fost de-o curățenie de înger, inima lor atrăgătoare ca sunetul de liră. Ei vedeau în lume un palat de icoane. Prezentul însă scrutează totul, nu știe ce-i visul, simulează simțirea, le vede toate cu privirea rece. Pentru

el lumea e o succesiune de viață și moarte; icoană, simbol, sfânt, frumos sunt lucruri fără sens; cugetarea sacră-i o adunare de vorbe încâlcite, poezia-i simpla haină de purpură care-acopere țărâna.

Poetul își ia rămas bun de la trecutul fermecător care știa să creeze o lume. Prezentul nu știe să se ridice deasupra realității, pentru el lumea e doar *așa cum este*.

Avem a face aci cu un poet antiintelectualist, cu un poet care recunoaște inteligenței capacitatea de-a vedea lumea numai așa cum este, dar în același timp cu un poet care celebrează înțelegerea lumii și vieții prin sufletul cald și încrezător.

După cum în prima parte poetul redase trecutul literaturii naționale văzut prin intuiție, în partea II-a același poet critică intelectualismul epocei prezente și indirect glorifică intuiția.

Partea I-a a poeziei cu toată semnificația ei psichologică, are ca punct central ideia națională, partea II-a are o concepție mult mai vastă, îmbrățișează o problemă mult mai largă și depășește cadrul ideii de la care pornise poetul.

Epigonii e o poezie bogată în frumuseți, dar nu-i o poezie pur naționalistă. Cuprinde sentimentul național însoțit de visătorie, dar partea I e numai o etapă pentru ajungerea la partea II unde-i și ideia fundamentală: repulsia poetului antiintelectualist pentru prezentul rece, sceptic, prozaic. Partea I a fost un mijloc, un admirabil mijloc de seducere cu sentiment gradat, cu caracterizări variate, cu imagini frumoase, cu versuri pline de rezonanță.

In *Epigonii* poetul naționalist se subordonează poetului filosof. *Epigonii* e numai o etapă în poezia naționalistă a lui Eminescu.

Scrisoarea III e una din poeziile care-au atras mai mult atenția și a contimporanilor lui Eminescu și a vremii noastre. E una din lucrările care-și au o istorie a lor și rămân în conștiința publică nu numai prin realitatea lor ci și prin desbaterile la care au dat naștere. Gh. Panu a luat atitudine contra *Scrisorii III* și a fost împotriva publicării ei în *Convorbiri literare*, chiar de la întâia cetire în ședința *Junimei* la 28 Mart 1881[2]). El vedea în poezia lui Eminescu

2) v. Maiorescu. *Ist. contimp. a Rom.* (1866—1900) Buc. Soc. 1925 pg. 393 nota 1.

atacuri politice, vedea numai un pamflet bun de publicat în *Timpul* [3]. Panu vorbind de temperamentul pasionat al lui Eminescu, scrie că acesta nu se gândea la efectul poetic, ci la susținerea unei idei ori lovirea unui dușman. Astfel și *Scrisoarea III* nu-i decât o satiră la adresa liberalilor [4].

Până la ridicol ajunge Gherea în interpretarea aceleiași opere. El spune că Eminescu a vrut să ne arate în Scrisoarea III că dacă oamenii vremii voesc să fie vrednici de numele de mari bărbați, trebue să lasă la Dunăre și „să se apuce la spintecat cu Turci, ori cu alți străini". *Scrisoarea III* e totuși „netăgăduit minunată", după Gherea, fiindcă desfășură ironie nimicitoare împotriva domnișorilor veniți de la Paris. Criticul vede în opera lui Eminescu tendință [5].

Sunt însă și oameni care-au văzut în scrierea lui Eminescu frumuseți eterne. Cu toată opunerea lui Gh. Panu, Iacob Negruzzi hotărăște ca *Scrisoarea III* să apară în *Convorbiri literare*, socotind-o așa de frumoasă, că-i indiferent dacă cuprinde sau nu aluzii la unul din partidele din țară [6]. Maiorescu aprobă și el *Scrisoarea III* pe motiv că deși atacurile sunt virulente, pasiunea e profundă și sinceră [7].

Intre criticii actuali, D-l Dragomirescu e de părere că în opera lui Eminescu adevărata concepție ar fi în partea I unde în figura lui Mircea se întrupează un ideal moral-politic, și că subordonarea acestei părți vehementei părți II-a ar fi o lipsă de competență critică și de gust estetic [8].

In altă parte același critic scrie că în *Scrisoarea III* avem din partea lui Eminescu sentiment de „admirație și indignare etică" [9]; cum însă admirația etică e în partea I iar indignarea în a II-a, va conveni și d-l Dragomirescu că concepția nu mai poate fi numai în partea I ci într'amândouă.

---

3) *Amintiri de la Junimea. Săptămâna* (II) 1903, 9 Mai pg. 469. v. de asemenea *Amintiri de la Junimea* ed cit II pg 387

4) *Amintiri de la Junimea* ed. cit I pp. 39—40.

5) *Studii critice, Eminescu*, ed. cit I pp. 108—110.

6) *Amintiri din Junimea* ed. cit. pg 229.

7) Panu, *Amintiri de la Junimea, Săptămâna* (II) 1903 9 Mai pg. 471.

8) *Integralismul* Buc. 1929 pg 144.

9) *Critică* II Buc. Casa școalelor 1928 pg 167

Ceea ce trebue să mărturisim e că *Scrisoarea III* cuprinde anumite elemente politice care scuză acuzările de tendențiosism. E adevărat că Eminescu nu atacă pe liberali, el atacă „liberalul". Cine cunoaște articolele politice ale lui Eminescu, știe că acesta era în contra liberalismului în genere, nu numai împotriva liberalilor de la noi. In critica sa Eminescu se sprijinea nu pe dușmănii personale, ci pe o concepție politică precisă căreia i-a rămas credincios toată viața. Totuși ecou al preocupărilor politice există în *Scrisoarea III:* Teoria păturii superpuse și chestiunea politicianismului abject de la noi sunt clar atinse.

Insuși Maiorescu recunoaște că în tîrâciunea fără suflet și în pocitura cu bulbucați ochi de broască, Eminescu a vizat pe Ion Ghica și pe C. A. Rosetti [10].

Cercetarea manuscriselor lui Eminescu, oricât ar fie ea socotită doar o faptă de mărunțușeri literari, dă pe față date de o deosebită însemnătate.

Intr'un manuscris se găsește una din formele părții II-a din *Scrisoare*. Poetul spune că-i e rușine când vede în țară oameni care-s „o turmă de păcătoși". In juru-i Eminescu nu vede decât nemernici, nu găsește nici un grăunte de noblețe în viața de tină a acelora care fără rușine iau numele unui neam mare. Acestora Eminescu le strigă :

Voi sunteți urmașii Romei! voi!

Eminescu îi întreabă cu ce-au meritat dreptul de-a dormi pe glorii. Ei n'au purtat steagul în străbunele victorii, nici nu s'au îndreptat cu dragoste față de popor :

Ați căutat voi vreodată fără patimă vicleană
La suman sub care bate vechia inimă romană?

Acești oameni nu cunosc trecutul, urăsc poporul, i-ar stoarce acestuia și viața pentru a o vinde pe arginți, nu respectă nimic, nu au nimic sfânt. Firea însă se răsbună, căci toți acești oameni sunt bolnavi și-și vor găsi mormântul într'un ospiciu de nebuni.

---

10) *Istoria contimp. a Rom.* ed. cit pp. 393—394 nota 1.

Aci găsim un început de vers cu cuvintele „La Paris" și un final de vers „O mișei !" [11]).

Câteva rânduri mai încolo, Eminescu reia versul „La Paris..." și completează astfel atacul contra franțuziților :

La Paris, în oceanul de cinisme și de lene
La femeile-i pierdute, la orgiile-i obscene
Duceți aurul, viața, mintea ca s-o prăpădiți în stos.

O popor! Cine cunoaște al tău geniu și-adâncime
Cine din ei milă are pentru-a ta candoare — Nime.
Se întunecă-al tău suflet sub viața oarbă-a lor [12]).

In alt manuscris găsim deasemeni material pentru *Scrisoarea III*. Eminescu atacă pe acei ce tulbură în mormintele lor pe Mușatini, pe acei care vorbesc din letopiseți în limbă păsărească. Aci găsim și următorul fragment :

Prezentul nu e mare, nu-mi dă ce o să-i cer ?
La Sybaris nu-s oameni în capiștea spoelii,
Au beiul de la Samos nu e un giuvaer
Cu frate său, crescutul sub poalele Fanelii,
Acesta ce vânduse bilete până ieri
Pentru-a sa adorată în ușa cafenelii... [13]).

După atacul contra lui I. Ghica, iată și pe acela contra lui C. A. Rosetti:

Priviți numai la grecul cel învechit în rele
La ochii lui de broască, la... Berlicoco.
Venin el are 'n suflet și șiretlic în hârcă,
Un pui de grec fățarnic cu sânge de năpârcă.

11) *Ms. Ac. Rom.* 2259 ff. 46 verso — 47 recto.
12) *ibid.* fol. 48 recto.
13) *Ms. Ac. Rom.* 2260 fol. 3 recto. Informațiile în legătură cu Pantazi Ghica, le ia Eminescu din ziarul *Timpul*. Inainte de a-i fi redactor, el era în curent cu ce publica ziarul conservator. In adevăr în *Timpul* 1876, 1 Sept. la *Cronica zilei* sub titlul *Ambulanța teatrală Pantazi Ghica-Fanelli*, se publică nota unui martor ocular, în care se spune că directorul deputat P. Ghica căuta local pentru trupa Fanelli, îi făcea reclamă și vindea și biletele pentru spectacol.

După această urmează un atac contra lui Popovici Ureche [14]).

Aceleași atacuri contra lui I. Ghica, C. A. Rosetti și Ureche revin în alt manuscris [15]).

In aceste prime forme ale *Scrisorii III* găsim atacuri vehemente. Se găsesc și versuri frumoase pe ici pe colo și Eminescu le-a păstrat în redacția definitivă, dar totul pare un minereu în care alături de metal pur e multă, multă sgură. Eminescu a cercetat, a curățit acest minereu, și prin marele său simț auto-critic ne-a dat o capo d'operă. E bine să știm de unde Eminescu a plecat, dar nu trebue să uităm unde el a ajuns.

Cred că i se face un rău serviciu poetului când i se studiază fiecare *Scrisoare* în parte, fără să se amintească de loc ciclul în care Eminescu a înglobat-o. După cum și-a grupat pe cicluri parte din articolele politice, astfel și *Scrisorile* formează un tot în care fiecare își are rolul ei special. *Scrisorile* reprezintă o culme artistică dar în același timp un expozeu al ideilor și sentimentelor poetului ajuns la maturitate. Scrisorile sunt drama vieții sufletești a lui Eminescu, fiecare *Scrisoare* e un act al acestei drame. Problemele vieții, artei, patriotismului, iubirii, femeii constitue fiecare fondul uneia din *Scrisori*.

In manuscris *Scrisoarea III-a* e intitulată drept a IV-a cu titlul *Patria și Patrioții* [16]). Titlul ne arată clar concepția pe care Eminescu voia să-o realizeze. Faptul că Eminescu a schimbat ordinea și, între cele cinci scrisori, a dat acesteia locul central, ne arată ce însemnătate deosebită avea în viața sa sufletească tema patriotismului.

Intocmai ca și în *Epigonii*, în *Scrisoarea III* Eminescu ne transportă de la început în alt timp, în alt cadru de existență. Trecutul în care ne transpune nu-i pentru Eminescu decât o viziune în care realitatea dispare pentru a face loc unei pseudo-realități în lumea ideală a poeziei. Eminescu ne înfățișează un sultan care în visu-i vede luna schimbându-se în fecioară, apropiindu-se de el și, în cadrul feeric al naturii, mărturisindu-i dorința de-a-și lega viața ei de-a lui. Din inima sultanului se înalță un stejar care an cu an devine mai măreț,

14) *ibid.* fol. 4 recto.
15) *Ms. Ac. Rom.* 2280 fol. 21.
16) *Ms. Ac. Rom.* 2282 fol. 38.

până ce-ajunge să cuprindă lumea sub coroana lui gigantică. Înfiorat se trezește sultanul și vede pe frumoasa Malcatun surâzându-i de după gratiile unei ferești. Sultanul înțelege sensul visului trimis de profet, anume că din dragostea-i lumească se va naște un imperiu ai cărui ani și margeni numai cerul le cunoaște.

Visul se înfiripează, imperiul crește mereu, sub Baiazid ajunge la Dunăre.

Acum se înlănțuie noi evenimente, acum conflictul e gata să isbucnească. Baiazid primește în cortu-i pe Mircea și-i cere să i se închine. Domnitorul resemnat în soarta-i e gata să lupte cu Baiazid dacă acesta vrea războiu, e gata însă să-l primească prietenește dacă vine cu pace. Baiazid nu înțelege să se împiedice de un moșneag în mersul vijelios contra crestinătății, iar Mircea îi amintește sultanului că moșneagul care i se opune nu-i un om de rând, e domnul Țării românești.

Mircea părăsește cortul sultanului, lupta începe, Baiazid e învins și oștile-i puse pe goană. Soarele apune și încununează munții negri, noaptea se lasă, oștenii dorm, numai fiul Domnului zâmbind de-o amintire scrie dragei sale.

Acestea sunt vremuri cunoscute de cronicari și rapsozi. Prezentul însă e plin de saltimbanci și de irozi. Eroii sunt scoși din letopiseți pentru ca nerozii să-i citeze și să-și drapeze nula. Intorcându-și o ultimă dată sufletul spre vremurile trecute, Eminescu își ia rămas bun de la Basarabi și de la Mușatini, și vrea să caute în prezent aceea ce-i mare.

Acum începe nemiloasa biciuire a prezentului. De la realitate Eminescu fugise la vis care devenise adevărată realitate, acum revenit la viața reală, aceasta ia aspectul de coșmar. Gloriile se nasc pe stradă și la ușa cafenelii, țara-i pe mâna panglicarilor, stâlpi de cafenele vorbesc de patrie și de virtute, țara-și alege solii din oameni pricepuți la șiretlicuri, oameni care au virtutea pe buze și falsitatea în inimă. Șarlatani și nebuni fac legi, pun biruri. In Sfatul țării bulgăroi și grecotei s'adună ca să se admire, veneticii o fac pe urmașii lui Traian, fonfii, găgăuții, gușații au ajuns stăpânii nației noastre. Aceștia fac de ocară gloria neamului și îndrăznesc până și să pronunțe numele țării. Oameni stricați și pierduți în lupanarele Parisului

vin în țară nu cu minte ci cu bețișor de promenadă, nu cu cultură ci cu amintirea vre unui vals.

In fața acestor oameni lumea a devenit sceptică; ea nu-i mai crede, căci știe că singura lor pornire e câștigul fără muncă și că pentru ei virtutea e o nerozie iar geniul e nefericire [17]).

Eminescu le cere ca măcar pe strămoși să-i lase în pace să doarmă în colb de cronici. Indreptându-și gândul spre Țepeș, îi cere acestuia să vină și să nimicească pe conducătorii țării, oameni buni de pușcărie și de ospiciu.

Scrisoarea face impresia că-ar fi formată din două părți, fără legătură între ele. O analiză serioasă ne arată însă că are o concepție unitară.

In partea I Eminescu pune față în față două sentimente și doi oameni. E dragoste de glorie, ambiție și orgoliu din partea Sultanului, e dragoste de pământul strămoșesc din partea lui Mircea. Sultanul e mândru sfidător, disprețuitor, obrasnic în măreția lui, Mircea e binevoitor, simplu în vorbe, în gest, în port, demn în atitudinea sa, sigur pe sine, hotărît să-și apere moșia, conștient de faptul că reprezintă nu numai neamul dar și pământul strămoșesc care-i este aliat cu râul și ramul ce se mișcă.

In ciocnirea între măreția brutală, hrăpitoare și măreția simplă, triumfă cea din urmă. Triumful pare și mai maiestos, când după ce dușmanii sunt risipiți ca pleava vânturată, natura însăși încununa munții cu un nimb strălucitor. Stelele răsar, luna s'arată tremurând, oastea doarme. Ea care luptase numai de dragul pământului strămoșesc, adoarme învăluită de natura înconjurătoare. Fiul Domnului singur e treaz și trimite dragei lui o scrisoare care nu-i decât o împletire de sentiment de dragoste, de iubire a pământului strămoșesc, de mândrie ostășească.

---

17) D-l Dragomirescu în *Critica științifică și Eminescu* (ed. cit. p. 131 și *Science de la littérature* (ed. cit. I. 124) crede că Eminescu exprimă propria sa părere în versul „Virtutea? o nerozie, geniul? o nefericire!" De asemenea D-l Tudor Vianu scrie: „Geniu? o nefericire!" se întreabă și exclamă Eminescu în *Scrisoarea III-a. (Poesia lui Eminescu* Cart. rom. 1930 pp. 121-122). Cred că aceste interpretări sunt greșite. Eminescu nu exprimă o convingere a sa în privința virtuții și geniului, ci face o imputare mișeilor pe care-i critică și pentru care după opinia poetului în adevăr virtutea era o nerozie și geniul o nefericire.

Partea I începuse cu un cadru de vis și se termină cu un tablou idilic. Intre acestea două e loc pentru un sublim în simplitatea lui răspuns la orgoliul sultanului, pentru un măreț tablou de luptă în care nimic nu-i individualizat, dar e mișcare a colectivității, în care nu avem eroi dar se înalță *eroul:* armia română.

Construită pe antiteza frumuseții trecutului și decăderii prezentului *Scrisoarea III* în partea II e o critică a prezentului. Acesta nu lasă în umbra letopisețelor pe eroii vremurilor trecute, își drapează cu ei nulitatea. Eminescu are însă mare respect pentru eroii neamului și-și ia rămas bun de la ei înainte de-a ataca prezentul. Până aci avem sentiment al trecutului.

Incepe apoi atacul contra prezentului pentru falsele lui glorii, pentru limbuția eftină în fața canaliei de ulițe, pentru nesinceritatea cu care vorbește de patrie și de virtute, pentru politicianismul nerușinat. Eminescu nu uită pătura superpusă de străini și înstrăinați, nici ocara adusă neamului de această pătură, nici îndrăzneală ei de-a rosti numele țării.

„Indrăznesc ca să rostească pân' și numele tău... țară".

e momentul culminant.

Urmează un atac contra franțuziților, un alt atac contra necinstiților care vânează numai câștigul fără muncă. Eminescu cere acestora ca cel puțin pe strămoși să-i lase neturburați în colbul de cronici.

Partea II-a a început cu dragoste și admirație pentru strămoși și s'a terminat cu aceleași sentimente. Insăși chemarea răsbunătorului Țepeș e tot un aspect al dragostei către strămoși, de la care Eminescu așteaptă mântuirea neamului. Prin apelul că re Țepeș tot clocotul interior al poetului își găsește o descărcare firească, dar o descărcare pur sentimentală.

Intre cele două profesii de dragoste pentru străbuni cu care se începe și se încheie partea II, punctul culminant e indignarea lui Eminescu pricinuită de cei ce îndrăznesc să pronunțe numele țării. Patriotismul e încadrat de dragostea trecutului strămoșesc. Dar amândouă sunt pentru Eminescu unul și același sentiment. Eminescu scrie în articolul său din *Timpul* 22 Iulie 1880: „Patriotismul... nu este iubirea țărănei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu

există iubire de țară'. Astfel stând lucrurile, începutul, punctul culminant și sfârșitul părții II-a se prezintă cu unitate de sentiment. Cât privește atacurile ce precedă și urmează punctul culminant, noi știm că la baza atacului contra politicianismului, liberalismului, păturii superpuse și franțuzismului e o nețărmurită grijă de binele neamului și că toate atacurile nu-s decât aspecte ale naționalismului lui Eminescu.

Intreaga parte II-a ca și I-a se prezintă cu unitate de sentiment. Toată multiplicitatea sentimentelor se reduce prin ideia națională la o unitate organică.

Scrisoarea III are ca fond ideia că singur trecutul strămoșesc știa ce-i adevăratul patriotism. Prezentul ia numai în deșert numele străbunilor, cum în deșert ia și numele patriei. Titlul pus de Eminescu *Patria și Patriotismul* era la locul lui. Ideia din *Scrisoarea III* e cuprinsă în ambele părți ale operei și le unește strîngent între ele. nici una, cu toate frumusețile particulare, nu poate realiza decât parțial concepția. Concepția din *Epigonii* era mai amplă, cea din *Scrisoarea III* prin materialul întrebuințat, e mai legată de țara noastră, mai restrânsă ca amploare, dar mai impresionantă ca intensitate emoțională.

Compoziția e superioară celei din *Epigonii*. In această poezie aveam o trecere prea bruscă de la lauda trecutului la critica prezentului. In *Scrisoarea III* scrisoarea fiului lui Mircea, cu ritmul ei popular, cu frăgezimea ei minunată face o artistică transiție de la măreția celebrării la măreția biciuirii. Intre două avânturi neînfrânate avem o destindere emotivă care-i o binefacere, o binecuvântare din punct de vedere artistic.

In afară de precizia concepției în raport cu ideia națională, *Scrisoarea III* are multe motive de superioritate față de *Epigonii*. In *Epigonii* aveam dragoste pentru literatura trecutului și critică a prezentului, lirism al visătoriei și lirism retoric. In *Scrisoarea III* avem mare varietate de ton și de armonie. Timbrul dureros ori plăcut al sensibilității se desfășură cu o bogată variație de intensitate.

Emoția urmează un zigzag mai complicat, dansul ei impune un ritm mai variat capabil să redeie dinamismul stărilor sufletești. Ritmul atât de variat de la visul sultanului până la deslănțuirea finală, e determinat de vibrarea interioară care-și caută ritmul material ne-

cesar. *Scrisoarea III* e o dovadă mai mult că există o fatalitate a ritmului. In descărcarea finală a emoției poetului nu avem nici inteligență care judecă mijloacele, nici voință care realizează ceva practic. Avem o descărcare a emoției și o calmare sufletească justificabilă numai în acel plan superior unde există o altă lume, lumea artei, care nu se conduce după legile și logica din viața practică. Numai într'o asemenea lume e admisibilă chemarea lui Țepeș, căci în lumea obișnuită acest gest ar fi o naivitate. Dacă Eminescu ar fi fost un politician practic în *Scrisoarea III*, ar fi trebuit să ceară venirea la putere a conservatorilor pentru a reface moralitatea publică, ori ar fi trebuit să îndemne la revoluție și instituirea imediată a ordinului sfintei Cânepe. In finalul *Scrisorii III* sentimentul vorbește. Inteligența nu mai controlează faptele, iar aceea ce pare voință nu-i decât forța de deslănțuire a sentimentului.

Maiorescu spune că în Eminescu „chiar acolo unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un sentiment estetic, iar nu cu o amărăciune personală" [18]).

Mai exact e că Eminescu fără să renunțe la ideile și sentimentele lui, la personalitatea lui care în mod *necesar* trebuia să se exteriorizeze așa cum era de obiceiu în adâncurile sufletului, se încântă și îndurerează de lucruri trecute momentan în planul imaginației prin procesul creației.

In versurile din *Scrisoarea III* istoria literară găsește cu dreptate aluzii la anumite personagii și expresii întrebuințate deja de Eminescu în articolele politice. Ca fond sufletesc între articolele politice și *Scrisoarea III* nu există deosebire. De sigur spre a marca sentimentele și atitudinea lui consecventă, în *Timpul* de la 10 Mai 1881, imediat după programul serbărilor încoronării regelui Carol I, Eminescu publică *Scrisoarea III-a*.

Aluzia la Rosetti e vădită. Intr'un articol din *Timpul* 19 Mart 1881 Eminescu-l descrie pe C. A. Rosetti sub forma unui „moșneguț cu față vicleană, cu ochii bulbucați și cam cepeleag la vorbă".

Firea pasionată, vehemența de ton, temele, indignarea etică din articolele din *Timpul* apare și în *Scrisoarea III*. Expresii întrebuin-

18) *Eminescu și poeziile lui, Critice* ed. cit. III pg. 117.

țate în proza politică revin și sub pana poetului. In *Timpul* 6 Oct. 1878 găsim întrebuințate de Eminescu expresiile „stâlpi de cafenele, frunți sibarite". In *Bălcescu și urmașii lui* se vorbește de politicianii care joacă pe funii. In articolul de la 8 Oct. e aluzie la Sybaris-capitala noastră. In articolul de la 23 Dec. 1878 se vorbește iarăși de stâlpii de cafenele conducători ai țării, în cel din 29 Iunie 1880 de Bal-Mabille.

Dar Eminescu singur își coboară la pamflet parte din *Scrisoarea III* în articolul de la 18 Sept. 1881 în *Timpul*. Aci scrie el: „Și încai dacă țara aceasta ar fi stăpânită de un neam istoric, cinstit, având spirit de adevăr și natură cât de cât omenească, treacă meargă.

Dar stăpânită de gunoaiele omenirii ?

De tot ce a fost sordid și pehlivan, de tot ce a fost prea rău pentru colțurile Țarigradului..."

Tot în acest articol se vorbește de „neagra străinătate, umbra spinului la ușa noastră a tuturor", de „lupanarele apusului", de „stârpitură" de grec și bulgar.

Intre articolele din *Timpul* și *Scrisoarea III* se pot stabili ușor raporturi de ideologie și expresie. Mai mult, vehemența împotriva străinilor ajunși conducători de țară găsește o explicație în convingerea lui adâncă și nesguduită că era român și țăran de origine și în mânia ce i-au deșteptat-o care-l socoteau străin [19]).

Nu avem în *Scrisoarea III* altă individualitate decât aceea obișnuită a lui Eminescu. Scoaterea în evidență a individualității constante a lui Eminescu nu însemnează a socoti *Scrisoarea III* operă tendențioasă.

Rămânând același din toată activitatea lui, Eminescu știe să fie artist. După cum ca artist era sincer, tot așa era și obiectiv. D-l Dragomirescu observă într'un loc că „obiectivitatea artistică a unei opere literare îi ia puterea tendențioasă și polemică: cazul lui Eminescu în *Scrisoarea III*" [20]). In adevăr, în acest domeniu, pe acest plan de existență ideală creația este impersonală tocmai fiindcă-i artă. Arta mărturisește existența unui suflet care-a trăit momente

19) v. Asupra acestei chestiuni studiul meu *Mărturii în legătură cu originea lui Eminescu, Prieteni Istorici literare* Buc. 1931.

20) *Critică* I Buc. Casa Școalelor 1927 pg. 197.

de viață numai pentru ea, perfecțiunea artistică și numai pentru exteriorizarea ei, deslipit de preocupări meschine. In aceste momente de trăire numai pentru exteriorizarea perfectă a unui fond sufletesc artistul privește lucrurile dezinteresat; acestea-i apar ca reprezentări nu ca motive și de aci decurge obiectivitatea artistică Natura reprezentărilor însă ne arată individualitatea scriitorului, e determinată în manifestările ei de ambianța exterioară și cade sub legea unei cauzalități care se poate lămuri și fixa. *Arta dă în mod necesar obiectivitatea dar nu-i în stare să înăbușe individualitatea.*

Manuscrisele de la Academie (2259 ff. 46—48; 2260 ff. 3—4, 2280 fol. 21; 2282 fol. 38) ne lămuresc procesul creației în *Scrisoarea III*. Această poezie era la începutul ei un vehement atac împotriva celor pe care Eminescu îi socotea vinovați de pierderea Basarabiei.

Cercetările literare ne arată fondul ideologic și sentimental de la baza *Scrisorii III* în forma ei definitivă, dar tot odată scot și mai mult în relief măreția artistului. Ce ia Eminescu de la personagiile la care face aluzie în *Scrisoarea III*? Câteva trăsături fizice. Cu ce scop? ca să redeie defecte morale. Chiar și acolo unde credem că avem de-a face cu un poet satiric și pătimaș, descoperim un poet impregnat de filosofie antică, gata să susție că natura a pus suflet bun și nobil în corp frumos și suflet urât în chip pocit. Iată ce scrie Eminescu în *Timpul* în legătura cu contestarea alegerii lui Maiorescu: „Meargă în adunare un om care nu cunoaște pe nici un deputat și uite-se de jur împrejur, care sunt oamenii cei mai urâți fizicește — nu mai vorbim de suflet — și dacă va găsi figuri a cărora vedere să-i strice dispoziția pentru o săptămână de zile, atunci să pue mâna pe ei. Căci numai chipuri cu totul neisbutite ale naturii se pot însărcina cu caricarea unui adevăr limpede ca lumina zilei" [21]). Eminescu e și mai precis altdată: „Căci cine nu minte niciodată e natura. Când pune în două picioare o caricatură, ea știe foarte bine de ce-a pus-o; și ceea ce ea fizic condamnă la urâciune e și moralicește urât..." [22]) Trăsăturile fizice pe care le ia Eminescu de la unii contimporani servesc pentru exprimarea unor defecte morale care-l indignează pe poet

21) *Timpul* (III) 1878, 8 Febr., *Contestarea alegerii D-lui Maiorescu.*
22) *Timpul* (VII) 1882, 8 Aprilie, *Materialuri etnologice*

Intocmai ca și scriitorii lăudați pe nume în *Epigonii*, politicianii atacați anonim în *Scrisoarea III* devin prin artă simple semne depersonalizate. Eminescu se servește de aceste semne ca să-și exteriorizeze sentimentul ce-l stăpânește. In *Scrisoarea III* cei vizați dispar așa cum dispare o culoare în ansamblul peisajului. Trăsăturile împrumutate cutărui personaj sunt subordonate concepției poetului așa cum un pictor subordonează concepției sale toate trăsăturile caracteristice ale modelelor. Modelele lui Eminescu se pot identifica, dar o asemenea cercetare, întocmai cum ar fi aplicată minunilor lui Rafael ori Leonardo da Vinci, scoate și mai bine în relief și individualitatea și arta lui Eminescu [23]). Ca și în *Epigonii*, în *Scrisoarea III* schimbându-și nu esența ci semnificația, ceea ce în proza politică era doar un element de cunoaștere aci devine un element al concepției.

Prin mirajul artei elementele își înalță semnificația lor. Fondul românesc este evident în *Scrisoarea III*, dar în același timp e și un fond general uman reprezentat prin punerea față în față a adevăratului patriotism și a patriotismului de paradă, a sinceității de sentiment și a meschinăriei vorbărețe Pe o temă evident națională sensibilitatea poetului se desfășură în liber joc, ia cunoștința de ea însăși, își scoate la suprafață tălăzuirile din adâncuri și se exprimă cu multiplă varietate de intensitate ca ecou al profunzimei eului uman.

Scrisoarea III are o pată în materialul ei brut. Există aci un păcat inițial. Eminescu și-a început *Scrisoarea* prin atacuri vădit triviale la adresa unor contimporani. In materialul brut al *Scrisorii* există tendință, dar de la acest material poetul s'a înălțat, a schimbat semnificația elementelor, s'a înobilat pe sine însuși înobilându-și opera.

Astfel *Scrisoarea III* ne arată superficialitatea concepției estetice romantice după care adevărata generatoare a artei este *clipa inspirației*, pe când realizarea n'ar mai fi decât ceva secundar. In

23) Asemenea celor ce au căutat să identifice personagiile la care face aluzie Eminescu, D-l Dragomirescu identifică pe Mircea cel Bătrân cu I. Brăteanu (v. *Cunoștința lumii prin artă și prin practică. Ritmul vremii* (V) 1929, Aprilie p 202) Nu știm ce motive estetice integrale au dus la această concluzie.

Scrisoarea III munca de realizare închinată frumosului ajunge să îndrume pe adevărata cale concepția care devine cu totul altceva decât ideia generatoare primordială.

Faurul voia să facă un pumnal cât mai ascuțit, cât mai tăios. Urmând impulsul natural — fatalitatea genului — s'a încântat de propria-i lucrare, într'atât a slefuit-o și împodobit-o, într'atât a trăit numai pentru ea, numai în contemplarea ei, că a uitat de menirea ei inițială. Faurul s'a încântat de priveliștea propriului obiect și l-a expus admirației tuturor. Prin expresie și finalitate arma a devenit obiect de artă.

Cu toate frumusețile ei, *Scrisoarea III* nu însemnează culmea supremă. Eminescu exprimă aci sentimentele sale, dar se raportează numai la România. El avea să se ridice mai sus, să îmbrățișeze neamul de pretutindeni, să nu vorbească el poetul, ci neamul să-și găsească expresia simțirilor prin glasul poetului răsărit ca simplă forță a naturii. Astfel Eminescu s'a ridicat până la *Doină*.

Doina ni-l arată pe Eminescu desăvârșit poet naționalist. *Doina* este expresie a sufletului neamului realizată prin glasul unui artist care și-a contopit ființa lui cu ființa neamului. D-l Dragomirescu scrie odată că *Doina* prin faptul că cuprinde un sentiment prea local și temporar față de omenire și eternitate, nu poate ocupa locul cel mai înalt în ierarhia operelor poetice [24]). Totuși *Doina* ca creație adevărată poate interesa umanitatea în general, ea are valoare estetică și-i lipsită de atitudine pragmatică [25]), adaogă același critic, îndulcind sentința dată mai înainte.

In privința *Scrisorii III* și *Doinei* lui Eminescu trebue să acceptăm în întregime cele spuse de Maiorescu asupra volumului *Poezii* de Goga. Odată ce patriotismul sau naționalismul au pecetea adevărului simțirii pot fi temă de adevărată poezie [26]). In poeziile lui Eminescu nu avem aface cu naționalismul militant, cu naționalism care are scopul să determine atitudini ori fapte sociale, ci cu naționalismul — emoție care se deslănțuie cu toată forța și se topește în ea însăși tot în sufletul poetului creator.

Doina ni-l arată pe Eminescu îndrăgostit de neam și dușman neîmpăcat al străinilor. Nu mai avem a face cu plânsul Moldoveanului ori Transilvăneanului, ci cu plânsul ce isbucnește din sufletul unui întreg neam oprimat și copleșit de străini. Prin Eminescu vorbește neamul întreg din largile lui hotare naturale.

In Basarabia de la Hotin și până în Mare Românii au de-a face cu Muscali, în Bucovina de la Boian la Vatra Dornei străinii sunt ca omizile ce copleșesc cornii, de străini dai oriunde, ajungi să nu mai știi unde te afli. Și la munte și la vale, și în Ardeal de la Sătmar la Săcele sunt numai vaduri de trecere a dușmanilor. Românul dă mereu îndărăt, e străin în propria lui țară. Puhoiul de străini înaintează mereu, cântecile pier, păsările sboară, spinul doar mai crește la ușa bietului creștin, codrul — fratele Românului cade sub secure, isvoarele-i seacă, e sărac și el în țară săracă.

Ajuns la acest moment de durere sufletească, Eminescu își descarcă violent emoția în acele versuri care înfățișează un sentiment general uman :

Cine-au îndrăgit străinii
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia!

Poetul ajunge la o destindere a emoției prin invocarea lui Ștefan cel Mare. Acestuia-i cere poetul să se înalțe din mormânt să sune din corn. Moldova se va aduna în jurul lui, codrii înșiși îi vor veni în ajutor. La apariția lui dușmanii vor pieri. Eminescu își încheie poezia printr'un blestem, descărcare sufletească mai mult interioară, fără putință de resfrângere acțională asupra lumii exterioare. Ura contra străinilor, dragostea de neam și cultul trecutului străbun se îmbină unitar în această poezie.

Doina e opera unui poet. Și aci destinderea sufletească se realizează cu mijloace poetice. Ce este apelul la Ștefan decât o desăvârșită lipsă de simț practic, decât o dovadă că factorul determinant nui inteligența, ci sensibilitatea? Cultul pentru Ștefan e cultul trecutului, care singurul mai poate aduce mântuirea neamului prin in-

24) *Critică* II ed. cit. pg. 378.
25) *La Science de la littérature* III Paris, Gamber pg. 73.
26) v. *Critice* ed. cit. III *Poeziile D-lui Oct. Goga* (raport cetit la Academie în 1908)

tervenția unei mâni divine. Numai în planul ideal al poeziei Eminescu putea să-și găsească destinderea sufletească în asemenea nădejdi și credințe.

Fondul însuși e în parte realizat cu vorbele poporului. In cântecele de dragoste culese de Eminescu nu odată-i vorba de străinătate. In acestea găsim formele „grea străinătate", „jalnică străinătate", găsim chiar următoarele două versuri :

Și nici n o s'o pot străbate
De străinătate.

De asemenea într'un cântec voinicesc găsim versul: „Mânca-i-ar casa pustia". Eminescu parcă n'a scris el poezia, ci și-a îndreptat sufletul spre neamul nostru, i-a ascultat șoaptele dureroase ori blestemele și le-a notat în *Doina*.

Insăși forma în care-i realizată poezia e aceea în care poporul își exprimă durerile lui. Pentru a exprima sufletul neamului, Eminescu a împrumutat simpla dar admirabila formă populară. El a simțit că numai aceasta poate da accentul adevărat și apropriat subiectului, că numai aceasta poate urma inflecțiunilor ritmului interior din poezie. Și prin fond, și prin formă, și prin ritm Eminescu a reușit să ajungă la contopirea cu sufletul neamului, spre a ne da cea mai expresivă poezie naționalistă, spre a se înălța la culmea supremă de exprimare a sentimentului și a pune în nimb de eternă poezie vârf firesc piramidei ale cărei lespezi — sentimente și idei de-o viață — se susțineau armonios una pe alta, dar arătau și direcția spre care tindea frenetic o întreagă activitate de om și poet.

După aceea a urmat prăbușirea. Coarda întinsă până la ultima limită, odată cu sunetul cel mai înalt ce-i era dat să-l exprime, a plesnit pentru vecie.

CONCLUZIE.

Epoca lui Eminescu a cunoscut mari transformări politice și sociale. Societatea vremii e în plină efervescență. Privită în frământările individuale, această societate îți dă impresia că-i cuprinsă de dezagregare, că-i un conglomerat de molecule anarhice. Fiecare individ pare un element al naturii incapabil să-și găsească un punct central spre care să graviteze.

Și totuși nicicând nu s'au exprimat mai bune intenții, nicicând nu s'au formulat pentru neamul nostru mai frumoase aspirații.

Privind frământările, miasmele îți repugnă. E luptă pătimașă, e pornire neîndurată, e insultă și trivialitate. Și totuși de-asupra acestei vieți e o lume de gânduri și simțiri frumoase. E o epocă în care la fiece pas te jignește contrastul între intenție și mijloacele de realizare a ei.

Luptele se dau în numele patriei și neamului pe care fiecare vrea să le fericească prin mijloace proprii. E un naționalism care în loc să ducă la conlucrare și solidaritate,duce la luptă și discordie. E un naționalism în numele căruia indivizii se socot unii pe alții cel puțin incapabili dacă nu chiar trădători. E oricum întristătoare privelișlea deșertăciunii luptelor; reînviorarea o aduce doar gândul că energia sufletească a unei națiuni cheltuindu-se, se fecundează. Cine știe ce forțe creatoare vor ieși din cutele viitorului, în urma svârcolirilor și manifestărilor divergente ale epocilor precedente ?

Eminescu însumează pasiunile și calitățile epocei. Cât de neîndurat a fost el față de societatea vremii și câte insulte i-a aruncat! Și totuși adâncind scrierile lui Eminescu, vezi ce bune intenții avea el, cât era de preocupat de viitorul neamului nostru. Și la Eminescu, celei mai nobile intenții îi corespunde adesea o formă jignitoare menită să mărească încă discordia din societate.

Eminescu nu-i un izolat în sentimentele lui naționale. A luptat

pentru drepturile Românilor din provinciile subjugate, dar atâția alții alături de el și-au spus cuvântul și au trecut la faptă. A cântat trecutul nostru strămoșesc, se simte legat sufletește de el și de toate instituțiile așa cum au fost făurite de generații în trecerea lor succesivă. Prin Eminescu parcă trecutul vrea să se întoarcă ofensiv cu toate forțele lui, dar acest sentiment al trecutului e exprimat și de alții în societatea vremii.

Eminescu a vestit profetic triumful Dreptății și împlinirea unității naționale, dar și în aceasta are buni tovarăși printre contimporani, tovarăși de nădejdi pe care adesea nu-i cunoaște, pe lângă care trece fără să bănuiască tot idealismul din sufletul lor.

Și în atacurile împotriva societății vremii Eminescu nu-i un exemplar unic. Teoria păturii superpuse a fost formulată de alții înaintea lui, despre primejdia formelor străine introduse din țări apusene, vorbește însuși I. Brăteanu, lupta împotriva formei fără fond era dusă de un întreg partid, sila de imitația străină e exprimată de mulți alții. Nici neliniștea în fața pătrunderii negrei străinătăți nu-i un sentiment pe care să-l fi avut numai Eminescu. Critica organizației sociale e făcută de alții tot cu atâta vehemență. Simpatia pentru țărănime e un sentiment ce face onoare multor fruntași ai vremii.

Nici în ce privește menirea noastră ca neam Eminescu nu a susținut lucruri pe care să nu le fi exprimat alții și înainte de el și în vremea lui. Nu-i fruntaș al epocei care să nu fi mărturisit că menirea neamului e de-a crea o stare de ordine și de civilizație.

Sufletul lui Eminescu e frământat de sentimente și idei care-s ale epocei sale. Totuși impresia pe care-o face Eminescu este extraordinară. Ai a face cu un suflet răscolitor de energie și sensibilitate, cu un suflet al cărui clocot interior se transmite și-ți determină atitudini. Eminescu e și exaltat și deprimat, e când cuprins de entusiasm, când de cea mai amară viziune a existenței, știe să se înalțe în sfera idealului, dar și să se coboare la meschinărie și trivialitate, varsă lacrimi de durere patriotică, dar în mânia-i nepotolită mânuie parcă fulgere nu vorbe. Nimeni nu s'a ridicat mai sus ca Eminescu, cu toată patima ce clocotă în paginile lui, cu toată trivialitatea ce pătează câteva din articolele lui. Acvila s'a ridicat sus de tot, dar

pe aripile ei a luat și tină din smârcul din care s'a smuls în elanul spre înălțimi.

Oricâte sentimente și idei se întrețes în opera lui Eminescu, oricât de variate sunt atitudinile scriitorului și poetului, toate scrierile lui sunt străbătute de un suflu care le dă pecetea distinctivă.

De-alungul scrierilor lui Eminescu e un fir conducător care le leagă stringent pe toate. Sub toate vorbele, toate atitudinile, toate faptele se întrevede ideia la care Eminescu se raportează fără încetare: ideia națională.

Atâți contimporani ai lui Eminescu au luat atitudini în problemele politice, sociale, culturale, artistice, dar Eminescu însumează toate problemele, toate preocupările, e un spirit îndreptat spre toate chestiunile de viață a românismului. Ideia națională face reductibile la unitate toate gândurile, simțirile și atitudinile ziaristului și în parte și ale poetului. Prin forța cu care-i dominat de ideia națională, prin multiplicitatea aspectelor sub care-i înfățișată această ideie, prin substratul ideologic al activității lui naționaliste, Eminescu e cea mai caracteristică expresie a naționalismului epocei lui frământate.

Eminescu însă n'a fost numai un om înlănțuit de realitățile vieții noastre sociale pe care le-a observat, analizat și frământat. El a știut să proiecteze în viitor un tip de națiune spre care ar fi voit să ne vadă tinzând. Dacă-a condamnat cu atâta patimă societatea contimporană e că n'o vedea îndreptându-se spre acest ideal, dacă-a fost neîndurător față de conducătorii națiunii, e că nu-i vedea creând posibilitățile de apropiere de acest ideal. Prin înălțarea aceasta dincolo de margenile unei vieți de om ori chiar de generații, Eminescu și-a depășit vremea sa, și-a câștigat o contemporaneitate statornică de oarece cu cât în viitor ne vom apropia mai mult de acel tip de națiune, cu atât îl vom simți mai aproape de noi pe Eminescu, cu atât glasul lui profetic va răsuna mai plin de înțeles pentru inimile noastre.

El ne-a fixat un ideal de națiune creatoare de cultură și civilizație proprie, națiune condusă de oameni capabili să o facă să-și realizeze în fapt virtualitățile ei, dar a fixat și mijlocul prin care se poate ajunge la aceasta: munca și reorganizarea societății pe baza muncii și meritului.

In susținerea concepției sale naționaliste Eminescu a pus tot focul de care sufletul său era capabil. Cu o insistență neobosită dă el pe față tarele vieții publice, ne trece pe dinainte tot cortegiul de rele ce rodeau mădularele țării și neamului. Increzător uneori în viitorul națiunii, lovit altdată de îndoială, el nu încetează lupta. Uneori înfloreşte în sufletul lui credința în eficacitatea scrisului, de multe ori însă luptă din simțul datoriei. Uneori e atâta căldură și convingere în spusele lui că ne vine să credem că Eminescu speră în realizările viitoare, dar nu o singură dată e atât de vehement, atât de nemăsurat în vorbele scrise, că-ți par ieșite dintr'un suflet plin de desnădejde, suflet care dă drumul clocotului interior și frământă sub invective o lume pe care nu se mai aștepta să-o vadă apucând pe calea dorită de el. In naționalismul său Eminescu e intransigent; în fața interesului național orice preocupare, orice sentiment rămâne pe planul al doilea, oameni și fapte își capătă valorificarea numai întrucât interesul național le învăluie într'o lumină favorabilă.

Dar Eminescu e și poet. Sentimentele fundamentale ale poetului răsar și sub pana ziaristului. Sensibilitatea și imaginația poetului colorează și proza de atac a criticului sever de la *Timpul*. Eminescu e și naționalist mare poet, care a prins în forme eterne naționalismul său străbătut de suflu moral, naționalismul său intransigent, nemilos, îndurerat, iluminat de viziunea trecutului ori de vraja vremilor viitoare. Natura i-a dat lui Eminescu un talent la înălțimea sufletului său.

In *Scrisoarea III* și *Doina* apare fondul sufletesc exprimat de ziaristul de la *Timpul*, în scrierile ziaristului sbucnește pretutindeni sensibilitatea și uneori chiar și expresia poetică a *Epigonilor, Scrisorilor, Glossei*. Același suflet apare și în poezia naționalistă și în opera militantă. Opera întreagă a lui Eminescu își are rădăcinile înfipte în realitățile vieții personale și naționale.

O bună parte din viața lui Eminescu e o luptă în slujba națiunii. Pentru națiune are el o dragoste care merge până la idolatrie, din națiune a făcut el categoria socială supremă căreia totul i se subordonează. Națiunea-i fetișul căruia Eminescu i-a jertfit cea mai bună energie a ființei sale.

NAȚIONALISMUL LUI EMINESCU

TABLĂ ANALITICĂ

BIBLIOGRAFIE

A Textele lui Eminescu.

I Ediții ale operelor lui Eminescu pg. IX; II. Note manuscrise inedite pg. X. III. Articole din *Timpul* reproduse în diferite ediții pg. XI. IV. Articol reprodus din *Fântâna Blanduziei* pg. XIV; V. Articole reproduse pentru prima oară în ediția *Scrieri politice*, Scr. rom. Craiova 1931 pg. XV; VI. Articole din *Timpul* nereproduse în edițiile curente pg. XVII; VII. Articol din *Fântâna Blanduziei* nereprodus în ediție pg. XXXIII; VIII. Articole din *România liberă* nereproduse în ediție pg. XXXIII; IX. Articol din *Federațiunea* nereprodus în ediție pg. XXXIV; X. Alt articol pg. XXXIV.

B. Lucrări și studii consultate.

I. Lucrări asupra lui Eminescu ori și în legătură cu el pg. XXXIV; II. Lucrări consultate pentru stabilirea curentelor de idei în epoca lui Eminescu pg. XXXIX.

INTRODUCERE

I. Obiectul studiului prezent e cercetarea întregei opere a lui Eminescu întrucât e în raport cu ideia națională, fixarea acestei opere în ambianța ideologică și sentimentală a epocei și caracterizarea naționalismului eminescian din punctul de vedere al formelor de manifestare, naturii și expresiei lui literare pg. 1; II. Studiile literare principale al căror obiect e problema națională în opera lui Eminescu pg. 3; III. Metoda istorică aliată cu aceea estetică ne face să-l cunoaștem în întregime pe Eminescu pg. 16.

Partea I: FORMELE NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

Cartea I: **Naționalismul entusiast și afirmativ.**

Capitolul I: *Dragostea de neam și țară.*

Primele poezii: *Din străinătate, Ce-ți doresc eu ție dulce Românie.* Contra naționalismului de paradă pg. 23; Ideia românismului pg. 26, Exagerarea calităților Românilor pg. 27; Eminescu și *Junimea* pg. 29.

Capitolul II: *Indrăgostitul de trecutul strămoșesc.*

Ideia latinității. Lauda Romanilor și Dacilor pg. 30; Sentimentul trecutului în epoca lui Eminescu. Evocarea trecutului măreț pg. 32; Evocarea voevozilor pg. 34.

Capitolul III: *Eminescu și provinciile românești.*

Moldova pg. 39; Bucovina pg. 40; Sentimentele societății românești față de Bucovina pg. 44; Eminescu apărător al românismului în Bucovina pg. 46; Basarabia pg. 48; Transilvania. Luptele de apărare a drepturilor naționale încălcate pg. 51; Eminescu apărător al Românilor transilvăneni pg. 54; Slăvitor al eroilor Transilvaniei pg. 59; Eminescu și Românii din Macedonia, Serbia și Moravia pg. 60; Eminescu și Muntenia pg. 61.

Capitolul IV: *Profetul viitorului.*

Ideile lui Eminescu în *Geniu Pustiu* pg. 62; Eliberarea Transilvaniei pg. 63; Gândul la recâștigarea Bucovinei pg. 65; Increderea în triumful românismului în epoca lui Eminescu pg. 66; Eminescu și unitatea națională pg. 67.

Capitolul V: *Indemn la solidaritatea națională.*

Gândul solidarității în 1870—1871 pg. 71; Serbarea de la Putna pg. 72; *Convorbirile literare* și solidaritatea națională pg. 73; Eminescu și datoria tinerei generații pg. 74; Solidaritatea generațiilor pg. 77

Cartea II: **Naționalismul criticist.**

Capitolul I: *Biciuitorul prezentului.*

Primele poezii de critică socială pg. 79; Critiça socială în *Mira* și *Scrisoarea III* pg. 80; Critica patriotismului de paradă la Eminescu și cercul *Junimei* pg. 81; Critica politicei lipsite de demnitate a guvernului pg. 83; Critica generației prezente pg. 83; Prezentul n'a înfăptuit nimic din punct de vedere politic. Chestia Independenții țării pg. 84; Prezentul prin greșelile lui primejduiește existența neamului pg. 85.

Capitolul II: *Dușmanul păturei superpuse.*

Zorii teoriei păturei superpuse pg. 86; Din cine e formată pătura dominantă pg. 88; Istoria formării păturei superpuse pg. 90; Demagogia țării e de origine fanariotă pg. 92; Pătura dominantă e parazitară, improductivă, nepatriotă pg. 92; Pătura dominantă e dușmană națiunii pg. 95; Străinii ajunși la conducerea țării pg. 96; Elementele străine n'au drept să fie determinante și domnitoare în Statul român pg. 98; Eminescu socotit inventator al teoriei păturei superpuse pg. 99; Teoria e formulată înainte de Eminescu. Bărnuțiu, Eliade Rădulescu, Hașdeu și rolul lor în formularea teoriei pg. 101; Liberalii folosesc și ei teoria ca armă de luptă politică pg. 103.

Capitolul III: *Dușmanul politicianismului.*

Politica atot invadatoare pg. 105; Eminescu și partidele politice pg. 108; Formarea unei clase care trăește numai pentru politică pg. 109; Triumful mediocrității și incompetenței pg. 111; Politicianizarea instituțiilor pg. 113; Spiritul de parvenire pg. 115; Lipsa de idealism în viața partidelor pg. 116; Confundarea partidului cu națiunea pg. 117; Decăderea vieții publice pg. 118; Demoralizarea poporului pg. 119; Sărăcirea și istovirea națiunii pg. 120; Confuzia din viața publică a vremii pg. 121; Deslănțuirea patimilor pg. 124; Semne de desmeticire pg. 125; Eminescu contra patimei în politică pg. 126; Vorbe înțelepte ale lui Maiorescu pg. 127.

Capitolul IV: *Criticul formelor fără fond.*

Critica formei fără fond înainte de *Junimea* pg. 128; *Junimea*

și formele fără fond pg. 128; I. Brăteanu și formele fără fond pg. 130; Eminescu urmează direcția *Junimei* pg. 131; Critica instituțiilor introduse la noi pg. 132; Epoca formelor goale pg. 134; Formele străine sunt o primejdie pentru națiune pg. 135; Istoricul introducerei formelor pg. 135; Cum trebuiau introduse formele noi pg. 137; Formele străine pricinuesc mizeria claselor muncitoare pg. 138; Introducerea formelor noi era ceva fatal pg. 140.

Capitolul V: *Antisemitul.*

Chestia israelită în epoca lui Eminescu pg. 141; Atitudinea fruntașilor vieții culturale și politice: C. Negri, Hașdeu, Alecsandri, Odobescu, Ion Ghica, Maiorescu, I. Brăteanu, P. Carp pg. 143; Starea de enervare a epocei pg. 145; Eminescu preocupat de cunoașterea adâncă a chestiunii pg. 145; Evreul nu trebue să capete drepturi la noi în țară pg. 146; Evreii trebue să se asimileze cu națiunea în care trăesc pg. 148; Evreii sunt o primejdie națională pg. 148; Pentru a rezolvi problema evreiască trebue mai întâi să rezolvim problema țărănească pg. 151; Cum ar putea Evreii deveni folositori pg. 152; Țara trebue să fie românească sau nici nu merită să fie pg. 153.

Capitolul VI: *Xenofobul.*

Antipatie pentru Occident pg. 154; Contra influenței franceze pg. 154; Influența franceză în luptă cu aceea germană pg. 155; Critica societății franceze pg. 156; Plebea franțuzită sărăcește țara pg. 157; Inverșunarea lui Eminescu împotriva Grecilor pg. 158; Eminescu împotriva negrei străinătăți pg. 159.

Capitolul VII: *Țărănistul critic al organizației noastre sociale.*

Țăranul e singura clasă pozitivă pg. 160; Țăranul ne păstrează unitatea națională și reprezintă tinerețea noastră etnică pg. 162; Starea țăranului în epoca lui Eminescu pg. 163; Mărturiile epocei în privința stării țăranului pg. 164; Eminescu critică cu înverșunare organizația noastră de Stat pg. 166; Date asupra administrației în epoca lui Eminescu pg. 168; *Junimea* și problema țărănească pg 169; Statul trebue să ia măsuri de îndreptare pg. 171; Chestiunea

țărănească e pentru Eminescu o chestiune națională pg. 173; Simpatia pentru țăran înainte de Eminescu și în epoca lui pg. 174; Starea țăranului rămâne tristă cu toate exploziile de simpatie din partea oamenilor politici pg. 176.

Cartea III: Naționalismul cultural.

Capitolul I: *Problema purității limbii naționale.*

Sensul cuvântului civilizație la Eminescu pg. 179; Discuții în jurul problemei limbii pg. 179; Contimporanii lui Eminescu și problema purității limbii pg. 181; Eminescu preocupat de problema limbii pg. 186; Limbă și spirit, limbă și naționalitate pg. 187; Dragostea pentru vechea limbă românească pg. 188; Eminescu și chestiunile de pronunție pg. 189; Impotriva franțuzismelor pg. 189; Impotriva filologilor stricători de limbă pg. 190; Influența lui Aron Pumnul asupra lui Eminescu pg. 193; Eminescu și Al. Russo pg. 193.

Capitolul II: *Problema literaturii naționale.*

Literatura ca parte din civilizația unui neam pg. 194; Eminescu și literatura vremii sale pg. 195; *Epigonii* și caracterizarea scriitorilor români pg. 196; Dragostea pentru literatura populară în intreagă această epocă pg. 197; Eminescu și literatura populară pg. 199; Statornicia dragostei pentru literatura populară pg. 201.

Capitolul III: *Menirea civilizatoare a neamului*

Menirea neamului e de-a crea la gurile Dunării o stare de ordine și de cultură pg. 202; Critica culturii vremii pg. 205; Eminescu și rolul școalei pg. 207. Critica școalei de la noi pg. 208; Înălțimea morală a lui Eminescu pg. 211.

Partea II: NATURA NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

Capitolul I: *Desvoltarea gândirii lui Eminescu.*

Primele manifestări ale naționalismului pg. 217; Eminescu naționalist la *România Jună* pg. 219; Ideile desvoltate în articolele din 1870 pg. 221; Desvoltarea intelectuală a lui Eminescu în epoca studiilor în străinătate pg. 223; Eminescu în 1874 pg. 225; Locul con-

ferinței *Influența austriacă* în desvoltarea intelectuală a lui Eminescu pg. 228; Eminescu redactor la *Curierul de Iași* pg. 228; Gândirea politică în 1877 pg. 231; Eminescu și problema războiului Independenții pg. 232; Concentrarea intelectuală asupra chestiunii israelite pg. 233; Spiritul critic eminescian în 1880 pg. 234; Criticismul vehement și plin de ură în 1881 pg. 235; Noile condiții de lucru ale lui Eminescu redactor la *Timpul* în 1882 pg. 237; Eminescu rămâne credincios ideilor lui în 1882 și 1883 pg. 238; Epoca decadenței pg. 239.

Capitolul II: *Substratul afectiv și ideologic al naționalismului eminescian.*

Inclinarea lui Eminescu spre lumea gândirii și principiilor pg. 241; Eminescu e contra cosmopolitismului pg. 242; Chestiunea cosmopolitismului e viu desbătută în epoca lui Eminescu pg. 243; Incredere în vitalitatea națiunii pg. 245; Scopul principal al națiunii e de-a-și asigura existența pg. 246; Concepția asupra statului e determinată de recunoașterea primatului națiunii ca supremă categorie socială pg. 247; Eminescu dinastic pg. 248; Statul reazem al națiunii pg. 251; Condiția principală pe care trebue să-o îndeplinească statul e de-a fi național pg. 253; Ideile asupra limbii, literaturii și culturii sunt determinate de principiul civilizației naționale pg. 254; Cultura adevărată e manifestare a spiritului național pg. 256; Școala și regenerarea națiunii pg. 257; Statul un organism, instituțiile niște organe firești pg. 259; Ideile asupra progresului și civilizației pg. 261; Principiul muncii fizice și intelectuale pg. 266; Admirația pentru trecutul strămoșesc pg. 269; Dragostea de reverie aliată cu sentimentul trecutului pg. 271; Tradiționalismul practic în articolele istorice și politice pg. 273; La baza sentimentului trecutului e la Eminescu și înclinare temperamentală și concepție filosofică pg. 275; Critica prezentului are la bază o înăscută înclinare de-a vedea răul ascuns sub diferitele forme ale lucrurilor pg. 277; Temperamentală viziune pesimistă în planul cunoașterii pg. 279; Problema optimismului și pesimismului lui Eminescu pg. 280; Convingerea conservatoare a lui Eminescu pg. 287; Principiul constituționalismului în

epoca lui Eminescu pg. 291; Curentele din opinia publică pg. 292; Eminescu critic al liberalismului în general pg. 294; Cultura filosofică a lui Eminescu. Influențe probabile pg. 295; Națiunea punctul central al vieții sufletești și militante a lui Eminescu pg. 299.

Capitolul III: *Privire sintetică asupra naționalismului eminescian.*

Obsesia gândului națiunii pg. 302; Naționalismul lui Eminescu cere preeminența a ceea ce particularizează o națiune pg. 303; Eminescu vrea o civilizație națională completă pg. 304; Fatalitatea sentimentului național pg. 305; Optimismul lui Eminescu pg. 306; Naționalismul lui Eminescu este lipsit de orgoliu agresiv și de megalomanie pg. 308; Continuitatea ideologică și sentimentală în toată manifestarea naționalismului lui Eminescu pg. 309.

Partea III: EXPRESIA LITERARĂ A NAȚIONALISMULUI EMINESCIAN

Capitolul I: *Scriitorul.*

Scriitor dotat cu spirit cugetător și logic pg. 313; Pasiune sinceră și impetuoasă pg. 316; Pasiunea adevărului pg. 317; Bogate resurse de cultură pg. 319; Expresie literară variată pg. 320.

Capitolul II: *Poetul.*

Primele poezii sunt slabe pg. 322; *Junii corupți* pg. 324; *La Arme* și *Mureșeanu* pg. 325; *Geniu pustiu* pg. 326; *Bogdan Dragoș* pg. 327; *Mira* pg. 328; *Epigonii* pg. 330; *Scrisoarea III* pg. 333; Nota politică în *Scrisoarea III* pg. 335; Analiza *Scrisorii III* pg. 337, *Scrisoarea III* în comparație cu *Epigonii* pg. 341; Raporturi de ideologie și expresie între *Scrisoarea III* și articolele din *Timpul* pg. 342; Obiectivitatea artistică în *Scrisoarea III* pg. 343; Individualitate și obiectivitate pg. 344; Semnificația pe care-o capătă elementele componente în *Scrisoarea III* pg. 344; *Doina* ca expresie a suferințelor neamului pg. 346; Elementul poetic în *Doină* pg. 346; *Doina* e culmea supremă de exprimare a naționalismului lui Eminescu pg. 348.

CONCLUZIE

In epoca lui Eminescu te jignește contrastul între noblețea intențiilor și mijloacele lor de realizare pg. 349; Eminescu însumează pasiunile și calitățile epocei pg. 349; Impresia deosebită pe care-o fac scrierile lui Eminescu pg. 350; Ideia națională leagă stringent toate atitudinile, toate preocupările, toate scrierile politice și o parte din scrierile literare ale lui Eminescu pg. 351; Creator al unui tip ideal de națiune pg. 351; Națiunea e suprema categorie socială căreia totul i se subordonează pg. 352.

TABLA DE MATERIE

	Pag.
Prefața	3
Bibliografie	7
Introducere	43
I. Obiectul studiului prezent	43
II. Literatura științifică a chestiunii	45
III. Metoda urmată	58

Partea I: *Formele naționalismului eminescian.*

Cartea I: Naționalismul entusiast și afirmativ.

Cap. I. Dragostea de neam și țară	65
Cap. II. Indrăgostitul de trecutul strămoșesc	72
Cap. III. Eminescu și provinciile românești	81
Cap. IV. Profetul viitorului	104
Cap. V. Indemn la solidaritatea națională	113

Cartea II: Naționalismul criticist.

Cap. I. Biciuitorul prezentului	121
Cap. II. Dușmanul păturei superpuse	128
Cap. III. Dușmanul politicianismului	147
Cap. IV. Criticul formelor fără fond	170
Cap. V. Antisemitul	183
Cap. VI. Xenofobul	195
Cap. VII. Tărănistul critic al organizației noastre sociale	202

Pag.

Cartea III: Naționalismul cultural.

Cap. I. Problema purității limbii naționale..... 221
Cap. II. Problema literaturii naționale..... 236
Cap. III. Menirea civilizatoare a neamului..... 244

Partea II: *Natura naționalismului eminescian.*

Cap. I. Desvoltarea gândirii lui Eminescu..... 259
Cap. II. Substratul afectiv și ideologic al naționalismului eminescian..... 283
Cap. III. Privire sintetică asupra naționalismului eminescian..... 344

Partea III: *Expresia literară a naționalismului eminescian.*

Cap. I. Scriitorul..... 355
Daq. II. Poetul..... 364
Concluzie..... 391
Tabla analitică..... 395

S'a terminat tipărirea acestei cărti în ziua de 31 August 1955 în atelierele Silverio Aguirre Torre din Madrid, calle General Alvarez de Castro, 38. S'au tipărit din această carte 460 exemplare în ediție obișnuită și 40 exemplare în ediție de lux, numerotate dela 1 la 40 și semnate de casa editoare în exil.

EDITURA «CARPATII» ANUNTA

Au apărut:

ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANA, vol. I, de A. D. Xenopol.

ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANA, vol. II, de A. D. Xenopol.

ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANA, vol. III, de A. D. Xenopol.

ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANA, vol. IV, de A. D. Xenopol.

ISTORIA LITERATURII ROMANE, vol. I, de D. Murărașu.

ISTORIA LITERATURII ROMANE, vol. II, de D. Murărașu.

POVESTI, bogat ilustrat, de Ion Creangă.

DACIA, de Vasile Pârvan.

POEME FARA TARA, de V. Posteucă, N. Novac și N. S. Govora.

RAPSODIA IBERICA, de Aron Cotruș.

RAPSODIA VALACA, text spaniol, de Aron Cotruș.

PARENTALIA, homenaje al Emperador Trajano, de Vasile Pârvan.

ROMANIA, broșură ilustrată, in l.franceză.

PERSECUCION RELIGIOSA EN RUMANIA, de Alex. Mircea.

DIN CRUCEA PADURII, versuri, de Ion Țolescu.

Sub tipar:

ISTORIA PRESEI ROMÂNEȘTI, de Pamfil Seicaru.

Majoritatea acestor lucrări se găsesc și în ediții pentru bibliofili numerotate și legate în piele. Cererile se pot adresa Dlui Traian Popescu, Calle Villanueva, 43. Madrid, Spania.